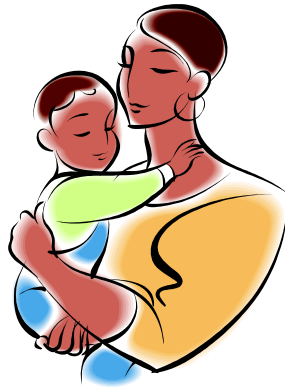

Τ.Ε.Ι. ΚΡΗΤΗΣ
Σχολή Επαγγελματών Υγείας και Πρόνοιας
Τμήμα: Κοινωνικής Εργασίας

Μονογονεϊκές Οικογένειες και Κοινωνικός
Αποκλεισμός: Μία συγκριτική Μελέτη Ελλάδας -
Δανίας

Σπουδάστρια: Βασιλική Λούμπα
Υπεύθυνη Καθηγήτρια: Σοφία Κουκούλη

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2004

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την καθηγήτρια που επόπτευσε την πτυχιακή, Σ. Κουκούλη, για την ουσιαστική βοήθειά της και την εποικοδομητική συνεργασία που είχα μαζί της. Ευχαριστώ επίσης την Κοινωνική Λειτουργό Laila Frederiksen και τους κοινωνικούς Παιδαγωγούς του Social Café της Δανίας “Blochhuset”, Stig Faergemann και Jette Born, για την παροχή πληροφοριών και βοήθειας στην εξεύρεση και την προσέγγιση του δείγματος της Δανίας καθώς επίσης και στην πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Ειδικές ευχαριστίες στις σπουδάστριες της σχολής : “The Danish School of Social Work”, Elizabeth Rosenvold Poulsen και Linda Christophersen, για τη σημαντική βοήθεια που προσέφεραν με την διερμηνεία κατά τις συναντήσεις με τις μόνες μητέρες στη Δανία και σε όλες τις μητέρες που συμμετείχαν στην έρευνα, η συμβολή των οποίων υπήρξε πολύτιμη. Τέλος ευχαριστώ την οικογένειά μου για την έμπρακτη συμπαράσταση και την ηθική στήριξη.

Βασιλική Λούμπα

Περίληψη

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία αναλύεται το θέμα των Μονογονεϊκών Οικογενειών και του Κοινωνικού Αποκλεισμού. Πρόκειται για μία συγκριτική μελέτη Ελλάδας - Δανίας στην οποία αναλύεται το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας, παρουσιάζεται ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού και οι διαστάσεις του σε σχέση με τους μόνους γονείς και περιγράφονται τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής της Ελλάδας και της Δανίας ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά τους, την οικογενειακή πολιτική και την πολιτική για τους μόνους γονείς.

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι να καταγραφούν τα προβλήματα και οι ανάγκες των μόνων γονέων, να διερευνηθούν οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού που πλήττουν τις μονογονεϊκές οικογένειες και να εντοπιστούν τα αίτιά τους. Τα αποτελέσματα του ερευνητικού μέρους προέρχονται από την εκπόνηση Ποιοτικής Έρευνας σε δείγμα 19 ατόμων, ενώ η συλλογή των στοιχείων έγινε με την τεχνική της ημιδομημένης συνέντευξης.

Συνοψίζοντας το ερευνητικό μέρος θα λέγαμε ότι κύρια προβλήματα των μόνων μητέρων στην Ελλάδα αποτελούν οι οικονομικές δυσκολίες, η αποκλειστικότητα της ευθύνης για την οικογένεια, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου και η εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Τα κύρια αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού των οικογενειών αυτών φαίνεται να πηγάζουν από την κατάσταση τις μονογονεϊκότητας και τις ιδιαιτερότητές της καθώς και από την ανεπάρκεια του συστήματος κοινωνικής πολιτικής.

Περιεχόμενα

Ευρετήριο Πινάκων	6
Εισαγωγή	8
ΜΕΡΟΣ Α΄ (Θεωρητικό)	10
1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ	
ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ	10
1.1 Ορισμός, μορφές και χαρακτηριστικά της μονογονεϊκότητας.....	10
1.2 Το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας και η Ελληνική πραγματικότητα.....	14
1.3 Η μονογονεϊκότητα στη Ευρώπη	16
1.4 Εξέλιξη δημογραφικών δεικτών που επηρεάζουν την οικογένεια στην Ελλάδα και την Ευρώπη.....	19
1.5 Η εσωτερική δομή και η δυναμική της Μονογονεϊκής Οικογένειας.....	21
1.6 Υποστηρικτικά Δίκτυα της Μονογονεϊκής οικογένειας	24
1.7 Στάσεις και αντιλήψεις σχετικά με τη μονογονεϊκότητα.....	25
1.7.1 Η κοινωνική αντιμετώπιση του φαινομένου.....	26
1.7.2 Η Μονογονεϊκότητα στο Δίκαιο διεθνώς	28
1.8 Συμπεράσματα κεφαλαίου	28
2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ	
ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ.....	30
2.1 Ορισμός, έννοια και διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού.....	30
2.2 Μονογονεϊκές οικογένειες και κοινωνικός αποκλεισμός	32
2.2.1 Προβλήματα που συνδέονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό.....	32
2.2.2 Επίπεδο εισοδήματος και εισοδηματικές πηγές.....	34
2.2.3 Αποκλεισμός από την εργασία και μόνοι γονείς	35
2.2.4 Μονογονεϊκότητα και φτώχεια	38
2.2.5 Συνθήκες στέγασης και στεγαστική πολιτική για τις μονογονεϊκές οικογένειες	39
2.2.6 Μονογονεϊκότητα και ποιότητα ζωής.....	40
2.2.7 Κοινωνικός Αποκλεισμός στο εκπαιδευτικό σύστημα και μονογονεϊκές οικογένειες	41
3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ	
ΜΟΝΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ.....	42
3.1 Χαρακτηριστικά της Κοινωνικής Πολιτικής και της Πολιτικής για τους μόνους γονείς στην Ευρώπη.....	43
3.2 Κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Ελλάδας.....	45
3.3. Οικογενειακή Πολιτική στην Ελλάδα.....	48
3.3.1 Η νομοθεσία: Η οικογένεια στο Ελληνικό Δίκαιο.....	50
3.3.2 Φορείς Προνοιακής Πολιτικής στην Ελλάδα	51
3.3.3 Επιδοματική πολιτική	52
3.4 Κοινωνική πολιτική για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες στην Ελλάδα.....	53
3.4.1 Η νομοθεσία για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες	53
3.4.2 Παροχή υπηρεσιών κατά φορείς :.....	56
3.4.3 Επιδοματική πολιτική	60
3.5 Κοινωνικο-δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία για τη Δανία	62

3.5.1 Η κοινωνική αντίληψη για την οικογένεια στη Δανία και η κατανομή του ελεύθερου χρόνου	62
3.5.2 Παράγοντες που οδηγούν στη λήξη της συμβίωσης ζευγαριών με παιδιά στη Δανία	63
3.6 Κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Δανίας.....	64
3.6.1 Ο καταμερισμός των ευθυνών	65
3.6.2 Το σύστημα επιδοματικής πολιτικής στη Δανία.....	67
3.6.3 Η χρηματοδότηση των μέτρων Κοινωνικής Πολιτικής.....	67
3.7 Οικογενειακή πολιτική της Δανίας.....	68
3.7.1 Υπηρεσίες σε είδος	68
3.7.2 Επιδοματική πολιτική	70
3.8 Κοινωνική πολιτική για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες στη Δανία.	71
3.8.1 Παροχή υπηρεσιών	72
3.8.2 Επιδοματική πολιτική	72
3.9 Η κοινωνική πολιτική Για τη Μητρότητα : Συγκριτική παρουσίαση Δανίας – Ελλάδας.....	72
ΜΕΡΟΣ Β΄ (Ερευνητικό)	76
1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	77
1.1 Η διαδικασία επιλογής του δείγματος.....	77
1.2 Η συλλογή των δεδομένων	78
1.3 Ο τύπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων	79
1.4 Δυσκολίες που προέκυψαν:	79
1.5 Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, η καταγραφή, οργάνωση και ανάλυση των δεδομένων.....	80
1.6 Ηθικά και άλλα ζητήματα που ανακύπτουν	81
2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	81
2.1 Ελλάδα	82
2.1.1 Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος	82
2.1.2 Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού	82
2.2 Δανία.....	93
2.2.1 Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος	93
2.2.2 Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού	94
2.3 Συγκριτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας	103
3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	108
3.1 Τα προβλήματα και οι ανάγκες των μόνων γονέων στις δύο χώρες.....	109
3.2 Ο κοινωνικός Αποκλεισμός των μονογονεϊκών οικογενειών συγκριτικά στην Ελλάδα και τη Δανία: Ερμηνευτική προσέγγιση.....	115
3.3 Συμπεράσματα	119
3.4 Προτάσεις Κοινωνικής πολιτικής για την μείωση του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού	120
Βιβλιογραφία	122
Παράρτημα	126

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας A1. Οικογενειακή κατάσταση και επαγγελματική δραστηριότητα μόνων γονέων (αρχηγοί αυτόνομων και συγχωνευμένων νοικοκυριών)1996.....	14
Πίνακας A2. Σύνθεση ιδιωτικών νοικοκυριών στην Ελλάδα 1991.....	14
Πίνακας A3. Εργασιακή κατάσταση των μόνων μητέρων στην Ελλάδα.....	15
Πίνακας A4. Κύριες πηγές εισοδήματος των μόνων μητέρων στην Ελλάδα, 1993....	15
Πίνακας A5. Νοικοκυριά με παιδιά ηλικίας κάτω των 25 στην Ευρώπη το 1996.....	17
Πίνακας A6. Οικογενειακή κατάσταση και δραστηριότητα των μόνων γονέων στην αγορά εργασίας στην Ε.Ε. (αυτόνομα ή συγχωνευμένα νοικοκυριά) το 1996.....	18
Πίνακας A7. Αδρός συντελεστής γαμηλιότητας (αριθμός γάμων σε 1000 κατοίκους) 1960-1999.....	20
Πίνακας A8. Εκτός γάμου γεννήσεις στις χώρες τις Ε.Ε., 1920-1999(αναλογία σε 100 γεννήσεις ζώντων).....	20
Πίνακας A9. Οικογενειακή κατάσταση και επαγγελματική δραστηριότητα μόνων γονέων (αρχηγοί αυτόνομων και συγχωνευμένων νοικοκυριών)1996.....	21
Πίνακας A10. Το επίπεδο ποιότητας ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ευρώπη το 1996.....	41
Πίνακας A11. Προσαύξηση μισθού-οικογενειακά επιδόματα- μείωση φόρου.....	62
Πίνακας A12. Προσαύξηση μισθού - οικογενειακά επιδόματα- μείωση φόρου.....	76
Πίνακας B1. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος - Ελλάδα.....	82
Πίνακας B2. Στήριξη από τον πατέρα ή τους πατέρες των παιδιών - Ελλάδα.....	83
Πίνακας B3. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σε συνδυασμό με την οικογενειακή κατάσταση της μητέρας- Ελλάδα.....	84
Πίνακας B4. Στήριξη από το συγγενικό δίκτυο – Ελλάδα.....	84
Πίνακας B5. Στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο - Ελλάδα.....	85
Πίνακας B6. Συνδυασμός μητρότητας- εργασίας – Ελλάδα.....	85
Πίνακας B7. Η οικονομική κατάσταση του δείγματος- Ελλάδα.....	86
Πίνακας B8. Ελεύθερος χρόνος - Ελλάδα.....	87
Πίνακας B9. Ο ελεύθερος χρόνος σε σχέση με την απασχόληση- Ελλάδα.....	87
Πίνακας B10. Ο ελεύθερος χρόνος σε συνάρτηση με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών - Ελλάδα.....	87
Πίνακας B11. Συνθήκες στέγασης- Ελλάδα.....	88
Πίνακας B12. Συνθήκες στέγασης σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών- Ελλάδα.....	88
Πίνακας B13. Βασικές δυσκολίες των μόνων μητέρων - Ελλάδα.....	89
Πίνακας B14. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης - Ελλάδα.....	90
Πίνακας B15. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με την ηλικία των μόνων μητέρων - Ελλάδα.....	90
Πίνακας B16. Οι βασικές δυσκολίες που συναντούν οι μόνες μητέρες σε συνδυασμό με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών τους-Ελλάδα.....	91
Πίνακας B17. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών - Ελλάδα.....	91
Πίνακας B18. Στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες - Ελλάδα.....	92
Πίνακας B19. Κοινωνικο - δημογραφικά χαρακτηριστικά - Δανία.....	94
Πίνακας B20. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών - Δανία.....	94

Πίνακας B21. Η στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σε συνάρτηση με την οικογενειακή κατάσταση των μόνων μητέρων - Δανία.....	95
Πίνακας B22. Στήριξη από το συγγενικό δίκτυο- Δανία.....	95
Πίνακας B23. Στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο - Δανία.....	96
Πίνακας B24. Συνδυασμός μητρότητας - εργασίας - Δανία.....	96
Πίνακας B25. Η οικονομική κατάσταση του δείγματος - Δανία.....	97
Πίνακας B26. Ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων- Δανία.....	97
Πίνακας B27. Ο ελεύθερος χρόνος σε σχέση με την απασχόληση - Δανία.....	97
Πίνακας B28. Ο ελεύθερος χρόνος σε συνάρτηση με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών - Δανία.....	98
Πίνακας B29. Συνθήκες στέγασης.....	98
Πίνακας B30. Συνθήκες στέγασης σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών - Δανία.....	99
Πίνακας B31. Κύριες δυσκολίες των μόνων μητέρων - Δανία.....	99
Πίνακας B32. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης - Δανία.....	100
Πίνακας B33. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με την ηλικία των μόνων μητέρων - Δανία.....	100
Πίνακας B34. Οι βασικές δυσκολίες που συναντούν οι μόνες μητέρες σε συνδυασμό με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών τους - Δανία.....	101
Πίνακας B35. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών - Δανία.....	101
Πίνακας B36. Στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες - Δανία.....	102
Πίνακας B37. Διαφορές των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος των δύο χωρών (μέσες τιμές).....	104
Πίνακας B38. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σύγκριση: Δανίας-Ελλάδας.....	104
Πίνακας B39. Στήριξη των μόνων μητέρων από το συγγενικό δίκτυο: Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	104
Πίνακας B40. Στήριξη των μόνων μητέρων από το κοινωνικό δίκτυο: Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	105
Πίνακας B41. Ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας: Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	105
Πίνακας B42. Η οικονομική κατάσταση των μόνων μητέρων : Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	105
Πίνακας B43. Ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων : Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	106
Πίνακας B44. Συνθήκες στέγασης: σύγκριση Δανίας-Ελλάδας.....	106
Πίνακας B45. Στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες: Σύγκριση Δανίας -Ελλάδας.....	106
Πίνακας B46. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες συγκριτικά.....	107

Εισαγωγή

Η μονογονεϊκότητα είναι ένα φαινόμενο που παίρνει διαρκώς μεγαλύτερες διαστάσεις, παρά το ότι δεν πρόκειται για πρόσφατο γεγονός. Η εξέλιξή του συναρτάται με την αύξηση των διαζυγίων, τις γεννήσεις εκτός γάμου, την αύξηση της συμβίωσης, την μείωση της γαμηλιότητας και των γεννήσεων. Τα δημογραφικά δεδομένα για την Ευρώπη δείχνουν ότι αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο στατιστικά και κοινωνικά εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς. Πρόκειται για ένα νέο τύπο οικογενειών, οι οποίες συναντώνται σε μεγαλύτερα ποσοστά στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής ένωσης, ο αριθμός τους όμως παρουσιάζει αύξηση και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Το ενδιαφέρον για τη θέση, τις ανάγκες και τα προβλήματα τους άρχισε να εκδηλώνεται εδώ και δύο δεκαετίες. Οι ερευνητές εστίασαν στις μονογονεϊκές οικογένειες κυρίως λόγω του ότι συχνά βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση από τις διγονεϊκές σε ό,τι αφορά το εισόδημα, τις ευθύνες, την κοινωνική συμμετοχή και την πρόσβαση σε οικονομικά και κοινωνικά αγαθά, κατά συνέπεια αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου σε ό,τι αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό. Άλλα προβλήματα που φαίνεται να πλήττουν ιδιαίτερα τις μονογονεϊκές οικογένειες είναι η ανεπάρκεια της κοινωνικής πρόνοιας, η έλλειψη αποτελεσματικότητας της κοινωνικής πολιτικής για ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού και η ανεργία που πλήττει κυρίως το γυναικείο πληθυσμό. Σε σχέση με την κοινωνικό - οικονομική κατάσταση των μονογονεϊκών οικογενειών παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στις διάφορες χώρες της Ευρώπης και, παρά τις ομοιότητες, δεν υφίσταται μία ενιαία ευρωπαϊκή πραγματικότητα στο θέμα αυτό.

Η μονογονεϊκότητα, καθώς και οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού που πλήττουν τις Μονογονεϊκές Οικογένειες αποτελεί το θέμα που αναλύεται στην παρούσα πτυχιακή εργασία. Πρόκειται για μία συγκριτική μελέτη δύο χωρών με διαφορετικά συστήματα κοινωνικής πολιτικής, της Ελλάδας και της Δανίας, τόσο θεωρητικά όσο και σε ερευνητικό επίπεδο. Θεωρούμε σκόπιμο στο σημείο αυτό να ενημερώσουμε τον αναγνώστη για τα Ερευνητικά Ερωτήματα της Μελέτης. Τα σημεία λοιπόν με τα οποία ασχοληθήκαμε τα εξής :

1. Αναζήτηση και εντοπισμός των προβλημάτων και των αναγκών των μόνων γονεών.
2. Διερεύνηση των κυρίαρχων διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στη χώρα μας σε σύγκριση με εκείνων που πλήττουν αντίστοιχα τις μονογονεϊκές οικογένειες στη Δανία
3. Αναζήτηση των αιτίων του κοινωνικού αποκλεισμού
4. Καταγραφή των κοινών χαρακτηριστικών όσον αφορά τις μορφές κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στις δύο χώρες καθώς και διερεύνηση των παραγόντων που οδηγούν σε ομοιότητες.

Η μελέτη αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό κάθε ένα από τα οποία χωρίζονται σε τρία κεφάλαια.

Στο θεωρητικό μέρος γίνεται βιβλιογραφική έρευνα αναφορικά με τη μονογονεϊκότητα, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική πολιτική στις δύο χώρες.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται ο ορισμός και οι μορφές μονογονεϊκότητας ενώ παράλληλα παρουσιάζεται η κατάσταση των μόνων γονεών στην υπόλοιπη Ευρώπη. Γίνεται επίσης μία καταγραφή των δημογραφικών δεδομένων που έχουν

επιφέρει αλλαγές στην οικογένεια τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη και γίνεται μία προσπάθεια ανάλυσης της εσωτερικής δομής των μονογονεϊκών οικογενειών. Στην τελευταία παράγραφο του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στα υποστηρικτικά δίκτυα των μονογονεϊκών οικογενειών καθώς και στην κοινωνική αντιμετώπιση της μονογονεϊκότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης ορίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι διαστάσεις του. Στη συνέχεια γίνεται αναλυτική αναφορά στις διάφορες διαστάσεις του φαινομένου όπως αυτές εκδηλώνονται στα πλαίσια της μονογονεϊκότητας.

Στο τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της Εργασίας μελετάται η οικογενειακή πολιτική και η πολιτική για τους μόνους γονείς. Εισαγωγικά γίνεται μία αναφορά στα μοντέλα κοινωνικής πολιτικής στην Ευρώπη και την τα γενικά χαρακτηριστικά της οικογενειακής πολιτικής των σκανδιναβικών και των νοτιοευρωπαϊκών χωρών ενώ στη συνέχεια αναλύονται οι περιπτώσεις της Ελλάδας και τη Δανίας ως προς την ισχύουσα νομοθεσία για την οικογένεια, τους φορείς οικογενειακής πολιτικής και την επιδοματική τους πολιτική, ενώ σε ένα δεύτερο στάδιο μελετάται η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται γενικά για τους μόνους γονείς. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου επιχειρούμε μία συγκριτική παρουσίαση των συστημάτων οικογενειακής πολιτικής καθώς και των παροχών μητρότητας και παιδικής προστασίας των δύο χωρών.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης παρουσιάζονται η μεθοδολογία, τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας και η τελική συζήτηση των αποτελεσμάτων.

Αρχικά αναλύεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε κατά την εκπόνηση της έρευνας και περιγράφεται αναλυτικά η διαδικασία. Στη συνέχεια γίνεται η παρουσίαση των δεδομένων. Τα δεδομένα που αφορούν το δείγμα και τα αποτελέσματα της έρευνας καταχωρούνται σε πίνακες και παρουσιάζονται διεξοδικά. Ακολουθεί η συζήτηση όπου καταγράφεται η ερμηνεία των αποτελεσμάτων σε σχέση με την ανάλυση τους και τη σύγκριση με τα βιβλιογραφικά δεδομένα.

ΜΕΡΟΣ Α΄ (Θεωρητικό)

1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ

1.1 Ορισμός, μορφές και χαρακτηριστικά της μονογονεϊκότητας

Διεθνώς κατοχυρωμένος οδηγός για τη μονογονεϊκότητα δεν υπάρχει, όμως σύμφωνα με την έκθεση ευρωπαϊκών κοινοτήτων (έκθεση της Κοινότητας για τις μονογονεϊκές οικογένειες 1989) η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως οικογένεια στην οποία ένας γονέας χωρίς σύζυγο ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν και ίσως, με άλλα άτομα (π.χ. τους γονείς της/του). Ο όρος μονογονεϊκή οικογένεια καθιερώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 60. Έκτοτε με την αύξηση των μονογονεϊκών νοικοκυριών επήλθε και ο προβληματισμός για το αν πρόκειται για εναλλακτικό τρόπο οικογενειακής οργάνωσης ή για μία νέα μορφή οικογένειας. Παράλληλα παρατηρείται και μία τάση διαφοροποίησης της μονογονεϊκότητας, γιατί ο όρος μονογονεϊκή οικογένεια μας δείχνει τη δομή αλλά δεν μας αποκαλύπτει τις διαφορετικές μορφές της, καθώς το πορτραίτο της μονογονεϊκότητας αλλάζει διαρκώς.

Αν και το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας δεν είναι καινούριο, ωστόσο το ενδιαφέρον για την διαφορετική αυτή οικογενειακή δομή, τα προβλήματα και τις ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών, καθώς και οι προσπάθειες για παρέμβαση άρχισαν να εκδηλώνονται μόλις τα τελευταία χρόνια κυρίως λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, ειδικά οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό γυναίκα, όπως την ανεπάρκεια της κοινωνικής πρόνοιας και της κοινωνικής πολιτικής, την ανεργία που πλήττει ούτως ή άλλως περισσότερο τις γυναίκες, την έλλειψη επαρκούς παιδικής προστασίας κ.α..

Η εξέλιξη της μονογονεϊκότητας συναρτάται με την αύξηση των διαζυγίων και των γεννήσεων εκτός γάμου, την αύξηση της συμβίωσης και την μείωση της γαμηλιότητας και των γεννήσεων. Μία όψη της μονογονεϊκότητας οφείλεται στην εξέλιξη της βιοτεχνολογίας που επιτρέπει την τεχνητή αναπαραγωγή. Συνδέεται επίσης με την αλλαγή σε σχέση με τη θέση της γυναίκας στη σύγχρονη κοινωνία. Τα δημογραφικά δεδομένα και οι στατιστικές για την Ευρωπαϊκή ένωση δείχνουν ότι η μονογονεϊκότητα αποτελεί μία πραγματικότητα που θα γίνεται ολοένα πιο ορατή στατιστικά και κοινωνικά, αν και αυτή η εικόνα δεν αντιπροσωπεύει ακριβώς τα ελληνικά δεδομένα καθώς φαίνεται ότι έχουμε τα χαμηλότερα ποσοστά μονογονεϊκότητας ειδικά σε ό,τι αφορά τους μόνους πατέρες οι οποίοι αποτελούν μειοψηφία στην Ελλάδα σε σχέση με τα ποσοστά των άλλων χωρών.

Για πολλές δεκαετίες η ικανότητα των μονογονεϊκών οικογενειών να καλύψουν τις βασικές λειτουργίες και ανάγκες τους είχε αμφισβητηθεί από τους ερευνητές, ωστόσο η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των ερευνών αυτών αμφισβητείται. Οι σύγχρονες μελέτες παρουσιάζουν διαφορετικά αποτελέσματα ως προς την ποιότητα ζωής στο εσωτερικό της οικογένειας, σημειώνουν ωστόσο οι μελετητές ότι δεν υπάρχει ακόμα πλήρης θεωρητική γνώση για την μονογονεϊκή οικογένεια ως σύστημα.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες συχνά θεωρείται ότι έχουν πολλές ομοιότητες σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλο τύπο οικογένειας και γι αυτό συχνά παρατηρούμε αναφορές τύπου «η μονογονεϊκή οικογένεια». Κοινά είναι συνήθως τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωπες όπως τη μείωση του εισοδήματος της οικογένειας, την απομόνωση και τη μοναξιά, την υπερφόρτωση ευθυνών καθώς επίσης και την πρόσβαση σε οικονομικά και κοινωνικά αγαθά στα οποία έχουν πρόσβαση οι διγονεϊκές οικογένειες. Θα πρέπει να έχουμε ωστόσο υπόψη το γεγονός ότι ο όρος «μονογονεϊκή οικογένεια» δεν προσδιορίζει μια ενιαία κοινωνική πραγματικότητα καθώς υπάρχουν διαφορές στους τύπους οικογενειακής οργάνωσης των μονογονεϊκών οικογενειών.(Κογκίδου, 1995)

Κυριαρχεί η αντίληψη ότι η μονογονεϊκότητα είναι μία κατάσταση αποκλίνουσα και παθολογική καθώς και ότι παράγει ψυχοπαθολογικές καταστάσεις. Υπάρχουν ωστόσο ερευνητικά δεδομένα που υποστηρίζουν ότι η μονογονεϊκή οικογένεια είναι απλώς ένα σύστημα με διαφορετική δομή και ότι η διαφορετικότητα αυτή δεν είναι απαραίτητα καταστροφική για τα μέλη του συστήματος. Το στοιχείο εκείνο που διαφοροποιείται στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι η εσωτερική δομή και οργάνωση. Η δε ψυχολογική ευεξία των μελών μιας οικογένειας καθορίζεται κυρίως από τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά του συστήματος και όχι από τον αριθμό των γονέων. Σαφώς το ενδεχόμενο μεγαλύτερων ψυχοκοινωνικών δυσκολιών σε μία μονογονεϊκή οικογένεια είναι πιθανότερο αυτό όμως δε συνεπάγεται παθολογία στην κάθε μονογονεϊκή οικογένεια σημειώνει η Κογκίδου (1995) και η Παπαδιώτη –Αθανασίου (1995: 30.) συμπληρώνει ότι «οι διεργασίες στην οικογένεια καθορίζουν την λειτουργικότητα του συστήματος και όχι η δομή». Επιπροσθέτως τα διάφορα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες δεν σημαίνουν τόσο αποτυχία της συγκεκριμένης οικογενειακής δομής, όσο αποτυχία του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος πολιτικής ως προς την ενσωμάτωσή τους. Τα ψυχολογικά προβλήματα των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών φαίνεται να είναι λιγότερα απ' όσα πιστεύουμε και οφείλονται περισσότερο στις στάσεις των οικογενειών τους. Παρ' όλα αυτά διαπιστώνουμε ότι στις μονογονεϊκές οικογένειες παρουσιάζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά όπως η αγωνία το άγχος η επανάληψη της μονογονεϊκότητας από τη μία γενιά στην άλλη. (Κογκίδου,1995)

Η μονογονεϊκότητα δεν αποτελεί μόνιμη κατάσταση για τα μέλη της και κατά συνέπεια η διαβίωση ενός ατόμου σε μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να αποτελεί μεταβατικό στάδιο στη ζωή του. Αυτό καθιστά την καταγραφή του αριθμού των ατόμων που κάποια έστω στιγμή της ζωής τους έζησαν σε μονογονεϊκή οικογένεια δύσκολη αφού σίγουρα περισσότερα άτομα απ' όσα καταγράφονται έχουν υπάρξει μέλη μονογονεϊκής οικογένειας. Επιπροσθέτως η απουσία διεθνούς ορισμού δε διευκολύνει την καταγραφή. Φαίνεται πως τα δεδομένα διαφοροποιούνται ανάλογα με τον ορισμό που επιλέγεται σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με το θέμα της εκάστοτε μελέτης (Κογκίδου,1995).

Στην έκθεση της Κοινότητας για τις μονογονεϊκές οικογένειες (1989) γίνεται αναφορά σε τρεις τύπους μόνων γονέων βάσει της συζυγικής τους κατάστασης: χήροι-ες, μόνιμα χωρισμένοι-ες, και ανύπαντροι-ες.

α) Η μητρότητα εκτός γάμου:

Η μητρότητα εκτός γάμου αφορά τις γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου από μόνες μητέρες όταν πρόκειται βέβαια για μονογονεϊκό σύστημα οργάνωσης της οικογένειας.

Για ορισμένες γυναίκες η μητρότητα εκτός γάμου αποτελεί μια απόφαση συνειδητή στην οποία καταλήγουν μετά από μακρά επεξεργασία, για άλλες γυναίκες αποτελεί μια κάπως πιο παρορμητική απόφαση αποτέλεσμα αντίστασης-εναντίωσης στα καθιερωμένα ήθη, ενώ για κάποιες άλλες αποτελεί μια κατάσταση η οποία δεν ήταν επιθυμητή (Κογκίδου 1995). Κατά συνέπεια παρουσιάζονται δύο τύποι άγαμης μητέρας: α) η χειραφετημένη και κοινωνικά-οικονομικά ανεξάρτητη γυναίκα που είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της κατάστασής της, β) η κοινωνικά περιθωριοποιημένη άγαμη μητέρα που έχει άμεση ανάγκη την οικονομική και κοινωνική στήριξη (Ρήγα Β. πρόλογος στο Caron J. Ανύπαντρες μητέρες, 1997). Αυτή η δεύτερη η κατηγορία μητέρων μειώνεται στα αστικά κέντρα αλλά στην ύπαιθρο ο ρυθμός μείωσης δεν είναι ο ίδιος. Οι ανύπαντρες μόνες μητέρες αυτής της κατηγορίας είναι συνήθως εκείνες που μετά από μία ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη αποφάσισαν ή αναγκάστηκαν να κρατήσουν το παιδί. Παλαιότερα η μητρότητα εκτός γάμου έφερε κοινωνικό στίγμα ωστόσο σήμερα οι κοινωνικές παραστάσεις διαφοροποιούνται και κατά συνέπεια η μητρότητα εκτός γάμου αποστιγματίζεται και αποδραματοποιείται σταδιακά (Κογκίδου, 1995). Εκείνο όμως που τη χαρακτηρίζει είναι η διατήρηση της προκατάληψης σε σχέση με τις άλλες μορφές μονογονεϊκότητας αν και σε μικρότερο βαθμό απ' ότι παλαιότερα. Η μόνη μητέρα έχει να αντιμετωπίσει όχι μόνο τα εσωτερικά της αισθήματα, ενοχές, φοβίες ανασφάλειες, αβεβαιότητα, απογοήτευση αλλά και τις εξωτερικές αρνητικές επιδράσεις του περιβάλλοντός της. Στο στάδιο αυτό είναι εύκολο να χάσει την αυτοεκτίμησή της, να αποξενωθεί και να πάψει να εμπιστεύεται.

Τα γενικά χαρακτηριστικά των ανύπαντρων μητέρων είναι η αδυναμία να ανταποκριθούν στον κοινωνικό τους ρόλο λόγω της έλλειψης υποστηρικτικών δικτύων. Η ανύπαντρη μητέρα έχει ανάγκη από κοινωνική φροντίδα από τα αρχικά κιάλια στάδια της εγκυμοσύνης της καθώς και την ανάγκη ενός προστατευτικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο θα νιώθει ασφαλής, θα βρει κατανόηση, παραδοχή, και στήριξη για την αντιμετώπιση υγειονομικών προβλημάτων καθώς και των ζητημάτων που αφορούν την επιβίωσή της και την αποκατάστασή της μαζί με το παιδί της.

Σε σχέση με την άγαμη μητέρα στην Ελλάδα παρατηρείται μία έλλειψη στοιχείων κοινωνικό - δημογραφικών και κατά συνέπεια οι προσπάθειες για έρευνα και καταγραφή του φαινομένου δυσχεραίνονται (Ζλάτκου-Αλτάνη, 1995).

β) Το διαζύγιο:

Το διαζύγιο σύμφωνα με τον Roussel (1980) δεν αποτελεί παθολογική κατάσταση αλλά μάλλον μια σχεδόν φυσιολογική συνιστώσα του θεσμού του γάμου που θα υπάρχει και μελλοντικά. Η διαδικασία αναγνώρισης αυτής της μορφής οικογένειας που διαμορφώνεται με το διαζύγιο δεν ήταν μία απλή ιστορία. Παραδείγματος χάρη τη δεκαετία του '50 και του '60 στη Γαλλία «τα παιδιά του διαζυγίου» είχε θεωρηθεί ότι ανήκουν στην κατηγορία παιδιών «υψηλού κινδύνου» τόσο ψυχολογικά όσο και σε σχέση με παραβατικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές. Κυριαρχούν σε δηλαδή η αντίληψη ότι το παιδί αποτελεί το «θύμα» και μέσω των επιδράσεων που είχε το διαζύγιο σε αυτό στιγματιζόταν η ίδια η πράξη του διαζυγίου. Η οικογενειακή σταθερότητα αποκτά πλέον διαφορετική σημασία και η γονική μέριμνα παρέχεται στο γονέα που μπορεί να προσφέρει στο παιδί κοινωνική και συναισθηματική ασφάλεια» (Κογκίδου, 1995:178).

Η μονογονεϊκότητα μετά το διαζύγιο μπορεί να πάρει τη μορφή πλήρους μονογονεϊκότητας ή της μονογονεϊκότητας των διακοπών και του Σαββατοκύριακου.

Η γονική επιμέλεια μετά το διαζύγιο είναι συνήθως κοινή και ο τόπος κατοικίας του παιδιού καθορίζεται από το δικαστήριο με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού. Ο χωρισμός του ζευγαριού παίρνει συχνά τη μορφή εγκατάλειψης. Πρόκειται συνήθως για απόφαση του ενός συντρόφου την οποία ο άλλος υφίσταται και συνεπώς είναι για αυτόν περισσότερο επώδυνη. Η τραυματική αυτή διαδικασία μπορεί να έχει άμεση επίδραση στην άσκηση του γονεϊκού ρόλου. Στην περίπτωση που το διαζύγιο αποτελεί αποτέλεσμα κοινής απόφασης, μετά από διεξοδικές διαδικασίες, μπορεί να δίνει περισσότερα περιθώρια για διατήρηση μιας υγιούς και ικανοποιητικής σχέσης του παιδιού με τους γονείς του χωρίς όμως αυτό να αποτελεί εγγύηση. Το διαζύγιο είναι δυνατόν να αποτελεί λιγότερο επίπονη διαδικασία από ό,τι η διάσταση, με την έννοια ό,τι στην περίπτωση του διαζυγίου το δικαστήριο αποφασίζει για τους οικονομικούς διακανονισμούς και τη ευθύνη των παιδιών. (Κογκίδου, 1995).

γ) Η χηρεία:

Η χηρεία δεν αποτελεί πλέον την πιο συνηθισμένη αιτία μονογονεϊκότητας, καθώς ο μέσος όρος ζωής του άνδρα αυξάνεται. Οι μόνοι γονείς αυτής της κατηγορίας είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία και έχουν υψηλότερη θέση κοινωνικά εξαιτίας του ότι για τους μόνους γονείς αυτής της κατηγορίας η μονογονεϊκότητα θεωρήθηκε αναπόφευκτη. Οι χήρες μητέρες είναι λιγότερο δραστήριες οικονομικά σε σύγκριση με τις άλλες κατηγορίες μόνων μητέρων και βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση από τις υπόλοιπες μόνες μητέρες γιατί έχουν κάποια σύνταξη και κρατούν όλη την περιουσία που είχαν ως διγονεϊκή οικογένεια. Επίσης συνήθως έχουν καλύτερη κοινωνική ασφάλιση και τα παιδιά τους είναι μεγαλύτερης ηλικίας.

Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα των μόνων γονέων αυτής της κατηγορίας είναι ότι είναι κοινωνικά περισσότερο αποδεκτοί και αντιμετωπίζονται με συμπάθεια από την οικογένεια τους φίλους και την κοινότητα. Ωστόσο οι περιορισμοί που τίθενται στις χήρες μητέρες είναι πολύ διαφορετικοί από αυτούς που τίθενται για τους χήρους πατέρες σε σχέση με την απομόνωση που οδηγεί συχνά την χήρα μητέρα σε κοινωνικό αποκλεισμό. (Κογκίδου, 1995)

Επίσης οι Martin & Vion (2002) διακρίνουν τους μόνους γονείς στην Ευρώπη σε τρεις κατηγορίες όπως φαίνεται και στον πίνακα 1.

α) (31%) Γυναίκες μη ενταγμένες στην αγορά εργασίας με εισοδήματα προερχόμενα κατά βάση από κοινωνικές παροχές. Οι μόνοι γονείς αυτής της κατηγορίας είναι άνω των 30ετών και το ποσοστό φτώχειας είναι 40%. Το 17% των μόνων γονέων στη Δανία ανήκουν στην κατηγορία αυτή.

β) (11%) Νέοι μόνοι γονείς, κάτω των 30 ετών στην πλειοψηφία τους γυναίκες που δεν έχουν παντρευτεί. Λιγότεροι από τους μισούς γονείς αυτής της κατηγορίας εργάζονται, ενώ όλες αυτές οι οικογένειες είναι δέκτες κοινωνικών παροχών. Η ποιότητα ζωής των μόνων γονέων της κατηγορίας αυτής είναι λίγο υψηλότερη από εκείνων της προηγούμενης κατηγορίας και τα ποσοστά φτώχειας ελαφρώς χαμηλότερα αν και παραμένουν υψηλά σε σχέση με το μέσο όρο. Το 3% των μόνων γονέων στην Ελλάδα ανήκουν στην κατηγορία αυτή.

γ) (59%) Μόνοι γονείς ενταγμένοι στην αγορά εργασίας με υψηλότερο επίπεδο ποιότητας ζωής και αρκετά χαμηλό ποσοστό φτώχειας, άνω των 30 ετών, κατηγορία στην οποία συναντάμε περισσότερους άνδρες και μονογονεϊκές οικογένειες

ενταγμένες σε άλλα νοικοκυριά, π.χ. της οικογένειας καταγωγής. Το 70% των μόνων γονέων στην Ελλάδα ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη Δανία είναι 71%. (Martin & Vion, 2002: 17-18)(Πίνακας Α1)

Πίνακας Α1. Οικογενειακή κατάσταση και επαγγελματική δραστηριότητα μόνων γονέων (αρχηγοί αυτόνομων και συγχωνευμένων νοικοκυριών)1996

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	UK	UE 14
Άγαμοι	12	34	27	2	14	26	29	10	18	14	26	12	27	25	21
Διαζευγμένοι-σε διάσταση	69	63	58	52	39	55	42	47	59	69	55	50	62	67	57
Χήροι	19	3	15	46	47	19	29	43	23	17	19	38	11	8	22
Εργαζόμενοι	61	75	71	59	47	76	38	51	63	50	74	75	63	45	59
Άνεργοι	10	5	10	12	16	11	7	7	12	10	5	2	15	9	10
Ανενεργοί	29	20	19	29	37	13	55	42	25	40	25	23	22	46	31

Πηγή: Eurostat, ECHP, wave 3, (1996)- DRESS calculations

1.2 Το φαινόμενο της μονογονεϊκότητας και η Ελληνική πραγματικότητα

Αναφορικά με τον αριθμό των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι η ποικιλία των στοιχείων των εθνικών πηγών, η δυσκολία επισήμανσης των γονέων που ζουν σε άλλα νοικοκυριά καθώς και η ποικιλία των ορισμών που υιοθετούνται από την Ευρωπαϊκή ένωση έχει ως αποτέλεσμα να δυσκολεύει η καταγραφή του ακριβούς αριθμού των μόνων γονέων.

Στην απογραφή πληθυσμού το 1991 συγκεντρώθηκαν τα πρώτα δεδομένα σχετικά με τη μορφή των νοικοκυριών και έκτοτε δεν έχουν συλλεχθεί νεότερα στοιχεία. Με βάση τα δεδομένα του 1991, οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα ανέρχονται στις 160.000 περίπου και αποτελούν το 6% του συνόλου των οικογενειών, ενώ οι μόνες μητέρες αποτελούν το 4.8 του συνόλου αυτών. Το 15% του συνόλου των μονογονεϊκών οικογενειών συνοικούν με άλλη οικογένεια στο ίδιο νοικοκυριό. (Πίνακας Α2)

Πίνακας Α2. Σύνθεση ιδιωτικών νοικοκυριών στην Ελλάδα 1991

	%	1000
Παντρεμένα ζευγάρια χωρίς παιδιά	23.7	761
Χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	84.5	646
Με άλλα συνοικούντα μέλη	15.5	115
Παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά	49.1	1.573
Χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	85.1	1.339
Με άλλα συνοικούντα μέλη	14.9	233
Μόνες μητέρες	4.8	155
Χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	78.4	132
Με άλλα συνοικούντα μέλη	21.6	23
Μόνοι πατέρες	1.2	38
Χωρίς άλλα συνοικούντα μέλη	78.2	30
Με άλλα συνοικούντα μέλη	21.6	8
Μονομελή νοικοκυριά	21.2	678
Μόνος άνδρας	27.4	186
Μόνη γυναίκα	49.5	335
Σύνολο ιδιωτικών νοικοκυριών	100.0	3.205

Πηγή: ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής του πληθυσμού 1991

Με βάση πιο πρόσφατα στοιχεία το σύνολο των μόνων γονέων με εξαρτώμενο μέλος κάτω των 25 ανέρχεται στο 7% του συνόλου των οικογενειών της χώρας ενώ οι «συννοικούντες» μόνοι γονείς αποτελούν το 3%. Εξετάζοντας περισσότερο την κατάσταση των μόνων γονέων στην Ελλάδα, παρατηρεί κανείς ότι η κύρια αιτία μονογονεϊκότητας στην χώρα μας είναι η χηρεία, ενώ ως σημαντικοί παράγοντες παρουσιάζονται επίσης το διαζύγιο, ο χωρισμός και σε μικρότερο βαθμό η εκτός γάμου μητρότητα ενώ σε σχέση με την εργασιακή κατάσταση των μόνων μητέρων στην Ελλάδα φαίνεται πως οι μόνες μητέρες εργάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι παντρεμένες ή συμβιούσες μητέρες, παρ' όλ' αυτά είναι πιο συχνά ανενεργές σε σύγκριση με τις υπόλοιπες μητέρες με παιδιά (Πίνακας Α3).

Πίνακας Α3. Εργασιακή κατάσταση των μόνων μητέρων στην Ελλάδα, 1994*, 1996** (%)

	Μόνες μητέρες συννοικούσες 1994	Μόνες μητέρες/αρχηγοί νοικοκυριών 1994	Παντρεμένες συμβιούσες μητέρες 1994	Μόνες μητέρες 1996
Εργάζεται	47.2	58.7	38.5	47.0
Ανεργή	19.9	11.2	13.0	16.0
Μη ενεργή	32.9	30.0	48.5	37.0

Πηγή: *Ruspini (1998), **Martin, Vion (2001)

Ο κίνδυνος φτώχειας ανάμεσα στα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλότερος. Στην Ελλάδα τα ποσοστά είναι υψηλότερα ανάμεσα στις μόνες μητέρες που είναι «αρχηγοί νοικοκυριού» (18%), και τις μόνες μητέρες που συννοικούν (16.3%) σε σχέση με τις παντρεμένες ή συμβιούσες μητέρες ενώ σε ό, τι αφορά τις κύριες πηγές εισοδήματος των μόνων γονέων στην Ελλάδα το κύριο μέρος του εισοδήματος προέρχεται από τους μισθούς και τις συντάξεις ενώ τα επιδόματα καταλαμβάνουν πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού εισοδήματος (Πίνακας Α4).

Πίνακας Α4. Κύριες πηγές εισοδήματος των μόνων μητέρων στην Ελλάδα, 1993 (%)

Πηγές εισοδήματος	Μόνες «συννοικούσες» μητέρες	Μόνες μητέρες/αρχηγοί νοικοκυριού	Παντρεμένες/συμβιούσες μητέρες
Μισθοί/Ημερομίσθια	37.7	39.8	49.8
Αυτοαπασχόληση	18.8	14.7	38.3
Συντάξεις	33.8	32.9	9.4
Επιδόματα/βοηθήματα	2.4	2.9	0.6
Επενδύσεις/Αποτεμειώσεις/Περιουσία	3.9	4.2	0.6
Άλλες πηγές	3.5	5.6	0.4

Πηγή: E. Ruspini, Living on Poverty line, Mannheim, MZES, 1998

Σύμφωνα με τα δεδομένα της ΕΣΥΕ (Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 1998) σημειώνονται σημαντικές διαφοροποιήσεις αναφορικά με τις συνθήκες κατοικίας των μόνων γονέων. Οι μόνοι γονείς με παιδιά-ά μικρότερο-α των 16 ετών ζουν σε μεγάλο ποσοστό σε ενοικιαζόμενη κατοικία (44.7) σε σχέση με τα ζευγάρια με 1 ή 2 παιδιά (23.9% και 19.9% αντίστοιχα), εργάζονται πιο συχνά και πραγματοποιούν κατά μέσο όρο λιγότερες αγορές.

Παρ' όλο που δεν υπάρχει επίσημη και συστηματική καταγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα συνοψίζονται στα εξής (Μαράτου Αλιπράντη, 2002:16)

- ✓ Χαμηλό οικογενειακό εισόδημα λόγω αυξημένων οικογενειακών υποχρεώσεων
- ✓ Προβλήματα υγείας καθώς επίσης και προβλήματα φροντίδας και φύλαξης των παιδιών
- ✓ Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σχετικά με το σύστημα πρόνοιας

- ✓ Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σε σχέση με την αγορά εργασίας
- ✓ Μειωμένες επαγγελματικές δεξιότητες και πείρα
- ✓ Αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας
- ✓ Υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας
- ✓ Εμπλοκή σε άτυπες μορφές εργασίας
- ✓ Προβλήματα στην εναρμόνιση οικογενειακής και εργασιακής ζωής

1.3 Η μονογονεϊκότητα στη Ευρώπη

Σύμφωνα με την Μαράτου Αλιπράντη (2002) η ποσοστιαία αναλογία των μόνων γονέων διαφοροποιείται σημαντικά ανάμεσα στις χώρες, και για το λόγο αυτό οι μονογονεϊκότητα στην Ευρώπη διακρίνεται σε τρία μοντέλα:

A) Το βόρειο μοντέλο που περιλαμβάνει τις σκανδιναβικές χώρες και το Ηνωμένο βασίλειο όπου παρατηρούνται υψηλά ποσοστά μονογονεϊκότητας.

B) Το μοντέλο της κεντρικής Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία και Ιρλανδία).

Γ) Το μεσογειακό μοντέλο (Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάδα) όπου τα ποσοστά των μόνων γονέων είναι αρκετά πιο χαμηλά.

Ο αριθμός των μόνων γονέων αυξάνεται ραγδαία σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες και μάλιστα σύμφωνα με την συγκριτική μελέτη Martin και Vion (2002), αντιπροσωπεύουν το 12% των οικογενειών στην Ευρώπη με παιδιά έως και 25 ετών.

Το ποσοστό των ενηλίκων που ζουν σε μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλότερο στο Βέλγιο, ακολουθεί το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ η Δανία έρχεται όγδοη και η Ελλάδα δωδέκατη και τελευταία. Τα δεδομένα αυτά αφορούν ενήλικους που ζουν μόνους με τα παιδιά του χωρίς να συγκεκριμενοποιείται η ηλικία των παιδιών. (Κογκίδου, 1995)

Τα ποσοστά μόνων γονέων με παιδιά κάτω των 18 ετών κυμαίνονται από 4% μέχρι 28%. Το μικρότερο ποσοστό μόνων γονέων έχει η Ελλάδα, το μεγαλύτερο η Δανία ενώ ο μέσος όρος όπως προαναφέρθηκε είναι 11%. (Κογκίδου, 1995)

Στο επίπεδο των μόνων γονέων οι Martin & Vion (2002) διακρίνουν 5 κατηγορίες στην Ευρώπη τόσο σε σχέση με τη μονογονεϊκότητα όσο και αναφορικά με την πολιτική των κρατών για τους μόνους γονείς.

A) Τις αγγλοσαξονικές χώρες, την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο: Στις χώρες αυτές παρατηρείται υψηλό ποσοστό μόνων γονέων, Ανάμεσά τους υπάρχουν πολλοί άγαμοι και άνεργοι γονείς. Οι εργαζόμενοι μόνιμοι γονείς εργάζονται συχνά με όρους ημιαπασχόλησης. Το ποσοστό των συννοικούντων μόνων γονέων κυμαίνεται στα ίδια ποσοστά με τον μέσο όρο των χωρών της Κοινότητας όπως και το ποσοστό των μόνων πατέρων. Μία από τις κύριες πηγές εισοδήματος των μόνων γονέων στις χώρες αυτές είναι τα επιδόματα, παραμένουν παρ' όλα αυτά συχνά κάτω από το όριο της φτώχειας.

B) Οι σκανδιναβικές χώρες έχουν επίσης υψηλό ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών. Στις χώρες αυτές το ποσοστό των νέων, των μόνων γονέων, των αντρών και των εργαζομένων είναι υψηλότερο του μέσου όρου των χωρών της Κοινότητας. Οι συννοικούσες μονογονεϊκές οικογένειες είναι σπάνιο φαινόμενο. Τα κρατικά επιδόματα παραμένουν είναι υψηλά ενώ για μεγάλο ποσοστό των μόνων γονέων υπάρχει εισόδημα από την εργασία. ακόμα κι αν το ύψος του εισοδήματος από τον μισθό παραμένει χαμηλό σε σχέση με το συνολικό εισόδημα.. Στις χώρες αυτές οι μόνιμοι γονείς δεν είναι φτωχότεροι από τις υπόλοιπες οικογένειες με παιδιά.

Γ) Η Ολλανδία ίσως και το Λουξεμβούργο έχουν χαμηλό ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών. Οι μόνιμοι γονείς στις χώρες αυτές είναι κατά μέσο όρο μεγαλύτεροι σε ηλικία και σε μικρότερο ποσοστό ανύπαντροι σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη

μέλη της Κοινότητας. Το ποσοστό εργαζόμενων μόνων γονέων είναι χαμηλότερο και το επίπεδο ζωής είναι υψηλότερο σε σύγκριση με τους μόνους γονείς των άλλων κατηγοριών, αλλά οι μόνοι γονείς αποτελούν ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. και τα κρατικά επιδόματα είναι πολύ σημαντικά γι αυτούς.

Δ) Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης, εκτός της Πορτογαλίας έχουν χαμηλό ποσοστό μόνων γονέων και ανάμεσά τους πολλές συνοικουσες μονογονεϊκές οικογένειες. Σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ποσοστό των μόνων γονέων καθώς και των νέων ανθρώπων είναι χαμηλό αλλά το ποσοστό των χήρων καθώς και των εργαζομένων είναι αρκετά υψηλό. Το συνολικό εισόδημα των μόνων γονέων είναι υψηλό, ενώ το ύψος των επιδομάτων είναι πολύ χαμηλό και δεν αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος.

Ε) Οι υπόλοιπες χώρες συμπεριλαμβανομένης και τις Γαλλίας αποτελούν μία ομάδα χωρών με πολλές διαφορές στο θέμα των μόνων γονέων. Η μονογονεϊκότητα αποτελεί ένα μόνο χαρακτηριστικό των ατόμων των οποίων η κατάσταση και η συμπεριφορά είναι κατά βάση αποτέλεσμα άλλων παραγόντων. (Martin & Vion, 2002, σελ. 18.).

Το 1996 12% των οικογενειών με παιδιά κάτω των 25 στην Ευρώπη είναι μονογονεϊκές. Τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρούνται στην Ισπανία (5%), την Ελλάδα (7%), την Ιταλία (7%) και την Πορτογαλία (8%). Στην Αυστρία και την Ολλανδία 10% ενώ στο Βέλγιο ενώ τα υψηλότερα ποσοστά παρουσιάζονται στην Δανία (14%), τη Φιλανδία (19%)στο Ηνωμένο Βασίλειο (22%) (Πίνακας Α5) (Martin & Vion, 2002).

Πίνακας Α5. Νοικοκυριά με παιδιά ηλικίας κάτω των 25 στην Ευρώπη το 1996

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	UK	UE-14
Ζευγάρια με 1 παιδί	31	35	36	28	25	32	18	30	30	27	30	30	30	29	31
Ζευγάρια με 2 παιδιά	32	35	33	40	34	33	26	35	34	41	36	32	32	31	34
Ζευγάρια με 3 και πάνω παιδιά	17	13	12	9	14	18	32	10	16	19	10	11	17	31	14
Ζευγάρια με ένα τουλάχιστον παιδί άνω των 25	3	0	2	4	9	2	4	8	4	2	3	5	1	1	4
Άλλου τύπου νοικοκυριά	2	1	3	9	10	2	4	6	8	0	9	10	1	2	4
Νοικοκυριά με αρχηγό μόνο γονέα	15	14	13	7	5	13	12	7	7	10	10	8	19	22	12
Συνοικούντες μόνοι γονείς	1	0	1	2	4	1	3	3	2	0	2	3	0	1	2
Σύνολο μονογονεϊκών οικογενειών	16	14	14	10	9	14	15	10	9	10	13	12	19	23	14
Ποσοστό μον/νεϊκών οικογενειών σε συγχωνευμένο νοικοκυριό	8	1	4	15	43	7	21	29	21	3	17	28	3	5	12

Πηγή: Eurostat, ECHP, wave 3, (1996)- DREES calculations

Οι περισσότεροι μόνοι γονείς ζουν μόνοι με τα παιδιά τους αν και το ποσοστό διαφέρει από κράτος σε κράτος. Οι μόνες μητέρες, όταν δε ζουν μόνο με τα παιδιά τους ζουν με τους γονείς τους (Κογκίδου, 1995). Λαμβάνοντας υπόψη τις

μονογονεϊκές οικογένειες που ζουν σε «συγχωνευμένο» νοικοκυριό, σε νοικοκυριό δηλαδή ο αρχηγός του οποίου δεν είναι ο μόνος γονέας, το ποσοστό των μόνων γονέων αγγίζει το 14%. Το φαινόμενο είναι εντονότερο στις νότιες χώρες της Ευρώπης, για παράδειγμα στην Ισπανία το 4% των οικογενειών με παιδιά συμπεριλαμβάνει στο νοικοκυριό και μία μονογονεϊκή οικογένεια κατά συνέπεια το 40% των μόνων γονέων ζουν σε νοικοκυριά που περιλαμβάνουν και άλλη μία οικογένεια τουλάχιστον. Το να μη ληφθούν οι οικογένειες αυτές υπόψη ως μονογονεϊκές σημαίνει ότι το 25%-40% των μονογονεϊκών οικογενειών στις νότιες χώρες της Ευρώπης θα παραμεληθεί και θα αγνοηθεί.

Κατά κύριο λόγο αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών είναι γυναίκες και ειδικά στην Πορτογαλία (94%). Στη Δανία, το Λουξεμβούργο και τη Φιλανδία οι μόνοι πατέρες αποτελούν το 19-20%, του συνόλου των μόνων γονέων ενώ στην Ιταλία, την Ισπανία, και την Ελλάδα υπάρχουν αρκετοί μόνοι πατέρες, ενσωματώνονται όμως σε άλλα νοικοκυριά (Martin & Vion, 2002).

Στα περισσότερα κράτη η ηλικία των μόνων γονέων είναι 25-49 ετών ενώ ελάχιστοι είναι κάτω των 25 αν και η ηλικία των μόνων γονέων εξαρτάται άμεσα από τον ορισμό που υιοθετεί η κάθε χώρα για τη μονογονεϊκότητα (Κογκίδου, 1995). Στην Ευρώπη οι μόνοι γονείς είναι περίπου 42 ετών και φαίνεται πως ένας στους δέκα είναι κάτω των 30. Το ποσοστό των μόνων γονέων κάτω των τριάντα ετών αλλάζει από χώρα σε χώρα ωστόσο είναι 3-5% για την Ιταλία την Ισπανία και την Ελλάδα, 15% στην Αυστρία και στην Φιλανδία, 18% στην Ιρλανδία και 20% στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στις χώρες που παρατηρείται το φαινόμενο της ενσωμάτωσης της μονογονεϊκής οικογένειας σε άλλο νοικοκυριό ο αρχηγός της μονογονεϊκής οικογένειας είναι συνήθως νεαρής ηλικίας ενώ στις υπόλοιπες χώρες δεν παρατηρείται διαφορά ηλικίας ανάμεσα στους αρχηγούς των ανεξάρτητων και των συνοικούντων μονογονεϊκών οικογενειών.

Αναφορικά με τη οικογενειακή του κατάσταση κατά μέσο όρο οι αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών είναι ανύπαντροι σε ποσοστό 21%, χήροι σε ποσοστό 22%, και διαζευγμένοι ή χωρισμένοι σε ποσοστό 57%. Στις δε χώρες με μεγαλύτερους σε ηλικία μόνους γονείς ο αριθμός των χήρων κυμαίνεται μεταξύ 38-47% (Martin & Vion, 2002). (Πίνακας Α6)

Πίνακας Α6. Οικογενειακή κατάσταση και δραστηριότητα των μόνων γονέων στην αγορά εργασίας στην Ε.Ε. (αυτόνομα ή συγχωνευμένα νοικοκυριά) το 1996

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	UK	UE-14
Μόνοι, άγαμοι	12	34	27	2	14	26	29	10	18	14	26	12	27	25	21
Παντρεμένοι, διαζευγμένοι, σε διάσταση	69	63	58	52	39	55	42	47	59	69	55	50	62	67	57
Χήροι	19	3	15	46	47	19	29	43	23	17	19	38	11	8	22
Εργαζόμενοι	61	75	71	59	47	76	38	51	63	50	74	75	63	45	59
Άνεργοι	10	5	10	12	16	11	7	7	12	10	5	2	15	9	10
Ανενεργοί	29	20	19	29	37	13	55	42	25	40	25	23	22	46	31

Πηγή: Eurostat. ECHP, wave 3 (1996) - DREES calculations

Στις χώρες με υψηλό ποσοστό μόνων γονέων ηλικίας κάτω των 30 οι ανύπαντροι μόνοι γονείς αποτελούν το 25% του συνόλου των μόνων γονέων ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό μόνων γονέων αυτής της κατηγορίας παρατηρείται στη Δανία (34%) (Martin & Vion, 2002). Οι ανύπαντρες μητέρες έχουν μικρότερα παιδιά απ' ό τι οι διαζευγμένοι ή χήροι μόνοι γονείς.

Στο επίπεδο της προκατάληψης της ανοχής, της αποδοχής και της απαλλαγής από το κοινωνικό στίγμα η χώρα μας είναι πολύ πίσω σε σχέση με τη Σκανδιναβία

στο θέμα της άγαμης μητέρας. Για αυτό τον τύπο μητέρων στην Κοπεγχάγη υπάρχει Λύκειο για την καθημερινή ενημέρωση των νέων άγαμων μητέρων όπου προσφέρονται μαθήματα 24 εβδομάδων για το πώς θα φροντίζουν τα παιδιά τους. Στη Σουηδία περισσότερα από το 1/2 των γεννήσεων αφορά άγαμους γονείς. Στη Δανία η συμβίωση άγαμων γονέων είναι φαινόμενο τόσο συχνό ώστε αντιμετωπίζονται από τις υπηρεσίες σαν να ήταν σε γάμο. Η Ελλάδα σε ότι αφορά τις γεννήσεις εκτός γάμου παραμένει σε χαμηλό ποσοστό (2.9%). Για την Ευρώπη το ποσοστό των εφήβων που είχαν σεξουαλικές σχέσεις ανέβηκε από 47% που ήταν το 1982 σε 55% έως το 1990 ενώ από τα δεδομένα για το 1992 φαίνεται πως το 30% των άγαμων μητέρων ήταν έφηβες. (Ρήγα, 1997)

Η κατηγορία των διαζευγμένων αποτελεί το ήμισυ του συνόλου των μόνων γονέων, και παρουσιάζεται ως η μεγαλύτερη σε όλα σχεδόν τα κράτη. Οι εκθέσεις των κρατών μελών δείχνουν ότι τα διαζύγια αυξάνονται αισθητά. Ο αριθμός των διαζευγμένων γυναικών είναι μεγαλύτερος από εκείνον των ανδρών, γεγονός που σημαίνει ότι οι άντρες παραμένουν σε κατάσταση μονογονεϊκότητας για μικρότερο διάστημα απ' ό,τι οι γυναίκες.

Οι μόνοι γονείς έχουν λιγότερα παιδιά απ' ό,τι τα ζευγάρια. Η πλειοψηφία των μόνων γονέων έχει ένα μόνο παιδί ενώ οι στατιστικές δείχνουν ότι η ηλικία των παιδιών των μόνων γονέων είναι μεγαλύτερα σε ηλικία από εκείνα των διγονεϊκών οικογενειών. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μόνων γονέων των οποίων το μικρότερο παιδί είναι 16 ετών είναι άντρες άνω των 55 ετών.

Αναφορικά με τις εισοδηματικές πηγές των μόνων γονέων στην Ευρώπη το 47% των μονογονεϊκών οικογενειών με παιδί άνω των 16 έχει ως μόνη πηγή εισοδήματος το προσωπικό τους εισόδημα, το 11% εισπράττει και διατροφή, ενώ το 13% εισπράττει και άλλο οικογενειακό επίδομα.

Το 50% των μόνων γονέων βγαίνουν από την κατάσταση της μονογονεϊκότητας μέσα σε 5 χρόνια είτε λόγω γάμου είτε επειδή τα παιδιά τους ξεπερνάνε την ηλικία πέρα από την οποία δεν θεωρούνται εξαρτώμενα τέκνα. Αυτό το χαρακτηριστικό επιτρέπει να δημιουργείται η εντύπωση ότι πρόκειται για μια εξαιρετική κατάσταση και δεν αντιμετωπίζεται ως νέα οικογενειακή δομή.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών και η αιτία της μονογονεϊκότητας μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου και παρουσιάζεται μία αύξηση των μόνων γονέων (Κογκίδου, 1995).

1.4 Εξέλιξη δημογραφικών δεικτών που επηρεάζουν την οικογένεια στην Ελλάδα και την Ευρώπη

Εξετάζοντας τα στατιστικά δεδομένα αναφορικά με τη γαμλιότητα παρατηρεί κανείς ότι από τη δεκαετία του '60 κι έπειτα το ποσοστό των γάμων παρουσιάζει μείωση σε όλα τα κράτη μέλη της ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Ελλάδα το 1965 παρατηρείται το υψηλότερο ποσοστό (9.4% σε σχέση με το αντίστοιχο σημερινό ποσοστό 5.9%) Η μέση τιμή ήταν ακόμη πιο χαμηλή για την Ε.Ε. την ίδια εκείνη περίοδο και από το ποσοστό του 7.9% που ήταν το 1960 πέφτει στο 5.1 το 1999. (Πίνακας Α7)

Πίνακας Α7. Αδρός συντελεστής γαμηλιότητας (αριθμός γάμων σε 1000 κατοίκους) 1960-1999

	Ελλάδα	Ευρώπη των 15
1960	7.0	7.9
1965	9.4	7.8
1970	7.7	7.7
1975	8.5	7.2
1980	6.5	6.3
1985	6.4	5.8
1990	5.8	6.0
1995	6.1	5.1
1998	5.3	5.0
1999	5.9	5.1

Πηγή: Eurostat, Δημογραφική Στατιστική, 2001

Τα διαζύγια αυξήθηκαν κατά πολύ κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες το Ην.Βασίλειο και το Βέλγιο τα ποσοστά των παρουσιάζονται μεγαλύτερα. Παράλληλα οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης βρίσκονται σε μία μέση θέση ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά βρίσκονται στις χώρες τις νότιας Ευρώπης. Μετά τη δεκαετία του '60 παρατηρείται επίσης μία πτώση της γονιμότητας. Οι παράγοντες στους οποίους οφείλεται το φαινόμενο αυτό είναι, μεταξύ άλλων, οι μεταβολές στο θεσμό του γάμου, η αναβολή του γάμου και των γεννήσεων. Οι εκτός γάμου γεννήσεις αυξάνονται σημαντικά από τη δεκαετία του '80. Ο μέσος όρος των γεννήσεων εκτός γάμου για τις χώρες τη Ε.Ε. είναι το 1999 το 27.2% του συνόλου των γεννήσεων, τα ποσοστά παρ' όλ' αυτά διαφοροποιούνται ανάλογα με τη χώρα.(Πίνακας Α8)

Πίνακας Α8. Εκτός γάμου γεννήσεις στις χώρες της Ε.Ε., 1920-1999
(αναλογία σε 100 γεννήσεις ζώντων)

	1960	1970	1980	1990	1995	1999
Χώρες						
Βέλγιο	2.1	2.8	4.1	11.6	16.6	20.1
Δανία	7.8	11.0	33.2	46.4	46.5	44.9
Γερμανία	7.6	7.2	11.9	15.3	16.1	21.6
Ελλάδα	1.2	1.1	1.5	2.2	3.0	4.0
Ισπανία	2.3	1.4	3.9	9.6	11.1	14.1
Γαλλία	6.1	6.9	11.4	30.1	37.6	40.7
Ιρλανδία	1.6	2.7	5.0	14.6	22.3	30.9
Ιταλία	2.4	2.2	4.3	6.5	8.1	9.2
Λουξεμβούργο	3.2	4.0	6.0	12.8	13.1	18.6
Ολλανδία	1.4	2.1	4.1	11.4	15.5	22.8
Πορτογαλία	9.5	7.3	9.2	14.7	18.7	20.8
Ην. Βασίλειο	5.2	8.0	11.5	27.9	33.6	38.7
Αυστρία	13.0	12.8	17.8	23.6	27.4	30.5
Φιλανδία	4.0	5.8	13.1	25.2	33.1	38.7
Σουηδία	11.3	18.6	39.7	55.2	53.0	55.3
Ευρώπη των 15	5.1	5.6	9.6	19.6	23.4	27.2

Πηγή: Eurostat, Δημογραφικές στατιστικές, 2001

Μια άλλη διαφοροποίηση παρατηρείται σε σχέση με την ένταξη της γυναίκας στην αγορά εργασίας (Martin & Vion, 2002). (Πίνακας Α9)

Πίνακας Α9. Οικογενειακή κατάσταση και επαγγελματική δραστηριότητα μόνων γονέων (αρχηγοί αυτόνομων και συγχωνευμένων νοικοκυριών)1996

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	UK	UE 14
Άγαμοι	12	34	27	2	14	26	29	10	18	14	26	12	27	25	21
Διαζευγμένοι-σε διάσταση	69	63	58	52	39	55	42	47	59	69	55	50	62	67	57
Χήροι	19	3	15	46	47	19	29	43	23	17	19	38	11	8	22
Εργαζόμενοι	61	75	71	59	47	76	38	51	63	50	74	75	63	45	59
Άνεργοι	10	5	10	12	16	11	7	7	12	10	5	2	15	9	10
Ανεργοί	29	20	19	29	37	13	55	42	25	40	25	23	22	46	31

Πηγή: Eurostat, ECHP, wave 3, (1996)- DRESS calculations

1.5 Η εσωτερική δομή και η δυναμική της Μονογονεϊκής Οικογένειας

Ανεξάρτητα απ’ το βαθμό “παρουσίας” του απόντος πατέρα, οι μόνες μητέρες καλούνται να ασκήσουν και τον πατρικό ρόλο, αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο βιώνουν συχνά φόρτο συναισθημάτων, πρακτικών προβλημάτων, καθώς και συγκρούσεων των ρόλων. Χωρίς την παρουσία πατέρα-συζύγου η μόνη μητέρα έρχεται αντιμέτωπη με συνθήκες που της δημιουργούν μεγάλη πίεση και περιορίζουν τα όρια των επιλογών της, π.χ. τα ωράρια των παιδικών σταθμών, οι σχολικές διακοπές, η ανάγκη φροντίδας σε περίπτωση αρρώστιας των παιδιών μπορεί να μην συμπίπτουν με το ωράριο εργασίας του μόνου γονέα με αποτέλεσμα η κατάσταση της μονογονεϊκότητας να αποβεί πολύ δεσμευτική για τον αρχηγό της μονογονεϊκής οικογένειας.

Υπάρχει βέβαια ποικιλία σχημάτων αλληλεπίδρασης των μελών μιας μονογονεϊκής οικογένειας και ειδικά για εκείνες με αρχηγό γυναίκα διαμορφώνονται ανάλογα με το βαθμό παρουσίας του πατέρα στην οικογενειακή ζωή. Η επίδραση δε του άλλου γονέα εξαρτάται από τη διαθεσιμότητά του, τη δυνατότητα πρόσβασής του σ’ αυτή καθώς και από το βαθμό εμπλοκής του στο σύστημα της οικογένειας πριν την κατάσταση της μονογονεϊκότητας.

Πολλοί μόνου γονείς αναφέρουν ότι προτιμούν τα παιδιά τους να έχουν καλές σχέσεις με τον άλλο γονέα ανεξάρτητα από τα δικά τους συναισθήματα. Γι’ αυτό και ο απών γονέας είναι δυνατόν να είναι ψυχολογικά παρών στο σύστημα της οικογένειας ακόμη κι αν φυσικά είναι απών. Παράγοντες όπως ο λόγος απουσίας του πατέρα, ο χρόνος κατά τον οποίο συνέβη, η συμμετοχή της ευρύτερης οικογένειας στην σύνθεση και τη δομή του νοικοκυριού, οι κοινωνικοοικονομική θέση της μητέρας και η αντίδρασή της στο χωρισμό, ο βαθμός συμφωνίας-ασυμφωνίας των γονέων πριν το χωρισμό, μπορούν να επηρεάσουν την ανάπτυξη του παιδιού όταν ο πατέρας είναι απών. Φυσικά ο πατέρας μπορεί συχνά να βρίσκεται μέσα στο σύστημα της οικογένειας από άποψη αλληλεπίδρασης ακόμα κι αν δε ζει στο ίδιο νοικοκυριό, εάν επισκέπτεται συχνά το παιδί, αν συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων σε ό,τι αφορά το παιδί, εάν βοηθά τον μόνο γονέα κλπ. Πρόκειται για τον λεγόμενο “βοηθητικό γονέα”, το γονέα “επισκέπτη”, ή αλλιώς το γονέα “μερικής απασχόλησης”. Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αρκετές αξιόπιστες έρευνες για το υποσύστημα παιδί-

γονέας που δεν έχει την επιμέλεια, η ποιότητα της σχέσης τους φαίνεται αρχικά να βελτιώνεται, καθώς όμως μειώνεται η μεταξύ τους επαφή, χειροτερεύει.

Όταν η μονογονεϊκή οικογένεια έχει πλέον αναδιοργανωθεί, επαναδιαπραγματεύεται τα όριά της, και στο σημείο αυτό η ενεργός συμμετοχή του απόντος γονέα κρίνεται σημαντική για την οικογενειακή σταθερότητά της που είναι πλέον βασισμένη στη γονεϊκή σχέση και όχι στη συζυγική.

Οι επιπτώσεις από την απουσία του πατέρα στην οικογένεια δημιουργούν δυσκολίες τις οποίες οι μόνη μητέρα καλείται να αντιμετωπίσει. Για να τις περιγράψουμε είναι απαραίτητο να αναφέρουμε τη συμβολή του στο σύστημα όταν είναι φυσικά παρών. Ο πατέρας-σύζυγος συμβάλλει στη λειτουργία της οικογένειας με τους ρόλους τους οποίους έχει μέσα και έξω από την οικογένεια. Σύμφωνα με τα στερεότυπα των ρόλων του φύλου ο πατέρας αποτελεί την πηγή εισοδήματος μέσα στο νοικοκυριό και πολλές φορές αποτελεί και τη μόνη πηγή εισοδήματος. Ταυτόχρονα αποτελεί και το σύνδεσμο με τον έξω κόσμο. Ένας άλλος και πολύ σημαντικός ρόλος του είναι ο γονεϊκός. Τα παιδιά έρχονται έτσι σε επαφή με έναν ακόμη ενήλικο κι αυτό διευρύνει τις εμπειρίες τους και η μητέρα μοιράζεται τις ευθύνες που αφορούν την ανατροφή των παιδιών και τις ευθύνες του νοικοκυριού. Ακόμα και αν ο πατέρας στην πράξη δε συμβάλλει στους τομείς αυτούς η απουσία του μπορεί να τους επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό. Η απουσία οικονομικής συμβολής μπορεί να οδηγήσει το νοικοκυριό σε συνθήκες φτώχειας. Ο ελεύθερος χρόνος σπανίζει καθώς η μητέρα δεν μοιράζεται πλέον τις ευθύνες του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών.

Για να αντιμετωπίσουν αυτά τα προβλήματα οι μόνες μητέρες είτε βρίσκουν υποκατάστατα για να αντισταθμίσουν την απουσία του πατέρα-σύζυγου, είτε μειώνουν ορισμένες από τις δραστηριότητές τους. Σε επίπεδο προσδοκιών η μόνη μητέρα μειώνει τις επιθυμίες της έτσι ώστε να έχουν μία ρεαλιστική βάση, είτε τις αυξάνει με αποτέλεσμα την αύξηση της στενοχωρίας και του άγχους της. Σε επίπεδο συμπεριφοράς μία από τις αντιδράσεις τις μητέρας αρχικά είναι να υποκαταστήσει και τον πατέρα. Στην προσπάθεια αυτή τίθενται όρια όπως ο περιορισμένος ελεύθερος χρόνος και ενέργεια. Κατά συνέπεια για την επιτυχή έκβαση ανάληψης και των δυο ρόλων η μόνη μητέρα αναγκάζεται να μειώσει άλλες δραστηριότητες. Άλλες πηγές υποκατάστασης του απόντος γονέα μπορεί να είναι τα μεγαλύτερα παιδιά, συγγενείς φίλοι, γείτονες ακόμα και οργανωμένοι θεσμοί ωστόσο αυτά τα υποκατάστατα δεν είναι προσιτά για όλες τις μητέρες και επίσης η χρήση ενός υποκατάστατου μπορεί να μειώσει ή να αυξήσει τη δυνατότητα χρήσης κάποιου άλλου. Π.χ. εξαιτίας της απασχόλησης της είναι δυνατόν να περιορίσει τις επαφές με το δίκτυο της γειτονιάς μπορεί όμως να αποκτήσει νέες κοινωνικές επαφές με το δίκτυο της εργασίας της. Παρ' όλα αυτά πλήρης υποκατάσταση δεν είναι δυνατή κι έτσι η εναλλακτική λύση για τη μόνη μητέρα είναι η μείωση των δραστηριοτήτων της.

Πολλές από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες δεν οφείλονται στην οικογενειακή δομή τόσο όσο στις προσδοκίες των άλλων από μία οικογένεια που διαφέρει από τις "κανονικές" καθώς και στις περιορισμένες εναλλακτικές λύσεις που θεωρούνται κατάλληλες για τη γυναίκα. Το εύρος των δυνατοτήτων και των επιλογών για μια μόνη μητέρα μειώνεται αισθητά και κατά συνέπεια τα μέλη της μονογονεϊκής οικογένειας βιώνουν τις επιπτώσεις.

Παρ' όλο που δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές σε σχήματα οικογενειών με ένα ή δύο γονείς, τα παιδιά που μεγαλώνουν σε μονογονεϊκή οικογένεια αποκτούν διαφορετικές εμπειρίες εξαιτίας της διαφορετικής οργάνωσης και δυναμικής.

Σε σχέση με τις αξίες και τις αντιλήψεις για τον έλεγχο και την ανεξαρτησία των παιδιών δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις μόνες μητέρες και στις παντρεμένες καθώς αρκετές όψεις της σχέσης μητέρας παιδιού καθορίζονται από άλλους παράγοντες εκτός από την απουσία ή μη του πατέρα/συζύγου. Ο Kriesberg (1970) αναφέρει ότι οι μόνες μητέρες δεν απορρίπτουν τα παιδιά τους. Αντίθετα η σχέση μητέρας παιδιού έχει μεγάλη βαρύτητα γι αυτές. Η απουσία του ενός γονέα μειώνει την κοινωνική απόσταση μόνου γονέα-παιδιού και τείνει να διευρύνει τα μεταξύ τους όρια. Ο μόνος γονέας συχνά εμπλέκει το παιδί στη λήψη αποφάσεων, στηρίζεται σ' αυτό και επιθυμεί να συναποφασίζουν για τα ζητήματα της οικογένειας. Το παιδί τότε παίρνει τη θέση του ενηλίκου. Η σχέση χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη ισότητα, πιο συχνή αλληλεπίδραση, περισσότερη συζήτηση, εγγύτητα και σύμπνοια. Η στενή σχέση μητέρας παιδιού και η απουσία του πατέρα δημιουργεί στις μητέρες την αίσθηση ότι μπορούν να καταφέρουν τα πάντα μόνες τους με αποτέλεσμα ο πατέρας να αποκλείεται περισσότερο από το σύστημα της οικογένειας.

Οι μόνες μητέρες υφίστανται μεγάλη πίεση κοινωνικά με αποτέλεσμα να βρίσκονται διαρκώς στη διαδικασία να αποδείξουν ότι είναι καλές μητέρες. Ο ρόλος της καλής μητέρας δε λειτουργεί ωστόσο προς το συμφέρον το δικό τους και του παιδιού, καθώς εξαιτίας της στενής σχέσης με το παιδί δεν εγκαταλείπουν την κατάσταση της μονογονεϊκότητας. Πρόκειται για μία σχέση που όσο τις καλύπτει κοινωνικά τόσο τις απομονώνει κι άλας. (Κογκίδου, 1995: 112-123)

Ωστόσο είναι οι διεργασίες στην οικογένεια και όχι η δομή της που αποτελεί το κύριο γνώρισμα για την αξιολόγηση της λειτουργικότητάς της. Οι διεργασίες αναφέρονται κυρίως στο είδος των σχέσεων που υπάρχει ανάμεσα στα μέλη και στη διαδικασία με την οποία γίνεται η μετάβαση από την διγονεϊκή στη μονογονεϊκή οργάνωση της οικογενειακής ζωής.

Η κατηγορία των ανύπαντρων μητέρων αντιμετωπίζει όλα τα προβλήματα των μόνων μητέρων ενώ παράλληλα βρίσκεται κοινωνικά και οικονομικά σε δυσμενέστερη θέση (Κογκίδου 1995).

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει είναι:

- Η έλλειψη συμπαράστασης από την οικογένεια καταγωγής καθώς και από τον πατέρα του παιδιού
- Το γεγονός πως το κοινωνικό περιβάλλον διατίθεται αρνητικά απέναντι ης
- Η απουσία επαγγελματικής κατάρτισης και κατά συνέπεια η δυσκολία εύρεσης εργασίας
- Η έλλειψη σταθερών οικονομικών πόρων και κατοικίας
- Η αδυναμία να ανταποκριθούν στις ανάγκες του παιδιού τους και να κατανοήσουν το ρόλο τους ως γονείς
- Η συσσώρευση ανικανοποίητων προσωπικών αναγκών και προβλημάτων.

Η πατρική απουσία αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα για τα παιδιά των άγαμων μητέρων το μέγεθος του οποίου εξαρτάται από τη στάση της ίδιας της μητέρας στο θέμα αυτό. Για την ανύπαντρη μητέρα πάντως η αναγνώριση της πατρότητας αποτελεί δικαίωση περισσότερο απ' ό,τι η υλική συμπαράσταση.

Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό μόνη μητέρα συχνά εμφανίζουν προβλήματα συμπεριφοράς, εξέλιξης, υγείας, λόγου, υπερκινητικότητας ή παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες εξαιτίας της ενδεχόμενης αδυναμίας της μητέρας να σταθεί αυτοδύναμη με συνέπεια να διαταράσσεται η σχέση της με το παιδί της.

Ο προσανατολισμός πάντως της κοινωνικής πολιτικής στην περίπτωση των μόνων μητέρων πρέπει να είναι η στήριξη και η παροχή των απαραίτητων μέτρων

έτσι ώστε να μπορέσει να προσφέρει στο παιδί της τη φροντίδα της μέσα από το φυσικό κοινωνικό της ρόλο (Ζλάτκου-Αλτάνη, 1995).

1.6 Υποστηρικτικά Δίκτυα της Μονογονεϊκής οικογένειας

Η οικογένεια στην Ελλάδα σύμφωνα με τη Μουσούρου (1984) λειτουργεί μέσα σ' ένα ευρύτερο συγγενικό πλαίσιο και κατά συνέπεια ο ρόλος του δικτύου των συγγενών στην ανεπίσημη παροχή φροντίδας είναι μεγάλος. Η φροντίδα που παρέχουν τα άτομα δίκτυα κυμαίνεται από τη συνολική φροντίδα έως την απλή επικοινωνία. Περιλαμβάνει κατά την Κογκίδου(1995) φιλοξενία ή παροχή στέγης, χρηματικές παροχές, καθημερινή βοήθεια στις οικιακές δραστηριότητες στη φροντίδα των παιδιών ή των ηλικιωμένων μελών της ευρύτερης οικογένειας, τη συναισθηματική στήριξη κλπ.

Οι Γέωργας και Δράγωνα (1988: 5-22) αναφέρουν ότι «παραδοσιακά η «έσω ομάδα» ή αλλιώς η «ομάδα των δικών» παίζει καθοριστικό ρόλο σε ότι αφορά την υποστήριξη. Στα αστικά κέντρα ωστόσο όπου επικρατεί η πυρηνική δομή οικογένειας η κοινωνική υποστήριξη απ' το συγγενικό περιβάλλον μεταβάλλεται ή μειώνεται σε βαθμό που είναι δυνατόν να πάψει να υφίσταται». Ο ρόλος της εκτεταμένης οικογένειας στην περίπτωση του μόνου γονέα αποκτά ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα. Αξίζει να σημειωθεί πως η μείωση του μεγέθους της οικογενειακής μονάδας εξαιτίας των δημογραφικών μεταβολών περιορίζει και την οικογενειακή μονάδα στην οποία εντάσσεται η μονογονεϊκή οικογένεια.

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα των σχέσεων του μόνου γονέα με το ευρύτερο οικογενειακό δίκτυο όπως η αιτία της μονογονεϊκότητας, ο βαθμός αποδοχής της, και η οικονομική κατάσταση του μόνου γονέα. Ανάλογη με το βαθμό αποδοχής είναι η στήριξη που λαμβάνουν από την ευρύτερη οικογένεια και κυρίως από τις μητέρες τους. Η βοήθεια που δέχεται η εργαζόμενη μόνη μητέρα από το ευρύτερο οικογενειακό της περιβάλλον είναι σημαντική. Αν δεν εργάζεται η υποστήριξη μειώνεται γεγονός που δεν ισχύει για τους μόνους πατέρες.

Η βοήθεια που δέχεται ο μόνος γονέας δεν του εξασφαλίζει απαραίτητα ελεύθερο προσωπικό χρόνο. Ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι μόνες μητέρες δεν εμπλέκονται σε δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου είναι η αλλαγή οικονομικής κατάστασης, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου, η μη διαθεσιμότητά τους σε συναισθηματικό και ψυχολογικό επίπεδο καθώς και η συμμόρφωσή τους στις κοινωνικές προσδοκίες αν πρόκειται για χηρεία.

Η εκτεταμένη οικογένεια αναμφίβολα είναι σημαντικό δίκτυο ανεπίσημης φροντίδας για τους μόνους γονείς και τα παιδιά τους αλλά μπορεί ταυτόχρονα να έχει και αρνητική επίδραση όταν εκείνοι παρεμβαίνουν στη ζωή του μόνου γονέα. Πολύ συχνά απομονώνουν τον μόνο γονέα από το κοινωνικό περιβάλλον ή ακόμα και από τον άλλο γονέα. « Με τις αλλαγές που συμβαίνουν στην οικογένεια οι παππούδες και οι γιαγιάδες αποτελούν ένα σταθερό σημείο αναφοράς που προσφέρει μεγαλύτερη ασφάλεια στα παιδιά, είναι πιο διαθέσιμοι για επικοινωνία με τα εγγόνια τους, όταν οι γονείς περνούν μια κρίσιμη περίοδο, εξαιτίας της αλλαγής της οικογενειακής τους ζωής. Κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου όταν οι γονείς μπορεί να είναι ευάλωτοι, τα παιδιά αισθάνονται ότι οι γονείς τους δεν μπορούν να τα προστατέψουν ή ότι δεν εισπράττουν την ίδια προσοχή και φροντίδα όπως παλιά. Η ωριμότητα και η γαλήνη της τρίτης ηλικίας μπορεί να λειτουργήσει θετικά για τα παιδιά διαβεβαιώνοντάς τα ότι οι γονείς τους έχουν κάποιους που τους αγαπούν πάρα πολύ

και τους φροντίζουν. Επίσης το παιδί έχει ανάγκη να έρχεται σε επαφή με τις οικογένειες απ' όπου κατάγονται οι γονείς του και να γνωρίζει ότι προέρχεται από κει» (Κογκίδου 1995: 305- 315). Η πιο ενεργός συμμετοχή των παππούδων και των γιαγιάδων στην ζωή της μονογονεϊκής οικογένειας δρα θετικά και για τους ίδιους γιατί τους βγάζει από το περιθώριο και δίνει στη ζωή τους ένα νέο νόημα.

Τα άτυπα δίκτυα φροντίδας βοηθούν το μόνο γονέα να αποκτήσει περισσότερο ελεύθερο χρόνο. Είναι σημαντικό για το γονέα να αποκτήσει συναισθηματική και κοινωνική ζωή και να έχει επαφές με άλλα ενήλικα άτομα αλλά για να του δοθεί αυτή η ευκαιρία πρέπει να απελευθερωθεί από τη φροντίδα των παιδιών. Η συναναστροφή του γονέα με άλλα ενήλικα άτομα είναι πολύ σημαντική και για τα παιδιά.

Το θέμα της επιστροφής των μόνων γονέων στην παλιά οικογενειακή εστία είναι φαινόμενο συνηθισμένο. Οι οικονομικοί λόγοι φαίνεται να είναι οι κυρίαρχοι αν και όχι οι μοναδικοί. Πολύ συχνά η βοήθεια της πατρικής οικογένειας αλλά και της κοινωνική πολιτικής εμπεριέχει την τάση χειραγώγησης της μόνης μητέρας γεγονός που δεν της επιτρέπει να αυτονομηθεί. Οι γιαγιάδες κατά τη διαδικασία υποστήριξης του μόνου γονέα συνηθίζουν να παρεμβαίνουν στη ζωή των μελών της μονογονεϊκής οικογένειας. Η συνύπαρξη της μονογονεϊκής οικογένειας με την οικογένεια καταγωγής συχνά δημιουργεί ένταση και στρες εξαιτίας της εγγύτητας πολλών ανθρώπων που συχνά επιλέγουν διαφορετικό τρόπο ζωής. Ορισμένες μόνες μητέρες απομακρύνονται από την οικογένεια καταγωγής εξαιτίας ακριβώς του προβλήματος αυτού. Οι δε μητέρες που επέλεξαν τη μονογονεϊκότητα ως εναλλακτική μορφή οικογενειακής οργάνωσης εφαρμόζουν πιο λειτουργικούς τρόπους επικοινωνίας με την εκτεταμένη οικογένεια. Η οικογένεια καταγωγής του άλλου συζύγου και οι επαφές μαζί τους μειώνονται μετά το διαζύγιο συνήθως.

Κάθε μονογονεϊκή οικογένεια κατά τη διάρκεια του περάσματος στο άλλο στάδιο αναδιοργανώνεται και διαπραγματεύεται ξανά τις σχέσεις με το προηγούμενο κοινωνικό περιβάλλον όπως ακριβώς και οι φίλοι και γνωστοί οι οποίοι μπαίνουν σε διαδικασία επιλογής του γονέα με τον οποίο θα διατηρήσουν επαφές. Στη φάση αυτή ο μόνος γονέας βιώνει την απομάκρυνση προηγούμενων φίλων και γνωστών και νιώθει αποκομμένος από μεγάλο μέρος του προηγούμενου κοινωνικού περιβάλλοντος. Σε πολλές δε περιπτώσεις δεν επιδιώκει την προηγούμενη οικειότητα. Συχνά προστίθενται νέοι φίλοι και οι περισσότεροι είναι μόνοι και όχι ζευγάρια. (Κογκίδου 1995: 305- 315).

1.7 Στάσεις και αντιλήψεις σχετικά με τη μονογονεϊκότητα

Η πολιτική για την οικογένεια στην Ελλάδα κατά το παρελθόν απευθυνόταν περισσότερο σε ειδικές κατηγορίες πληθυσμού και μόλις πρόσφατα άρχισε να σημειώνεται ενδιαφέρον για την οικογένεια. Αυτό γιατί πρόσφατα συνειδητοποιήθηκε η απειλή από τη δυσλειτουργία της οικογένειας και τις μακροκοινωνικές λειτουργίες που η οικογένεια επιτελούσε στο παρελθόν. Η μονογονεϊκή οικογένεια θεωρήθηκε απειλή με το επιχείρημα ότι είναι επιζήμια οικονομικά από άποψη κοινωνικής πολιτικής (Κογκίδου, 1995).

Το κοινωνικό πρόβλημα σχετικά με τις μονογονεϊκές οικογένειες σήμερα παίρνει άλλες διατάσεις. Πρόκειται κυρίως για την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση η οποία είναι συνήθως κάτω του μέσου όρου, τον κοινωνικό στιγματισμό και το χαμηλό βιοτικό τους επίπεδο καθώς επίσης και το γεγονός ότι η μονογονεϊκότητα αφορά κυρίως γυναικείο πληθυσμό.

Στη δεκαετία του '70 παρατηρείται μία ενασχόληση των κοινωνικών επιστημών με τα θέματα της οικογένειας. Η οικονομική άνθηση των κρατών είχε ως αποτέλεσμα τις μεταβολές των δημογραφικών δεικτών σαν αποτέλεσμα αλλαγής των στάσεων απέναντι στη γυναίκα, τη σεξουαλικότητα και τον θεσμό της οικογένειας. Έγινε αποδεκτή η ύπαρξη πολλών μοντέλων οικογένειας ύστερα από την διεκδίκηση πλήρους ελευθερίας της ιδιωτικής ζωής και την αποδέσμευση από την κρατική εξουσία στα οικογενειακά και προσωπικά θέματα. Παρουσιάζεται τότε η αντίληψη ότι οι μορφές οικογενειακής οργάνωσης ποικίλλουν. Η αρχική βέβαια αυτή παραδοχή της πολλαπλότητας των οικογενειακών σχημάτων δεν αρκεί από τη στιγμή που ο κύκλος ζωής του ατόμου είναι δυνατόν να περιέχει πλέον πολλούς κύκλους οικογενειακής ζωής. Καθίσταται δύσκολη η κατανόηση και η καταγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας από τη στιγμή που τα δεδομένα διαρκώς αλλάζουν (Κογκίδου, 1995 : 289-292).

1.7.1 Η κοινωνική αντιμετώπιση του φαινομένου

Σε σχέση με τη μονογονεϊκότητα παρατηρείται αποδοχή και αναγνώριση του φαινομένου και εγκαταλείπονται οι παλαιότεροι ορισμοί που ήταν ηθικά φορτισμένοι. Η χρήση του όρου «μονογονεϊκή οικογένεια» παραπέμπει στην επιστημονική ορολογία των κοινωνικών επιστημών. Η καθιέρωση του όρου περιέχει βέβαια ένα παράδοξο και αυτό είναι το εξής: όλα τα παιδιά έχουν δύο γονείς κατά συνέπεια ο όρος μονογονεϊκότητα αναφέρεται μόνο στην οργάνωση του νοικοκυριού, όπως πολύ ορθά παρατηρεί η Κογκίδου (1995).

Η αλλαγή πάντως της ορολογίας αντικατοπτρίζει την αλλαγή της κοινωνικής αντιμετώπισης. Η δε κοινωνική αντιμετώπιση της μονογονεϊκότητας αντανακλάται στην κοινωνική πολιτική και στο σημείο αυτό τίθεται το θέμα του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία και το κράτος αντιλαμβάνεται το θεσμό της οικογένειας και κατά συνέπεια του τρόπου με τον οποίο προωθεί ένα συγκεκριμένο μοντέλο μέσω της κοινωνικής πολιτικής, αφού από την κοινωνική πολιτική προβάλλεται και αναπαράγεται το κυρίαρχο ιδεολογικό πρότυπο. Το γεγονός ότι οι ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών δεν αναγνωρίζονται και δεν καλύπτονται επαρκώς σε κάποια κράτη οφείλεται, έως ένα βαθμό, στο γεγονός ότι δεν εμπίπτουν στο ιδεολογικό πρότυπο που προβάλλεται από την κοινωνική πολιτική (Κογκίδου, 1995). Τα προβλήματα της μονογονεϊκής οικογένειας δημιουργούνται εξαιτίας της παρουσίας της σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο οργανωμένο βάσει του διγονεϊκού μοντέλου οικογενειακής οργάνωσης. Η δε κοινωνική αντιμετώπιση της μονογονεϊκότητας ως μορφή οικογένειας που δεν ανήκει στο κυρίαρχο οικογενειακό πρότυπο δημιουργεί πολλαπλά προβλήματα στα μέλη μονογονεϊκών νοικοκυριών σε ψυχολογικό, οικονομικό, και κοινωνικό επίπεδο. Ως προς τη σημασία της υιοθέτησης και της αναπαραγωγής των προτύπων οικογένειας για τη συγκρότηση και την αναδιάρθρωση του κοινωνικού μηχανισμού, η Κογκίδου (1995) αναφέρει ότι ο κρατικός μηχανισμός, ειδικά στα πλαίσια των κοινωνικών υπηρεσιών, προσβλέπει στην προώθηση των προτύπων κοινωνικής οργάνωσης που εμπίπτουν στη λογική του και μπορεί να τα εντάξει στη αλυσίδα της διοικητικής του οργάνωσης και προβλεψιμότητας. Η κοινωνική αντιμετώπιση και το περιεχόμενο των πολιτικών που υιοθετεί το κράτος έχει επιπτώσεις στην οικογένεια ωστόσο οι ρυθμίσεις που αφορούν στα οικογενειακά ζητήματα μεταβάλλονται κάτω από την πίεση των ομάδων πίεσης της κοινότητας.

Εκτός όμως από το σύστημα αξιών υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που καθορίζουν τις αναπαραστάσεις του κοινωνικού συνόλου για τη μονογονεϊκότητα και

την κοινωνική αντιμετώπιση της και αυτοί είναι τα κοινωνικά προβλήματα με τα οποία συνδέεται ή από τα οποία συνοδεύεται. Σύμφωνα με την Κογκίδου (1995) η απουσία του ενός γονέα από την οικογένεια και το γεγονός ότι ο μόνος γονέας είναι συνήθως γυναίκα έχει οδηγήσει στη θεώρηση της μονογονεϊκότητας ως «πρόβλημα» και κατά συνέπεια έγινε στόχος κοινωνικής πολιτικής σε πολλά κράτη. Η Lefaucher (1989) σημειώνει ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες εντάσσονται από τους ειδικούς σε μία κατηγορία «διαλυμένων οικογενειών» των οποίων η σύνθεση δε θεωρείται φυσιολογική.

Έκτοτε διάφοροι παράγοντες έχουν συμβάλει στην αλλαγή αυτής της αντίληψης. Η είσοδος της γυναίκας στην ανώτερη εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, η μείωση των μελών της οικογένειας, οι αλλαγές στο δίκαιο, η μεγαλύτερη κοινωνική και θρησκευτική αποδοχή του διαζυγίου και των προγαμιαίων σχέσεων έχουν επηρεάσει την στάση του κοινωνικού συνόλου απέναντι στο θεσμό της οικογένειας και το ιδεατό μοντέλο οικογενειακής οργάνωσης.

Οι αρνητικές αναπαραστάσεις τροφοδοτούνται επίσης από τις νομοθετικές ρυθμίσεις και επηρεάζουν την κοινωνική πρακτική των φορέων και των υπηρεσιών. Ειδικά οι ανύπαντρες μητέρες αντιμετωπίζονται ακόμα με μεγάλη αμφιθυμία η οποία αντανακλάται στην κοινωνική πολιτική. Π.χ. η επιδοματική πολιτική για τις μονογονεϊκές οικογένειες μόλις μετά βίας τους επιτρέπει να επιβιώσουν. Τα δε άτομα που συναναστρέφονται σε επίπεδο υπηρεσιών και παροχών με τις μόνες μητέρες είναι δυνατόν όχι μόνο να έχουν ένα άκαμπτο σύστημα προσωπικών αξιών αλλά και να δρουν με τρόπο που να δημιουργεί, να συντηρεί και να ενισχύει τις διακρίσεις και το κοινωνικό στίγμα.

Παρά τη μείωση του κοινωνικού στίγματος η ειδικοί επικεντρώνουν την προσοχή τους στις μονογονεϊκές οικογένειες εξαιτίας της αριθμητικής αύξησης τους. Εκτός από την αντίληψη ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι «διαλυμένες», «ελλιπείς» ή ότι έχουν δυσμενείς επιδράσεις στα παιδιά, προστέθηκε και η ανησυχία για το μέλλον της συμβατικής πυρηνικής οικογένειας, εκείνης των δύο συζύγων. Η μονογονεϊκή οικογένεια θεωρήθηκε απειλή για το διγονεϊκό μοντέλο οικογενειακής οργάνωσης και κατά συνέπεια για τη σταθερότητα της κοινωνίας μιας και η μονογονεϊκότητα εθεωρείτο «απόκλιση» (Κογκίδου, 1995). Η κοινωνική αντιμετώπιση του διαζυγίου διαφέρει κατά εποχές. Τα παιδιά των διαζευγμένων γονέων και κατά συνέπεια και η μητέρα τους ήταν προστατευόμενα από το κράτος από παλιά. Ωστόσο η τάση υπεράσπισης της πυρηνικής οικογένειας έχει στιγματίσει κοινωνικά το διαζύγιο και αυτό αποτέλεσε τη βάση για διάφορες κοινωνικές προκαταλήψεις. Παρ' όλ' αυτά σήμερα η κοινωνία το αντιμετωπίζει διαφορετικά (Κογκίδου, 1995).

Η μητρότητα εκτός γάμου σήμερα τοποθετείται στα πλαίσια της ελεύθερης συμβίωσης αλλά ακόμα κι αν δεν ισχύει αυτό για όλες τις ανύπαντρες μητέρες αποτελεί ένα νέο τύπο οικογένειας. Σε σχέση με τις άγαμες μητέρες και τις έρευνες πάνω στο θέμα τέσσερα ρεύματα φαίνονται να ξεχωρίζουν:

- Το ιατρικό-ψυχολογικό ρεύμα που παρουσιάζει την ανύπαντρη μητέρα σαν άτομο που αντιμετωπίζει προσωπικά προβλήματα, οιδιπόδεια και παρθενογεννητικά φαντάσματα, από ασυνείδητες επιθυμίες, από ανάγκες αυτοτιμωρίας κ.λπ.
- Το κοινωνιολογικό ρεύμα που υποστηρίζει την άποψη ότι η ανύπαντρη μητέρα προέρχεται από τις χαμηλές κοινωνικοοικονομικές τάξεις, από αποδιοργανωμένο οικογενειακό περιβάλλον, από περιθωριοποιημένες εθνότητες, και συγκρουσιακό περιβάλλον.

- Το ψυχοκοινωνικό ρεύμα που θεωρεί το φαινόμενο ως αποτέλεσμα τόσο αρνητικών επιδράσεων από το περιβάλλον όσο και ψυχοσυναισθηματικών δυσκολιών.
- Το κοινωνικό ρεύμα που παρουσιάζει το φαινόμενο ως αποτέλεσμα της κοινωνικής και θεσμικής τοποθέτησης στο θέμα (Caron, , 1997).

1.7.2 Η Μονογονεϊκότητα στο Δίκαιο διεθνώς

Ο προσδιορισμός των οικογενειακών υποχρεώσεων μετά το χωρισμό είναι δυνατόν να βασιστεί σε νομικούς θεσμούς αλλά και σε κοινωνικούς. Αναφορικά με την ιδιωτική ζωή , όταν η συμβίωση λήξει, οι υποχρεώσεις των μελών της οικογένειας ρυθμίζονται εκ νέου.

Το δίκαιο όλων των χωρών περιλαμβάνει αναφορές για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων που αφορούν α) την επιμέλεια και τη γονική ευθύνη μέχρι την ενηλικίωση του παιδιού, β) τη διατροφή, την στέγαση και τον έλεγχο, γ) τη συντήρηση και την υποχρέωση για οικονομική προστασία του παιδιού.

Για τους ανύπαντρους γονείς, ακόμα κι αν αυτοί συγκατοικούν, η κατάσταση διαφοροποιείται, δεδομένου ότι η συγκατοίκηση δεν αποτελεί επαρκή προϋπόθεση για τη δέσμευση του πατέρα στις οικογενειακές υποχρεώσεις ενώ για τη μητέρα η δέσμευση είναι αυτονόητη. Αυτό σημαίνει ότι η θέση του πατέρα παραμένει όμοια με την περίπτωση κατά την οποία εκείνος δεν είχε ποτέ συγκατοικήσει με την μητέρα του παιδιού. Αρχικά πρέπει να αναγνωριστεί το τέκνο από τον πατέρα με δικαστική πράξη και τότε μόνο ο πατέρας αποκτά οικονομική υποχρέωση απέναντι στο τέκνο και αποκτά το δικαίωμα της γονικής μέριμνας. Σχετικά με το θέμα της συγκατοίκησης των γονέων τρία βασικά θέματα έχουν ανακύψει: α) η υποχρέωση του ανύπαντρου πατέρα να φροντίζει οικονομικά το παιδί του, το δικαίωμα του παιδιού να γνωρίζει τους φυσικούς του γονείς, και το δικαίωμα για αυτονομία της ανύπαντρης μητέρας.

Στη Δανία καθώς και σε άλλες χώρες (Νορβηγία, Γαλλία, Φιλανδία, Σουηδία, Αυστρία, Βέλγιο, Ολλανδία, Γερμανία) προβλέπονται ρυθμίσεις που αναθέτουν στην πολιτεία την ευθύνη πληρωμής στην περίπτωση που ο πατέρας δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του, οι οποίες παύουν στην περίπτωση συγκατοίκησης της μητέρας με άλλο σύντροφο ή στην περίπτωση σύναψης νέου γάμου. Οι ρυθμίσεις αυτές αφορούν μόνο τις ανύπαντρες μητέρες και το ποσό το οποίο τους παρέχεται δεν ανέρχεται στο σύνολο του ποσού που ο πατέρας υποχρεούται να δώσει, πρόκειται μόνο για ένα χαμηλό επίδομα. Στη Δανία υπάρχουν ορισμένα άρθρα σε ειδικές νομοθεσίες που αναγνωρίζουν τη συμβίωση των ζευγαριών. (Κογκίδου,1995)

1.8 Συμπεράσματα κεφαλαίου

Συμπερασματικά συνοψίζοντας τα παραπάνω θα στεκόμασταν στα εξής σημεία:

- 1) η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως οικογένεια στην οποία ένας γονέας χωρίς σύζυγο ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν και ίσως, με άλλα άτομα (π.χ. τους γονείς της/του).
- 2) Η μονογονεϊκότητα δεν αποτελεί μόνιμη κατάσταση για τα μέλη της και κατά συνέπεια η διαβίωση ενός ατόμου σε μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να αποτελεί μεταβατικό στάδιο στη ζωή του.

3) Οι μονογονεϊκότητα διακρίνεται σε τρεις τύπους βάσει της συζυγικής κατάστασης των μόνων γονέων: χήροι-ες, μόνιμα χωρισμένοι-ες, και ανύπαντροι-ες.

4) Εξετάζοντας την κατάσταση των μόνων γονέων στην Ελλάδα, παρατηρεί κανείς ότι η κύρια αιτία μονογονεϊκότητας στην χώρα μας είναι η χηρεία, ενώ ως σημαντικοί παράγοντες παρουσιάζονται επίσης το διαζύγιο, ο χωρισμός και σε μικρότερο βαθμό η εκτός γάμου μητρότητα.

5) Χωρίς την παρουσία πατέρα-συζύγου η μόνη μητέρα έρχεται αντιμέτωπη με συνθήκες που της δημιουργούν μεγάλη πίεση και περιορίζουν τα όρια των επιλογών της, π.χ. τα ωράρια των παιδικών σταθμών, οι σχολικές διακοπές, η ανάγκη φροντίδας σε περίπτωση αρρώστιας των παιδιών μπορεί να μην συμπίπτουν με το ωράριο εργασίας του μόνου γονέα με αποτέλεσμα η κατάσταση της μονογονεϊκότητας να αποβεί πολύ δεσμευτική για τον αρχηγό της μονογονεϊκής οικογένειας.

6) Ο ρόλος της εκτεταμένης οικογένειας στην περίπτωση του μόνου γονέα αποκτά ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα. Αξίζει να σημειωθεί πως η μείωση του μεγέθους της οικογενειακής μονάδας εξαιτίας των δημογραφικών μεταβολών περιορίζει και την οικογενειακή μονάδα στην οποία εντάσσεται η μονογονεϊκή οικογένεια

7) Τα προβλήματα της μονογονεϊκής οικογένειας δημιουργούνται εξαιτίας της παρουσίας της σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο οργανωμένο βάσει του διγονεϊκού μοντέλου οικογενειακής οργάνωσης. Η δε κοινωνική αντιμετώπιση της μονογονεϊκότητας ως μορφή οικογένειας που δεν ανήκει στο κυρίαρχο οικογενειακό πρότυπο δημιουργεί πολλαπλά προβλήματα στα μέλη μονογονεϊκών νοικοκυριών σε ψυχολογικό, οικονομικό, και κοινωνικό επίπεδο.

8) Τα κύρια προβλήματα των μόνων γονέων στη χώρα μας είναι:

- ✓ Χαμηλό οικογενειακό εισόδημα λόγω αυξημένων οικογενειακών υποχρεώσεων
- ✓ Προβλήματα υγείας καθώς επίσης και προβλήματα φροντίδας και φύλαξης των παιδιών
- ✓ Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σχετικά με το σύστημα πρόνοιας
- ✓ Έλλειψη ενημέρωσης και πληροφόρησης σε σχέση με την αγορά εργασίας
- ✓ Μειωμένες επαγγελματικές δεξιότητες και πείρα
- ✓ Αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας
- ✓ Υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας
- ✓ Εμπλοκή σε άτυπες μορφές εργασίας
- ✓ Προβλήματα στην εναρμόνιση οικογενειακής και εργασίας

Είναι σκόπιμο λοιπόν στη συνέχεια να αναφερθούμε στην κοινωνική πολιτική για την οικογένεια και τους μόνους γονείς έτσι ώστε να καταγράψουμε πως αντιμετωπίζονται οι μονογονεϊκές οικογένειες από το σύστημα κοινωνικής πολιτικής και ποια μέτρα λαμβάνονται για τη στήριξή τους.

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑ

2.1 Ορισμός, έννοια και διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού

Ανατρέχοντας σε επίσημα κείμενα κοινωνικής πολιτικής θα παρατηρήσει κάνει πως ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» δεν είναι σαφής. Ως κοινωνικός αποκλεισμός περιγράφεται εκείνη η διαδικασία κατά την οποία παρατηρείται ανεπάρκεια εισοδήματος, παρεμπόδιση στην εργασιακή ζωή και αφορά θέματα στέγασης, εκπαίδευσης, πρόσβασης σε υπηρεσίες. Η παρεμπόδιση από την πρόσβαση σε τέτοιου είδους αγαθά οδηγεί στην οικονομική ανέχεια και την περιθωριοποίηση. Ο ορισμός αυτός του κοινωνικού αποκλεισμού εννοείται τόσο ως κατάσταση όσο και ως διαδικασία η οποία απειλεί ομάδες και άτομα που έχουν υποστεί «σοβαρή οπισθοδρόμηση» και τα οποία αποτελούν αντικείμενο διάκρισης ή διαχωρισμού, κοινωνική ανισότητα με περιορισμένες προοπτικές βελτίωσης της θέσης τους (Τσιάκαλος 1998).

Σύμφωνα με τον ορισμό του Παρατηρητηρίου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που παρακολουθεί τις εθνικές πολιτικές καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού(1991) «ορίζουμε τον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με τα δικαιώματα των πολιτών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να αναλυθεί με τους όρους της άρνησης ή της μη-πραγματοποίησης κοινωνικών δικαιωμάτων».

Στον πλαίσιο της « Στοχοθετημένης Κοινωνικοοικονομικής έρευνας » της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού παρουσιάζεται ως έννοια που αφορά ολόκληρη την κοινωνία και ταυτίζεται με την απώλεια κοινωνικής συνοχής, καθώς και ως έννοια που αφορά άτομα και ομάδες κατά συνέπεια «αναπαριστά μια προοδευτική διαδικασία περιθωριοποίησης που οδηγεί σε οικονομική εξαθλίωση και σε διάφορες μορφές κοινωνικής και πολιτισμικής μειονεκτικότητας» (Τσιάκαλος, 1998).

Οι διαδικασίες που συνιστούν τον κοινωνικό αποκλεισμό σύμφωνα με τον ορισμό αυτό θεωρούνται διαφορετικές από περίπτωση σε περίπτωση και δεδομένης αυτής της αντίληψης αντικείμενο έρευνας γίνεται «η διαπίστωση των διαστάσεων και των μηχανισμών που γεννούν κοινωνικό αποκλεισμό». Ως πιθανές διαστάσεις του φαινομένου αναφέρονται «η οικονομική, η κοινωνική, η πολιτισμική, η γεωγραφική και οι πολιτική» ενώ παράγοντες που διαμορφώνουν τις παραπάνω διαστάσεις θεωρούνται «η ανεργία, η υποαπασχόληση, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε εργαζόμενους μη εκπαιδευμένους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών, η παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού, η παρακμή των παραδοσιακών αντιπροσωπευτικών θεσμών, η έλλειψη στέγης, η φτώχεια τα συστήματα αξιών η υπηκοότητα, το φύλο, ο κύκλος ζωής, οι δομές των νοικοκυριών, η εθνότητα, ο τρόπος ζωής, η εκπαίδευση και κατάρτιση, η θρησκεία, η μετανάστευση, η διαμονή σε αστική ή αγροτική περιοχή κ.λπ.» (Τσιάκαλος, 1998).

Ο όρος παραμένει ασαφής αν και καλύπτει το φαινόμενο πιο σφαιρικά. Η ασάφεια του όρου ενδεχομένως συνδέεται και με την γενικότερη σύγχυση ως αποτέλεσμα της απροθυμίας των κυβερνήσεων να δεχτούν τις διαπιστώσεις που ακολουθούν την αποσαφήνιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα πάντως με τον παραπάνω ορισμό οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό γυναίκα είναι περισσότερο εκτεθειμένες σε παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαστάσεις του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και κατά συνέπεια ανήκουν στην ομάδα υψηλού κινδύνου σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό. (Τσιάκαλος, 1998)

Η εμπειρία των φορέων που έχουν ασχοληθεί με τον κοινωνικό αποκλεισμό έχει αναδείξει σαν κοινά χαρακτηριστικά των καταστάσεων αποκλεισμού «την έλλειψη δυνατότητας άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων του ατόμου χωρίς βοήθεια, την κακή εικόνα των ατόμων αυτών για τον εαυτό τους και για την ικανότητά τους να αντεπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, τον κίνδυνο μονιμοποίησης των αναγκών ενίσχυσης και τον στιγματισμό των ατόμων και των συνοικιών των αστικών περιοχών που κατοικούν». Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει επίσης θεωρηθεί ως περιορισμός στη σχέση του ατόμου με κύριους μηχανισμούς παραγωγής και διανομής πόρων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες όπως π.χ. την αγορά εργασίας. Ισχύει είναι μεταξύ των άλλων η σχέση με την οικογένεια, τα διαπροσωπικά δίκτυα και το κράτος. Με την έννοια κοινωνικός αποκλεισμός τονίζεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του φαινομένου καθώς κι η πολυπλοκότητα των καταστάσεων που τον εκφράζουν. Οι καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζονται με διαδικασίες και μηχανισμούς, και το γεγονός ότι η αποστέρηση δεν αποδίδεται σε προσωπική αποτυχία του ατόμου. Επιπροσθέτως τονίζεται το θέμα των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών διαδικασιών των οποίων η ανεπάρκεια συνδέεται με την εμφάνιση και την παγίωση του κοινωνικού αποκλεισμού. (Καβουνίδη, 1998).

Συνοπτικά, σύμφωνα με την Μουσούρου (1998), αποκλεισμός είναι μία κατάσταση που την προσδιορίζει η έλλειψη:

- ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων που η συγκεκριμένη κοινωνία θεωρεί βασικά
- συμμετοχής στην παραγωγή και απόλαυση κοινωνικών και δημοσίων αγαθών
- συμμετοχής στη διαμόρφωση της έννοιας και στην άσκηση εξουσίας.

Η περιγραφή του αποκλεισμού σημαίνει πρωτίστως την προσπάθεια κατανόησης των διαδικασιών μέσω των οποίων άτομα μιας συγκεκριμένης κοινωνίας γλιστρούν έξω από τους κυρίαρχους τρόπους οικονομικών ανταλλαγών και κοινωνικών σχέσεων. Θα πρέπει επίσης να έχουμε υπ' όψη αυτό που σημειώνει η Μουσούρου (1998) πως δηλαδή δεν παραπέμπουν όλες οι καταστάσεις φτώχειας σε κοινωνικό αποκλεισμό ούτε όλες οι καταστάσεις αποκλεισμού σε καταστάσεις φτώχειας.

Η αντίληψη του αποκλεισμού ως διαδικασία προϋποθέτει ότι τον αντιλαμβανόμαστε ως κάτι το σχετικό, ως γεγονός με διαβαθμίσεις.

Η Μουσούρου(1998) παραθέτει τις εξής παρατηρήσεις του Mazel:

«1.Ο βαθμός κινδύνου:αφορά κατηγορίες πληθυσμού που έχουν χαρακτηριστικά που αποτελούν κοινωνικές μειονεξίες και του καθιστούν ευάλωτους. Οι μειονεξίες αυτές δεν οδηγούν από μόνες τους στον αποκλεισμό, αλλά καθιστούν το άτομο ευάλωτο στην απειλή του αποκλεισμού.

2.Ο βαθμός απειλής: που αφορά μία μεγάλη ποικιλία καταστάσεων όταν π.χ. ένα ανειδίκευτο ή μεγάλης ηλικίας εργατικό δυναμικό που χάνει την απασχόληση του σαν συνέπεια των δομικών αλλαγών της οικονομίας ή του εκσυγχρονισμού της συγκεκριμένης επιχείρησης, μία γυναίκα που ύστερα από ένα διαζύγιο ή χηρεία βρίσκεται αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας καταστάσεις δηλαδή που δεν είναι καταστάσεις αποκλεισμού αυτές κάθε αυτές αλλά φέρνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό πλησιέστερα

3.Ο βαθμός της αποσταθεροποίησης που είναι αποτέλεσμα των τρόπων με τους οποίους τα άτομα αντιμετωπίζουν την απειλή και αντιδρούν στο εκάστοτε πρόβλημα

οι οποίοι όμως τρόποι εξαρτώνται από τους δεσμούς τους οποίους έχουν και διατηρούν τα άτομα και όταν αναφερόμαστε σε δεσμούς εννοούμε τόσο τους οικογενειακούς όσο και τους κοινοτικούς και τους κοινωνικούς. Οι δεσμοί αυτοί μπορούν να αποτρέψουν την αποσταθεροποίηση ή έστω να ανατρέψουν την διάρκειά της.

4.Ο βαθμός της έκπτωσης ως αποτέλεσμα της ρήξης κοινωνικών δεσμών και της αδυναμίας επαναδημιουργίας τους. Η αδυναμία αυτή οφείλεται στη συσσώρευση πολλών αρνητικών παραγόντων και για μακρό χρονικό διάστημα. Εφόσον η έκπτωση αυτή διαιωνίζεται μπορεί να οδηγήσει στον κοινωνικό αποκλεισμό.

5.Ο βαθμός του πραγματικού κοινωνικού αποκλεισμού που συνίσταται στην πλήρη ρήξη κοινωνικών δεσμών που συνδέονται με την απασχόληση, την οικογένεια, την κατοικία κ.α. Τα άτομα που βρίσκονται στην κατάσταση αυτή χαρακτηρίζονται από την απάθεια, την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την κοινωνία που τα περιβάλλει και την αδιαφορία. Για οποιαδήποτε προσπάθεια (επαν)ένταξης στην κοινωνία αυτή. Είναι αυτή που δεν μετέχουν στα κοινωνικά πράγματα και τη διαμόρφωση της προοπτικής τους, που αδιαφορούν, που δε διαθέτουν αντοχές, που δεν ελπίζουν σε τίποτα αλλά φοβούνται τα πάντα».

Τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται σε σχέση με τον αποκλεισμό (φτώχεια ανεργία, ετερότητα κ.λπ.) είναι κοινωνικά χαρακτηριστικά που οδηγούν στον αποκλεισμό όχι όμως χαρακτηριστικά αποκλεισμένων. Είναι χαρακτηριστικά ατόμων ή ομάδων αυξημένου κινδύνου ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό. (Μουσούρου,1998: 67-73)

Ως έννοια ο κοινωνικός αποκλεισμός και όπως χρησιμοποιείται σήμερα θεωρητικά και στην πράξη παρουσιάζεται σε τρία επίπεδα. Το πρώτο είναι το οικονομικό. Αφορά την παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο. Ένα άλλο επίπεδο είναι το νομικό και αφορά την αποστέρηση της νομικής προστασίας και κατά συνέπεια την αδυναμία ενεργοποίησης του δικαιώματος. Σε τρίτο επίπεδο ο κοινωνικός αποκλεισμός επέρχεται σε κοινωνικό επίπεδο με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση. Και στα τρία αυτά επίπεδα ο κοινωνικός αποκλεισμός νοείται τόσο ως κατάσταση όσο και ως διαδικασία. (Τσαούσης,1998: 991-92)

2.2 Μονογονεϊκές οικογένειες και κοινωνικός αποκλεισμός

2.2.1 Προβλήματα που συνδέονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες και τις συνδέουν με την πιθανότητα κοινωνικού αποκλεισμού είναι κατ' αρχήν η θέση τους στις εισοδηματικές κλίμακες αφού οι περισσότερες κατατάσσονται στις χαμηλότερες. Ο κίνδυνος της φτώχειας για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι υψηλός. Το θέμα της κατοικίας είναι επιπροσθέτως ένα ζήτημα που επηρεάζει την ποιότητα ζωής των οικογενειών αυτού του τύπου. Ένα ακόμη πρόβλημα είναι η μειωμένη δυνατότητα ενσωμάτωσης στον κοινωνικό και πολιτισμικό περίγυρο. Οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν συν τοις άλλοις προβλήματα σχετικά με την υγεία τη φροντίδα, τη φύλαξη των παιδιών τους και την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Σε γενικές γραμμές οι βασικές εκφράσεις της δυσκολίας πρόσβασης στα κοινωνικά και οικονομικά αγαθά για τις οικογένειες με ένα γονέα αφορούν (Μαράτου - Αλιπράντη, 2002: 15-16)

- το εισόδημα που είναι συνήθως μειωμένο
- την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη την φροντίδα και την φύλαξη των παιδιών
- την πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόνοιας
- την ενημέρωση και πληροφόρηση σχετικά με την αγορά εργασίας
- την ανεπάρκεια επαγγελματικών δεξιοτήτων και πείρας
- την αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας
- το υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας
- εμπλοκή σε άτυπες μορφές εργασίας
- προβλήματα εναρμόνισης οικογενειακής ζωής και εργασίας.

Ο ευρωπαϊκός χάρτης σε σχέση με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών

Ο «Ευρωπαϊκός Χάρτης» που καταρτίστηκε από το συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe, 2000) περιλαμβάνει νομικές υποχρεώσεις και προστατεύει τα βασικά κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα του πολίτη.

Το άρθρο 14 του «Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» αναφέρεται στο δικαίωμα για προστασία από τις κοινωνικές υπηρεσίες όλων των κοινωνικών ομάδων που έχουν ανάγκη.

Το άρθρο 16 αφορά το δικαίωμα της οικογένειας σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία.

Το άρθρο 17 που κάνει αναφορά στα δικαιώματα των μητέρων και των παιδιών σε κοινωνική και οικονομική προστασία επισημαίνει ότι δεν πρέπει να υπάρχει κανενός είδους διάκριση για τις μόνες μητέρες και οι κυβερνήσεις θα πρέπει να πάρουν ειδικά μέτρα για την προστασία τους συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής του προστασίας. Το ίδιο άρθρο στην παράγραφο 2 απαγορεύει ρητά την διάκριση ανάμεσα στα παιδιά που γεννήθηκαν εκτός γάμου και σε αυτά που γεννήθηκαν με γάμο των γονέων τους. (Κετσετζοπούλου- Μπουζάς, 1998)

Οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες αφορούν την επίτευξη ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης και την διατήρηση των εισοδηματικών πηγών από την εργασία. Οι δυσκολίες αυτές εντείνονται όσο το σύστημα παιδικής προστασίας δεν καλύπτει ικανοποιητικά τις ανάγκες φύλαξης παιδιών που προέρχονται από οικογένειες με ιδιαιτερότητες. Η περιορισμένη εμπέλεια της κοινωνικής ασφάλισης και της κοινωνικής βοήθειας και των εισοδημάτων από διατροφή δεν μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών με αυξημένο κίνδυνο διολίσθησης στη φτώχεια. (Κογγίδου, 1995)

Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η απομόνωση δρουν αρνητικά στην διατήρηση καλής σωματικής και ψυχικής υγείας καθώς και στην πρόληψη ατυχημάτων. (Roberts & Pless, 1995). Για τις δε άγαμες μητέρες τα προβλήματα εντείνονται και κατά συνέπεια και οι εκφράσεις του κοινωνικού αποκλεισμού. Πολλές από τις άγαμες μητέρες αποτελούν τα κύρια θύματα των ελλείψεων της κοινωνικής πολιτικής, λόγω του ότι δεν μπορούν να αναλάβουν ομαδικές δράσεις διεκδίκησης δικαιωμάτων. Οι δε περιοχές αποστέρησης εντοπίζονται στην οικονομική και επαγγελματική τους κατάσταση, τον διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο, την κοινωνική ζωή, την παιδική προστασία και φύλαξη, την ιατρική περίθαλψη των παιδιών, την έλλειψη συντροφικότητας (Caron, 1997).

2.2.2 Επίπεδο εισοδήματος και εισοδηματικές πηγές

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μία ομάδα πληθυσμού ιδιαίτερα εκτεθειμένη στον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, τόσο συγκρινόμενη με τις τιμές του μέσου όρου, όσο και αναφορικά με την υποκειμενική βίωση της κατάστασης της φτώχειας. Οι μόνες μητέρες στερούνται μεγάλο μέρος του εισοδήματος που έχει μια διγονεϊκή οικογένεια, βρίσκονται σε πιο μειονεκτική θέση στην αγορά εργασίας. Επίσης με το δεύτερο γάμο του πατέρα και την οικονομική του συμβολή σε δύο οικογένειες η οικονομική κατάσταση της μητέρας επιδεινώνεται. Για αυτό το λόγο ένας μεγάλος αριθμός μόνων γονέων ζει με άλλα άτομα συνήθως την οικογένεια καταγωγής της μητέρας. Οι μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγό μητέρα ανήκουν, όποιο υπολογισμό του εισοδήματος κι αν ακολουθήσουμε, στα φτωχότερα νοικοκυριά.

Το 66 % των μονογονεϊκών οικογενειών βρίσκεται στις 2 χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες σε σχέση με το 50% όλων των οικογενειών. Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά κάτω των 16 ετών βρίσκονται σε χειρότερη κατάσταση οικονομικά από εκείνα με μεγαλύτερα παιδιά. Το εισόδημα των μονογονεϊκών νοικοκυριών με παιδιά κάτω των 16 ετών, στην Ευρώπη, πρέπει να καλύπτει περισσότερα άτομα καθώς ο μέσος όρος ατόμων του νοικοκυριού, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995) και την European Omnibus Survey (1987), είναι 3.1 άτομα σε αντίθεση με το 2.5 εκείνων που περιλαμβάνουν παιδιά άνω των 16.

Τα μέτρα που υιοθετεί η πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών για την οικογένεια για τη στήριξη και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης διακρίνονται σε:

- α) ενίσχυση του εισοδήματος με το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και τις ειδικές παροχές
- β) σε αναπλήρωση των οικονομικών βαρών μέσω φοροαπαλλαγών.

Οι κυριότερες εισοδηματικές πηγές των μονογονεϊκών οικογενειών στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι:

- εισοδήματα από τη διατροφή
- εισοδήματα από την απασχόληση
- εισοδήματα από επιδόματα

Τα εισοδήματα από τα επιδόματα σε κάποιες χώρες, ανάμεσά του και η Ελλάδα, αποτελούν δευτερεύουσα πηγή εισοδήματος ενώ σε κάποιες άλλες πρωταρχική και στις χώρες αυτές συγκαταλέγεται και η Δανία. (Κογκίδου, 1995: 341-350)

Στις νότιες Ευρωπαϊκές χώρες όπως οι Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα, τα εισοδήματα από επιδόματα είναι χαμηλά. Αποδέκτες είναι λιγότερο από το 15% του συνόλου των οικογενειών ενώ το ποσό είναι λιγότερο από 700 PPS το χρόνο και αποτελούν το 4% του εισοδήματος της οικογένειας. Εν αντιθέσει η Φινλανδία, η Δανία, το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και η Αυστρία παρέχουν επιδόματα από 1400-2.000 PPS το χρόνο και τα ποσά αυτά αποτελούν το 8% του εισοδήματος των οικογενειών. Δέκτες των επιδομάτων είναι το 85% του συνόλου των οικογενειών..

Οι κυριότερες εισοδηματικές πηγές των μόνων γονέων που ζουν σε αυτόνομο νοικοκυριό είναι οι απολαβές από την εργασία. Οι αποδοχές τους ωστόσο είναι χαμηλές, λιγότερο από 60% σε σύγκριση με το 80% που ισχύει για όλες τις οικογένειες με παιδιά. Το εισόδημα του 80% των μονογονεϊκών ομογενειών προέρχεται στο μεγαλύτερο μέρος του από κοινωνικές παροχές (εκτός των συντάξεων) ενώ το 60% λαμβάνει οικογενειακά επιδόματα. Τα ποσοστά αυτά είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα του συνόλου των οικογενειών με παιδιά. Ενώ δηλαδή

το ποσοστό του εισοδήματος προερχόμενο από κοινωνικές παροχές αντιστοιχεί στο 10% για τον μέσο όρο των οικογενειών ,στην περίπτωση των μόνων γονέων αγγίζει το 34%. Οι παροχές για τους μόνους γονείς δεν προέρχονται μόνο από οικογενειακά επιδόματα. Πολλές φορές πρόκειται για επιδόματα ασθένειας, αναπηρίας, ή ανεργίας. Αναφορικά με τα οικογενειακά επιδόματα αποτελούν εισοδηματική πηγή για τους μόνους γονείς δύο φορές περισσότερο από ότι για τις υπόλοιπες οικογένειες. Σε όλες τις χώρες οι μόνοι γονείς που ζουν σε αυτόνομα νοικοκυριά λαμβάνουν περισσότερα οικογενειακά επιδόματα(40% κατά μέσο όρο)σε σύγκριση με τις υπόλοιπες οικογένειες.(Martin & Vion, 2002)

Τα οικογενειακά επιδόματα αποτελούν χρηματικές παροχές ή άλλου τύπου θετικές διακρίσεις που στόχο έχουν την αντιστάθμιση του κόστους συντήρησης της οικογένειας. Τα πιο σημαντικά και συνήθη επιδόματα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι τα επιδόματα για παιδιά ή τα οικογενειακά επιδόματα. Πρόκειται για περιοδική χρηματική ενίσχυση, σύμφωνα με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών. Τα οικογενειακά επιδόματα δεν συγκαταλέγονται στ επιδόματα της πρόνοιας. Παρέχονται σε όλους τους δικαιούχους αν και σε ορισμένα κράτη η παροχή τους γίνεται με βάση το εισόδημα. Σε άλλα κράτη οι οικογένειες σε ανάγκη παίρνουν επιπλέον επιδόματα. Τα ποσά ποικίλουν από κράτος σε κράτος καθώς και οι ηλικίες των παιδιών μέχρι τις οποίες οι γονείς τους λαμβάνουν τα επιδόματα(14-18 ετών).Για παράδειγμα το μηνιαίο ποσό οικογενειακού επιδόματος για το πρώτο παιδί είναι 8.5 E.U.C. για τους ασφαλισμένους του δημοσίου και τους ασφαλισμένους στους ημι-δημόσιους τομείς, ενώ για τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα είναι 3.9 στη Δανία δε είναι 75.7 (Dumon W.1991).

Το 1996 το 27% των μονογονεϊκών οικογενειών ήταν κάτω από το όριο της φτώχειας. Χωρίς τις κοινωνικές παροχές το ποσοστό φτάνει το 54%.Η επίδραση των κοινωνικών παροχών στη μείωση της φτώχειας, είναι υψηλότερο στη Δανία. Το 42% των μόνων γονέων θα ήταν φτωχό χωρίς τις παροχές, με τις παροχές ωστόσο το ποσοστό μειώνεται στο 3%.Στην Ελλάδα, την Ισπανία την Ιταλία και την Πορτογαλία οι ιδιωτικές παροχές συντελούν στη μείωση της φτώχειας σε τέτοιο βαθμό όσο και οι κρατικές παροχές (Martin & Vion, 2002).

2.2.3 Αποκλεισμός από την εργασία και μόνοι γονείς

Το φαινόμενο της ανεργίας και οι περιορισμένες δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας συνδέεται με την απουσία εισοδήματος και την απασχόληση και παρ'όλο που οι καταστάσεις αυτές δεν συνεπάγονται απαραίτητως κοινωνικό αποκλεισμό υποδηλώνουν αυξημένο κίνδυνο για την εμφάνιση φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Δεδομένου του γεγονότος ότι η αγορά εργασίας ρυθμίζει την κατανομή του εργατικού δυναμικού στις διάφορες παραγωγικές δραστηριότητες και η ένταξή του ατόμου σ' αυτήν προσδιορίζει το ύψος του μισθού της εργατικής δύναμης, η λειτουργία της σχετίζεται άμεσα με τους παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν τμήμα του πληθυσμού μίας χώρας στον κοινωνικό αποκλεισμό. Ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα αφορά την ανεργία, την αδυναμία δηλαδή της αγοράς εργασίας να απορροφήσει το σύνολο των ατόμων που είναι σε θέση και επιθυμούν να εργαστούν. Οι επιπτώσεις της ανεργίας στην οικονομία και κατ'επέκταση στην κοινωνία είναι μεγάλες.

Άλλα στοιχεία που αφορούν την αγορά εργασίας και αποτελούν παράγοντες κινδύνου για τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι η υποαπασχόληση, η ετεροαπασχόληση, η αποχώρηση από το εργατικό δυναμικό εξαιτίας μακροχρόνιας

ανεργίας η χαμηλά αμειβόμενη απασχόληση καθώς και οι οικονομικές μεταβολές σε βάρος των αδύναμων κοινωνικό-οικονομικών ομάδων του πληθυσμού. Τα φαινόμενα αυτά αποτελούν παράγοντες που αν δεν αποτελούν τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού, ενισχύουν τη δυναμική του.

Οι γυναίκες δε αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου σε ότι αφορά την δυνατότητα ένταξης στην αγορά εργασίας. Στην Ελλάδα το 41% των γυναικών εργάζεται ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη Δανία είναι 76%. Αυτό δείχνει ότι οι γυναίκες στερούνται του βασικού τρόπου απόκτησης εισοδήματος και κατά συνέπεια ενός βασικού μέσου κοινωνικής ενσωμάτωσης. Τα δεδομένα για την απασχόληση στην Ελλάδα δείχνουν ότι οι γυναίκες εκτίθενται σε μεγαλύτερο κίνδυνο αποκλεισμού από την αγορά εργασίας αν λάβουμε υπόψη τον καταμερισμό εργασίας. (Μπουζάς, 1998)

Σε σχέση με τη γυναικεία απασχόληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρατηρούνται τα εξής:

- Η γυναίκα αποκτά θέση στην αγορά εργασίας
- Συμβαίνουν αλλαγές σε ότι αφορά την απασχόληση αντρών και γυναικών
- Η ανεργία είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες απ' ότι στους άντρες και ο γυναικείος πληθυσμός είναι οικονομικά λιγότερο δραστήριος.
- Η μερική απασχόληση είναι φαινόμενο που είναι περισσότερο έντονο στο γυναικείο πληθυσμό
- Παρατηρούνται διαφορές σε σχέση με τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας ανάλογα με το φύλο.
- Τα γεγονότα του κύκλου ζωής αποτελούν παράγοντα που επηρεάζει τη δυνατότητα απασχόλησης του γυναικείου πληθυσμού. (Κογκίδου, 1995: 278-290)

Συμπερασματικά θα λέγαμε τα εξής.

- για τις γυναίκες είναι δυσκολότερο να βρουν την πρώτη τους δουλειά
- είναι περισσότερο εκτεθειμένες στον κίνδυνο της ανεργίας
- το εύρος επιλογής επαγγέλματος είναι περιορισμένο για αυτές
- Οι θέσεις που καταλαμβάνουν είναι χαμηλότερου γοήτρου και αποδοχών, μειωμένης ευθύνης, και περιορισμένων ευκαιριών για επαγγελματική εξέλιξη
- Εργάζονται ενώ παράλληλα είναι υποχρεωμένες να ανταποκριθούν στις οικογενειακές ανάγκες για τις οποίες είναι υπεύθυνες ως μέρος του παραδοσιακού τους ρόλου.

Η υπονοούμενη σχέση μεταξύ του ύψους των μισθών και του κοινωνικού αποκλεισμού βασίζεται στην υπόθεση ότι όσο χαμηλότερες οι αποδοχές από την εργασία τόσο αυξάνεται η πιθανότητα κοινωνικής απομόνωσης και αποστέρησης. Ο κίνδυνος αυτός είναι αυξημένος γενικά για τα άτομα που παρουσιάζουν αδυναμία και περιορισμένη ευελιξία να προσαρμόσουν το ύψος των εισοδημάτων τους ανάλογα με τις γενικότερες οικονομικές εξελίξεις (Κετσετζοπούλου & Μπουζάς, 1998).

Το θέμα της εναρμόνισης της εργασίας και της οικογένειας αποκτά ιδιαίτερη σημασία εξαιτίας των μεταβολών στη δομή της οικογενειακής οργάνωσης.

Σύμφωνα με τους Martin & Vion, 2002, το 59% των μόνων γονέων των κρατών της ευρωπαϊκής ένωσης είναι ενταγμένοι στην αγορά εργασίας, το 10% είναι άνεργοι και το ένα τρίτο περίπου είναι μη ενεργοί στην αγορά εργασίας. Τα ποσοστά ανεργίας είναι χαμηλότερα για την Ιρλανδία(38%) το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία (47%) και την Ολλανδία(50%) σε αντίθεση με τη Γαλλία (76%) τη Δανία(75%) την Αυστρία (74%) και τη Γερμανία (71%).

Στην πλειοψηφία τους οι εργαζόμενοι μόνιμοι γονείς εργάζονται πλήρως, ενώ το 20% μερικώς. Το ποσοστό των μερικώς εργαζόμενων μόνων μητέρων είναι υψηλότερο για τις μόνες μητέρες απ' ότι για τον επαγγελματικά ενεργό πληθυσμό.

Ωστόσο διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Το ποσοστό αυτής της κατηγορίας εργαζόμενων μόνων γονέων είναι υψηλότερο για παράδειγμα στην Ολλανδία την Ιρλανδία και τη Γερμανία. Εξαιρέση αποτελεί η Δανία, στην οποία παρ' όλο που η μερική απασχόληση είναι σε υψηλά ποσοστά (16% του συνόλου των εργαζομένων) οι μόνοι γονείς που εργάζονται μερικώς αντιστοιχούν μόλις στο 9% ενώ η μερική απασχόληση των μόνων γονέων είναι χαμηλή στη Φιλανδία(5%), στην Πορτογαλία και στην Ιταλία (8%) όπου το ποσοστό είναι χαμηλότερο όχι μόνο από τον μέσο όρο των κρατών της Ευρώπης αλλά και από τον μέσο όρο του συνόλου των μερικώς εργαζόμενων στην κάθε χώρα. Στην Ελλάδα στην Ισπανία και τη Γαλλία οι μόνοι γονείς εργάζονται πλήρως σε μεγαλύτερο ποσοστό από το μέσο όρο των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά το γεγονός ότι τα ποσοστά των μερικώς εργαζόμενων παραμένουν υψηλά.(Martin & Vion, 2002: 13-14)

Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση. Η ύπαρξη παιδιών επηρεάζει την απασχόληση, αλλά όταν αναφερόμαστε στη μόνη μητέρα αυτό δεν ισχύει σε μεγάλο βαθμό.

Τα συνολικά ποσοστά απασχόλησης των μητέρων με παιδιά 5-9 ετών είναι μεγαλύτερα με εξαίρεση τη Δανία και την Αγγλία, Σε όλα τα κράτη όμως η ανεργία είναι μεγαλύτερη για τις μόνες μητέρες. Στην Ελλάδα όπως και στη Γαλλία, την Ιταλία και το Λουξεμβούργο οι μόνες μητέρες έχουν υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης, ενώ στη Δανία, την Αγγλία και την Ολλανδία δεν ισχύει το ίδιο.

Στην Ελλάδα οι μόνες μητέρες με παιδί 0-4 ετών (11%) έχουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, σε σχέση με όλες τις μητέρες (5%) και σε σχέση με τις μόνες μητέρες με παιδί 0-9(9%). Το δε ποσοστό των μόνων μητέρων με παιδί 0-4 ετών έχουν εργασία μερικής ή πλήρους απασχόλησης είναι 47% σε σχέση με το 35% που αντιστοιχεί στο σύνολο των μητέρων. Το ποσοστό των μόνων μητέρων με παιδιά 5-9 που εργάζεται μερικώς ή πλήρως(54%) είναι επίσης μεγαλύτερο από όλων των μητέρων.

Παρά την εισροή των γυναικών στην αγορά εργασίας παραμένουν λιγότερο ενεργές οικονομικά σε σχέση με τον αντρικό πληθυσμό, ενώ παρατηρούνται διακρίσεις σε βάρος των γυναικών ως προς την αμοιβή, τους τομείς απασχόλησης και την εργασιακή θέση (Κογκίδου, 1995: 396-406). Επιπροσθέτως οι γυναίκες συναντούν εμπόδια στην ισότιμη πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας τη στιγμή που έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για τις οικιακές εργασίες, και τη φροντίδα των παιδιών. Οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας δεν μπορούν να καλύψουν πλήρως τις ανάγκες των εργαζόμενων γονέων. Επιπροσθέτως υπάρχουν διακρίσεις εξαιτίας προκαταλήψεων και σεξιστικών στοιχείων σε σχέση με την ικανότητα των γυναικών τόσο αναφορικά με το φύλο όσο και αναφορικά με το ρόλο και τις υποχρεώσεις απέναντι στην οικογένεια. Τα προβλήματα αυτά δυσχεραίνουν τη θέση της μητέρας στην αγορά εργασίας και ειδικά στην περίπτωση των μόνων μητέρων. (Κογκίδου, 1995)

Το ίδιο πρόβλημα μπορεί να προκύψει σε ότι αφορά την εκπαίδευση της μόνης μητέρας και κατά συνέπεια τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας εξαιτίας των περιορισμένων προσόντων. Οι στάσεις για την εργασία της μητέρας ποικίλλουν φυσικά από χώρα σε χώρα.

Για την εγκυμονούσα γυναίκα που κατέχει θέση στην αγορά εργασία υπάρχουν προστατευτικά μέτρα σε όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ορισμένα κράτη τίθενται περιορισμοί σχετικά με το είδος της εργασία που επιτρέπεται να ανατεθεί στην εγκυμονούσα γυναίκα. Κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης απαγορεύεται η απόλυσή της, καθώς και για ένα ορισμένο διάστημα μετά τη γέννηση του παιδιού το οποίο ποικίλει από χώρα σε χώρα.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε δημιουργήσει στα πλαίσια του δεύτερου προγράμματος Ισότητας ευκαιριών (1985-1990). Ένα δίκτυο για την παιδική προστασία δεδομένου ότι η φροντίδα των παιδιών έχει θεωρηθεί σημαντική αιτία ανισότητας στην επαγγελματική αποκατάσταση των γυναικών. Βέβαια η φροντίδα των παιδιών επιδρά και σε άλλους τομείς εκτός από την αγορά εργασίας:

-Παρατηρείται περιορισμένη χρήση του εργατικού δυναμικού από τη στιγμή που οι γυναίκες δεν συμμετέχουν πλήρως στις οικονομικές δραστηριότητες και κατά συνέπεια έχουμε απώλεια οικονομικών πηγών.

-Η ανεπαρκής οργάνωση του συστήματος παιδικής προστασίας έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των οικογενειών, την ψυχική ευεξία και τη λειτουργικότητα των οικογενειών, όπως και την ποιότητα ζωής, την ευεξία και την ανάπτυξη των παιδιών (Κογκίδου, 1995: 406-411).

2.2.4 Μονογονεϊκότητα και φτώχεια

Το πληρέστερο μοντέλο περιγραφής του πλούτου και της φτώχειας είναι εκείνο που ορίζεται ως α) ποσότητα των απαιτήσεων για την επιβίωση οικονομικών εφοδίων και β) βαθμός απορρόφησης δημοσίων και κοινωνικών αγαθών. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό φτωχοί είναι οι άνθρωποι που στερούνται των απαιτήσεων για την επιβίωση οικονομικών εφοδίων είτε της πρόσβασης σε δημόσια και κοινωνικά αγαθά. (Κογκίδου, 1995)

Σύμφωνα με τους Martin & Vion ένας στους τέσσερις μόνους γονείς στην Ευρώπη είναι κάτω από το όριο της φτώχειας (24%). Ο δείκτης φτώχειας στην Ευρώπη είναι δυο φορές υψηλότερος για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά σε σύγκριση με το σύνολο των νοικοκυριών. Φυσικά η αναλογία διαφέρει από χώρα σε χώρα. Στη Δανία το ποσοστό φτώχειας των μόνων γονέων είναι πραγματικά πολύ χαμηλό. Είναι ακόμα μικρότερο κι από το ποσοστό φτώχειας του συνόλου του πληθυσμού της χώρας. Στην Ελλάδα παρ' όλο που η φτώχεια είναι αρκετά εξαπλωμένο φαινόμενο το ποσοστό φτώχειας στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι μονογονεϊκές οικογένειες με χαμηλό εισόδημα συνήθως συνυπάρχουν με άλλα άτομα στο ίδιο νοικοκυριό. Το ποσοστό φτώχειας των μόνων γονέων είναι συχνά το ίδιο με εκείνο των οικογενειών με ένα εισόδημα.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι πολύ ευάλωτες στη φτώχεια. Ανάλογα όμως με τον τύπο της μονογονεϊκότητας και το φύλο του μόνου γονέα η οικονομική κατάσταση και το εισόδημα διαφοροποιούνται. Η λιγότερο ευνοημένη ομάδα των μόνων γονέων είναι η ανύπαντρη μητέρα, γιατί συνήθως δεν έχει τη συμπαράσταση της ευρύτερης οικογένειας δεδομένου ότι η κατάσταση αυτή της μονογονεϊκότητας δεν είναι αποδεκτή.

Η μονογονεϊκότητα δεν ταυτίζεται με τη φτώχεια ωστόσο σε ορισμένα κράτη, σύμφωνα με τις εθνικές εκθέσεις για τη μονογονεϊκότητα, μεγάλο ποσοστό των μόνων γονέων ανήκει σε μη ευνοημένες ομάδες του πληθυσμού με χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Η κυριότερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν αυτές οι οικογένειες είναι η επίτευξη ή διατήρηση ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης. Το σύστημα παιδικής προστασίας της Ελλάδας ενισχύει το υπάρχον πρόβλημα. Ο Kaufmann (1990) υποστηρίζει ότι η έλλειψη οικονομικής στήριξης από τον πρώην σύντροφο σε συνδυασμό με την αποκλειστική ευθύνη για τα παιδιά, είναι ένας παράγοντας κινδύνου εάν το εισόδημα είναι χαμηλό. Ταυτόχρονα η κατάσταση της μονογονεϊκότητας μειώνει τη δυνατότητα απασχόλησης. Επίσης το επίπεδο ζωής μπορεί να βελτιωθεί ή να χειροτερέψει ανάλογα με τις σχέσεις της μονογονεϊκής

οικογένειας με το υποστηρικτικό δίκτυο των συγγενών. Ο κίνδυνος της φτώχειας αυξάνεται ανάλογα με τον μεγάλο αριθμό προστατευόμενων παιδιών, την ύπαρξη ατόμου με ειδικές ανάγκες στο νοικοκυριό, τα χρόνια προβλήματα υγείας κ.α.

Η ύπαρξη χαμηλού επιπέδου εισοδήματος της μονογονεϊκής οικογένειας θέτει αναπόφευκτα περιορισμούς στα σχήματα κατανάλωσης γεγονός που πολύ συχνά συνδέεται και επιβαρύνει την αποκοπή από την κοινωνική ζωή. Ο στιγματισμός εξαιτίας της φτώχειας σε συνδυασμό με τη μονογονεϊκότητα μπορεί να επιτείνει τον κοινωνικό αποκλεισμό. Σε πολιτικό επίπεδο οι μόνοι γονείς αποκλείονται από τη λήψη αποφάσεων καθώς δεν έχουν καμία πολιτική ισχύ ως ομάδα πίεσης με συνέπεια τις επιδράσεις στην ποιότητα ζωής την κοινωνικοποίηση και την εκπαίδευση τόσο των ίδιων των μόνων γονέων όσο και των παιδιών τους.

Η οικονομική διάσταση της φτώχειας έχει κι άλλες επιδράσεις σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο. Όσο διαρκεί η φτώχεια τόσο περιορίζονται και οι δυνατότητες του μόνου γονέα να αποκτήσει νέο υποστηρικτικό δίκτυο, να αναλάβει πρωτοβουλίες και να υιοθετήσει πρακτικές που θα τον βοηθήσουν να επανενταχθεί σταδιακά.

Εάν ο μόνος γονέας βρίσκεται εκτός αγοράς εργασίας και δεν έχει μόνιμη απασχόληση τότε πιο εύκολα βιώνει συναισθήματα αποτυχίας και ανεπάρκειας που οδηγούν σε χαμηλή αυτοεκτίμηση. Στην Ελλάδα στην περίπτωση που ο μόνος γονέας εξαρτάται από τις υπηρεσίες της πρόνοιας η κατάσταση αυτή χειροτερεύει ισχυρίζεται η Κογκίδου (1995).

Η μη δυνατότητα της κάλυψης των αναγκών εξαιτίας της φτώχειας, αν συνδυαστεί με άλλους παράγοντες, δημιουργεί άγχος γεγονός που έχει επιπτώσεις στην ψυχοσωματική υγεία του μόνου γονέα και δημιουργεί πρόσθετη επιβάρυνση (Κογκίδου,1995).

2.2.5 Συνθήκες στέγασης και στεγαστική πολιτική για τις μονογονεϊκές οικογένειες

Είναι γνωστό ότι ο τόπος κατοικίας είναι μια μεταβλητή που επιδρά στον τρόπο ζωής, καθώς με την οργάνωσή του και τα χαρακτηριστικά του ευνοεί κάποιες χρήσεις και παρεμποδίζει άλλες. Η στενότητα του χώρου και η κακή ποιότητα κατοικίας που παρατηρείται στις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις έχει δυσμενείς συνέπειες. Εκτός από την μειονεκτική θέση στην οποία βρίσκονται ευθύς εξαρχής οι κάτοικοι ενός πολυπληθούς σπιτιού φαίνεται να στερούνται της δυνατότητας να ασχοληθούν με τα προσωπικά τους ή τα κοινωνικά τους ενδιαφέροντα σε σύγκριση με τα άτομα των οποίων η συνθήκες στέγασης είναι καλύτερες. Σαν συνέπεια αυτού η κοινωνική δραστηριότητα των ατόμων γίνεται «στο δρόμο», στην περίπτωση που δεν απομονωθούν εντός της κατοικίας τους, ωστόσο οι συναναστροφές του δρόμου συνήθως δεν περιλαμβάνουν ενεργό συμμετοχή στους κοινωνικούς θεσμούς, κατά πάσα πιθανότητα δε την περιορίζουν και κατά συνέπεια τα άτομα κατευθύνονται προς τον κοινωνικό αποκλεισμό (Οικονόμου & Σαπουνάκης, 1998).

Οι συνθήκες στέγασης είναι συνάρτηση του εισοδήματος της οικογένειας, και κατά συνέπεια η ποιότητα στέγης των μονογονεϊκών οικογενειών διαφέρει αισθητά από εκείνη των διγονεϊκών οικογενειών. Πολύ συχνά οι μονογονεϊκές οικογένειες κατοικούν σε περιοχές με χαμηλό κόστος ενοικίου ενώ αποτελούν θύματα κοινωνικών διακρίσεων στην εξεύρεση στέγης. Εξαιτίας του περιορισμένου εισοδήματος ζουν σε γειτονιές με αντίστοιχους οικονομικούς περιορισμούς. Είναι πολύ πιθανός ο ρόλος μιας τέτοιας γειτονιάς στην ανάπτυξη και τη διατήρηση

κάποιων διαστάσεων κοινωνικού αποκλεισμού για τα άτομα που ανήκουν στις χαμηλές, οικονομικά, τάξεις. Η κοινωνιολογική έρευνα έχει αποδείξει ότι πολλές μορφές συμπεριφοράς του τόπου σχετίζονται άμεσα με τον τόπο κατοικίας.

Η σχέση του ατόμου με τη γειτονία επίσης αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει τη συμπεριφορά με διάφορους τρόπους. Πολύ περισσότερο δε, εάν η οικογένεια είναι μονογονεϊκή και δεν υπάρχει άλλο υποστηρικτικό δίκτυο εκτός από αυτό της γειτονιάς. Η απομόνωση στον τόπο κατοικίας εξαιτίας των περιορισμένων γνωριμιών με τους γείτονες και την μη συχνή επικοινωνία είναι έντονη στις μονογονεϊκές οικογένειες. Επιπροσθέτως παλαιότερες έρευνες έχουν δείξει 'ότι οι μόνες μητέρες έχουν μεγαλύτερες δυσκολίες στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων στη γειτονία (Kriesberg, 1970-Back,1962).

Η ποιότητα της κατοικίας συνδέεται άμεσα με την κατάσταση υγείας των μελών του νοικοκυριού. Το είδος και η ποιότητα κατοικίας συνδέονται άμεσα με την κατάσταση υγείας καθώς συχνά οι μόνες μητέρες κατοικούν σε διαμερίσματα ή σπίτια παλιά, κακής ποιότητας, χωρίς τηλέφωνο και αυξημένου κινδύνου σε ότι αφορά πυρκαγιές, σεισμούς κ.λ.π. Οι μονογονεϊκές οικογένειες παρατηρείται ότι συχνά διαμένουν σε αυτού του είδους τις κατοικίες. Το γεγονός ότι οι συνθήκες κατοικίας των μονογονεϊκών οικογενειών είναι μη ικανοποιητικές εξηγεί κατά ένα μέρος την αυξημένη πιθανότητα ατυχημάτων για τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών (Roberts & Pless, 1995).

Η κακή ποιότητα της κατοικίας σε ορισμένες περιοχές συνδέεται με την ανεπαρκή υποδομή. Έτσι λόγω του χαμηλού κόστους κατοικίας συμβαίνουν πολύ συχνά καταστροφές εξαιτίας των καιρικών συνθηκών, ή τίθεται πρόβλημα ατμοσφαιρικής ρύπανσης, εξαιτίας της γειννίας με βιομηχανική περιοχή. Επίσης η έκταση, η ποιότητα και η γεωγραφική κατανομή των δημοσίων υπηρεσιών (εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας κλπ) έχει πολλές πιθανότητες να είναι άνισα κατανομημένη. Το χαμηλό επίπεδο της υποδομής και των δημοσίων υπηρεσιών έχει συνέπειες που επιβαρύνουν πολύ περισσότερο τις οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, οι οποίες δεν μπορούν να καλύψουν με διαφορετικό τρόπο τις ανάγκες τους, γεγονός που μειώνει τις ήδη περιορισμένες εναλλακτικές τους δυνατότητες για αμειβόμενη εργασία εκτός σπιτιού και ειδικά στην περίπτωση των μόνων μητέρων. Επίσης η έλλειψη του συζύγου μειώνει τις δυνατότητες διαπραγμάτευσης συμφωνίας ενοικίασης τη στιγμή που αυτή η «δραστηριότητα» περιλαμβάνεται συνήθως στους στερεότυπους ρόλους του άνδρα.

Η Ελλάδα καθώς και άλλα επτά κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αναφέρει στο Σύνταγμα κανένος είδους εγγύηση για την κάλυψη βασικών στεγαστικών αναγκών και το «δικαίωμα στη στέγη» (Κογκίδου,1995).

2.2.6 Μονογονεϊκότητα και ποιότητα ζωής

Σε γενικές γραμμές η ποιότητα ζωής των μόνων γονέων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι 23% χαμηλότερη από όλα τα νοικοκυριά με παιδιά και 27% χαμηλότερη από το σύνολο του πληθυσμού. Η διαφορά είναι εντονότερη στο Ηνωμένο Βασίλειο όπου η ποιότητα ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών αντιστοιχεί στο 62% του συνόλου των οικογενειών με παιδιά. Η διαφορά είναι μικρότερη στο Λουξεμβούργο(97%), στην Αυστρία(96%) και στην Ελλάδα(93%). Στα δεδομένα αυτά η ποιότητα ζωής έχει μετρηθεί ως προς την ισοδυναμία των εισοδημάτων σε σχέση πάντα με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριών.(Πίνακας Α10)

Πίνακας Α10. Το επίπεδο ποιότητας ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ευρώπη το 1996

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	UK	Ευρώπη των 14
Μέσος όρος ποιότητας ζωής	10563	11801	9785	7751	7831	9915	7620	8598	19910	10758	12895	6508	8782	8075	8967
Σχετικό επίπεδο ποιότητας ζωής:															
Όλων των οικογενειών με παιδιά	78	82	75	93	88	76	73	89	97	90	96	84	83	62	77
Οικογενειών με παιδιά με ένα μόνο ενεργό γονέα (εργαζόμενο ή άνεργο)	89	101	86	99	98	92	78	99	107	93	95	101	91	76	90
Όλα τα νοικοκυριά	76	84	70	93	86	74	70	85	90	81	90	84	84	59	73

Source: Eurostat, ECHP, wave 3 (1996) - DRESS calculations

Η χαμηλότερη ποιότητα ζωής είναι χαρακτηριστικό που συναντάται σε κάθε οικογένεια με ένα επαγγελματικά ενεργό μέλος. Η ποιότητα ζωής των μόνων γονέων που δε ζουν σε αυτόνομο νοικοκυριό αλλά συνυπάρχουν με άλλα άτομα είναι κατά 22% χαμηλότερη από εκείνη των μόνων γονέων που ζουν αυτόνομα πριν συνυπολογιστεί η παράμετρος της συνύπαρξης σε κοινό χώρο κατοικίας με άλλα άτομα. Η συνύπαρξη σε κοινό χώρο κατοικίας με άλλους αυξάνει την ποιότητα ζωής κατά 37%. Το αντίστοιχο ποσοστό είναι μεγαλύτερο στην Ισπανία όπου το αντίστοιχο ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών που μοιράζονται τη στέγη με άλλα άτομα είναι υψηλότερο. Το ποσοστό βελτίωσης της ποιότητας ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών που μοιράζονται το χώρο κατοικίας τους είναι 31% για την Ελλάδα και 35% για την Ιταλία (Martin & Vion, 2002: 13-14).

2.2.7 Κοινωνικός Αποκλεισμός στο εκπαιδευτικό σύστημα και μονογονεϊκές οικογένειες

Η σχέση της εκπαίδευσης με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια είναι αρκετά πολύπλοκη. Οι ανισότητες στην εκπαίδευση, ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός και το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, συνιστούν μία μορφή εκδήλωσης του κοινωνικού αποκλεισμού και επιπροσθέτως ενισχύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς με την ελλιπή εκπαίδευση δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη συσσώρευση επιπλέον μειονεκτημάτων σε ήδη μειονεκτούντα άτομα και ομάδες με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση γεγονός που αποτελεί παράγοντα που επιδρά στην εμφάνιση εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Δημιουργείται κατ' αυτόν τον τρόπο ένας φαύλος κύκλος.

Σημαντικός παράγοντας ανισοκατανομής εκπαιδευτικών ευκαιριών παρατηρείται στη χώρα μας ανάμεσα στις αστικές και μη αστικές περιοχές. Ένας άλλος παράγοντας στη χώρα μας είναι το φύλο, παράγοντας που παρουσιάζεται ισχυρότερος στις μη αστικές περιοχές. Αυτό επηρεάζει το βαθμό αποκλεισμού από την εκπαίδευση των μονογονεϊκών οικογενειών που στην πλειοψηφία τους έχουν γυναίκες αρχηγούς νοικοκυριού (Κογκίδου, 1995 :605-624). Σύμφωνα με τον

Χρυσάκη (1998:391-398) «ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι ακόμα και στις νεότερες ηλικίες αναπαράγεται το πρότυπο «ενεργός άνδρας»/«μη ενεργός γυναίκα» με όλες τις συνέπειες που συνεπάγεται κάτι τέτοιο. Επιπροσθέτως παράγοντα εκούσιας απόσυρσης από το εργατικό δυναμικό αποτελεί ο «λειτουργικός αναλφαβητισμός», η μη ολοκληρωμένη δηλαδή εννιάχρονη εκπαίδευση. Η δε σχολική αποτυχία επηρεάζει περισσότερο τα παιδιά των φτωχών νοικοκυριών και έχει περισσότερο καταστροφικά αποτελέσματα απ' ότι για τα παιδιά των μη φτωχών νοικοκυριών.

Παράγοντες που φαίνεται να επηρεάζουν την ανισότητα πρόσβασης αποφοίτησης από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα σύμφωνα με τον Χρυσάκη (1998) είναι το επάγγελμα του πατέρα, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα, το εισόδημα των γονέων και στην ουσία οι ανισότητες αποτελούν ανισότητες κατανομής πόρων όπου κάτω από ένα ορισμένο όριο ανισοκατανομής δρουν συσσωρευτικά δημιουργώντας κύκλους συσσωρευτικής αιτιότητας και αποστέρησης για των οποίων τη ρήξη αποδεικνύονται ανεπαρκείς ή οριακές, συνήθως, οι επιμέρους ρυθμιστικές παρεμβάσεις ακόμα κι όταν αυτές γίνονται προς τη σωστή κατεύθυνση, αντιθέτως μπορούν αυτές να αποτελέσουν παράγοντες επιπρόσθετων ανισοτήτων καθότι απευθύνονται σχεδόν αποκλειστικά σε όσους μπορούν να ασκήσουν κάποιες στοιχειώδεις, έστω, στρατηγικές προσπέλασης και να εφαρμόσουν τις συνακόλουθα αναγκαίες επενδυτικές πρακτικές.

Σύμφωνα με ευρήματα ερευνών τα φτωχά νοικοκυριά δε φαίνεται να έχουν τις ίδιες δυνατότητες εφαρμογής κατάλληλων στρατηγικών ώστε να αναστρέψουν τις επιπτώσεις της σχολικής αποτυχίας των παιδιών τους. Κατά συνέπεια η σχολική αποτυχία δρα συσσωρευτικά συντηρώντας τα κοινωνικά προβλήματα καταλήγοντας σε ένα φαύλο κύκλο κοινωνικής αποστέρησης και φτώχειας (Χρυσάκης, 1998:39-398).

Με δυσκολίες στην επίτευξη εκπαιδευτικής επιτυχίας έχουν συσχετιστεί οι αλλαγές στην οργάνωση της οικογένειας και τα μη συμβατικά σχήματα οικογένειας. Κάποιοι από τους λόγους είναι οι εξής σύμφωνα με την Κογκίδου (1995: 605-624)

- ένταση από συσσωρευμένες αλλαγές
- χαμηλότερες προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τα παιδιά που προέρχονται από αυτές τις οικογένειες
- μειωμένος διαθέσιμος χρόνος για τα παιδιά
- επιδράσεις από την κατάσταση προσαρμογής του γονέα στο νέο σχήμα οικογενειακής οργάνωσης
- οι διαφορές στη διαθεσιμότητα ανδρικών προτύπων στο περιβάλλον του παιδιού

Η μεγάλη αστάθεια στην οικογενειακή οργάνωση προκαλεί αβεβαιότητα στην οργάνωση της καθημερινότητας και κατά συνέπεια λιγότερες δυνατότητες υπάρχουν για δημιουργία συνθηκών που θα προωθούν την ενασχόληση με δραστηριότητες εκπαιδευτικού χαρακτήρα (Κογκίδου, 1995).

Ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός ωστόσο αφορά τόσο τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών όσο και τους ίδιους τους μόνους γονείς καθώς τις περισσότερες φορές το επίπεδο εκπαίδευσης τους είναι χαμηλό και ελάχιστα κίνητρα και δυνατότητες έχουν για να αποκτήσουν περισσότερη εκπαίδευση με αποτέλεσμα τον οικονομικό και κατ' επέκταση τον κοινωνικό αποκλεισμό.

3. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΜΟΝΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

3.1 Χαρακτηριστικά της Κοινωνικής Πολιτικής και της Πολιτικής για τους μόνους γονείς στην Ευρώπη.

Σε σχέση με την κοινωνική πολιτική να διευκρινίσουμε αρχικά πως κοινωνική πολιτική είναι οι πολιτικοί θεσμοί σε μία κοινωνία, οι νόμοι, η διακυβέρνηση, και οι δράσεις της πολιτείας που επηρεάζουν τις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων (Αλεξανδράτου,1995).

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την κοινωνική πολιτική στις δύο χώρες είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στις γενικότερες ταξινομήσεις Κρατών Πρόνοιας καθώς και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Σύμφωνα με την διάκριση του Esping Andersen υπάρχουν 3 μοντέλα κράτους πρόνοιας.

Α) Το μοντέλο των σκανδιναβικών χωρών (σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο):

Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίζεται από κρατική μέριμνα μεγάλου βαθμού , την καθολικότητα σε ότι αφορά τα δικαιώματα των πολιτών , τον γρήγορο ρυθμό αναπλήρωσης των δημοσίων κοινωνικών δαπανών, την χρηματοδότηση του δημοσίου τομέα από την γενική φορολόγηση, την ευρύτητα σε ό,τι αφορά την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών όπως τις υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικό της κοινωνικής πολιτικής αυτών των κρατών είναι επίσης τα ενεργά μέτρα οικογενειακής πολιτικής που ενθαρρύνουν την ισότητα των δύο φύλων και την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Σε ό,τι αφορά τον τομέα της εργασίας το σκανδιναβικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από μέτρα προστασίας από την ανεργία με έμφαση στην ενεργοποίηση και την επιμόρφωση σε συνδυασμό με τη γενική εκπαίδευση, από κορπορατιστικές εργασιακές σχέσεις με χαρακτηριστικό το υψηλό επίπεδο διαπραγματεύσεων και συμφωνιών, από την παρουσία ισχυρών σωματείων εργαζομένων και από τα υψηλά επίπεδα κάλυψης από συλλογικές συμβάσεις

Β) Το Αγγλοσαξονικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής (συντηρητικό μοντέλο):

Χαρακτηριστικό αυτού του μοντέλου είναι πως δικαιούχοι των κοινωνικών παροχών αποτελούν ομάδες - στόχοι ή τα άτομα με ιδιαίτερες κοινωνικές ανάγκες και προβλήματα. Οι αργοί ρυθμοί αναπλήρωσης των δημοσίων κοινωνικών δαπανών είναι επίσης χαρακτηριστικό αυτού του μοντέλου. Η χρηματοδότηση του δημοσίου τομέα γίνεται από την γενική φορολογία. Στο μοντέλο αυτό οι κοινωνικές υπηρεσίες στο θέμα της υγείας και της εκπαίδευσης δεν είναι αναπτυγμένες όπως επίσης και οι κοινωνικές υπηρεσίες για την οικογένεια. Τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για την απασχόληση είναι λίγα και δεν ασχολούνται με την ενεργοποίηση και την ένταξη των πολιτών στην αγορά εργασία ούτε με την επαγγελματική εκπαίδευση και την επιμόρφωση. Οι εργασιακές σχέσεις είναι ασυντόνιστες, ενώ οι διαπραγματεύσεις και οι συμφωνίες διαφέρουν ανάλογα με το ύψος των μισθών. Τα σωματεία των εργαζομένων δεν είναι πολύ ισχυρά και οι συλλογικές συμβάσεις είναι περιορισμένες.

Γ) Το μοντέλο της κεντρικής Ευρώπης (φιλελεύθερο μοντέλο) :

Το μοντέλο αυτό είναι ένα μείγμα από κορπορατιστικές, κρατοκεντρικές και οικογενειοκεντρικές παραδόσεις. Στο μοντέλο αυτό παρατηρούνται διαφοροποιήσεις αναλόγως του επαγγέλματος, ενώ η κοινωνική ασφάλιση διαφοροποιείται επίσης ανάλογα με το επάγγελμα. Σχετικά με τις κοινωνικές δαπάνες παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στο ύψος των εκάστοτε παροχών , παραδείγματος χάρι καταβάλλονται υψηλές συντάξεις και χαμηλές εισοδηματικές ενισχύσεις όπως το επίδομα ανεργίας. Στο μοντέλο αυτό το παρατηρείται συνάρτηση εισοδήματος-εισφορών. Ο τομέας κοινωνικών υπηρεσιών δεν είναι πολύ αναπτυγμένος ειδικά σε

ό,τι αφορά την υγεία και την εκπαίδευση ενώ παρατηρείται συχνά η προσφυγή σε ιδιωτικούς φορείς παροχής υπηρεσιών. Οι οικογενειακή πολιτική βασίζεται στον παραδοσιακό ρόλο του πατέρα «κουβαλητή», τα μέτρα προστασίας για την επαγγελματική αποκατάσταση και την εργασία είναι περιορισμένα, αλλά οι δράσεις για την επαγγελματική εκπαίδευση και την επιμόρφωση είναι αυξημένες κυρίως στην Γερμανία την Αυστρία και την Ολλανδία. Η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων είναι αυξημένη γεγονός που επιδρά στην παροχή κοινωνικής ασφάλισης. Οι εργασιακές σχέσεις παρουσιάζονται συντονισμένες, οι συμφωνίες στα θέματα της μισθοδοσίας γίνεται ανά τομείς και συλλογικές συμβάσεις εμφανίζονται περιορισμένες.(Hemerijck, 2000)

Για να αντιληφθούμε καλύτερα το πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής στο οποίο κινούνται η Δανία και η Ελλάδα θα περιγράψουμε πιο αναλυτικά το μοντέλο κοινωνικής και οικογενειακής πολιτικής των σκανδιναβικών κρατών και εκείνο των νοτιοευρωπαϊκών κρατών.

Συγκεκριμένα το μοντέλο κοινωνικής πολιτικής των σκανδιναβικών χωρών παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

- ✓ Καθολικότητα στην προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων
- ✓ Ευθύνη του κράτους στην διασφάλιση Κοινωνικής Πρόνοιας
- ✓ Ισότητα στην διανομή του εισοδήματος
- ✓ Ισότητα στα δύο φύλα
- ✓ Υψηλά ποσοστά ένταξης και συμμετοχής στην αγορά εργασίας

Και συγκεκριμένα για την οικογενειακή πολιτική

- ✓ τα παιδικά επιδόματα έχουν σχετικά μεγάλη σημασία
- ✓ η οικονομική κατάσταση των μόνων γονέων είναι σχετικά καλή
- ✓ οριζόντια διαβάθμιση των εξόδων για τα παιδιά (σχετικά υψηλά τα εισοδήματα των οικογενειών με παιδιά)
- ✓ εισοδηματική ισότητα ανάμεσα στις οικογένειες με παιδιά
- ✓ υψηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση (Hiilamo, 2002)

Το κράτος πρόνοιας στη νότια Ευρώπη έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- ✓ χαμηλά ποσοστά κοινωνικών δαπανών
- ✓ χαμηλά ποσοστά δαπανών για τις οικογένειες και την παιδική προστασία
- ✓ κατακερματισμός της κοινωνικής ασφάλισης ανά κατηγορίες
- ✓ καθολική υγειονομική κάλυψη
- ✓ επαγγελματικοί διαχωρισμοί στη συνταξιοδότηση
- ✓ συνδυασμός κρατικού και ιδιωτικού τομέα στην παροχή υπηρεσιών υγείας
- ✓ δεν εξασφαλίζεται ελάχιστο εισόδημα σε ατομικό ή οικογενειακό επίπεδο.

Και συγκεκριμένα για την οικογενειακή πολιτική:

- ✓ χαμηλό επίπεδο παροχών που αφορούν τα παιδιά
- ✓ περιορισμένες οικογενειακές παροχές
- ✓ χαμηλές παροχές μητρότητας
- ✓ Περιορισμένη παροχή υπηρεσιών παιδικής προστασίας για παιδιά κάτω των 4 ετών
- ✓ Δεν ευνοείται η εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής
- ✓ Υπηρεσίες πρόνοιας παρέχει κυρίως η οικογένεια (Flaquer, 2002)

Σε σχέση με την οικογένεια στην Ευρώπη γενικότερα παρατηρείται ότι επικρατεί μία σύγχυση στη συζήτηση με θέμα τις οικογένειες και αυτό εκφράζεται με την υιοθέτηση πολλών διαφορετικών όρων. Ταυτόχρονα εξετάζοντας τις παρεχόμενες

στην οικογένεια υπηρεσίες διαπιστώνουμε ότι απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο οικογένειας σε αντίθεση με την ύπαρξη πολλών και ποικίλων όρων για τα διάφορα οικογενειακά σχήματα. Από αυτό συμπεραίνουμε την άρνηση της κοινωνικής πολιτικής να συμπεριλάβει στην χάραξη κοινωνικής πολιτικής τους διάφορους τύπους οικογένειας.

Τα τελευταία χρόνια το είδος και ο βαθμός των παροχών καθώς και τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων στην οικογένεια τίθενται υπό επανεξέταση καθώς ενέχουν τον κίνδυνο της αποδυνάμωσης της οικογένειας και των βασικών λειτουργιών του θεσμού. Σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη η βοήθεια στο σπίτι παρουσιάζεται ως το πιο βασικό μέτρο παροχής φροντίδας στην οικογένεια προκειμένου να εξασφαλιστεί η διατήρηση της ανεξαρτησίας και της αυτοβοήθειας των εξαρτώμενων μελών στα πλαίσια της οικογενειακής οργάνωσης και να μειωθεί η νοσοκομειακή περίθαλψη ή η παραμονή σε ιδρύματα. Σε ορισμένα κράτη μέλη π.χ. παρέχεται προσωρινή βοήθεια στο σπίτι σε περίπτωση αρρώστιας ή γέννησης παιδιού, το δε κόστος της παρεχόμενης βοήθειας εξαρτάται από το εισόδημα και την οικογενειακή κατάσταση.

Πολλά μέτρα της πολιτικής των κρατών μελών εστιάζουν στην ικανότητα αυτόνομης διαβίωσης των αποδεκτών τους. Κατά αυτόν τον τρόπο ενισχύεται η λειτουργία της οικογένειας ως υποστηρικτικού δικτύου. Σε γενικές γραμμές οι αλλαγές που γίνονται τελευταία στην οικογενειακή πολιτική των κρατών της Ευρωπαϊκής πολιτικής σύμφωνα με την Κογγίδου, συνοψίζονται στις εξής:

1. Μειώνονται οι διαφορές στον τομέα της φορολογίας ανάμεσα στα παντρεμένα ζευγάρια και σ' αυτά που συμβιώνουν ενώ παρατηρείται μία εξατομίκευση της φορολογίας.

2. Τα οικογενειακά επιδόματα αυξάνονται ανάλογα με την αύξηση του πληθωρισμού στα περισσότερα κράτη μέλη.

3. Ως προς την εναρμόνιση της οικογένειας με την εργασία δίνεται έμφαση και στο ρόλο του άνδρα/συζύγου/πατέρα σε μία προσπάθεια εναρμόνισης της οικογενειακής πολιτικής με τις αλλαγές που συμβαίνουν στην οικογένεια.

4. Αρχίζει να θεωρείται σημαντικός ο ρόλος της οικογένειας ως φορέας παροχής φροντίδας αν και δεν έχουν θεσπιστεί αρκετά μέτρα στον τομέα αυτό.

5. Μετά τη συνθήκη του Μάαστριχ παρατηρούνται αλλαγές στην διαμόρφωση και την άσκηση κοινωνικής πολιτικής καθώς ο κοινωνικός διάλογος και ο ρόλος των εταίρων αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

6. Η εφαρμογή ορισμένων προγραμμάτων που στηρίζονται στις παραπάνω αρχές και αποτελούν πρότυπες ή καινοτόμες δράσεις χρηματοδοτούνται από την Κοινότητα εν μέρει και αναμένεται να προσδιορίσουν νέους όρους στην κοινωνική πολιτική σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

7. Αλλαγές έχουν ήδη αρχίσει να διαφαίνονται σε ότι αφορά την κατανομή ευθυνών ανάμεσα στην κεντρική, την περιφερειακή και την τοπική διοίκηση καθώς και στην ατομική συμμετοχή στη διασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών σε διάφορους τομείς. Επιπροσθέτως παρατηρείται ενεργοποίηση των συνδικάτων στη διεκδίκηση κοινωνικών δικαιωμάτων ενώ παράλληλα οι κοινωνικοί εταίροι παίζουν ενεργό ρόλο στην εφαρμογή κοινωνικής και εργασιακής πολιτικής.

8. Ο ρόλος που διαδραματίζουν οι κρατικοί, ιδιωτικοί, μη κερδοσκοπικοί και εθελοντικοί φορείς αλλάζει επίσης παράλληλα με το θεσμό της οικογένειας και τα υποστηρικτικά δίκτυα της κοινότητας. (Κογκίδου, 1995: 338-346)

3.2 Κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Ελλάδας

«Το κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα μετρά περίπου 70 χρόνια ύπαρξης και επιχειρεί να δημιουργήσει ένα αποκαλούμενο δίκτυ ασφαλείας για το σύνολο του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των αρρώστων, των ανάπηρων και των ηλικιωμένων. Η ευθύνη διαχείρισης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και των οικογενειακών επιδομάτων και των επιδομάτων ανεργίας ανήκει στο πρώην Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας)» (<http://www.mediainfo2004.gr>).

Οι κύριοι φορείς κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα είναι το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (πρώην υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας) και το Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (πρώην Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων).

Προκειμένου να κάνουμε μία σύντομη αναφορά στην κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα θα αναφερθούμε στις δημόσιες δαπάνες του ελληνικού κράτους. Οι δαπάνες αυτές αφορούσαν ως το 1988 κυρίως τους εξής τομείς : υγεία, πρόνοια, εκπαίδευση. Εξετάζοντας τα δεδομένα παρατηρούμε ότι οι δαπάνες για την υγεία αυξάνονται μέσα στη δεκαετία 1980-1990 ενώ αντίστοιχη ήταν η αύξηση των δαπανών για την εκπαίδευση. Εκείνη την περίοδο παρατηρήθηκε μία αύξηση σε λοιπές δαπάνες όπως τη στεγαστικά μέτρα και τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Το επίπεδο των δημόσιων δαπανών παραμένει ως το 1993 χαμηλότερο από τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ. Σε ό,τι αφορά τις δαπάνες πρόνοιας ως το 1993 το μεγαλύτερο ποσοστό αφορούσε τις συντάξεις το οποίο ποσοστό ήταν το υψηλότερο ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ. Η κοινωνική πολιτική στη χώρα μας ως το 1990 χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο δαπανών, οι οποίες γίνονταν χωρίς πρόγραμμα ή ορθολογική κατανομή. Σαν αποτέλεσμα αυτού ήταν η ανεπάρκεια και η χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών ενώ συγκεκριμένα στις κοινωνικές υπηρεσίες έχουμε σημαντικές ανισότητες ενώ συγχρόνως παραμελείται η βελτίωση της θέσης αυτών που έχουν πράγματι ανάγκη. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας συνυπάρχουν στην κάλυψη αναγκών. Ο μόνος τομέας που έχει αποκλειστικά δημόσια προαγωγή είναι η Ανώτατη εκπαίδευση.(Θεοδωρόπουλος, 1993: 318-331)

Στο θέμα της κοινωνικής ασφάλισης παρατηρείται πως η αύξηση του προσδόκιμου ζωής και η πτώση των δεικτών γονιμότητας επηρέασαν σταδιακά όλους τους μεγάλους οργανισμούς ασφαλίσεων, μειώνοντας το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών, διατηρώντας χαμηλό το επίπεδο των συντάξεων και, κατά συνέπεια, ανάγκασαν πολλούς Έλληνες, όσους έχουν την οικονομική δυνατότητα να αναζητήσουν συμπληρωματική (ιδιωτική) ασφάλιση. (<http://www.mediainfo2004.gr>)

α) Προνοιακή πολιτική

Κύριος φορέας Προνοιακής πολιτικής είναι το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αποστολή του είναι η άσκηση κοινωνικής πολιτικής για την Υγεία και την Πρόνοια, που περιλαμβάνει:

- ✓ Την προαγωγή, την προστασία, τη διατήρηση και την αποκατάσταση της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας του ατόμου και του κοινωνικού συνόλου.

- ✓ Την ισότητα στην παροχή του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υπηρεσιών και αγαθών υγείας και πρόνοιας στο κοινωνικό σύνολο και ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ατόμου.
- ✓ Την προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων κατά την παροχή των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας.
- ✓ Την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τον έλεγχο των αγαθών και υπηρεσιών που επηρεάζουν την υγεία των ατόμων και η λήψη μέτρων για την προαγωγή της καλύτερης δυνατής ποιότητας ζωής.
- ✓ Τον καθορισμό, την εκπαίδευση, τον έλεγχο και την προαγωγή των επαγγελματιών υγείας και πρόνοιας, καθώς και τον καθορισμό και τον έλεγχο παραγωγής, διακίνησης και κατανάλωσης των αγαθών υγείας, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών του κοινωνικού συνόλου.
- ✓ Την ενημέρωση του κοινωνικού συνόλου για την προστασία και προαγωγή της υγείας και των υγιεινών τρόπων διαβίωσης, καθώς και για την αποφυγή και αντιμετώπιση των νόσων και των αναπηριών και τις διαδικασίες επανένταξης των ατόμων στο κοινωνικό σύνολο.

Η άσκηση της κοινωνικής πολιτικής περιλαμβάνει σχεδιασμό, προγραμματισμό, εφαρμογή, παρακολούθηση, αξιολόγηση, επανεκτίμηση και επαναπροσδιορισμό με τη συμμετοχή των φορέων του κοινωνικού συνόλου. (<http://www.yryp.gr>)

β) Το σύστημα κοινωνικής Ασφάλισης και Υγείας

Το σύστημα κοινωνική Ασφάλισης χρηματοδοτείται από τις συνεισφορές επί των κερδών των εργοδοτών και των εργαζομένων. Ο θεμέλιος λίθος του ελληνικού συστήματος πρόνοιας ήταν η δημιουργία, το 1934, του ΙΚΑ (Ίδρυμα Κοινωνικής Ασφάλισης), το οποίο ήταν και εξακολουθεί να είναι, ένας τεράστιος οργανισμός που αποτελείται από 331 Διοικητικά Κέντρα και 364 Θεραπευτήρια. Όλοι οι ασφαλισμένοι του ΙΚΑ (περισσότεροι από 5.550.000, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που δεν είναι άμεσα ασφαλισμένοι), έχουν πρόσβαση σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο ιατρικής φροντίδας καθώς και σε μια σύνταξη, με την αποχώρησή τους από την εργασία. Ένας δεύτερος θεμέλιος λίθος ήταν η δημιουργία, το 1961, του ΟΓΑ (Οργανισμός Αγροτικών Ασφαλίσεων), ο οποίος καλύπτει όλο τον αγροτικό πληθυσμό της χώρας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, παρά τα οικονομικά προβλήματα, το κράτος πρόνοιας επεκτάθηκε. Προκειμένου να περιορίσει τον εκφυλισμό του παλιού συστήματος υγείας αλλά και την επέκταση των ιδιωτικών ιατρείων, το ΕΣΥ (Εθνικό Σύστημα Υγείας) τέθηκε σε λειτουργία. Το πρώτο άρθρο της σχετικής νομοθεσίας (νόμος 1397/83), δήλωνε ότι «το κράτος έχει την ευθύνη να παράσχει ιατρική φροντίδα σε όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από την οικονομική, κοινωνική ή επαγγελματική τους κατάσταση». Οι κύριοι στόχοι του ΕΣΥ ήταν η ισοκατανομή των υπηρεσιών υγείας, η επαρκής κάλυψη των αναγκών, η βελτίωση της ποιότητας και η έμφαση στην κάθε περιοχή ξεχωριστά.

Ως αποτέλεσμα, μια πρόσφατη μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, κατέταξε το ελληνικό σύστημα υγείας στην 14η θέση ανάμεσα σε 191 χώρες. Όσο ενθαρρυντική κι αν ήταν η θέση αυτή, η ελληνική κυβέρνηση προχωρά σε μεγάλες επενδύσεις στον χώρο της ιατρικής φροντίδας, όπως φαίνεται στον προϋπολογισμό του 2001, στον οποίο ο υγειονομικός τομέας δέχτηκε μια σημαντική τονωτική ένεση της τάξεως του 11,5% στα έξοδα για την υγεία. (<http://www.mediainfo2004.gr>)

Σε ότι αφορά το σύστημα υγείας οι υπηρεσίες παρέχονται δωρεάν σε όλους τους πολίτες χωρίς διάκριση. Οι υπηρεσίες υγείας διακρίνονται σε τρεις βαθμίδες:

Α) Πρωτοβάθμια φροντίδα Υγείας: Οι ευθύνες για την Πρωτοβάθμια φροντίδα Υγείας κατανέμονται ανάμεσα στο υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, τους Ασφαλιστικούς οργανισμούς, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τον Ιδιωτικό Τομέα Υγείας. Η χώρα διαιρείται σε υγειονομικές περιφέρειες έτσι ώστε να καλύπτονται καλύτερα οι ανάγκες του πληθυσμού. Οι φορείς παροχής πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας είναι οι Υγειονομικοί Σταθμοί, τα Κέντρα Υγείας, οι Κινητές Μονάδες, τα Εξωτερικά Ιατρεία Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων, τα Ιατρεία Ασφαλιστικών Οργανισμών και ο Ιδιωτικός Τομέας Υγείας.

Β) Δευτεροβάθμια φροντίδα Υγείας: Οι φορείς παροχής Δευτεροβάθμιας φροντίδας Υγείας είναι τα Νομαρχιακά Νοσοκομεία. Καλύπτουν τις ανάγκες του πληθυσμού του νομού χωρίς να περιορίζονται μόνο σε αυτόν. Παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε πολίτες από οποιοδήποτε γεωγραφικό Διαμέρισμα της χώρας.

Γ) Τριτοβάθμια Περίθαλψη: Η Τριτοβάθμια Περίθαλψη παρέχεται συνήθως από τα Περιφερειακά Νοσοκομεία. Είναι μεγαλύτερα και έχουν περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό καθώς επίσης και αρτιότερο τεχνικό εξοπλισμό. Στην τριτοβάθμια Περίθαλψη εντάσσονται και τα Ειδικά Νοσοκομεία, τα οποία παρέχουν υπηρεσίες που αφορούν μία συγκεκριμένη ειδικότητα. Οι υπηρεσίες Τριτοβάθμιας περίθαλψης είναι επίσης προσιτές σε όλους. (Αδαμόπουλος, 1992: 70-78)

Παράλληλα, για να λύσει τα προβλήματα και τις δυσλειτουργίες του παρόντος συστήματος πρόνοιας, η κυβέρνηση αποφάσισε να προχωρήσει σε μια αναδιάρθρωση του ΕΣΥ. Σύμφωνα με το υπό πραγματοποίηση σχέδιο, το ΕΣΥ μοιράζεται σε 17 αυτόνομα και ανεξάρτητα τοπικά παραρτήματα που ονομάζονται ΠΕΣΥ (Περιφερειακά Συστήματα Υγείας). (<http://www.mediainfo2004.gr>)

γ) Πολιτική για την Απασχόληση

Οι στόχοι του Εθνικού σχεδίου δράσης για την Απασχόληση είναι οι εξής: α) πλήρης απασχόληση β) ποιότητα και παραγωγικότητα της εργασίας γ) κοινωνική συνοχή και ενσωμάτωση (<http://www.ypergka.gr>).

Οι κατευθυντήριες γραμμές του προγράμματος είναι οι παρακάτω:

1. ενεργητικά και προληπτικά μέτρα για ανέργους και άεργους
2. επιχειρηματικό πνεύμα και θέσεις εργασίας
3. προσαρμοστικότητα εργασίας
4. επενδύσεις σε ανθρώπινο δυναμικό και δια βίου
5. αύξηση προσφοράς εργασίας και παράταση επαγγελματικού βίου
6. ισότητα φύλων
7. ενσωμάτωση ατόμων που μειονεκτούν στην αγορά εργασίας
8. αποδοτικότητα και ελκυστικότητα εργασίας
9. αδήλωτη εργασία
10. επαγγελματική και γεωγραφική κινητικότητα

3.3. Οικογενειακή Πολιτική στην Ελλάδα

Πριν αναφερθούμε στην κοινωνική πολιτική για την οικογένεια είναι σκόπιμο να περιγραφεί το οικογενειακό μοντέλο στη χώρα μας και η λειτουργία του θεσμού της Οικογένειας.

Στις χώρες της νότιας Ευρώπης παρουσιάζονται κοινά χαρακτηριστικά σε ό,τι αφορά την οικογένεια, και για το λόγο αυτό αναφερόμαστε στο νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο οικογενειακής οργάνωσης. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του οικογενειακού μοντέλου στην Ελλάδα, καθώς και των υπολοίπων μεσογειακών χωρών (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία), είναι η υψηλή αναλογία νοικοκυριών με

πολλές γενιές και ο περιορισμένος αριθμός νοικοκυριών με ένα άτομο. Μία κρίσιμη μεταβλητή είναι η μεγάλη αναλογία ατόμων άνω των 20 ετών τα οποία ζουν με τους γονείς τους. Το φαινόμενο σχετίζεται με την ιδιόμορφη δομή της αγοράς εργασίας, την έλλειψη κοινωνικών παροχών για τους νέους και με τις οικογενειακές αξίες των νοτιοευρωπαϊκών χωρών (Flaquer, 2002). Η εξάρτηση των νεαρών ατόμων από τους γονείς τους μπορεί να αντιμετωπίζεται και από τα δύο μέρη τόσο ως δέσμευση όσο και ως κάτι πολύτιμο. Πρόκειται για μία στρατηγική ελαχιστοποίησης των εξόδων και αύξησης των πόρων των παιδιών, ώστε να ξεκινήσουν την ενήλικη ζωή τους με ευνοϊκούς όρους. (Flaquer, 1995). Ως αποτέλεσμα της συγκατοίκησης των παιδιών και των γονιών μέχρι την περίοδο του γάμου τα ποσοστά συμβίωσης χωρίς γάμο είναι πολύ χαμηλά και αντίστοιχα χαμηλός είναι και ο αριθμός των παιδιών που γεννήθηκαν εκτός γάμου. Η διαγενεακή εξάρτηση παρατηρείται τόσο στην αρχή όσο και στο τέλος του κύκλου ζωής. Η διαμονή των συγγενών σε κοντινές περιοχές είναι φαινόμενο συχνό στις χώρες της νότιας Ευρώπης γεγονός που εξυπηρετεί στην παροχή των υπηρεσιών όπως τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων που προσφέρουν κατά βάση οι γυναίκες. Στο οικογενειακό αυτό μοντέλο το κράτος δεν αναλαμβάνει να εγγυηθεί έναν οικογενειακό μισθό αλλά τον ρόλο αυτό τον αναλαμβάνουν οι πυρηνικές και εκτεταμένες οικογένειες (Flaquer, 2002).

Όσον αφορά τη διάλυση του γάμου τα ποσοστά των διαζυγίων και των μονογονεϊκών οικογενειών στις χώρες αυτές είναι χαμηλά. Εκτός από τους περιορισμούς που τίθενται από την θρησκευτική παράδοση στο φαινόμενο αυτό φαίνεται πως επιδρούν και παράγοντες όπως η οικογενειακή αλληλεγγύη και ο χαμηλός βαθμός ατομικισμού. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό των μοντέλων οικογένειας στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες νότιες χώρες είναι τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας. Επίσης στην Ελλάδα παρατηρείται το εξής, η εμμονή των Ελλήνων γονέων να αποκαταστήσουν τα παιδιά του από επαγγελματική άποψη και σε ό,τι αφορά τον γάμο γι αυτό και κάνουν ό,τι μπορούν να τα σπουδάσουν και να τους παρέχουν ακίνητη περιουσία. Η εκπαίδευση και η ιδιοκατοίκηση ως εκ τούτου αποτελούν συχνά φαινόμενα στην χώρα μας και συνδέονται με την οικογενειακή οργάνωση ενώ ταυτόχρονα καταδεικνύει το βαθμό στον οποίο η οικογένεια αντικαθιστά το κράτος πρόνοιας στην Ελλάδα (Flaquer, 2002).

Η οικογενειακή πολιτική του νότου, μέσω της μη-δράσης, έμμεσα διαμορφώνει και αναπαράγει την παραδοχή πως η οικογένεια είναι κατά βάση ο θεσμός που προνοεί και έχει την ευθύνη για την φροντίδα και την προστασία των ατόμων (Flaquer, 2002).

Η οικογένεια στην Ελλάδα όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αποτελεί σημαντική κοινωνική μονάδα, τόσο στο επίπεδο ατομικής οργάνωσης όσο και σε νομοθετικό και διοικητικό επίπεδο. Η κοινωνία που δεν ανταποκρίνεται στις συλλογικές ανάγκες ενεργεί απορριπτικά έτσι ώστε το ζήτημα να μεταβιβάζεται σε ατομικό επίπεδο. Επειδή ωστόσο τα κοινωνικά προβλήματα εξ ορισμού δεν είναι ατομικά οφείλουμε να τα αντιμετωπίσουμε σε συλλογικό επίπεδο (Κογκίδου 1995).

Στην Ελλάδα η πολιτική για την οικογένεια επικεντρώνεται αποσπασματικά σε θέματα όπως την ισότητα των δύο φύλων, την μητρότητα, την εκπαίδευση, την κατοικία, την φορολογία, τις πολύτεκνες οικογένειες, και την υπογεννητικότητα. Για τα ζητήματα της πολιτικής για την οικογένεια η ευθύνη έχει κατανεμηθεί ανάμεσα σε διάφορους φορείς με σημαντικότερο το πρώην υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (νυν Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης) καθώς και τους διάφορους οργανισμούς Πρόνοιας. Οι κοινωνικές δαπάνες της Ελλάδας ως ποσοστό του Α.Ε.Π. σε σχέση με αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένουν χαμηλές. Ο κυριότερες κοινωνικές δαπάνες μέχρι το 1993

αφορούσαν την Κοινωνική Πρόνοια και τις Συντάξεις (Θεοδωρακόπουλος, 1993: 318-331). Οι κύριοι φορείς φροντίδας στην Ελλάδα παραμένουν οι γυναίκες καθώς η τάση της Ελληνικής οικογένειας όπως προαναφέρθηκε είναι τα προβλήματα να επιλύονται ενδοοικογενειακά. Η οικογένεια είναι ο βασικός πυρήνας προστασία των ατόμων κατά τις διάφορες φάσεις που τα καθιστούν ευάλωτα, όπως παραδείγματος χάρη κατά την παιδική, τη νεανική και την Τρίτη ηλικία.

Οι κοινωνικές υπηρεσίες παρέχουν εξατομικευμένη φροντίδα σε θέματα που αφορούν την παιδική προστασία, την προστασία των ατόμων με ειδικές ανάγκες και τις οικογένειές τους, και τους ηλικιωμένους με ανοικτού ή κλειστού τύπου φροντίδα σε επίπεδο κοινοτικό. Υπηρεσίες επίσης παρέχονται σε ειδικές ομάδες του πληθυσμού, σε ομάδες με χαμηλότερο εισόδημα και γενικότερα σε ομάδες λιγότερο ευνοημένες.

Άλλα χαρακτηριστικά της κοινωνικής πολιτικής για την οικογένεια στην Ελλάδα είναι πως τομέας της πρόληψης δεν είναι αρκετά ανεπτυγμένος, υπάρχουν συχνά επικαλύψεις στις προσφερόμενες υπηρεσίες μεταξύ φορέων, υπηρεσιών, η συμμετοχή των ίδιων των χρηστών στη διαμόρφωση προγραμμάτων που τους αφορούν θα λέγαμε πως είναι περιορισμένη έως ανύπαρκτη και η τοπική Αυτοδιοίκηση έχει περιορισμένες δυνατότητες παροχής. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι πως ενώ οι φορείς και τα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής απευθύνονται σε όλα τα άτομα που έχουν ανάγκη τα άτομα που βρίσκονται στην πιο δυσχερή θέση εν τέλει αποκλείονται λόγω του πελατειακού τρόπου λειτουργίας τους. (Κογκίδου, 1995) (Κογκίδου, 1995: 347-357)

3.3.1 Η νομοθεσία: Η οικογένεια στο Ελληνικό Δίκαιο

Οι αρχές του Ελληνικού κράτους πρόνοιας βρίσκονται στο Σύνταγμα και ρυθμίζονται από ένα σύνολο διατάξεων, ορισμένες εκ των οποίων κατοχυρώνουν κοινωνικά δικαιώματα, κάποιες θεσπίζουν ρητά ειδικές κοινωνικές ρήτρες που προσφέρουν και σχετικοποιούν το καθεστώς προστασίας ορισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων και άλλες που εγκαθιδρύουν γενικές κοινωνικές ρήτρες (Κουβουκλιανός, 1993: 145-158).

Στο Σύνταγμα γίνεται σαφής αναφορά στην οικογένεια και στο ρόλο που επιτελεί (άρθρο 21, κεφ. 1, 2, 3, 4). Το άρθρο 4 παρ. 2 αναφέρει: «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.» Το άρθρο 21 παρ. 1 αναφέρει: «Η οικογένεια ως θεμέλιο συντήρησης και προαγωγής του έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του κράτους.

Τα θεμέλια της αναθεώρησης του Οικογενειακού Δικαίου και της προσαρμογής του στα σύγχρονα πρότυπα τέθηκαν ήδη από το Σύνταγμα του 1975 στην Ελλάδα (Κογκίδου, 1995: 347-357). Το ελληνικό δίκαιο δίδει ίσα δικαιώματα στον πατέρα και στη μητέρα ως προς το παιδί τους και κατά συνέπεια οι υποχρεώσεις είναι αντιστοίχως ισομερώς καταναμημένες. Διατάξεις του Εργατικού και του Αστικού δικαίου συμπληρώνουν το Εργατικό δίκαιο. Θέτουν διευκολύνσεις κυρίως ως προς την αρχική φάση φροντίδας των παιδιών, στο ατομικό του κάθε γονέα επίπεδο. (Κογκίδου 1995)

Η γονική μέριμνα του ανήλικου τέκνου είναι καθήκον και των δύο γονέων, αν ο ένας γονέας αδυνατεί να ασκήσει τη γονική μέριμνα για πραγματικούς λόγους είτε γιατί είναι ανίκανος, ή περιορισμένα ικανός για δικαιοπραξία την ασκεί μόνο ο άλλος γονέας. Η επιμέλεια του προσώπου του τέκνου ασκείται και από ανήλικο γονέα. (Φώτικα, 1995).

Σύμφωνα με τον νόμο 1329/1983 τον 1983 που αναμόρφωσε τις κυριότερες διατάξεις του οικογενειακού δικαίου η συμβίωση δεν κατοχυρώνεται νομικά στην Ελλάδα, γεγονός που επιδρά στη θέση του παιδιού και των γονέων τόσο κατά τη διάρκεια της συμβίωσης όσο και στην περίπτωση της διάστασης (Κογγίδου,1995).

Ο Ν.1414/84 απαγορεύει τις διακρίσεις ως προς την πρόσβαση στην απασχόληση και στην επαγγελματική κατάρτιση και τις προϋποθέσεις της απόλυσης. Επίσης το άρθρο 3 απαγορεύει την άρνηση πρόσληψη γυναίκας λόγω εγκυμοσύνης. Επειδή η προστασία της μητρότητας που παρέχει ο πιο πάνω νόμος είναι ελλιπής, ο Ν.1483/84 (άρθρο 25) συμπληρώνει και καλύπτει κάποιες ασάφειες. Έτσι απαγορεύει την απόλυση κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και επί ένα έτος μετά τον τοκετό ή για μεγαλύτερο διάστημα κατά το οποίο απουσιάζει η γυναίκα λόγω ασθένειας οφειλόμενη στην κύηση ή στον τοκετό εκτός αν υπάρχει άλλος σπουδαίος λόγος.

Η εθελοντική διακοπή της κύησης είναι νόμιμη στην Ελλάδα από το 1986 (ν1609) και πραγματοποιείται κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Η άμβλωση για τα ανήλικα κορίτσια πραγματοποιείται μόνο με τη συγκατάθεση των γονέων. Καλύπτεται από την κοινωνική ασφάλιση.

Νομικά εισάγονται επίσης και υποστηρίζονται θεσμοί που αφορούν την προστασία της οικογένειας. Για παράδειγμα ο θεσμός του οικογενειακού προγραμματισμού έχει εισαχθεί νομικά στην Ελλάδα και έτσι άρχισε η λειτουργία των Κέντρων Οικογενειακού Προγραμματισμού. Επίσης σύμφωνα με τις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις για την κοινωνική πρόνοια (2082/1992) προβλέπεται η σύσταση πολυδύναμου Εθνικού Κέντρου Οικογένειας το οποίο θα έχει ευθύνη για τα παιδιά και τα κοινωνικά προβλήματα χωρίς να προβλέπεται ιδρυματική παροχή φροντίδας. Το Π.Ι.Κ.Π.Α. αναλαμβάνει την προστασία των παιδιών με ειδικές ανάγκες καθώς και των ηλικιωμένων ενώ το Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» εκτός από τις υιοθεσίες αναλαμβάνει τα απροστάτευτα παιδιά και τους γονείς τους. (Κογκίδου,1995: 368-376)

3.3.2 Φορείς Προνοιακής Πολιτικής στην Ελλάδα

Εκτός από τη βασική διάταξη για το ρόλο της οικογένειας στο σύνταγμα δεν υπάρχει συγκροτημένη κοινωνική πολιτική για την οικογένεια. Αποσπασματικά και διάσπαρτα βρίσκουμε μέτρα κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της ισότητας των δύο φύλων, της μητρότητας, της εκπαίδευσης, της εργασίας, της κατοικίας, και της φορολογίας. Η πολιτική για την οικογένεια επικεντρώνεται αποσπασματικά σε ορισμένες μόνο όψεις της, όπως της πολύτεκνες οικογένειες, την υπογεννητικότητα, χωρίς να λαμβάνονται μέτρα για πολυδιάστατη προσέγγιση και αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Παρά την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου, το 1983, και τις σχετικά ικανοποιητικές διατάξεις δεν υπάρχει Υπουργείο, γραμματεία ή διυπουργική επιτροπή που θα σχεδιάζει και θα εποπτεύει την εφαρμογή της οικογενειακής πολιτικής. Η ευθύνη για την οικογένεια βρίσκεται διάσπαρτη σε διάφορα υπουργεία και ιδιαίτερα στο υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, το οποίο είναι ο κύριος φορέας κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα. Οι κύριοι οργανισμοί κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα το 1995 είναι οι Ε.Ο.Π., Π.Ι.Κ.Π.Α., Ε.Ι.Ν., με τα παραρτήματά τους που αναπτύσσουν δραστηριότητα σε εθνικό επίπεδο.

Άμεσα ή έμμεσα συνυπεύθυνα για την πολιτική στην οικογένεια είναι και τα Υπουργεία Εργασίας και Εθνικής οικονομίας. Συχνά εμπλέκονται και τα Υπουργεία Γεωργίας, Πολιτισμού, η Γραμματεία Νέας Γενιάς, η Γενική Γραμματεία Ισότητας

των δύο Φύλων, τα Υπουργεία Παιδείας, Δικαιοσύνης, Άμυνας. Επιπρόσθετα εφαρμόζονται προγράμματα από οργανισμούς όπως η Χ.Α.Ν. , η Χ.Ε.Ν. ή ο Ερυθρός Σταυρός. Οι δήμοι περιορίζονται κυρίως σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς εξαιτίας των περιορισμένων τους πόρων. Εξειδικευμένες υπηρεσίες σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο παρέχουν οργανισμοί της κρατικής και ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Κύριοι φορείς φροντίδας στην Ελλάδα παραμένουν κυρίως τα άτυπα δίκτυα φροντίδας. Οι κρατικές υπηρεσίες παροχής φροντίδας προβάλλονται ως δεύτερη εναλλακτική λύση και απευθύνονται κατά κύριο λόγο στα άτομα που αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα και ανήκουν στις λιγότερο ευνοημένες ομάδες του πληθυσμού. Ο δε τομέας της πρόληψης δεν είναι ανεπτυγμένος. Απουσιάζουν προγράμματα στήριξης οικογενειών σε κρίση, δεν προωθείται η παροχή υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο και οι ήδη παρεχόμενες υπηρεσίες δεν εστιάζουν στην επανένταξη των κοινωνικά αποκλεισμένων μελών στην κοινωνία.

Σε ότι αφορά τα ζητήματα της οικογένειας συνομιλητές στο διάλογο είναι διάφοροι φορείς όπως: το Ε.Κ.Κ.Ε., το Κ.Ε.Π.Ε., το Ινστιτούτο Υγείας του παιδιού, τα Κέντρα Οικογενειακού Προγραμματισμού, ο σύνδεσμος Πολυτέκνων, η εκκλησία, οι σύλλογοι Γονέων, η μη κυβερνητικοί φορείς και οι γυναικείες οργανώσεις. Η συμμετοχή των ίδιων των χρηστών στη διαμόρφωση προγραμμάτων που τους αφορούν δεν υφίσταται.

Αρχίζει βέβαια να επανεκτιμάται ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης να και να διευρύνεται. Η τοπική αυτοδιοίκηση αρχίζει να αποτελεί επίσημα συνομιλητή στο σχεδιασμό και τη άσκηση κοινωνικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο ενώ το νομικό πλαίσιο δίνει πλέον αρκετές αρμοδιότητες στους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ανάπτυξη δράσεων στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Ωστόσο η αποκέντρωση ατή δε συνοδεύεται από την α αντίστοιχη παροχή κονδυλίων στην τοπική αυτοδιοίκηση (Κογκίδου 1995).

Σε ότι αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό, αναφέρει η Κογγίδου, δεν υπάρχουν μέτρα για την καταπολέμησή του, με εξαίρεση την εφαρμογή πρότυπων δράσεων ή καινοτόμων προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από τα κοινοτικά πλαίσιο στήριξης, καθώς δεν ήταν ένας από τους τομείς στους οποίους οι σχεδιαστές κοινωνικής πολιτικής εστίασαν μέχρι τώρα το ενδιαφέρον τους. Ο τομέας παροχής φροντίδας στην οικογένεια, δηλαδή, λειτουργεί στη βάση ενός υπολειμματικού προτύπου πρόνοιας. Επίσης οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας σύμφωνα με την Κογγίδου(1995) δεν έχουν λειτουργική διασύνδεση με άλλες υπηρεσίες για την οικογένεια έτσι ώστε να είναι ολοκληρωμένη και σφαιρική η αντιμετώπιση των προβλημάτων των οικογενειών.

3.3.3 Επιδοματική πολιτική

Η πολιτική που εφαρμόζεται είναι κυρίως επιδοματική χωρίς να συνοδεύεται από άλλα μέτρα όπως π.χ. συμβουλευτικές υπηρεσίες και κοινωνική εργασία. (Κογγίδου,1995) Η επιδότηση δε θεωρείται δικαίωμα αλλά διάκριση με κριτήριο το όριο της φτώχειας, επισημαίνει η (Αλεξανδράτου, 1995).

Ως εισοδηματικές ενισχύσεις για την οικογένεια θεωρούνται τα εξής προγράμματα:

Α) τα πολυτεκνικά επιδόματα που χρηματοδοτεί το Υπουργείο Πρόνοιας και χορηγεί ο ΟΓΑ (μηνιαίο πολυτεκνικό επίδομα, ισόβια 'σύνταξη πολύτεκνης μητέρας και επίδομα τρίτου παιδιού),

Β) το επίδομα του απροστάτευτου παιδιού, που επίσης χρηματοδοτεί το Υπουργείο Πρόνοιας και το χορηγούν οι Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών,

Γ) το οικογενειακό επίδομα που παρέχει ο ΟΑΕΔ σε εργαζομένους τους ιδιωτικού τομέα,

Δ) το επίδομα οικογενειακών βαρών των δημοσίων υπαλλήλων,

Ε) η μείωση φόρου λόγω παιδιών (Μαγγατσάνης, 2002)

3.4 Κοινωνική πολιτική για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την Μαράτου-Αλιπράντη (2002) οι γενικές ρυθμίσεις για τη μονογονεϊκή οικογένεια συνίστανται στους εξής τρεις άξονες:

- στα μέτρα που απευθύνονται σε μόνες μητέρες προκειμένου να ξεπεράσουν τις περιόδους έντονων κρίσεων.

-στις εισοδηματικές ενισχύσεις που έχουν θεσπιστεί για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Το κυρίαρχο μοντέλο που εφαρμόζεται είναι αυτό του ελέγχου του εισοδήματος που δίδει προτεραιότητα σε κατηγορίες του πληθυσμού με αυξημένα οικονομικά προβλήματα.

-σε βοηθήματα-επιδόματα που αφορούν εργαζόμενους γονείς.

3.4.1 Η νομοθεσία για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες

Στην παρακάτω παράγραφο καταγράφονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν α) τους μόνους γονείς γενικά β) τις άγαμες μητέρες και γ) τις διαζευγμένες μητέρες. Οι ρυθμίσεις που προβλέπονται για την προστασία αυτής και του παιδιού της όπως καταγράφονται στη Βιβλιογραφία είναι οι εξής:

α) Συνταξιοδότηση και προϋποθέσεις για τους μόνους γονείς και τα παιδιά τους.

Για μητέρες πολιτικούς υπαλλήλους που έχουν προσληφθεί μέχρι την 31 Δεκεμβρίου 1982 και είναι χήρες διαζευγμένες με άγαμα παιδιά ή άγαμες μητέρες με άγαμα παιδιά υπάρχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

-Συμπλήρωση 15ετούς πλήρους πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας μέχρι 1 Ιανουαρίου 1992. Για όσες συμπληρώνουν τη δεκαπενταετία μετά προστίθεται ένα εξάμηνο για κάθε ημερολογιακό έτος και μέχρι τη συμπλήρωση 17 ετών και έξι μηνών πραγματικής συντάξιμης υπηρεσίας.

-Για γυναίκες εργαζόμενες μητέρες υπαλλήλους που έχουν από τρία τουλάχιστον παιδιά και πάνω καθώς και για άνδρες υπαλλήλους, οι οποίοι έχουν από 3 τουλάχιστον παιδιά και πάνω και είναι χήροι ή διαζευγμένοι εφόσον οι τελευταίοι με δικαστική απόφαση έχουν την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων, αρκεί 20ετή πλήρης πραγματική συντάξιμη υπηρεσία ανεξάρτητα από το χρόνο πρόσληψής τους.(Μαράτου-Αλιπράντη, 2002)

Ρυθμίσεις για τους ασφαλισμένους του δημοσίου

- Τα τέκνα υπαλλήλου ή συνταξιούχου που πέθανε που γεννήθηκαν με ή χωρίς το γάμο των γονέων τους, είτε νομιμοποιήθηκαν, είτε είναι θετά, είτε αναγνωρίστηκαν τα κορίτσια, αν είναι άγαμα, και τα αγόρια, μέχρι το 18 έτος της ηλικίας τους,

λαμβάνουν σύνταξη .Τα άγαμα αγόρια εφόσον είναι ανίκανα για εργασία κατά ποσοστό 50% και άνω συνεχίζουν να συνταξιοδοτούνται και μετά το 18ο έτος της ηλικίας τους.

- Τα άγαμα τέκνα που φοιτούν σε ανώτερες ή ανώτατες σχολές της χώρας ή σε ισότιμες με αυτές του εξωτερικού ή σε δημόσια ΙΕΚ της χώρας δικαιούνται σύνταξη μέχρι να τελειώσουν τις σπουδές τους και πάντως όχι μετά το 24^ο έτος της ηλικίας τους. (άρθρο 9 παρ. ΙΝ.Δ.3768/57 και άρθρο 1, παρ 11 Ν.2592/98/Κώδικας πολιτικών και στρατιωτικών συντάξεων, Αθήνα,200,σελ 37) (Μαράτου Αλιπράντη,2002)

β) Νομοθετικές ρυθμίσεις για την άγαμη μητέρα

Η νομική θέση της ανύπαντρης μητέρας προσδιορίζεται από τη νομική θέση του παιδιού της. Σύμφωνα με τις διατάξεις του οικογενειακού δικαίου έχει χαρακτηριστεί μητέρα «παιδιού γεννημένου χωρίς το γάμο των γονιών του». (ν. 1329, Φ.Ε.Κ.25/18-2-83). Με την τροποποίηση του οικογενειακού δικαίου γίνονται βήματα σε σχέση με τα εκτός γάμου παιδιά.

Τα ο παιδί που γεννήθηκε χωρίς γάμο των γονιών του, παίρνει το επώνυμο της μητέρας, ο δε σύζυγος της μητέρας μπορεί να δώσει στο παιδί με συμβολαιογραφικό έγγραφο το επώνυμό του πρόσθετα, αν συναινέσουν σ' αυτό και η μητέρα και το τέκνο. Σε περίπτωση που το τέκνο γεννήθηκε χωρίς το γάμο της μητέρας του, ύστερα από αίτησή της το δικαστήριο μπορεί να καταδικάσει τον πατέρα που αναγνωρίστηκε δικαστικά ακόμη κι αν το τέκνο γεννήθηκε νεκρό σε:1) καταβολή των δαπανών του τοκετού, 2) διατροφή της μητέρας εάν αυτή αδυνατεί να θρέψει τον εαυτό της, επί δύο μήνες πριν από τον τοκετό και τέσσερις έπειτα από αυτόν, ή αν συντρέχουν ειδικές περιπτώσεις το πολύ επί ένα έτος. Οι άγαμες μητέρες μπορούν να διεκδικήσουν την πατρότητα των παιδιών τους, η διαδικασία όμως είναι δαιδαλώδης, χρονοβόρα και απαιτούνται πολλά χρήματα, γεγονός που αποθαρρύνει τις άγαμες μητέρες από την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. (Φώτικα,1995)Η μητέρα του παιδιού γεννημένου χωρίς το γάμο το γονιών του μπορεί να είναι ανύπαντρη-διαζευγμένη ή χήρα μητέρα. Το τεκμήριο καταγωγής από γάμο του παιδιού ανατρέπεται με «αγωγή προσβολής της πατρότητας».

Το παιδί που γεννήθηκε χωρίς το γάμο των γονέων του αν αναγνωρισθεί εκούσια ή δικαστικά, εξομοιώνεται απόλυτα σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις με κάθε παιδί γεννημένο σε γάμο. Τόσο σε σχέση με τη μητέρα της και τους συγγενείς της όσο και σε σχέση με τον πατέρα και του συγγενείς του. Έχει τα ίδια κληρονομικά δικαιώματα, παίρνει το επώνυμο της μητέρας αλλά μπορούν να αποκτήσουν και το επώνυμο του πατέρα με συμβολαιογραφικό έγγραφο ως μοναδικό ή επιπρόσθετο επώνυμο αν συναινέσει η μητέρα.

Το άρθρο 1506 αναφέρεται στο θέμα αυτό προβλέποντας ρυθμίσεις για τις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις: α)πριν από την αναγνώριση του παιδιού, β) μετά τον επιγενόμενο γάμο των γονέων, γ) μετά την εκούσια ή δικαστική αναγνώριση του παιδιού. Τα παιδιά εκτός γάμου έχουν δικαίωμα για διατροφή.

Η ανύπαντρη μητέρα αποκτά αυτοδίκαια τη γονική μέριμνα του παιδιού. Σε περίπτωση εκούσιας ή δικαστικής αναγνώρισης του παιδιού ο πατέρας αποκτά την επιμέλεια αλλά μπορεί να την ασκήσει μόνο σε περίπτωση αδυναμίας της μητέρας ή εφόσον του αναθέσει την άσκηση γονικής μέριμνας το δικαστήριο για το συμφέρον του παιδιού. Σε περίπτωση δικαστικής αναγνώρισης με αντιδικία του πατέρα η γονική μέριμνα ασκείται μόνο από τη μητέρα, χωρίς ποτέ να μπορεί να την ασκήσει ο πατέρας, ούτε αναπληρώνοντας τη μητέρα.

Η άσκηση της γονικής μέριμνας τέκνου που γεννήθηκε χωρίς το γάμο των γονιών του διέπεται από τις ίδιες αρχές που ισχύουν για τα τέκνα που γεννήθηκαν σε γάμο των γονέων τους. Αν δε οι γονείς παντρευτούν το τέκνο εξομοιώνεται εντελώς με το παιδί που γεννήθηκε σε γάμο των γονιών του, αναδρομικά, με την προϋπόθεση ότι αναγνωρίζεται μετά την τέλεση του γάμου εκούσια ή δικαστικά, ή ότι έχει αναγνωρισθεί πριν το γάμο. (Κογκίδου, 1995: 371-373)

Με το Ν.1483/84 προβλέπεται η χορήγηση «γονικής άδειας» για ανατροφή του παιδιού ως έξι μήνες και στην άγαμη μητέρα μέχρις ότου το παιδί συμπληρώσει την ηλικία των δυόμισι ετών.

Με το Ν. 1483/89 προβλέπεται η χορήγηση επιδόματος γάμου και στην άγαμη μητέρα.

Με το Ν.2190/94 δίδονται στην άγαμη μητέρα 5 μόρια (5/100) για κάθε τέκνο, για διορισμό στο δημόσιο.

Με το Ν. 1473/84 προβλεπόταν α) χορήγηση μείωση φόρου εισοδήματος της άγαμης μητέρας με πρόσθετο ποσό για κάθε παιδί που θα γεννηθεί εκτός γάμου και β) φορολογικές ελαφρύνσεις στην εργαζόμενη άγαμη μητέρα για τη φύλαξη του παιδιού της μέχρι την ηλικία των 6 ετών. Ο συγκεκριμένος νόμος καταργήθηκε λίγο μετά την ισχύ του (Φώτικα, 1995).

γ) Για τις διαζευγμένες μητέρες

Σύμφωνα με το οικογενειακό δίκαιο του 1983 ισχύουν 2 τύποι διαζυγίου: Το συναινετικό και το διαζύγιο εξαιτίας ισχυρού κλονισμού της έγγαμης σχέσης.

Σύμφωνα με το άρθρο 1442 του Α.Κ. αν ένας σύζυγος δεν μπορεί να συντηρήσει τον εαυτό του /της μπορεί να ζητήσει διατροφή από τον/την πρώην σύζυγο. Κάθε σύζυγος μπορεί να ζητήσει διατροφή άσχετα αν ήταν υπαίτιος ή όχι του διαζυγίου αλλά μόνο εφ' όσον δεν μπορεί να συντηρηθεί από τα εισοδήματα και αν συντρέχει ένας από τους παρακάτω λόγους:

- αν λόγω ηλικίας δεν μπορεί να συνεχίσει την εργασία του/της.
- αν η κατάσταση της υγείας του δεν του επιτρέπει να αρχίσει ή να ξεκινήσει κάποια εργασία
- αν έχει την επιμέλεια ανήλικων παιδιών και γι αυτό δεν μπορεί να εργαστεί
- αν δε βρίσκει κατάλληλη η σταθερή εργασία ή χρειάζεται κάποια επαγγελματική κατάρτιση(στην περίπτωση αυτή η διατροφή παρέχεται μόνο για δύο χρόνια.
- σε κάθε περίπτωση που το δικαστήριο για λόγους επιείκειας κρίνει ότι χρειάζεται να δοθεί διατροφή

Για την απόδειξη των εισοδημάτων του υπόχρεου για διατροφή ο κάθε σύζυγος υποχρεούται να δίνει στον άλλο ακριβείς πληροφορίες, εφόσον είναι χρήσιμες για τον καθορισμό του ύψους της διατροφής. Η διατροφή συνήθως προκαταβάλλεται κάθε μήνα και χάνεται όταν ο σύζυγος ξαναπαντρευτεί ή συμβιώνει.

Η παροχή της διατροφής από το σύζυγο διασφαλίζεται από άρθρο του Π.Κ. Οι ίδιες προϋποθέσεις για παροχή διατροφής ισχύουν και για τα παιδιά που γεννήθηκαν εκτός γάμου και είναι νόμιμα αναγνωρισμένα.

Σύμφωνα με το άρθρο του Α.Κ.1520 : «Ο γονέας με τον οποίο δε διαμένει το τέκνο διατηρεί το δικαίωμα προσωπικής επικοινωνίας με αυτό». Οι γονείς δεν έχουν το δικαίωμα να εμποδίσουν την επικοινωνία του με τους απώτερους ανιόντες τους εκτός και αν υπάρχει σοβαρός λόγος. Τα σχετικά με την επικοινωνία καθορίζονται ειδικότερα από το δικαστήριο (Κογκίδου, 1995: 373-377).

Σε περίπτωση διαζυγίου ή ακύρωσης του γάμου και εφόσον ζουν και οι δύο γονείς, η άσκηση της γονικής μέριμνας ρυθμίζεται από το δικαστήριο. Η άσκηση της μπορεί να ανατεθεί στον ένα από τους δύο γονείς, ή αν αυτοί συμφωνούν ορίζοντας συγχρόνως τον τόπο διαμονής του τέκνου, στους δύο από κοινού.

Ο γονέας στον οποίο δεν έχει ανατεθεί η επιμέλεια του παιδιού έχει το δικαίωμα να ζητήσει από τον άλλο πληροφορίες σχετικά με το πρόσωπο και την παρουσία του τέκνου.(αρ.1513 Α.Κ.) (Φώτικα,1995)

Το συμφέρον του παιδιού, σύμφωνα με το νέο οικογενειακό Δίκαιο, χρησιμοποιείται από το δικαστήριο ως κριτήριο όταν δε μπορούν να συμφωνήσουν οι γονείς καθώς και σε περιπτώσεις διαζυγίου ή διάστασης των γονέων.

Ρυθμίσεις για τους ασφαλισμένους του δημοσίου:

Σύμφωνα με το άρθρο 9 (Ν. 1654/1986, ΦΕΚ 177) η διαζευγμένη θυγατέρα υπαλλήλων και συνταξιούχων ΝΠΔΔ δημοσίων υπαλλήλων και σιδηροδρομικών υπαλλήλων δικαιούται σύνταξη εφόσον συντρέχουν αθροιστικά προϋποθέσεις που αφορούν την αιτία του διαζυγίου το ύψος του εισοδήματος το ύψος του φορολογητέου εισοδήματος και την παροχή σύνταξης.

Σύμφωνα με τον Σαλκιτζόγλου (1990: 193-100) υπάρχουν ορισμένα θέματα που δεν έχουν ρυθμιστεί και μερικά από αυτά είναι ο οικονομικός εκσυγχρονισμός του Οικογενειακού Δικαίου με την καθιέρωση του επιτροπικού δικαστή (ειδικού για τις οικογενειακές υποθέσεις δικαστή), η καλύτερη λειτουργία και οργάνωση του θεσμού της υιοθεσίας, η αναμόρφωση του θεσμού της επιτροπείας και των συγγενικών συμβουλίων, η πρακτική εξασφάλιση της καταβολής διατροφής στα παιδιά, η καθιέρωση μεν θεσμών, ο άρτιος εξοπλισμός των κοινωνικών υπηρεσιών στις εισαγγελίες στις αστυνομίες στα δικαστήρια κ.α.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα μέτρα και οι διατάξεις είναι αρκετά αναχρονιστικά και δεν καλύπτουν την μόνη μητέρα νομικά, ούτε σε επίπεδο εξασφάλισης της συμμετοχής του πατέρα σε θέματα ανατροφής και επιμέλειας των παιδιών (παρά μόνο θεωρητικά), ούτε σε επίπεδο κοινωνικής αποκατάστασης. Απουσιάζουν μέτρα αναφορικά με την οικονομική ενίσχυση, την στέγαση, και την επαγγελματική αποκατάσταση σε σχέση με τα ωράρια εργασίας .

Από την μελέτη της νομοθεσίας συμπεραίνουμε αρχικά ότι σχετικά με την άγαμη μητέρα απουσιάζουν κάθε είδους μέτρα αναφορικά με την υποχρέωση του πατέρα για επιμέλεια και διατροφή του παιδιού εάν δεν έχει προηγηθεί αναγνώριση αλλά ακόμα και στην περίπτωση της αναγνώρισης δεν εξασφαλίζεται η καταβολή ποσού για τη διατροφή του παιδιού ή των παιδιών, ούτε και η επιμέλεια.

3.4.2 Παροχή υπηρεσιών κατά φορείς :

Η παροχή υπηρεσιών για τους μόνους γονείς το 2002 ήταν υπόθεση πολλών και διαφορετικών φορέων με σημαντικότερους το Υπουργείο υγείας και Πρόνοιας και τον ΕΟΚΦ (Εθνικός Οργανισμός Κοινωνικής Φροντίδας) ο οποίος έχει πλέον καταργηθεί.. Υπηρεσίες και προγράμματα παρέχουν και φορείς όπως το Υπουργείο Εργασίας, Το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού, η Εκκλησία και η Τοπική Αυτοδιοίκηση.

1. Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

α) Εγγραφή σε δημόσιους παιδικούς σταθμούς

Με βάση των κανονισμό Λειτουργίας των Νομικών Προσώπων, Δημοτικών Παιδικών Σταθμών (Π2β/2827/1997, άρθρο 7) τα παιδιά που είναι ορφανά από δύο ή ένα γονέα, τα παιδιά των άγαμων μητέρων, των διαζευγμένων ή σε διάσταση γονέων, εγγράφονται κατά προτεραιότητα στους κρατικούς παιδικούς σταθμούς, καθώς επίσης και στους σταθμούς του ΠΙΚΠΑ, του ΕΟΠ, του Ιδρύματος Βρεφονηπιακών Σταθμών, Αθηνών, Λαρίσης.

β) Ψυχολογική υποστήριξη

Στις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις της χώρας λειτουργούν Δ/νσεις και τα τμήματα Κοινωνικής Πρόνοιας τα οποία μέσω των Υπηρεσιών τους παρέχουν ψυχολογική και κοινωνική στήριξη στην άγαμη μητέρα.

γ) Γονικές άδειες

- Άδεια θηλασμού για δύο χρόνια μετά τον τοκετό, οι μητέρες δικαιούνται να διακόπτουν την εργασία τους για μία ώρα κάθε μέρα ή να προσέρχονται μία ώρα αργότερα ή να αποχωρούν νωρίτερα. Ο εργοδότης δεν έχει δικαίωμα να αρνηθεί τη χορήγησή της ή να περικόψει τις αποδοχές του εργαζόμενου.

- Γονική άδεια ανατροφής 3.5 μηνών άνευ αποδοχών δικαιούνται οι γονείς φυσικών και υιοθετημένων παιδιών που έχουν συμπληρώσει ένα χρόνο εργασίας στον ίδιο εργοδότη. Η άδεια αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ολόκληρη ή τμηματικά, μέχρις ότου το παιδί συμπληρώσει την ηλικία των 3.5 ετών(Νόμος 1483/34).

- Με πρόσφατη ρύθμιση ενώ για τις οικογένειες με δύο γονείς η άδεια είναι 3.5 μήνες, ο άγαμος, χήρος ή διαζευγμένος γονέας (μητέρα ή πατέρα) εφόσον έχει την επιμέλεια του τέκνου του, δικαιούται 6 μήνες άδειας ανατροφής.

- Άδεια απουσίας για ασθένεια εξαρτώμενων μελών μέχρι 6 εργάσιμες ημέρες χωρίς αποδοχές δικαιούνται οι εργαζόμενες-οι:

α) που έχουν στην επιμέλειά τους παιδιά (φυσικά ή υιοθετημένα) κάτω των 16 ετών
β) που έχουν στην επιμέλειά τους παιδιά που έχουν ανάγκη από ειδικές φροντίδες επειδή πάσχουν από βαριά ή χρόνια ασθένεια ή αναπηρία.

Η άδεια χορηγείται εφάπαξ ή τμηματικά και αυξάνεται σε 8 εργάσιμες ημέρες αν ο εργαζόμενος-η προστατεύει 2 παιδιά και σε 12 εργάσιμες ημέρες αν προστατεύει περισσότερο από δύο παιδιά.

- Άδεια απουσίας για επίσκεψη του σχολείου των παιδιών:

Οι εργαζόμενοι γονείς που έχουν την επιμέλεια παιδιών φυσικών ή υιοθετημένων κάτω των 16 χρονών μπορούν να απουσιάζουν κάποιες ώρες ή ακόμα και ολόκληρη τη μέρα από την εργασία τους για να επισκεφθούν το σχολείο των παιδιών τους για ενημέρωση για τη σχολική τους επίδοση, μέχρι να συμπληρωθούν 4 εργάσιμες ημέρες συνολικά χωρίς την περικοπή της αντίστοιχης αμοιβής.

2) Εθνικός Οργανισμός Κοινωνικής φροντίδας

Συστήθηκε με το Νόμο 2646/98 (Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας) που προήλθε από τη συγχώνευση τριών φορέων (ΠΙΚΠΑ, ΕΟΠ, και το κέντρο Βρεφών «η Μητέρα»). Πρόκειται για εποπτευόμενους προνοιακούς φορείς που σχεδιάζουν και υλοποιούν προγράμματα ως επί το πλείστον σε τομείς δραστηριότητας οικογένειας και παιδιού. Ο νόμος αυτός έχει βασικό του μέλημα να στηρίζει την οικογένεια μέσω προγραμμάτων πρόληψης και αποκατάστασης.

α) ΠΙΚΠΑ (Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Αντιλήψεως και Πρόνοιας)

Υπηρεσίες του ΠΙΚΠΑ παρέχονται μέσω των 50 περιφερειακών παραρτημάτων με δραστηριότητες και προγράμματα που έχουν σχέση με α) την παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και περίθαλψης. Οι υπηρεσίες παρέχονται από:

- τα Ιατροκοινωνικά Κέντρα των Παραρτημάτων (ΙΑΚ)
- Τους βρεφονηπιακούς σταθμούς
- Τους παιδικούς σταθμούς
- Τις παιδικές κατασκηνώσεις
- Τις εστίες σίτισης άπορων παιδιών

β) ΕΟΠ (Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας)

Οι μονάδες του ΕΟΠ παρέχουν υπηρεσίες σε οικογένειες με προβλήματα καθημερινότητας, σε οικογένειες κοινωνικά ευάλωτες και σε οικογένειες που βρίσκονται σε κρίση.

Οι υπηρεσίες παρέχονται από:

- Τα κέντρα φροντίδας οικογένειας που δραστηριοποιούνται σε υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας και παρέχουν υπηρεσίες προληπτικού και συμβουλευτικού χαρακτήρα ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες.
- Τις συμβουλευτικές υπηρεσίες οικογένειας που απασχολούν ως προσωπικό ειδικευμένους επιστήμονες για την παροχή βοήθειας σε οικογένειες με σύνθετα ψυχοκοινωνικά προβλήματα.
- Την κοινωνική βοήθεια-197. Πρόκειται για γραμμή άμεσης κοινωνικής και ψυχολογικής υποστήριξης.
- Τις «Παιδοπόλεις», ιδρύματα κλειστής περίθαλψης για την προστασία παιδιών 3-18 ετών τα οποία προέρχονται από οικογένειες με έντονα προβλήματα τα οποία καθιστούν την παραμονή των παιδιών σε αυτές επιβλαβή, δύσκολη ή αδύνατη.

γ) Κέντρο Βρεφών η 'Μητέρα'

Οι υπηρεσίες του κέντρου στόχο έχουν την προστασία της μόνης μητέρας και του παιδιού της. Το κέντρο παρέχει υπηρεσίες σε τρεις βασικούς άξονες.

- ιδρυματική προστασία των άγαμων μητέρων καθώς και των απροστάτευτων, κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών
- τμήμα υιοθεσιών
- συμβουλευτικές υποστηρικτικές και νομικές υπηρεσίες στις μόνες μητέρες.

3) Υπουργείο Εργασίας:

Στις ομάδες-στόχους του προγράμματος για την «Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την αγορά εργασίας» (Β' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης) ωφελούμενοι, εκτός από τους άνεργους ή τους εργαζόμενους με επισφαλή απασχόληση διαφόρων κατηγοριών ανήκαν και οι Αρχηγοί Μονογονεϊκών Οικογενειών.

Για την καταπολέμηση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας το Υπουργείο Εργασίας έχει θέσει σε εφαρμογή προγράμματα κατάρτισης – επιμόρφωσης ενηλίκων που αφορούν μεταξύ άλλων άνεργους, γυναίκες και ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Η κατάρτιση των ανέργων αφορά 1.150 προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απευθύνεται σε 23.000 άνεργους. Τα προγράμματα έχουν διάρκεια 150-400 ώρες. Ο στόχος του προγράμματος είναι η επαγγελματική κατάρτιση σε θέματα υγείας και πρόνοιας, πληροφορικής, τουριστικά επαγγέλματα και παροχής υπηρεσιών, αγροτικά επαγγέλματα, οικονομίας-διοίκησης, τεχνικά επαγγέλματα και μεταφορές. Οι προϋποθέσεις είναι: η κατοχή κάρτας ανεργίας σε

ισχύ, και η συμμετοχή σε διαδικασία εξατομικευμένης υποστήριξης από τον εργασιακό σύμβουλο του κέντρου προώθησης στην απασχόληση του ΟΑΕΔ της περιοχής του ανέργου και η διάρκεια ανεργίας ενός μηνός το ελάχιστο. Δικαίωμα συμμετοχής έχουν εκτός των άλλων άτομα ευπαθών κοινωνικών ομάδων που πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις. Το εκπαιδευτικό επίδομα ανέρχεται σε 3.52 ευρώ ανά ώρα κατάρτισης για κάθε κοινό άνεργο και σε 4.99 για άτομα που κατατάσσονται στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Οι καταρτιζόμενοι ασφαλίζονται υποχρεωτικά στο ΙΚΑ από το ΚΕΚ που υλοποιεί το πρόγραμμα για όσο διαρκεί η κατάρτιση για ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη.

Άλλα προγράμματα αφορούν την κατάρτιση εργαζομένων. Η κατάρτιση εργαζομένων στοχεύει στην ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών στις παραγωγικές και διοικητικές λειτουργίες των επιχειρήσεων. Το πρόγραμμα στοχεύει στην στήριξη της απασχόλησης και προσαρμοστικότητας του εργατικού δυναμικού και παράλληλα την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Τα προγράμματα κατάρτισης απευθύνονται σε εργαζομένους επιχειρήσεων ενώ η επιλογή των καταρτιζόμενων γίνεται από τις ίδιες τις επιχειρήσεις. Στην περίπτωση που η κατάρτιση πραγματοποιείται εκτός ωραρίου εργασίας και μόνο οι συμμετέχοντες λαμβάνουν επίδομα που ανέρχεται στο ποσό των 3.52 ευρώ για κάθε ώρα κατάρτισης. (πηγή: ιστοσελίδα υπουργείου εργασίας και κοινωνικών ασφαλίσεων)

- Με το άρθρο 7 της Συλλογικής Σύμβασης 2002/03 προβλέπεται άδεια επιπλέον 6 ημερών με αποδοχές πέραν του κανονικού κάθε χρόνο για χήρες και άγαμες μητέρες, ενώ χορηγείται άδεια ημερών επιπλέον για κάθε άγαμη ή χήρα μητέρα που έχει από τρία παιδιά και πάνω.

- Τέλος τα οικογενειακά χαρακτηριστικά, μεταξύ άλλων, δίνουν προτεραιότητα στο σύστημα μοριοδότησης σχετικά με την αξιολόγηση για την υπαγωγή στο πρόγραμμα επιχορηγήσεων για τη δημιουργία μικρής επιχείρησης (Μαράτου-Αλιπράντη, 2002).

4) Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Διοίκησης

-Η Γενική Γραμματεία Ισότητας συμμετέχει με άλλους αρμόδιους φορείς στο σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων και Κοινοτικών Πρωτοβουλιών με στόχο την ολοκληρωμένη παρέμβαση Κατάρτισης-Πληροφόρησης- Επαγγελματικού προσανατολισμού- Υποστήριξης και Επιδότησης της Απασχόλησης για άνεργες και εργαζόμενες γυναίκες.

-Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας παρέχει υπηρεσίες που απευθύνονται εκτός των άλλων και σε γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών και συγκεκριμένα: α) συμβουλευτικές υπηρεσίες για θέματα νομικά, απασχόλησης επιχειρηματικότητας, και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, β) εκπόνηση ερευνών αποτύπωσης των αναγκών των γυναικών.

5) Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού

Ο ΑΣΕΠ προβλέπει κάποιες νέες ρυθμίσεις για την πλήρωση θέσεων στο δημόσιο των κατηγοριών ΠΕ και ΤΕ. Προτεραιότητα έχουν οι υποψήφιοι προς πρόσληψη γονείς που βαρύνονται βάσει δικαστικής απόφασης ή συμβολαιογραφικής πράξεως με τη διατροφή των ανήλικων τέκνων, ή αλλιώς εκείνοι που έχουν την επιμέλεια και είναι χήροι, άγαμοι, σε διάσταση ή διαζευγμένοι.

6) Η Εκκλησία της Ελλάδος

Η Εκκλησία της Ελλάδος δημιούργησε ειδική υπηρεσία στήριξης άγαμων και κακοποιημένων γυναικών στα πλαίσια του Κέντρου Στήριξης Οικογένειας. Ο ξενώνας έχει τη δυνατότητα φιλοξενίας 30-40 μητέρων με τα παιδιά τους για διάστημα 3 μηνών ενώ σε ειδικές περιπτώσεις παρατείνεται έως και 8 επιπλέον μήνες. Εκτός από στέγη τροφή, ιατροφαρμακευτική φροντίδα παρέχεται και κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη ενώ παράλληλα γίνεται προσπάθεια ομαλής ένταξης των μητέρων και επαγγελματικής αποκατάστασης (Μαράτου-Αλιπράντη, 2002).

7) Η Τοπική Αυτοδιοίκηση

Η τοπική αυτοδιοίκηση στα πλαίσια του προγράμματος του Υπουργείου Εργασίας «Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού» (Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης) υλοποίησε διάφορα προγράμματα κατάρτισης και ένταξης στην αγορά εργασίας απευθυνόμενα σε ευάλωτες ομάδες. Οι μονογονεϊκές οικογένειες ήταν μία από τις ομάδες-στόχους. (Μαράτου Αλιπράντη, 2002:21-28)

3.4.3 Επιδοματική πολιτική

Τα οικογενειακά επιδόματα καταβάλλονται από διάφορους φορείς με κυριότερο το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Χαρακτηριστικό της επιδοματικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι ότι βοηθήματα και επιδόματα παρέχονται συχνά με κριτήριο την εισοδηματική κατάσταση ενώ τα ποσά είναι πολύ χαμηλά σε σχέση με αρκετά από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1) Επιδόματα-βοηθήματα από το υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας:

Α) Στα πλαίσια των εισοδηματικών ενισχύσεων έχει θεσπιστεί κάποιο επίδομα βοήθημα προνοιακού χαρακτήρα που προορίζεται για την οικονομική υποστήριξη συγκεκριμένων ομάδων με αυξημένες δαπάνες ανατροφής παιδιών. Με βάση τον Ν.4051/60 «περί ενισχύσεως απροστάτευτων παιδιών» δίδονται χρηματικές παροχές σε απροστάτευτα παιδιά., που θεωρούνται όσα έχουν μείνει ορφανά και από τους δύο γονείς και όσα έχουν μείνει χωρίς πατρική προστασία, καθώς και τα παιδιά που έχουν γεννηθεί εκτός γάμου.

Όσον αφορά τις προϋποθέσεις του επιδόματος αυτού εφαρμόζεται η τακτική του ελέγχου του εισοδήματος. Συγκεκριμένα με βάση το άρθρο 1 του Π.Δ.148/1997, τα παιδιά ηλικίας έως 16 ετών που διαβιούν με το γονέα τους ή με συγγενείς επιδοτούνται με 15.000 δραχμές το μήνα για κάθε παιδί. Το μηνιαίο εισόδημα όσων επιδοτούνται δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 100.000 δραχμές το μήνα για οικογένεια τριών μελών και αυξάνεται κατά 7.000 δρχ. για κάθε επιπλέον μέλος (32.000 παιδιά επιδοτούνται σε όλη τη χώρα 18.000 οικογένειες εκ των οποίων 3.332 είναι μονογονεϊκές).

Β) Χρηματικές παροχές λόγω μητρότητας-ανασφάλιστη μητέρα εργαζόμενη:

Με το πρόγραμμα αυτό (ΦΕΚ 769/Β/1983) καταβάλλονται χρηματικές παροχές λόγω μητρότητας στις εργαζόμενες μητέρες, που δε δύνανται να αξιώσουν αυτές από ασφαλιστικό φορέα ή είναι ανασφάλιστες για το χρονικό διάστημα 6 εβδομάδων πριν και μετά τον τοκετό. Το ποσό έχει καθοριστεί στις 150.000 δρχ.(75.000 δρχ. πριν από τον τοκετό και 75.000 δρχ. μετά τον τοκετό).

Ο αριθμός των μητέρων που επιδοτούνται σε όλη τη χώρα ανέρχεται τις 1.000 ετησίως.

2) Επιδόματα που χορηγούνται από τον ΟΓΑ:

Επίδομα τρίτου παιδιού (Ν.1829/90 και Ν.2459/97)

Αυτό το μηνιαίο επίδομα (44.688 δρχ.) χορηγείται στη μητέρα που έχει ή αποκτά τρίτο παιδί και της καταβάλλεται μέχρι τη συμπλήρωση του 6^{ου} έτους της ηλικίας του παιδιού, εφόσον το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των δικαιούχων δεν υπερβαίνει το ποσό των 8.000.000 δρχ. Σε περίπτωση τέκνου που γεννήθηκε χωρίς νόμιμο γάμο η μητέρα πρέπει να έχει την ελληνική υπηκοότητα ή την υπηκοότητα κράτους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή να είναι Ελληνίδα το γένος.

3) Επίδομα σε μόνες μητέρες από τον ΕΟΚΦ-ΠΙΚΠΑ

Το επίδομα ανέρχεται στο ποσό των 36.000 δρχ. για ένα παιδί και 50.000 δρχ. για δύο ή περισσότερα παιδιά και παρέχεται με τις ίδιες προϋποθέσεις που δίδεται από τις Δ/νσεις Πρόνοιας του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας.

4) Οικογενειακά Επιδόματα του Υπουργείου Εργασίας

-Για δημόσιους Υπαλλήλους:

Επίδομα μηνιαίας καταβολής για την ενίσχυση της οικογένειας των δημοσίων υπαλλήλων ποσού ανάλογου με την οικογενειακή κατάσταση και του αριθμού των παιδιών. Με βάση το Ν. 2470/97 χορηγείται η μηνιαία οικογενειακή παροχή (ποσό που αντιστοιχεί σε 12.000 δρχ.) και σε γονείς που βρίσκονται σε διέξυξη ή σε διάσταση καθώς και στους άγαμους γονείς και τον επιζώντα σύζυγο σε περίπτωση θανάτου. Για τα παιδιά το ποσόν κυμαίνεται από 6.000 δρχ. το μήνα για ένα παιδί και 90.000 δρχ. για έξι παιδιά.

-Για υπαλλήλους του ιδιωτικού τομέα (Υπουργείο εργασίας-ΟΑΕΔ):

Το οικογενειακό επίδομα του ιδιωτικού τομέα δίδεται σε μισθωτούς από τον ΟΑΕΔ. Το ποσό διαφοροποιείται αναλόγως του αριθμού των παιδιών. Το 2001 το μηνιαίο επίδομα κυμαινόταν από 2.000 δρχ. το μήνα και έφτανε έως και 21.900 δρχ. το μήνα για έξι παιδιά. Το επίδομα χορηγείται ανεξάρτητα από το εισόδημα του γονέα από το 1999. Σύμφωνα με το Ν.1346/83 από τον ΟΑΕΔ χορηγείται επίδομα τρίτου παιδιού 12.000 δρχ. το μήνα

Για τις άγαμες μητέρες το ποσό προσαυξάνεται 1,250 δρχ. το μήνα για κάθε παιδί με την προϋπόθεση το παιδί να μην είναι αναγνωρισμένο.

5) Μειώσεις φόρων

Για το γονέα που έχει την επιμέλεια και τη γονική μέριμνα ανήλικου τέκνου προβλέπεται από τον φορολογικό νόμο μείωση φόρου με προϋπόθεση να βαρύνει το γονέα, να συνοικεί με αυτόν και να μην έχει εισόδημα το ίδιο το τέκνο άνω των 400.000 δρχ. Τα παραπάνω ισχύουν ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση του γονέα.(Μαράτου Αλιπράντη 2002: 21-26) (Πίνακας Α11)

Πίνακας 11. Προσαύξηση μισθού-οικογενειακά επιδόματα- μείωση φόρου

	Οικογενειακό Επίδομα ΟΑΕΔ(δρχ./ετήσιο	Μηνιαίο Επίδ.ΟΑΕΔ (ευρώ)*	Οικογενειακό Επίδομα Δημοσίων Υπαλλήλων	Μείωση Φόρου εισοδήματος λόγω παιδιών για
--	---	---------------------------------	---	---

	2001*		(δρχ./μήνα, 2002)**	εισοδήματα έτους 2001 (δρχ./έτος)**
1 παιδί	24.000	70.43	18.000	30.000
2 παιδιά	72.000	211.30	124.000	70.000
3 παιδιά	162.000	475.42	36.000	210.00
4 παιδιά	196.800	577.55	52.000	320.00
5 παιδιά	229.800	674.39	77.000	450.00
6 παιδιά	262.800	771.24	102.000	600.00

Πηγές: * ΟΑΕΔ, Δ/νση Ασφάλισης

** Υπουργείο Οικονομικών, Γενικό Λογιστήριο

«Η παρούσα επιδοματική πολιτική δεν καλύπτει τις μόνες μητέρες. Το χρηματικό ποσό, μετά από προϋποθέσεις, είναι κατά γενική ομολογία, εξευτελιστικά πενιχρό, χωρίς να είναι διορθωτικό. Επισημαίνεται η διάκριση, εκτός των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ενώ οι οικογένειες με ένα γονέα έχουν αναγνωριστεί στην Ελλάδα ως ομάδα πληθυσμού ευάλωτη στη φτώχεια.». «Η παρούσα στήριξη περιορίζεται στο επίδομα της «ενοχής» το ίδρυμα της «αδυναμίας» και την «αδιέξοδο» της υιοθεσίας. Αν το κράτος δεν καταφέρει να καλύψει τα κενά, τα οποία είναι οικονομικά κατά βάση, να παρατείνει δηλαδή την εξάρτηση των νέων από τις οικογένειες καταγωγής τους, τότε τα ανακηρύσσει προβληματικά μέλη της κοινωνίας μας» (Αλεξανδράτου, 1995: 91-95).

3.5 Κοινωνικο-δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία για τη Δανία

Σχετικά με την οικογένεια στη Δανία πριν αναφερθούμε στην κοινωνική πολιτική της χώρας θα ήταν σκόπιμο να αναφερθεί πως ο μέσος αριθμός ατόμων ανά νοικοκυριό στη χώρα είναι 2.19 άτομα, ενώ το ένα πέμπτο περίπου του συνόλου των οικογενειών με παιδιά κάτω των 18 ετών (18%) είναι μονογονεϊκές. Η Δανία έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ενεργούς συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Το 77.5 των ατόμων μεταξύ 16-66 είναι ενταγμένα στην αγορά εργασίας. Επιπροσθέτως η συνταξιοδότηση γίνεται σε μεγάλη ηλικία. Παρ' όλο που το 81% των αντρών ηλικίας 55-59 είναι ενταγμένοι στην αγορά εργασίας το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες είναι 65%. Το ποσοστό ανεργίας μειώνεται σταδιακά από το 1994. Το 2000 ήταν 5.4% τη στιγμή που το ποσοστό των ευρωπαϊκών κρατών κατά μέσο όρο ήταν 9.2%. Το 2000 το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ανέρχεται σε 1.312.2. δισεκατομμύρια κορώνες που αντιστοιχεί σε 246.000 δανέζικες κορώνες ανά κατά κεφαλή. Οι κοινωνικές δαπάνες απορροφούν το 15% του Α.Ε.Π. (Danish Ministry of Social Affairs, 2002)

3.5.1 Η κοινωνική αντίληψη για την οικογένεια στη Δανία και η κατανομή του ελεύθερου χρόνου

Η αντίληψη ότι οι γυναίκες και οι άντρες μέσα στην οικογένεια θα πρέπει να μοιράζονται εξίσου τις υποχρεώσεις για αμειβόμενη και μη αμειβόμενη εργασία είναι κυρίαρχη στη Δανία.. Ως εκ τούτου οι παραδοσιακοί ρόλοι του άντρα ως «κουβαλητή» και της γυναίκας ως «νοικοκυράς» δε συναντιούνται συχνά στις οικογένειες της Δανίας ως μορφή οργάνωσης του νοικοκυριού και της οικογενειακής ζωής. Μόνο το 12% των οικογενειών προτιμά αυτούς τους παραδοσιακούς ρόλους. Το 63% των γονέων (αντρών και γυναικών) προτιμά την ιδέα της ισότητας στη

συζυγική σχέση. Παρατηρείται λοιπόν στη Δανία ένα μοντέλο «σύγχρονης οικογένειας» με μικρό αριθμό μελών ανά νοικοκυριό, υψηλά ποσοστά διαζυγίων, μεγάλο ποσοστό γυναικών με μερική απασχόληση, πολλές κοινωνικές υπηρεσίες, και κατά κανόνα σημαντικές δυνατότητες για δύο εισοδήματα μέσα στην οικογένεια.

Σε σχέση με τις οικογενειακές υποχρεώσεις και τον ελεύθερο χρόνο έχει παρατηρηθεί πως οι Δανοί, άντρες και γυναίκες, σε σχέση με την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Σουηδία, έχουν πολύ ελεύθερο χρόνο για χαλάρωση και δημιουργικότητα. (7μισι ώρες για τους άνδρες και 7 ώρες και 11 λεπτά για τις γυναίκες ημερησίως) και επίσης παρατηρείται πως δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά στον ελεύθερο χρόνο ανάμεσα στα δύο φύλα. Παρατηρείται διαφορά ωστόσο σε σχέση με τις ώρες επαγγελματικής δραστηριότητας (5.04 για τους άντρες και 3.27 για τις γυναίκες κατά μέσο όρο) και τις ώρες ενασχόλησης με οικιακές δραστηριότητες 1.41 για του άντρες και 3.11 για τις γυναίκες). Οι γυναίκες αποκτούν το προνόμιο του ελεύθερου χρόνου αφιερώνοντας, σε σχέση με την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Σουηδία, πολύ λίγο χρόνο στις δουλειές του νοικοκυριού. Σε σχέση πάντα με τις 3 χώρες που προαναφέρθηκαν στη Δανία οι γυναίκες αφιερώνουν πολύ περισσότερο χρόνο στην εργασία, ενώ ο επιπλέον χρόνος αντί να προκύπτει από τη μειωμένη επαγγελματική τους δραστηριότητα συνδέεται με την μείωση του προσωπικού τους χρόνου όπως τη διατροφή και τον ύπνο, και απ' ότι φαίνεται οι Δανοί αφιερώνουν σ' αυτά πολύ λιγότερο χρόνο απ' ότι οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι (μισή με μία ώρα λιγότερη ημερησίως) (J. Bonke & E. Koch-Weser, 2001).

3.5.2 Παράγοντες που οδηγούν στη λήξη της συμβίωσης ζευγαριών με παιδιά στη Δανία

Στη Δανία τα ποσοστά των διαζυγίων ή των ζευγαριών που βρίσκονταν σε διάσταση αυξήθηκαν πολύ από το 1980- 1989 και σταθεροποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του '90. Το 16% των παιδιών ηλικίας έως 17 ετών ζει σε μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό μητέρα ή πατέρα. (Ministry of social affairs, 2002). Το σύνολο των μονογονεϊκών νοικοκυριών σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα της Eurostat, 1996 είναι το 14% του συνόλου των οικογενειών εκ των οποίων το 4% συνοικεί με άλλη οικογένεια.. Το 34% των μονογονεϊκών οικογενειών είναι ανύπαντρο γονέα ενώ το 63% αφορά οικογένειες με αρχηγό διαζευγμένο γονέα (Martin & Vion, 2002). Οι αιτίες για τις οποίες λύεται η συμβίωση του ζευγαριού, είτε πρόκειται για παντρεμένα ζευγάρια είτε για ζευγάρια που συμβιώνουν αποδίδεται τόσο σε περιβαλλοντικούς παράγοντες όσο και σε προσωπικό στρες. Στο σύνολό τους οι παράγοντες υψηλού κινδύνου, που αναφέρονται παρακάτω, σε ό,τι αφορά την λήξη της οικογενειακής συμβίωσης αφορούν μόνο ένα μικρό ποσοστό των χωρισμών περίπου το ένα τρίτο. Φαίνεται ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός ή ο στιγματισμός του ενός από τους δύο γονείς σε συνδυασμό με τις συγκρούσεις που οφείλονται σε προβλήματα υγείας, εγκληματικότητα, ή ανεργία αποτελούν σημαντικό παράγοντα στην ερμηνεία των χωρισμών. Επίσης η συμβίωση χωρίς γάμο αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα κινδύνου, όπως και η μητρότητα στην εφηβική ηλικία, ενώ ο αριθμός των παιδιών (αριθμός παιδιών πάνω από τρία) συνδέεται με αυξημένες πιθανότητες χωρισμού. Η επαγγελματική δραστηριότητα εκτός σπιτιού αυξάνει τις πιθανότητες λύσης της σχέσης. Σύμφωνα με διάφορες μελέτες ωστόσο η μελέτη του Christoffersen (2002) υποστηρίζει πως η ανεργία της μητέρας μπορεί να αυξήσει το στρες στην οικογένεια και την συζυγική σχέση με αποτέλεσμα τον αυξημένο κίνδυνο χωρισμού.

Η ανεργία, η ενδοοικογενειακή βία και η κατάχρηση οινόπνευματων τόσο του πατέρα όσο και τις μητέρας αποτελούν παράγοντες κινδύνου συνδεδεμένους με την διάσταση ή το διαζύγιο ενώ φαίνεται να σχετίζονται με τις πιθανότητες λύσης της συμβίωσης και η διαβίωση σε αστική περιοχή, η κατάθλιψη και τα προβλήματα υγείας. Η μείωση των ποσοστών ανεργίας κατά τη δεκαετία του '90 στη Δανία συνδέεται με την σταθεροποίηση των ποσοστών των χωρισμών (Christoffersen, 2002: 14-22).

3.6 Κοινωνική πολιτική: Η περίπτωση της Δανίας

Το σύστημα κοινωνικής πολιτικής στη Δανία βασίζεται στην αρχή ότι εξασφαλίζεται για όλους του πολίτες η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην περίπτωση που αντιμετωπίσουν κοινωνικά προβλήματα όπως ανεργία, ασθένεια, ανικανότητα αυτονομίας και αυτοεξυπηρέτησης. Οι τομείς στους οποίους απευθύνονται οι κοινωνικές δαπάνες του κράτους είναι η υγεία, τα επιδόματα ασθένειας, οι υπηρεσίες για τους ηλικιωμένους και ανάπηρους, οι κοινωνικές συντάξεις (ταμείο ηλικιωμένων, ανάπηρων και επιζώντων), τα οικογενειακά επιδόματα, τα στεγαστικά επιδόματα, η ενεργητική πολιτική εργασίας, η παθητική πολιτική εργασίας.

Οι βασικές αρχές που διέπουν το σύστημα κοινωνικής πολιτικής είναι οι εξής:

- ✓ Καθολικότητα: Όλοι οι πολίτες που βρίσκονται εν ανάγκη έχουν πρόσβαση σε μέτρα κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικές υπηρεσίες.
- ✓ Φορολόγηση: Η παροχή κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών υπηρεσιών χρηματοδοτούνται από την καταβολή φόρων.
- ✓ Ευθύνη του Δημοσίου: Ο τομέας του δημοσίου είναι υπεύθυνος για την παροχή μέτρων κοινωνικής ασφάλισης και τις κοινωνικές υπηρεσίες.
- ✓ Συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους: Το δημόσιο συνεργάζεται με τις ιδιωτικές εταιρίες και τον εθελοντικό τομέα για την προώθηση του κράτους πρόνοιας
- ✓ Δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας: Η παροχή βελτιωμένων υπηρεσιών παιδικής προστασίας, κέντρων μέριμνας των εξαρτώμενων ηλικιωμένων μελών και των ατόμων με ειδικές ανάγκες συμβάλουν στη εναρμόνιση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή.
- ✓ Ενεργά κοινωνικά μέτρα: Η κοινωνική προστασία οφείλει να είναι ενεργή και να παρέχει υποστηρικτικά μέτρα αυτοβοήθειας αντί για μερικώς παθητική υποστήριξη και διατήρηση των προβλημάτων
- ✓ Η προσέγγιση των τοπικών κοινοτήτων: Ο δημόσιος τομέας είναι οργανωμένος στη βάση της μεγάλης αποκέντρωσης των υπηρεσιών και της ανάθεσης ευθυνών στην τοπική αυτοδιοίκηση.
- ✓ Η δράση των τοπικών αρχών: Η τοπικές αρχές έχουν μεγάλη αυτονομία αναφορικά με την εφαρμογή των διαφόρων σχεδίων κοινωνικής προστασίας
- ✓ Η επιρροή των χρηστών: Η πολίτες και οι εξυπηρετούμενοι υποχρεούνται να συμμετέχουν στην οργάνωση των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας
- ✓ Κατανόηση: Τα κοινωνικά προβλήματα των πολιτών και η κατάστασή τους εν γένει θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή σε ευρύτερο πλαίσιο.

Η κοινωνική πολιτική της Δανίας περιλαμβάνει:

- ✓ Παρατεταμένη φροντίδα και παροχή υπηρεσιών: Φροντίδα για τα εξαρτώμενα ηλικιωμένα άτομα, οικογενειακή πολιτική, ενεργοποίηση, αποκατάσταση, και προληπτικά μέτρα
- ✓ Πρωτοβουλίες με στόχο συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες: Άτομα με σωματική ή νοητική αναπηρία, κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες και ομάδες υψηλού κινδύνου σε ό,τι αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό ενώ μερικές από τις δράσεις αφορούν άτομα που πάσχουν από νοητική στέρηση, καθώς επίσης και άτομα εξαρτημένα από το αλκοόλ ή ναρκωτικές ουσίες.
- ✓ Παροχές σε χρήματα: Χρηματικές παροχές όπως σύνταξη για ηλικιωμένους, αντισταθμιστική σύνταξη, παροχές μητρότητας, οικονομική στήριξη και διάφορες άλλες ειδικές παροχές.

3.6.1 Ο καταμερισμός των ευθυνών

Τις ευθύνες για την κοινωνική πρόνοια μοιράζονται τα υπουργεία Κοινωνικών Υπηρεσιών, Εργασίας, και Εσωτερικών και Υγείας, το δε τελευταίο είναι κατά κύριο λόγο φορέας κοινωνικής πρόνοιας στη Δανία.

α) Το Σύστημα Υγείας της Δανίας

Να σημειωθεί πως η παροχή υπηρεσιών υγείας είναι κατά βάση ευθύνη του δημοσίου, καθώς το 85% του συνολικού κόστους για την φροντίδα υγείας χρηματοδοτείται μέσω φορολόγησης. Το Υπουργείο Εσωτερικού και Υγείας έχει καθολική ευθύνη για τα νοσοκομεία και τον τομέα της φροντίδας υγείας. Όλοι οι κάτοικοι της χώρας καλύπτονται ιατρικά σε περίπτωση ασθένειας. Οι πολίτες δεν καταβάλλουν ιδιαίτερες εισφορές για τις υπηρεσίες υγείας. Η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας ασχολείται με γενικής φύσεως προβλήματα υγείας και οι υπηρεσίες είναι διαθέσιμες σε όλους δωρεάν (Ministry of Social Affairs,2002).

Το σύνολο των κρατικών δαπανών για την υγεία το 1997ήταν 8% του Α.Ε.Π. Οι υπηρεσίες υγείας είναι κατανεμημένες σε όλη τη χώρα. Ορισμένες υπηρεσίες (όπως τα φάρμακα, οι οδοντιατρικές υπηρεσίες και η φυσιοθεραπεία) δεν καλύπτονται ολοκληρωτικά από την δημόσια ασφάλιση και κατά συνέπεια ο χρήστης των υπηρεσιών πληρώνει κάποια συμμετοχή. Το 96.4% του πληθυσμού καλύπτεται ιατρικά από την κοινωνική ασφάλιση. Η νοσοκομειακή φροντίδα παρέχεται δωρεάν για τους κοινωνικά ασφαλισμένους. Οι οδοντιατρικές υπηρεσίες είναι δωρεάν για τα παιδιά και καλύπτονται μερικώς για του ανάπηρους. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των προμηθευτών υπηρεσιών υγείας είναι χαμηλός. Αναφορικά με τις υπηρεσίες υγείας μακράς διάρκειας η χρηματοδότηση γίνεται από τις τοπικές αρχές. Οι προμηθευτές άτυπης φροντίδας σε αρρώστους έχουν δικαίωμα για κοινωνική βοήθεια προς αναπλήρωση των εσόδων που δυνητικά θα απολάμβαναν αν εργάζονταν με αμοιβή. (Social policy of Denmark, Ministry of Social Affair, 2002)

β) Η Κοινωνική Πολιτική για την Απασχόληση

Η κοινωνική πολιτική στη Δανία σε ό,τι αφορά την ανεργία έχει ως κύριο στόχο, με επικεντρωμένες προσπάθειες, την τοποθέτηση των ανέργων σε θέσεις εργασίας το συντομότερο δυνατό. Το βασικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής είναι η αναγνώριση του δικαιώματος του ατόμου στην εργασία και του καθήκοντος (της πολιτείας;) για επαγγελματική ενεργοποίηση. Η ενεργοποίηση αυτή επιτυγχάνεται με μία σειρά δράσεων όπως, προγράμματα καθοδήγησης, επιμόρφωσης και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η κοινωνική πολιτική σχετικά με την αγορά εργασίας στη Δανία συνίσταται κυρίως σε δύο σκέλη. Το ένα περιλαμβάνει τους ασφαλισμένους εργαζόμενους και το άλλο τους ανέργους που δεν καλύπτονται από ασφαλιστικά

μέτρα. Προγράμματα με στόχο τους ασφαλισμένους ανέργους σχεδιάζονται και υλοποιούνται σε δεκατέσσερις περιοχές από τις Υπηρεσίες Εργασίας, ενώ για τους μη ασφαλισμένους ανέργους την ευθύνη έχουν οι τοπικές αρχές.

Βασικά μέτρα της κοινωνικής πολιτικής για την ανεργία είναι:

- Τα επιδόματα με την προϋπόθεση ότι ο αποδέκτης είναι σε διαδικασία εύρεσης εργασίας και κατά συνέπεια οφείλει να αποδέχεται τις προσφερόμενες θέσεις εργασίας ή τα προγράμματα επαγγελματικής ενεργοποίησης.
- Η αποκατάσταση που αφορά την ενεργοποίηση ατόμων με μειωμένες ικανότητες για εργασία με σκοπό να βοηθήσουν τους πολίτες να πληρούν τις προϋποθέσεις για υπό κανονικούς όρους απασχόληση.
- Οι ευέλικτοι διακανονισμοί εργασίας, που σημαίνει επαγγελματική αποκατάσταση για άτομα με περιορισμένη ικανότητα να εργαστούν, τα οποία παρ' όλα αυτά δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των ατόμων που δικαιούνται «κοινωνικής σύνταξης». Οι εργαζόμενοι αυτής της κατηγορίας εργάζονται υπό συνθήκες (ωράριο και αντικείμενο εργασίας) ανάλογες των προσωπικών τους ιδιαιτεροτήτων, αναγκών και ικανοτήτων με έμφαση στις δυνατότητες εργασίας υπό κανονικούς όρους.
- Τα επιδόματα ασθένειας, τα οποία σκοπό έχουν να εξασφαλίσουν στα άτομα που είναι ενταγμένα στην αγορά εργασίας ένα λογικό επίδομα κατά τη διάρκεια ασθένειας. Τα επιδόματα αυτά παρέχονται μόνο σε άτομα που εισπράττουν εισόδημα από εργοδότη ή από αυτοαπασχόληση. Η ικανότητα επαναφοράς στην προηγούμενη θέση εργασίας, και η ανάγκη ενδεχόμενης θεραπείας, επιμόρφωσης, αποκατάστασης ή άλλου τύπου βοήθειας επανεξετάζονται κάθε 8 εβδομάδες.

γ) Η Τοπική Αυτοδιοίκηση:

Η Δανία έχει διαιρεθεί σε 14 νομαρχίες και 275 δήμους. Οι νομαρχίες και οι δήμοι είναι ανεξάρτητες, πολιτικά ελεγχόμενες διοικητικές μονάδες. Τα όργανα που επωμίζονται τις διοικητικές ευθύνες – νομαρχιακά και δημοτικά συμβούλια- εκλέγονται κάθε τέσσερα χρόνια με τυπικές εκλογές.

Οι δημοτικές αρχές έχουν την ευθύνη του σχεδιασμού των κοινωνικών υπηρεσιών συμπεριλαμβανομένης της φροντίδας των εξαρτώμενων ηλικιωμένων ατόμων και των κέντρων ημερήσιας φροντίδας. Επιπροσθέτως οι τοπικές διοικήσεις εκπονούν σχέδια κοινωνικής ασφάλισης συμπεριλαμβανομένων των συντάξεων γήρατος και αντιστάθμισης εισοδήματος, των επιδομάτων ασθενείας, και των παιδικών επιδομάτων. Επιπροσθέτως καταβάλλουν τα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας που προβλέπονται από το σχέδιο κοινωνικής βοήθειας.

Οι νομαρχίες έχουν την ευθύνη των έργων και των υπηρεσιών που σχεδιάζονται για να καλύψουν τις ανάγκες μεγαλύτερου πληθυσμού και για το σχεδιασμό τους απαιτείται εξειδικευμένη γνώση. Η κυριότερη κοινωνική τους ευθύνη σε ότι αφορά τα έξοδα είναι η παροχή κατάλληλης κατοικίας στα άτομα με σοβαρές σωματικές και νοητικές δυσκολίες. Επίσης έχουν την υποχρέωση να συμβουλεύουν τις τοπικές αρχές για την υποστήριξη και θεραπεία των ομάδων με ιδιαίτερα προβλήματα και αναλαμβάνουν την συμβουλευτική υποστήριξη των κατοίκων.

δ) Ο εθελοντικός τομέας

Η σχέση μεταξύ των εθελοντικών κοινωνικών οργανώσεων και του δημοσίου παίζει σημαντικό ρόλο στο κράτος Πρόνοιας της Δανίας. Ο εθελοντικός τομέας έχει αναπτυχθεί με το πέρασμα των χρόνων και χαρακτηρίζεται από δύο στοιχεία: τη συνεργασία μεταξύ των δύο τομέων και τη διαφοροποίηση στον τρόπο χρηματοδότησης. Η εθελοντική κοινωνική εργασία πραγματοποιείται μεν σε

εθελοντική βάση δεν παρέχεται όμως δωρεάν. Ως εκ τούτου χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι για να εξασφαλιστεί χρηματοδότηση ενώ παράλληλα παρέχεται στον εθελοντικό τομέα και κρατική επιχορήγηση μέσω διαφόρων προγραμμάτων και χορηγιών.

3.6.2 Το σύστημα επιδοματικής πολιτικής στη Δανία

Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της Δανίας παρέχει βασική κάλυψη για το σύνολο του πληθυσμού. Όσοι εργάζονται είναι οι κατεξοχήν δικαιούχοι για τα επιδόματα εργαζομένων. Επίσης μεγάλο μέρος των κοινωνικών δαπανών αφορά τα οικογενειακά επιδόματα. Τα επιδόματα μακράς διάρκειας αφορούν είδος σύνταξης, ενώ τα προσωρινά επιδόματα παρέχονται για να αντισταθμίσουν τις απώλειες του εισοδήματος.

Η κυβέρνηση οφείλει να παρέχει βοηθήματα σε όλους τους κατοίκους που έχουν ανάγκη φροντίδας. Τα ποσά είναι ίδια για όλη τη χώρα και καταβάλλονται από τις τοπικές αρχές. Το κόστος των παρεχόμενων βοηθημάτων κατανέμεται ισομερώς ανάμεσα στις τοπικές αρχές και το εθνικό σύστημα πρόνοιας. Η κοινωνική βοήθεια αφορά μέτρα και επιδόματα σε είδος όταν ένα άτομο καθίσταται ανίκανο να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζωής του ή στις οικογενειακές του υποχρεώσεις. Το ελάχιστο ποσό επιδομάτων αντιστοιχεί στο 80% του μέγιστου επιδόματος ανεργίας για εκείνους που έχουν παιδιά, και στο 60% για όσους δεν έχουν παιδιά. Οι ρυθμίσεις διαφέρουν για όσους είναι κάτω των 25 ετών.

Σύμφωνα με την ίδια νομοθεσία παρέχεται στεγαστική επιχορήγηση για όσους διαμένουν σε ενοικιαζόμενη κατοικία. Οι προϋποθέσεις σχετίζονται με το κόστος ενοικίου και το μέγεθος του νοικοκυριού, καθώς και με το γενικό εισόδημα του νοικοκυριού. Οι επιχορηγούμενοι οφείλουν να καταβάλουν ένα ελάχιστο ποσό ενοικίου μηνιαίως. Η ολοκληρωτική κάλυψη ενοικίου παρέχεται σε ελάχιστες περιπτώσεις.

Ομάδες υψηλού κινδύνου σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι οι αποδέκτες της κοινωνικής βοήθειας. Οι επίσημα αναγνωρισμένες ομάδες υψηλού κινδύνου είναι: οι άστεγοι, τα παιδιά, οι τοξικομανείς, οι εγκληματίες, τα άτομα που είναι τοποθετημένα σε ιδρύματα, οι νοητικά ασθενείς, οι πρόωρα συνταξιοδοτημένοι, οι αποδέκτες κοινωνικών υπηρεσιών και οι μετανάστες. (International reform monitor <http://www.reformmonitor.org>)

3.6.3 Η χρηματοδότηση των μέτρων Κοινωνικής Πολιτικής

Το δημόσιο έχει την ευθύνη της παροχής επιδομάτων κοινωνικής ασφάλισης και των παροχών κοινωνικής βοήθειας. Στο μεγαλύτερο μέρος τους τα επιδόματα και οι υπηρεσίες παρέχονται από δημόσιους υπαλλήλους ενώ κάθε είδους επίδομα κοινωνικής ασφάλισης και κάθε παροχή (επίδομα ή υπηρεσία) κοινωνικής βοήθειας χρηματοδοτείται από την καταβολή φόρων. Οι χρηματικές παροχές είναι αντικείμενο φορολόγησης και εξαρτώνται σε πολύ μικρό βαθμό και καθόλου από το ύψος του προηγούμενου εισοδήματος ή την ένταξη στην αγορά εργασίας. Σε συνδυασμό με την προοδευτική κλιμάκωση των φόρων το σύστημα φορολόγησης της Δανίας εμπεριέχει αρκετά μεγάλου βαθμού αναδιανομή εισοδήματος. Οι Δημόσιες Δαπάνες αντιστοιχούν στο 60% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος ενώ το 50% αυτών των Δαπανών αφορά δράσεις της Κοινωνικής Πρόνοιας (υγεία, αγορά εργασίας και κοινωνικές υπηρεσίες). Οι Δαπάνες για την Κοινωνική Πρόνοια κατανέμονται ως

εξής: 35% για τις (υπηρεσίες (παροχές σε είδος) και το 65% για επιδόματα.. Οι τομείς που απορροφούν αυτά τις Κοινωνικές Δαπάνες κατά κύριο λόγο είναι:

- ✓ Οι συντάξεις γήρατος που καταβάλλονται σε όλους τους πολίτες άνω των 65 ετών
- ✓ Αντισταθμιστική σύνταξη που καταβάλλεται σε άτομα ηλικίας 18-65 στην περίπτωση που η ικανότητά τους να εξασφαλίσουν εισόδημα είναι μειωμένη λόγω περιορισμένων σωματικών, νοητικών ή κοινωνικών ικανοτήτων
- ✓ Επιδόματα στέγασης που καταβάλλονται σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα έτσι ώστε να τους εξασφαλίζεται η κατοικία
- ✓ Βοήθεια σε μετρητά, για την εξασφάλιση εισοδήματος σε άτομα που δεν μπορούν να αυτονομηθούν
- ✓ Επιδόματα επανένταξης που καταβάλλονται σε συνδυασμό με επανένταξη, ή επιμόρφωση
- ✓ Επιδόματα μητρότητας και παιδιών για τους μόνους γονείς

(Ministry of Social Affairs, 2002)

3.7 Οικογενειακή πολιτική της Δανίας

Η βασική αρχή της πολιτικής της Δανία για την οικογένεια και τα παιδιά είναι πως η οικογένεια είναι το θεμέλιο για την ανατροφή και την ανάπτυξη των παιδιών και η ευθύνη για τις συνθήκες διαβίωσης των παιδιών βαραίνει κατ' αρχήν τους γονείς τους.

Ο δημόσιος τομέας δημιουργεί το κοινωνικό πλαίσιο για τις οικογένειες με παιδιά και προστατεύει τα παιδιά και τους νέους από την κακομεταχείριση και την παραμέληση. Επίσης παρέχει στους γονείς την απαραίτητη συμβουλευτική βοήθεια και την υποστήριξη στην άσκηση των γονεϊκών τους καθηκόντων.

Το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών διαχειρίζεται τα κύρια θέματα σχετικά με την παιδική ηλικία και την οικογενειακή πολιτική. Άλλα υπουργεία που ασχολούνται με θέματα οικογένειας και οικογενειακής πολιτικής είναι το Υπουργείο Παιδείας, το υπουργείο Εργασίας και το υπουργείο Δικαιοσύνης. Η στήριξη στις οικογένειες με παιδιά παρέχεται από τις υπηρεσίες οι οποίες στηρίζονται στη βασική αρχή πως όλοι οι πολίτες που χρειάζονται στήριξη θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα στις υπηρεσίες, ενώ όλες οι οικογένειες με παιδιά έχουν το δικαίωμα χορήγησης οικονομικής ενίσχυσης ή σε ειδικές περιπτώσεις ειδικές παροχές (Ministry of Social Affairs, 2002).

3.7.1 Υπηρεσίες σε είδος

Πολύ σημαντική αρχή στην οικογενειακή πολιτική της Δανίας είναι η δυνατότητα επιλογής των γονέων ανάμεσα σε διαφορετικές προτάσεις παιδικής προστασίας έτσι ώστε να έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν το είδος υπηρεσίας που καλύπτει καλύτερα τις ανάγκες τους και κατά συνέπεια να εξισορροπείται η οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή. Οι υποστηριζόμενες από το δημόσιο υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας διατίθενται σε όλη τη Δανία. Υπεύθυνες για την ίδρυση, τη λειτουργία και την εποπτεία τους είναι οι τοπικές αρχές οι οποίες μπορούν

επίσης να κάνουν διακανονισμούς με ιδιωτικές υπηρεσίες ή αυτοδιοικούμενους οργανισμούς για την λειτουργία παιδικών κέντρων ημερήσιας φροντίδας.

Η αποκεντρωμένη δομή των παιδικών κέντρων ημερήσιας φροντίδας έχει σκοπό να ενδυναμώσει την ανάπτυξη ενός ευρέως φάσματος υπηρεσιών ημερήσιας παιδικής προστασίας προσαρμοσμένου στις τοπικές συνθήκες και ανάγκες. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 80% των παιδιών ηλικίας από 6 μηνών έως 9 χρονών βρίσκουν θέση σε υπηρεσία ημερήσιας βοήθειας που στηρίζεται από το κράτος. Οι τοπικές αρχές μπορούν ακόμα να αποφασίσουν να παρέχουν στους γονείς με παιδιά ηλικίας από 24 εβδομάδων ως την προσχολική ηλικία τη δυνατότητα οικονομικής ενίσχυσης για την ιδιωτική παροχή παιδικής φροντίδας ή για την περίπτωση που φροντίζουν οι ίδιοι το παιδί τους αντί της τοποθέτησής του σε κέντρο ημερήσιας φροντίδας.

Ένας ακόμα βασικός στόχος είναι η προσαρμογή των παιδιών με κοινωνικά προβλήματα νοητική ή σωματική αναπηρία στα κοινά κέντρα ημερήσιας φροντίδας «και όχι σε κέντρα για ειδικά παιδιά» με αντικειμενικό σκοπό τα άτομα αυτά να έχουν μία παιδική ηλικία όσο πλησιέστερη γίνεται στη φυσιολογική. Τα παιδιά που χρήζουν ιδιαίτερης φροντίδας έχουν τη δυνατότητα να τοποθετηθούν σε ειδικά κέντρα που διαθέτουν εξειδικευμένο προσωπικό .

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση αυτών των υπηρεσιών και τη συμμετοχή των γονέων ισχύουν τα εξής:

Οι τοπικές αρχές παραχωρούν θέσεις στα ημερήσια κέντρα παιδικής προστασίας κατά σειρά προτεραιότητας με βάση λίστες αναμονής και κριτήρια την ημερομηνία γέννησης ή την ημερομηνία υποβολής της αίτησης. Εξαιρέσεις γίνονται στην περίπτωση που ένα παιδί έχει ειδικές κοινωνικές ή μαθησιακές ανάγκες. Οι γονείς καταβάλλουν το 30% του κόστους της παρεχόμενης υπηρεσίας, ενώ υπάρχει έκπτωση για τους γονείς που έχουν δεύτερο παιδί στο ίδιο κέντρο. Οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας παρέχονται δωρεάν σε περιπτώσεις ειδικών οικονομικών, κοινωνικών αναγκών ή σε περιπτώσεις όπου χρειάζεται ειδική φροντίδα. Δεδομένου του γεγονότος ότι εξασφαλίζεται για όλα τα παιδιά θέση σε ημερήσια κέντρα παιδικής προστασίας είναι δυνατό να ζητηθεί μεγαλύτερη συμμετοχή των γονέων στο κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών (33%) Επίσης όλες οι ημερήσιες υπηρεσίες παιδικής προστασίας - δημόσιες και μη - έχουν συμβούλιο γονέων.

Οι διάφορες κατηγορίες υπηρεσιών και κέντρων ημερήσιας φροντίδας για παιδιά είναι οι εξής:

- ✓ Βρεφικοί σταθμοί: για παιδιά ηλικίας έξι μηνών έως τριών ετών, παρέχονται κυρίως στις πόλεις
- ✓ Κατ' οίκον φύλαξη παιδιών: Η υπηρεσία παρέχεται σε παιδιά 6 μηνών έως τριών ετών κατ' οίκον από άτομα που προσλαμβάνουν και πληρώνουν οι τοπικές αρχές οι οποίες και αποφασίζουν σε ποιους θα προσφερθούν οι υπηρεσίες της κατ' οίκον φύλαξης.
- ✓ Νηπιαγωγεία: Για παιδιά ηλικίας 3-6, οι υπηρεσίες τους παρέχονται τόσο σε αστικές όσο και σε μη αστικές περιοχές.
- ✓ Κέντρα φύλαξης μετά το σχολείο: Για παιδιά ηλικίας 6-10 ετών. Για την ίδια ηλικιακή ομάδα παρέχεται από πολλά σχολεία φύλαξη ολόημερου ωραρίου στα πλαίσια της Δράσης πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- ✓ Κέντρα ηλικιακής προσαρμογής: παρέχουν υπηρεσίες φύλαξης και φροντίδας και συνήθως απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 6 μηνών έως έξι ετών.
- ✓ Κολυμβητήρια: Τα προγράμματα απασχόλησης σε κολυμβητήρια ιδρύονται ιδιωτικά, κυρίως από ομάδες γονέων που χορηγούνται για τις δραστηριότητες αυτές μετά από συμφωνία με τις τοπικές αρχές.

- ✓ Λέσχες νέων: Υπηρεσίες για μεγαλύτερα παιδιά και εφήβους με σκοπό τις δραστηριότητες που ενισχύουν την κοινωνική ζωή και ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία και την ικανότητα των νέων να συμμετέχουν ως ενεργά μέλη στην κοινωνία.

Οι τοπικές αρχές εποπτεύουν την ανάπτυξη των παιδιών και των νέων με σκοπό τον έγκαιρο εντοπισμό των περιπτώσεων στις οποίες ένα παιδί ή ένας νέος χρειάζεται ειδική υποστήριξη. Οι τοπικές αρχές έχουν επίσης την υποχρέωση να παρέχουν στους γονείς υπηρεσίες συμβουλευτικής υποστήριξης στις περιπτώσεις που τα παιδιά τους αντιμετωπίζουν δυσκολίες σε σχέση με το περιβάλλον τους ή ζουν υπό μη ικανοποιητικές συνθήκες. Ειδικές υποστηρικτικές υπηρεσίες, όπως συμβουλευτική ενημέρωση- υποστήριξη, κατ' οίκον στήριξη σε πρακτικά-εκπαιδευτικά θέματα, κ.α., παρέχονται στις περιπτώσεις που ένα ανήλικο άτομο χρήζει βοήθειας λόγω ειδικών αναγκών.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι τοπικές αρχές έχουν δημιουργήσει κέντρα για νέους γονείς, δεδομένου ότι το 2-3% των παιδιών γεννιούνται από έφηβες μητέρες, για παροχή βοήθειας και στήριξης, με τη μορφή ομάδων αυτοβοήθειας, οικογενειακών ξενώνων ή άλλου τύπου στήριξη. (Ministry of Social Affairs, 2002)

3.7.2 Επιδοματική πολιτική

Στη Δανία οι παροχές σε είδος για τις ασφαλισμένες γυναίκες και οι χρηματικές παροχές είναι οι βασικές αρχές της κοινωνικής πολιτικής για τη Μητρότητα στη Δανία. Οι παροχές σε είδος αφορούν τόσο τις ασφαλισμένες μητέρες όσο και τα μέλη της οικογένειάς τους. Τα επιδόματα αφορούν τις ασφαλισμένες.

Τα είδη επιδομάτων που καταβάλλονται είναι τα εξής:

- ✓ Οικογενειακό επίδομα: καταβάλλεται σε όλες τις οικογένειες με παιδιά κάτω των 18. Ανάλογα με την ηλικία των παιδιών το ποσό μεταβάλλεται. Για παιδιά ηλικίας 0-2 ετών το ποσό αντιστοιχεί σε 12.500 DK (Κορώνες Δανίας) ετησίως (1.625 €) αν πάρουμε ως βάση την αντιστοιχία κορόνας Δανίας € το 2002, 1:0,13). Για παιδιά ηλικίας 3-6 το ποσό αντιστοιχεί σε 11.300 DK ετησίως (1.469 €). Για παιδιά ηλικίας 7-17 το ποσό αντιστοιχεί σε 8.900 DK(1.157 €). Τα οικογενειακά επιδόματα παρέχονται από τις εφορίες και αφορούν οικογένειες με παιδιά κάτω των 18 ετών.
- ✓ Το βασικό παιδικό επίδομα: Παρέχεται σε μόνους γονείς και οικογένειες όπου και οι δύο γονείς είναι συνταξιούχοι (προϋπόθεση είναι να είναι δικαιούχοι κοινωνικών συντάξεων). Το επίδομα είναι 3.916 DK το μήνα (509 €)
- ✓ Επιπρόσθετο παιδικό επίδομα: Παρέχεται ως επιπρόσθετο στο βασικό παιδικό επίδομα σε μόνους γονείς με ανήλικα παιδιά που διαμένουν στην ίδια με αυτούς κατοικία και ανέρχεται στο ποσό το 3.980 DK ετησίως (517 €) ανεξάρτητα από τον αριθμό των παιδιών.
- ✓ Ειδικό παιδικό επίδομα: Καταβάλλεται σε παιδιά που έχουν χάσει τον ένα ή και τους δύο γονείς τους ή όταν δεν έχει αναγνωριστεί η πατρότητα. Ειδικό επίδομα παρέχεται σε παιδιά και σε περιπτώσεις που ο ένας ή και οι δύο γονείς είναι συνταξιούχοι (προϋπόθεση είναι να είναι δικαιούχοι κοινωνικών συντάξεων) αλλά και σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις. Το

επίδομα ανέρχεται στο ποσό των 11.280 DK ετησίως (1.464 €) ποσό που καταβάλλεται στο διπλάσιο σε παιδιά ορφανά.

- ✓ Επίδομα πολλαπλών τοκετών: Καταβάλλεται σε κάθε περίπτωση πολλαπλού τοκετού μέχρις ότου τα παιδιά συμπληρώσουν την ηλικία των 7 ετών. Το ποσό ανέρχεται στις 6.440 DK ετησίως για κάθε παιδί (837,2 €) ((Ministry of social Affairs, 2002)
- ✓ Ειδικό επίδομα για γονείς που σπουδάζουν: Παρέχεται στο γονέα σε αντίθεση με τα περισσότερα επιδόματα που παρέχονται για τα παιδιά και ανέρχεται στο ποσό των 670,14 € το χρόνο για κάθε παιδί.(J. Boke, 2001)

Ειδικά επιδόματα παρέχονται επίσης σε περιπτώσεις αναπηρίας των παιδιών. Επιδόματα παρέχονται επιπροσθέτως, σε ημερήσια βάση, σε περιπτώσεις εγκυμοσύνης, υιοθεσίας και προστασίας της μητρότητας σε εργαζόμενους και αυτοαπασχολούμενους πολίτες από το Υπουργείο Εργασίας και διανέμονται από τις τοπικές αρχές. Οι εργοδότες υποστηρίζονται από το κράτος έτσι ώστε να διατηρούν την καταβολή μισθού ακόμα και κατά τη διάρκεια απουσίας λόγω εγκυμοσύνης ή μητρότητας. Στις εγκύους παρέχεται καθημερινό επίδομα ξεκινώντας 4 εβδομάδες πριν την αναμενόμενη ημερομηνία γέννησης, ενώ στις περιπτώσεις ασθένειας κατά την εγκυμοσύνη το επίδομα παρέχεται από πιο νωρίς.

Οι γονείς έχουν και οι δύο μαζί συνολικά 52 εβδομάδες άδεια κατά τις οποίες τους παρέχεται καθημερινό επίδομα το οποίο ξεκινάει να καταβάλλεται 4 εβδομάδες πριν την εγκυμοσύνη και 48 μετά τη γέννηση του παιδιού.. Από τις 48 εβδομάδες η μητέρα έχει δικαίωμα σε καθημερινό επίδομα για 14 εβδομάδες μετά τον τοκετό, ενώ την ίδια περίοδο ο πατέρας λαμβάνει επίδομα για δύο συνεχείς εβδομάδες. Από κοινού οι γονείς έχουν δικαίωμα σε αποδοχές για 32 εβδομάδες μετά την 14^η εβδομάδα από τον τοκετό τις οποίες μπορούν να μοιράσουν όπως επιθυμούν. Παρόμοιες παροχές ισχύουν και για τις περιπτώσεις υιοθεσίας.

Σχετικά με την αναβολή ή την παράταση αυτών των 32 εβδομάδων υπάρχουν διάφορες δυνατότητες επιλογών βάση νομοθεσίας ή συμφωνιών. Το 2002 η καθημερινή επιδότηση μητρότητας αντιστοιχούσε σε 3.016 DK (Δανέζικες κορώνες) εβδομαδιαίως (392.08 €).(Danish social policy, Ministry of Social Affairs, 2002)

3.8 Κοινωνική πολιτική για τις Μονογονεϊκές Οικογένειες στη Δανία.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της οικογενειακής πολιτικής των Σκανδιναβικών χωρών είναι η μέριμνα για την καλή οικονομική κατάσταση των οικογενειών με παιδιά. Αυτό έχει μεγάλη σημασία στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών. Οι μόνοι γονείς έχουν ιδιαίτερη θέση στην οικογενειακή πολιτική των Σκανδιναβικών χωρών και ειδικά μέτρα θεσπίζονται για την στήριξη τους. Ως εκ τούτου η μονογονεϊκότητα δεν συνοδεύεται από κοινωνικό στίγμα. Λόγω της ιδιαιτερότητας των οικογενειών αυτών, του γεγονότος δηλαδή ότι είναι οικογένειες με ένα εισόδημα και οι αρχηγοί τους είναι γυναίκες, οι οποίες συνήθως έχουν μισθό χαμηλότερο από τους άντρες, στις σκανδιναβικές χώρες οι κυβερνήσεις θεωρούν πως έχουν μεγαλύτερη ευθύνη να παρέχουν υποστήριξη τόσο άμεσα (π.χ. μέσω οικονομικής ενίσχυσης) όσο και έμμεσα (π.χ. μέσω υποστήριξη της μητρότητας στα πλαίσια της απασχόλησης) έτσι ώστε να εξασφαλιστούν καλές συνθήκες διαβίωσης για τις μονογονεϊκές οικογένειες περισσότερο απ' ότι για τις διγονεϊκές. (H.Hiilamo, 2002)

3.8.1 Παροχή υπηρεσιών

Παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών γίνεται στις περιπτώσεις μόνων γονέων που αντιμετωπίζουν κοινωνικά προβλήματα όπως για παράδειγμα την είσοδο σε κατάσταση μονογονεϊκότητας προτού συμπληρώσουν την εκπαίδευσή τους. Η υποστηρικτικές υπηρεσίες μπορεί να αφορούν, επανεκπαίδευση, επιμόρφωση, συμπλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης κ.λπ. Βασική προϋπόθεση για τις κοινωνικές παροχές επαγγελματικής επανένταξης είναι η ρεαλιστική πιθανότητα πως θα οδηγήσουν το άτομο σε πλήρη ή έστω μερική αυτονομία. Η παροχή αυτών των υπηρεσιών συνοδεύεται από οικονομική ενίσχυση.

Οι μόνοι γονείς με πολλά παιδιά που έχουν ενταχθεί ανεπαρκώς ή καθόλου στην αγορά εργασίας θεωρούνται ομάδα υψηλού κινδύνου για διάφορα κοινωνικά προβλήματα και για το λόγο αυτό η ενδοϋπουργική επιτροπή για τα παιδιά πήρε την πρωτοβουλία για εκπόνηση έρευνας πάνω στις εμπειρίες μόνων γονέων που έχουν δεχθεί στήριξη για επαγγελματική επανένταξη έτσι ώστε να καταδειχθούν οι ανάγκες τους και να σχεδιαστούν περαιτέρω πρωτοβουλίες αν χρειάζεται.

3.8.2 Επιδοματική πολιτική:

- ✓ Το βασικό παιδικό επίδομα: Παρέχεται σε μόνους γονείς και οικογένειες όπου και οι δύο γονείς είναι συνταξιούχοι. Το επίδομα είναι 3.916 DK (κορώνες Δανίας) το μήνα (509 €).
- ✓ Επιπρόσθετο παιδικό επίδομα: Παρέχεται ως επιπρόσθετο στο βασικό παιδικό επίδομα σε μόνους γονείς με ανήλικα παιδιά που διαμένουν στην ίδια με αυτούς κατοικία και ανέρχεται στο ποσό το 3.980 DK ετησίως (517 €) ανεξάρτητα από τον αριθμό των παιδιών.
- ✓ Ειδικό παιδικό επίδομα: Καταβάλλεται σε παιδιά που έχουν χάσει τον ένα ή και τους δύο γονείς τους ή όταν δεν έχει αναγνωριστεί η πατρότητα. Ειδικό επίδομα παρέχεται σε παιδιά και σε περιπτώσεις που ο ένας ή και οι δύο γονείς είναι συνταξιούχοι αλλά και σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις. Το επίδομα ανέρχεται στο ποσό των 11.280 DK ετησίως (1.464 €) ποσό που καταβάλλεται στο διπλάσιο σε παιδιά ορφανά.
- ✓ Επιπρόσθετο επίδομα 43 € μηνιαίως για κάθε παιδί μονογονεϊκής οικογένειας και 43 € το μήνα για κάθε νοικοκυριό με αρχηγό μόνο γονέα με κατάθεση πιστοποιητικού οικογενειακής κατάστασης κάθε χρόνο.
- ✓ Οικονομική βοήθεια παρέχεται σε μόνους γονείς με περιορισμένες ικανότητες εργασίας σε συνδυασμό με άλλες παροχές επαγγελματικής αποκατάστασης

Σε σχέση με την καταβολή των επιδομάτων στους μόνους γονείς υπάρχει σαφής όρος ότι οι μόνοι γονείς θα πρέπει να φέρουν βεβαίωση στις δημοτικές αρχές ότι παραμένουν σε κατάσταση μονογονεϊκότητας διαφορετικά τα επιπρόσθετα επιδόματα δεν καταβάλλονται (Ministry of social Affairs, 2002).

3.9 Η κοινωνική πολιτική Για τη Μητρότητα : Συγκριτική παρουσίαση Δανίας –Ελλάδας

1) Προστασία μητρότητας: Προϋποθέσεις για τις Παροχές σε είδος και τα επιδόματα

Δανία: Οι παροχές σε είδος στη Δανία αφορούν την νοσοκομειακή φροντίδα και περίθαλψη αναφορικά με την εγκυμοσύνη.

Η προϋπόθεση για παροχές σε είδος στη Δανία είναι 6 εβδομάδες παραμονής στη χώρα, ενώ για τις χρηματικές παροχές οι προϋποθέσεις είναι περίοδος 120 ωρών εργασία σε 13 εβδομάδες ή συμπλήρωση εκπαίδευσης ή επιμόρφωσης για τουλάχιστον 18 μήνες ή τα άτομα να τελούν υπό πρακτική άσκηση ως μέρος της εκπαίδευσης τους. Σε περίπτωση ανεργίας προϋπόθεση είναι τα άτομα να έχουν ασφάλιση ανεργίας ή παρόμοια κοινωνική ασφάλιση. Επιδόματα περιορισμένης διάρκειας, επίσης δικαιούνται άτομα που εργάζονται σε «ευέλικτη» εργασία με εργοδότη το δημόσιο ή ιδιώτη. Στην περίπτωση που το άτομο εργάζεται σε δική του επιχείρηση ή η εργασία του δεν υπάγεται στην εργοδοσία άλλου από τον εαυτό του, για διάστημα 6 τουλάχιστον μηνών μέσα στο τελευταίο έτος εκ των οποίων ο ένας μήνας ακολουθεί την περίοδο ασθένειας.

Ελλάδα: Οι αντίστοιχες για τη χώρα μας προϋποθέσεις είναι 50 μέρες ασφάλισης για τις παροχές σε είδος και για τα επιδόματα 200 μέρες εργασίας κατά τη διάρκεια των τελευταίων 2 ετών. Στη χώρα μας η πολιτική μητρότητας απευθύνεται σε όλες τις ασφαλισμένες γυναίκες και στις συζύγους ή τις εξαρτώμενες από ασφαλισμένο άτομο. Στην Ελλάδα περιλαμβάνουν το βοήθημα τοκετού που ανέρχεται στα 626€.

2) Οι άδειες μητρότητας

Δανία: Για τις εργαζόμενες και τις αυτοαπασχολούμενες ή για εκείνες τις γυναίκες που παρακολουθούν προγράμματα επιμόρφωσης στα πλαίσια προγραμμάτων καταπολέμησης της ανεργίας παρέχεται επίδομα μητρότητας 4 εβδομάδες πριν τον τοκετό και 24 εβδομάδες μετά. Τις 10 τελευταίες από τις 24 εβδομάδες αντί για την μητέρα το επίδομα μπορεί να παρέχεται στον πατέρα. Σε περίπτωση που προβλέπεται από συλλογική σύμβαση εργασίας ο μισθός μπορεί να συνεχίσει να παρέχεται. Στην περίπτωση αυτή ο εργοδότης λαμβάνει το επίδομα τοκετού.

Ελλάδα: Το επίδομα στην Ελλάδα παρέχεται σε ασφαλισμένες γυναίκες για διάστημα 56 ημερών προ τοκετού και 56 ημέρες έπειτα, βέβαια η διάρκεια εξαρτάται και από τον ασφαλιστικό φορέα του ατόμου.

3) Φορολόγηση επιδομάτων μητρότητας - προϋποθέσεις ύψους εισοδήματος

Δανία: Τα επιδόματα φορολογούνται πλήρως, παρέχονται ανεξαρτήτως εισοδήματος και δεν χορηγούνται φορολογικές ελαφρύνσεις. Παρακράτηση μέρους των επιδομάτων γίνεται σε περίπτωση παροχής αντισταθμιστικής σύνταξης.

Ελλάδα: Τα επιδόματα φορολογούνται πλήρως στην περίπτωση που το συνολικό ετήσιο εισόδημα υπερβαίνει τα 6.163 € παρέχονται ωστόσο φορολογικές ελαφρύνσεις σε ειδικές περιπτώσεις. Η φορολόγηση μειώνεται κατά 88€ για οικογένειες με ένα παιδί, 205€ για δύο παιδιά, 616€ για τρία και 939€ για τέσσερα παιδιά. Δεν γίνονται κρατήσεις από τα επιδόματα.

4) Οικογενειακά επιδόματα

Δανία: Φορολογούμενες παροχές με την προϋπόθεση της μόνιμης διαμονής στη χώρα. Τα περισσότερα επιδόματα παρέχονται σε όλους τους κάτοικους της χώρας με εξαίρεση συγκεκριμένα επιδόματα που απευθύνονται σε κατοίκους Δανούς ή αλλοδαπούς που διαμένουν μόνιμα στη χώρα για διάστημα 1 έως τριών ετών. Προϋποθέσεις είναι το παιδί να είναι μόνιμος κάτοικος της χώρας και η καταβολή φόρων τουλάχιστον από τον ένα γονέα. Τα επιδόματα παρέχονται στους γονείς μέχρι τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους του παιδιού. Το ποσό ήταν 405 € κάθε τρεις μήνες για κάθε παιδί 0-3 ετών δηλαδή 135 περίπου € το μήνα, το έτος 2000. Για παιδιά 3-7 το ποσό ήταν 123 € το μήνα. Για παιδιά 7-18 το ποσό αντιστοιχούσε σε 96 € μηνιαίως. Οικογένειες στις οποίες ο ένας ή και οι δύο γονείς έχουν συνταξιοδοτηθεί ανάλογα με το εισόδημά τους δικαιούνται ειδικό επίδομα. Οι γονείς με παιδιά κάτω των 8 ετών δικαιούνται άδεια για την φροντίδα των παιδιών. Επιδόματα ανατροφής παιδιών παρέχονται τόσο σε μισθωτούς όσο και σε μη μισθωτούς που πληρούν τις προϋποθέσεις για δικαίωμα καθημερινών επιδομάτων σε περίπτωση ασθένειας. Το ποσό που λαμβάνουν αντιστοιχεί στο 60% του επιδόματος ανεργίας. Οι γονείς των οποίων τα παιδιά είναι εγγεγραμμένα στον ίδιο παιδικό σταθμό δικαιούνται μείωση διδάκτρων.

Ελλάδα: Τα επιδόματα παρέχονται για υποστήριξη των παιδιών των εργαζομένων. Παρέχονται σε μισθωτούς με παιδιά. Προϋποθέσεις είναι το παιδί να είναι μόνιμος κάτοικος της χώρας ή άλλου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής ένωσης. Τα επιδόματα παρέχονται μέχρι την συμπλήρωση του 18^{ου} έτους του παιδιού ή του 22^{ου} στην περίπτωση που φοιτεί σε ανώτερο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Στην περίπτωση αναπηρίας του παιδιού, που αποκτήθηκε έως την ηλικία των 18 ετών του παιδιού ή υπήρχε εκ γενετής, το όριο ηλικίας δεν ισχύει. Τα επιδόματα ανέρχονταν στο ποσό των 5.87 € το μήνα για ένα παιδί, 18 € για δύο, 40 € για τρία και 48 € για οικογένειες με τέσσερα παιδιά το έτος 2000. Τα ποσά παρέχονται ανεξαρτήτως εισοδήματος. Για την Ελλάδα άμεσα επιδόματα για την ανατροφή των παιδιών δεν υφίστανται.

5) Επιδόματα για ειδικές περιπτώσεις γονέων

Δανία: Το έτος 2000 ίσχυαν τα παρακάτω: Επιπρόσθετο επίδομα 43 € μηνιαίως για κάθε παιδί μονογονεϊκής οικογένειας και 43 € το μήνα για κάθε νοικοκυριό με αρχηγό μόνο γονέα με κατάθεση πιστοποιητικού οικογενειακής κατάστασης κάθε χρόνο. Σε περίπτωση ανεργίας τα επιδόματα και οι παροχές δε διαφοροποιούνται. Για του γονείς που έχουν συνταξιοδοτηθεί το επίδομα ήταν 123 € επιπροσθέτως για κάθε παιδί, 43 € για το νοικοκυριό αν και οι δυο βρίσκονται σε σύνταξη, και 109 € για κάθε παιδί εάν συνταξιούχος είναι μόνο ο ένας.

Ελλάδα: Τα επιδόματα αντίστοιχα για το έτος 2000 έχουν ως εξής: Επιπρόσθετο επίδομα 3.62 € για κάθε παιδί οικογένειας της οποίας ο, η αρχηγός είναι χήρος, -α, ανάπηρος, -η ή εκτελεί τη στρατιωτική του θητεία μόνο στην περίπτωση που το μηνιαίο εισόδημα δεν ξεπερνά ένα συγκεκριμένο όριο εισοδήματος. Επιπρόσθετο επίδομα 3.62 € μηνιαίως για τους γονείς ανάπηρων παιδιών. Σε περίπτωση ανεργίας τα επιδόματα και οι παροχές διατηρούνται αν έχουν προηγηθεί 50 μέρες εργασίας μέσα στο τελευταίο έτος. Επίσης στην περίπτωση που το άτομο

λαμβάνει επίδομα ανεργίας για 2 τουλάχιστον μήνες ή για γυναίκες που απείχαν από την εργασία τους εξαιτίας άδειας μητρότητας για διάστημα δύο μηνών.

6) Φορολόγηση οικογενειακών επιδομάτων

Δανία: Τα οικογενειακά επιδόματα δεν φορολογούνται. Κρατήσεις για εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση δεν γίνονται.

Ελλάδα: Τα επιδόματα φορολογούνται πλήρως με εξαίρεση τους ανάπηρους απόστρατους, τα θύματα πολέμου και τις οικογένειες τους, τους τυφλούς και παραπληγικούς. Τα επιδόματα φορολογούνται στην περίπτωση που το ετήσιο εισόδημα υπερβαίνει τα 6.163€ . Μείωση φόρων γίνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών.88 ευρώ για κάθε οικογένεια με ένα παιδί, 205€ για δύο, 616€ για τρία και 939€ για τέσσερα παιδιά. Κρατήσεις για συνεισφορά στην κοινωνική ασφάλιση δε γίνεται από τα οικογενειακά επιδόματα.(Social Protection in the Eu Member States and the European Economic Area, Mutual Information System on Social Protection, European Commission, 2000)

Πίνακας Α12. Συγκριτικός Πίνακας Οικογενειακής πολιτικής Ελλάδας-Δανίας

	Ελλάδα	Δανία
Ευθύνη διαχείρισης θεμάτων οικογ/κής πολιτικής	Πολλοί και αλληλοεπικαλυπτόμενοι φορείς που δρουν αποσπασματικά χωρίς να συνεργάζονται μεταξύ τους	Μοιράζεται ανάμεσα σε 3 υπουργεία Δεν υπάρχουν επικαλύψεις Συνεργασία δημοσίων ιδιωτικών και

		εθελοντικών φορέων
Ρόλος τοπικής αυτοδιοίκησης	Περιορισμένες ευθύνες που δε συνοδεύονται από την απαραίτητη κρατική χρηματοδότηση και υποστήριξη	Αυξημένες ευθύνες σε επίπεδο προνοιακής και επιδοματικής πολιτικής Μεγάλη αυτονομία Κρατική υποστήριξη και εποπτεία
Ρόλος εθελοντικού τομέα	Περιορισμένος	Εκτεταμένος και σε άμεση συνεργασία με το Δημόσιο
Αποδέκτες Μέτρων	Οικογένειες με κοινωνικά-οικονομικά προβλήματα	Όλες οι οικογένειες
Συμμετοχή-επιρροή Χρηστών	Περιορισμένη	Οι πολίτες υποχρεούνται να συμμετέχουν στην οργάνωση των προγραμμάτων
Παιδική προστασία	Ανεπαρκής αριθμός δημόσιων βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών Δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των εργαζόμενων γονέων Δεν υπάρχει περιθώριο επιλογής υπηρεσιών παιδικής προστασίας	Επαρκής αριθμός κέντρων παιδικής προστασίας Δυνατότητα επιλογής των υπηρεσιών ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας
Επιδοματική πολιτική	Περιορισμένη παροχή επιδομάτων Εξαιρετικά χαμηλά ποσά	Εκτεταμένη παροχή επιδομάτων (παρέχονται στο σύνολο των οικογενειών με παιδιά) Υψηλά ποσά
Στεγαστικά μέτρα	Περιορισμένα	Στεγαστική επιχορήγηση σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα
Εναρμόνιση Οικογένειας -Εργασίας	Περιορισμένη	Αποτελεί κύριο στόχο των μέτρων παιδικής προστασίας
Πολιτική για τους μόνους γονείς	Αποσπασματική- δεν υπάρχουν συγκεκριμένα μέτρα για τις μονογ/κές οικογένειες Δεν καλύπτονται από τα μέτρα Οικογενειακής πολιτικής	Εκτεταμένη Οι μονογ/κές οικογένειες αποτελούν ομάδα που δέχεται ιδιαίτερη στήριξη Οι μόνοι γονείς καλύπτονται και από τα γενικότερα μέτρα Οικογενειακής πολιτικής
Εφαρμογή μέτρων	Πολλά μέτρα ανενεργά λόγω έλλειψης ενημέρωσης των αποδεκτών	Ενεργή κοινωνική προστασία
Πρόσβαση στις παροχές	Πολυδαίδαλες και χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες Έλλειψη ενημέρωσης του κοινού για τις παροχές	Εύκολη πρόσβαση για όλους
Συγκεντρωτισμός Υπηρεσιών	Οι υπηρεσίες παρέχονται κατά κανόνα στα αστικά κέντρα	Οι υπηρεσίες είναι κατά κανόνα αποκεντρωμένες

ΜΕΡΟΣ Β΄ (Ερευνητικό)

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η περιγραφή και ανάλυση των διαστάσεων του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα και στη Δανία σε σχέση και με το σύστημα κοινωνικής πολιτικής της κάθε χώρας. Το είδος έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική επιτόπια έρευνα. Η ποιοτική έρευνα κρίθηκε ως η πιο ενδεδειγμένη αφ' ενός λόγω της ανάγκης για εις βάθος διερεύνηση του ζητήματος της μονογονεϊκότητας, αλλά και εξαιτίας της πρακτικής δυσκολίας να εξευρεθεί και να μελετηθεί μεγάλος αριθμός μόνων μητέρων. Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο των ημιδομημένων συνεντεύξεων που διεξήχθησαν αντίστοιχα στην πόλη Odense της Δανίας και στην Αθήνα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

1.1 Η διαδικασία επιλογής του δείγματος

Τα κριτήρια επιλογής των δειγμάτων ήταν κοινά και για τις δυο χώρες και είναι τα εξής:

- 1) Είναι μητέρες άγαμες, διαζευγμένες ή σε διάσταση
- 2) Είναι αρχηγοί νοικοκυριού μονογονεϊκής οργάνωσης
- 3) Έχουν υπό την προστασία τους ένα τουλάχιστον ανήλικο παιδί
- 4) Είναι ηλικίας μεταξύ 20-50 ετών
- 5) Είναι κάτοικοι της πόλης Odense της Δανίας και της Αθήνας (συμπεριλαμβανομένων και των περιχώρων)

Επίσης ένα επιπλέον κριτήριο που θέσαμε στην αρχή ήταν οι μητέρες να έχουν εργασιακή απασχόληση. Δεδομένου όμως ότι η εύρεση δείγματος στη Δανία ήταν μία υπόθεση αρκετά πολύπλοκη αυτό το αρχικό κριτήριο δεν τηρήθηκε.

Η μέθοδος δειγματοληψίας στη Δανία ήταν η σκόπιμη δειγματοληψία μη πιθανότητας.

Για να εντοπιστεί το δείγμα της Δανίας συνεργάστηκε η Κοινωνική Λειτουργός της περιοχής η οποία μεσολάβησε για την αρχική επικοινωνία με τις μονογονεϊκές οικογένειες της περιοχής. Προκειμένου να ενημερωθούν οι μητέρες σχετικά με το αντικείμενο της μελέτης εστάλη επιστολή στην οποία αναφερόταν το θέμα και το σκοπός της Έρευνας, η τήρηση του απορρήτου των συνομιλιών και άλλων προσωπικών δεδομένων που δεν αποτελούν αντικείμενο της έρευνας. Επίσης με τις επιστολές οι μητέρες ενημερώθηκαν για την μαγνητοφώνηση των συναντήσεων, για τους κεντρικούς άξονες της συζήτησης και για την παρουσία διερμηνέα για μετάφραση των ερωτήσεων και των απαντήσεων από τα αγγλικά στη γλώσσα των συνεντευξιζόμενων και το αντίστροφο. Έξι από τις επτά μητέρες που προσεγγίστηκαν αρχικά δέχτηκαν να συνεργαστούν. Ζητήθηκε συνεργασία και από τον παιδικό σταθμό της περιοχής και ακολουθήθηκε η ίδια τακτική των επιστολών. Καμία όμως μητέρα δε δέχθηκε να συνεργαστεί από το σύνολο των τεσσάρων που προσεγγίστηκαν. Προτάσεις για συνεργασία έγιναν και σε χρήστες και εθελοντές του Social Café όπου πραγματοποίησα την πρακτική μου άσκηση. Ζητήθηκε συνεργασία από 5 άτομα και δέχτηκαν να συμμετάσχουν τα 4. Το προσωπικό του κέντρου μεσολάβησε και για την υπόδειξη των μόνων γονέων που επισκέπτονται ή εργάζονται εθελοντικά στο πλαίσιο και για την απόσπαση θετικής απάντησης για συνεργασία. Πρέπει να σημειωθεί ότι το έντυπο με τους άξονες της συνάντησης μεταφράστηκε

από τα ελληνικά στα αγγλικά από την ερευνήτρια και μαζί με την επιστολή μεταφράστηκαν στη γλώσσα των συνεντευξιαζόμενων από τον Δανό Κοινωνικό Παιδαγωγό του Social Café.

Αντίστοιχα για την ανεύρεση του δείγματος στην Αθήνα και τις γύρω περιοχές επιδιώχθηκε αρχικά συνεργασία με το Κέντρο βρεφών «Μητέρα». Δεδομένου του επαγγελματικού απορρήτου του προσωπικού ή συνεργασία θεωρήθηκε ιδιαίτερα δύσκολη και η διαδικασία πρόσβασης σε χρήστες των υπηρεσιών του Κέντρου χρονοβόρα. Επίσης έγιναν προσπάθειες προσέγγισης του Κ.Ε.Θ.Ι. στο Ηράκλειο οι οποίες απέβησαν άκαρπες για τους ίδιους λόγους. Χρησιμοποιήθηκε τελικά το δίκτυο των γνωστών, συγγενών και φίλων με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας». Βρέθηκαν δηλαδή 4 μητέρες οι οποίες στη συνέχεια με παρέπεμψαν σε άλλες 6 έτσι ώστε να συμπληρωθεί το δείγμα με 10 συνεντεύξεις. Στην παρουσίαση όμως του ερευνητικού μέρους έγινε η ανάλυση των 9 συνεντεύξεων, αφού η μία μητέρα δεν συμπεριλήφθηκε τελικά δεδομένου ότι δεν πληρούσε όλα τα κριτήρια, όπως αποδείχθηκε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

1.2 Η συλλογή των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της ημιδομημένης συνέντευξης. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε λόγω της δυνατότητας που προσφέρει για διατήρηση των κεντρικών αξόνων που αποτελούν το κύριο αντικείμενο της έρευνας, δίνοντας παράλληλα στον συνεντευξιαζόμενο τη δυνατότητα να αναπτύξει τη σκέψη του εις βάθος και να εστιάσει στα σημεία που εκείνος θεωρεί σημαντικότερα και τα οποία δε θα ήταν δυνατό εμείς να προβλέψουμε. Το γεγονός ότι η έρευνα βασίστηκε σε επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα και όχι υποθέσεις οδήγησε στην επιλογή μεθόδου που θα περιλάμβανε ως επί το πλείστον ανοιχτές ερωτήσεις έτσι ώστε να διερευνηθεί το κάθε ζήτημα και όχι να επαληθευτεί ή να διαψευσθεί. Η ημιδομημένη συνέντευξη εξυπηρέτησε καλύτερα αυτό το σκοπό.

Προκειμένου να συνταχθούν οι κεντρικοί άξονες της συνέντευξης μελετήθηκε η βιβλιογραφία, ερευνήθηκε η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και των διαστάσεων του και εντοπίστηκαν οι βασικές δυσκολίες των μόνων γονέων όπως παρουσιάζονται στα σχετικά κείμενα. Η δομή της συνέντευξης στην τελική μορφή της είχε ως εξής:

- Δημογραφικά χαρακτηριστικά και στοιχεία (ηλικία, αριθμός παιδιών, διάστημα μονογονεϊκότητας, επάγγελμα, εισόδημα κ.λπ.)
- Διερεύνηση υποστηρικτικών δικτύων
- Εντοπισμός κυρίων δυσκολιών κοινωνικοοικονομικού περιεχομένου
- Διερεύνηση σχέσεων με το σύστημα κοινωνικής προστασίας

Οι συνεντεύξεις τη Δανίας, δεδομένων των δυσκολιών αναφορικά με το θέμα της γλώσσας, πραγματοποιήθηκαν ορισμένες στα αγγλικά, ενώ για τις υπόλοιπες χρησιμοποιήθηκαν διερμηνείς οι οποίοι μετέφραζαν από τα αγγλικά στη γλώσσα του ερωτώμενου και αντιστρόφως.

Ως διερμηνείς χρησιμοποιήθηκαν δύο σπουδάστριες Κοινωνικής Εργασίας και ένας Κοινωνικός Παιδαγωγός του Social Café. Στις περιπτώσεις διερμηνείας εξασφαλιζόταν η τήρηση των κανόνων δεοντολογίας σχετικά με το απόρρητο και ενημερωνόταν σχετικά με αυτό η κάθε συμμετέχουσα μητέρα πριν από την έναρξη της συνέντευξης.

Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν. Σε όλες τις περιπτώσεις ζητήθηκε άδεια για επανάληψη της συνάντησης ή τηλεφωνική επικοινωνία για τη διευκρίνιση

ορισμένων απαντήσεων ή για τη συμπλήρωση ερωτήσεων που παραλήφθηκαν. Σε ορισμένες περιπτώσεις πραγματοποιήθηκε δεύτερη συνάντηση ή τηλεφωνική επικοινωνία έτσι ώστε να καλυφθούν όλες οι ερωτήσεις.

1.3 Ο τόπος διεξαγωγής των συνεντεύξεων

Ο χώρος πραγματοποίησης της εκάστοτε συνάντησης ποικίλλει προς διευκόλυνση των συμμετεχόντων. Στη Δανία οι περισσότερες συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν στο Social Café (6), κάποιες στο γραφείο της Κοινωνικής Λειτουργού (3) και μία στο σπίτι της συνεντευξιαζόμενης.

4 από τις συνεντεύξεις στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν στα σπίτια των εξυπηρετούμενων, και 5 σε επαγγελματικούς ή άλλους χώρους, αναλόγως της επιθυμίας της κάθε συνεντευξιαζόμενης η οποία έγινε σε κάθε περίπτωση σεβαστή. Σε σχέση με τον τόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων παρουσιάστηκαν ορισμένες διαφορές ανάμεσα στο ύψος των συναντήσεων μεταξύ των συνεντευξιαζόμενων στις δύο χώρες.

Η έλλειψη επαγγελματικού χώρου για την πραγματοποίηση των συναντήσεων στην Ελλάδα δημιούργησε φαινόμενα έλλειψης ορίων στην επικοινωνία από την πλευρά του συνεντευξιαζόμενου και σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε αυξημένη η ανάγκη να τεθούν όρια από την πλευρά του συνεντευκτή, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων με αποτέλεσμα να μην την αμεσότερη επικοινωνία αλλά και την δυσκολία στην οριοθέτηση της σχέσης και της επικοινωνία αναφορικά με θέματα ροής της συζήτησης. Το γεγονός ότι πολλές φορές το άτομο βρισκόταν ανάμεσα σε άλλα άτομα της οικογένειας δεν ευνοούσε την επικοινωνία.

Από την άλλη η πραγματοποίηση των συναντήσεων στη Δανία, που έγιναν στο social café ή το γραφείο της κοινωνικής λειτουργού, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν χρήστες ή εθελοντές του κέντρου, δημιουργούσε μια απόσταση που περιόριζε την επικοινωνία, σε συνδυασμό πάντα με την παρουσία του διερμηνέα ή την συνομιλία στα αγγλικά. Αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως λειτούργησε θετικά σε ό,τι αφορά το θέμα των ορίων και της ροής της συζήτησης.

1.4 Δυσκολίες που προέκυψαν:

Στη Δανία:

Δυσκολία παρουσιάστηκε σε σχέση με την εύρεση δείγματος στη Δανία, παρά το αυξημένο ποσοστό μονογονεϊκών οικογενειών, εξαιτίας της γλώσσας και των περιορισμένων διασυνδέσεων του συνεντευκτή με φορείς. Η προετοιμασία πρόσκλησης για συνεργασία παρά την ύπαρξη συνδεδεμένων κρίκων διήρκεσε αρκετά λόγω πολιτισμικών παραγόντων, όπως η τυπικότητα και ο προγραμματισμός των Δανών, παράγοντες οι οποίοι συνετέλεσαν στην χρονοβόρα διαδικασία πραγματοποίησης των περισσότερων συναντήσεων. Η συγκέντρωση του δείγματος και η πραγματοποίηση των συναντήσεων ολοκληρώθηκε σε 4-5 μήνες. Η διαφορά της γλώσσας απέτρεψε ενδεχομένως κάποιους από το να συνεργαστούν στην έρευνα.

Επίσης το θέμα της γλώσσας υπήρξε εμπόδιο και στη συγκέντρωση των δεδομένων αν σκεφτεί κανείς ότι κάποιες συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν σε γλώσσα η οποία δεν ήταν η μητρική για κανέναν, με ότι περιορισμούς στην έκφραση συνεπάγεται αυτό, ενώ οι υπόλοιπες υποβλήθηκαν σε πολλαπλές μεταφράσεις από τη

μία γλώσσα στην άλλη με πιθανότητες ένα ποσοστό πληροφοριών να μη μεταφράστηκε και να «χάθηκε».

Η παρουσία διερμηνέα ίσως να λειτούργησε ανασταλτικά σε ορισμένες περιπτώσεις, δεδομένου ότι με μεγαλύτερη δυσκολία αναφέρεται κανείς σε προσωπικά θέματα μπροστά σε δύο αγνώστους.

Στην Ελλάδα

Δυσκολίες παρουσιάστηκαν και στην Ελλάδα σε σχέση με την εύρεση του δείγματος εξαιτίας των πολυδαίδαλων διαδικασιών που απαιτούνται για την αίτηση συνεργασίας με φορείς προκειμένου να έρθει κανείς σε επαφή με τους εξυπηρετούμενους της εκάστοτε υπηρεσίας. Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες παρεμπόδισαν την εύρεση δείγματος μέσα από φορείς που συνεργάζονται με μόνες μητέρες.

Η εύρεση δείγματος μέσω του προσωπικού κοινωνικού κύκλου και τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, αν και δεν ήταν χρονοβόρα, δημιούργησε κωλύματα, όπως κατάργηση της τυπικότητας και των επαγγελματικών ορίων, καθώς και δυσκολία στην διατήρηση ροής και την συγκέντρωση σε συγκεκριμένες απαντήσεις. Οι ερωτώμενοι συχνά έφευγαν από το θέμα, ήταν εξαιρετικά ομιλητικοί και επεδίωκαν μία εγγύτητα που δεν αρμόζει στη συνεργασία τέτοιου είδους, παρά το γεγονός ότι με καμία από τις συμμετέχουσες δεν προϋπήρχε άμεση σχέση και γνωριμία πριν τη συνάντηση για συνέντευξη.

Γενικότερες δυσκολίες

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως λόγω της δυσκολίας εύρεσης δείγματος ένα από τα αρχικά κριτήρια επιλεξιμότητας του δείγματος παραλείφθηκε και αυτό είναι το κριτήριο εργασίας των μητέρων που συμμετείχαν.

1.5 Η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, η καταγραφή, οργάνωση και ανάλυση των δεδομένων

Σε σχέση με την καταγραφή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της μαγνητοφώνησης με τη συγκατάθεση των συνεντευξιαζόμενων. Εν συνεχεία η κάθε συνέντευξη απομαγνητοφωνήθηκε ως είχε, παραλήφθηκαν μόνο ορισμένα σχόλια και σημεία της συζήτησης, σε κάποιες από τις συνεντεύξεις, που κρίθηκαν εντελώς εκτός θέματος αναφορικά με την συζήτηση και την έρευνα.

Προκειμένου να οργανωθεί καλύτερα το υλικό από τις συνεντεύξεις και να αναλυθεί με τρόπο που να διευκολύνει τη συγκρισιμότητα των δεδομένων μεταξύ των δύο χωρών χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα excel. Η κάθε συνέντευξη αναλύθηκε σε θεματικές κατηγορίες, μία για κάθε δεδομένο της καταγεγραμμένης συνομιλίας. Σε πίνακες του excel (έναν για κάθε χώρα) δημιουργήθηκαν στήλες με τις θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν. Τα δεδομένα, της κάθε συνέντευξης, καταχωρήθηκαν στις στήλες που δημιουργήθηκαν στους πίνακες του excel. Τα αποτελέσματα προέκυψαν μετά από τη σύγκριση και την ομαδοποίηση των δεδομένων που καταχωρήθηκαν στο excel. Δημιουργήσαμε πίνακες με τις διαστάσεις της κάθε θεματικής κατηγορίας ξεχωριστά, ομαδοποιώντας τις όμοιες πληροφορίες έτσι όπως αυτές αναδεικνύοντουσαν από τις απαντήσεις των ερωτώμενων για την κάθε χώρα ξεχωριστά αλλά και για τις δύο μαζί συγκριτικά. Στη συνέχεια κατασκευάστηκαν

πίνακες που συνδυάζουν τις διαστάσεις ορισμένων βασικών θεματικών κατηγοριών με κοινωνικό- δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Τέτοιου είδους πίνακες κατασκευάστηκαν και για τις δύο χώρες. Με βάση τα δεδομένα που προέκυψαν από τους πίνακες σε συνδυασμό με τα ερευνητικά ερωτήματα παρουσιάστηκε η περίπτωση της κάθε χώρας και η σύγκριση των δύο χωρών.

1.6 Ηθικά και άλλα ζητήματα που ανακύπτουν

Το πρώτο ζήτημα αφορά την μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων. Είναι γνωστό το δίλημμα ανάμεσα στην μαγνητοφώνηση ή μη των συναντήσεων δεδομένου ότι η συμπεριφορά του υπό μελέτη πληθυσμού δεν είναι η ίδια πάντα και στις δύο περιπτώσεις. Στην περίπτωσή μας για την προάσπιση της αρχής της αξιοπιστίας της έρευνας αποφασίσαμε να μαγνητοφωνηθούν οι συναντήσεις με τη συγκατάθεση των μητέρων που συνεργάστηκαν για την έρευνα.

Το θέμα της διεξαγωγής των συναντήσεων σε άλλους χώρους (ιδιωτικούς ή επαγγελματικούς) αποτελεί ενδεχομένως ζήτημα κυρίως στις περιπτώσεις που επιλέχθηκαν άλλοι χώροι εκτός του σπιτιού. Προτιμήθηκε παρ' όλα αυτά η αποδοχή των επιλογών των συμμετεχουσών στις περιπτώσεις που δεν υπήρχε άλλη δυνατότητα, έχοντας πάντα υπόψη τον περιορισμένο αριθμό των διαθέσιμων ατόμων.

Ακόμα μας απασχόλησε το ζήτημα της παρουσίας του διερμηνέα για δύο λόγους. Το ένα θέμα ήταν η τήρηση του απορρήτου το οποίο λύθηκε με την συνεργασία με άτομα που λόγω ιδιότητας δεσμεύονται από το απόρρητο (φοιτητές κοινωνικούς λειτουργούς και τον διευθυντή του social cafe, κοινωνικό παιδαγωγό). Το άλλο ζήτημα ήταν κατά πόσο θα επηρέαζε η παρουσία τρίτου ατόμου την ανοιχτή επικοινωνία. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήθηκαν διερμηνείς μόνο σε πέντε από τις δέκα περιπτώσεις που το επίπεδο αγγλικών κρίθηκε μη επαρκές για να πραγματοποιηθεί η συνέντευξη.

Η παρουσία, ή μη, διερμηνέα ήταν ακόμη ένα δίλημμα εξαιτίας της μεγαλύτερης δυνατότητας έκφρασης στη μητρική γλώσσα στην περίπτωση παρουσίας διερμηνέα εξαιτίας όμως του κινδύνου απώλειας πληροφοριών κατά τις πολλαπλές μεταφράσεις προτιμήθηκε η πραγματοποίηση συνεντεύξεων στα αγγλικά με εκείνους που το επίπεδο τους στη γλώσσα το επέτρεπε.

2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 Ελλάδα

2.1.1 Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα της Ελλάδας αποτελείται από 9 γυναίκες-αρχηγούς μονογονεϊκών νοικοκυριών, ηλικίας από 29 έως 46 ετών. Οι ηλικίες των παιδιών ποικίλλουν από 10 μηνών έως και 17 ετών. Ο αριθμός παιδιών κατά οικογένεια είναι από 1 έως 3. Κατά μέσο όρο 1.7 ανά νοικοκυριό. Τα 8 στα 9 άτομα του δείγματος είχαν ολοκληρώσει 12ετή εκπαίδευση, ενώ τα 5 από αυτά είχαν ακόμη υψηλότερη εκπαίδευση (ανώτερη ή ανώτατη σχολή ή μεταπτυχιακές σπουδές). Δύο μόνο από τις μητέρες του δείγματος δεν εργάζονται ενώ οι υπόλοιπες εργάζονται σε δάωρη βάση. Δύο από τις μητέρες έχουν παιδιά εκτός γάμου από προηγούμενες σχέσεις τους. Και οι δύο έχουν αποκτήσει δεύτερο παιδί με γάμο. Το σύνολο των διαζευγμένων είναι 6 ενώ οι μητέρες σε διάσταση είναι 3. Το διάστημα κατά το οποίο βρίσκονται σε μονογονεϊκότητα ποικίλλει από 7 μήνες έως 7 χρόνια. Ο μέσος όρος διαστήματος σε κατάσταση μονογονεϊκότητας ύστερα από διάσταση ή διαζύγιο με τον τελευταίο σύντροφο είναι 3.5 χρόνια κατά προσέγγιση. Η ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού κυμαίνεται από 25-33 ετών. Η μέση ηλικία είναι αυτή των 28.4 ετών. Το εισόδημα κυμαίνεται από 1300-1400 € έως και 4.300 €. Θα χωρίζαμε τις μητέρες σε 2 εισοδηματικές κατηγορίες. Εκείνες που εισπράττουν 1200-2000 € μηνιαίως, κατηγορία στην οποία εντάσσονται 5 μητέρες του δείγματος και εκείνες που έχουν μηνιαίο εισόδημα 2.000 € και πάνω. (Στο εισόδημα περισσότερο από τα ποσά μας ενδιαφέρει να γνωρίζουμε τις πηγές του εισοδήματος στην κάθε χώρα). Μόνο η μία από τις 9 οικογένειες συγκατοικεί με άλλη οικογένεια, και μία ακόμα έμενε με άλλους συγγενείς κάτω από την ίδια στέγη έως πρόσφατα. (πρόκειται για 2 νοικοκυριά στο ίδιο σπίτι) (Πίνακας Β1). Καμία μητέρα δεν πάσχει από χρόνια πρόβλημα υγείας και μία μόνο μητέρα αντιμετωπίζει πρόβλημα υγείας του παιδιού (σύνδρομο Down).

Πίνακας Β1. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος - Ελλάδα

	Ελλάδα
Ηλικία μητέρων	29-46
Ηλικία παιδιών	10 μηνών έως 17 ετών
Αριθμός παιδιών (μέση τιμή)	1.7
Αρ. Εργαζομένων	7
Διαζευγμένες μητέρες	6
Μητέρες σε διάσταση	3
Διάστημα μονογονεϊκότητας (μέση τιμή)	3.5 έτη
Ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού (μέση τιμή)	28.7
Εισόδημα	1300- 4.300 €
Πηγές εισοδήματος	Εργασία/προσωπική περιουσία - διατροφή
«Συννοικούσες Οικογένειες»	1

2.1.2 Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού

Οι απαντήσεις στην ερώτηση για τις σχέσεις με τον πρώην σύντροφο και τη στήριξη που έχουν από αυτόν θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε 3 κατηγορίες : εκείνες τις μητέρες που δήλωσαν ότι δέχονται τη στήριξη του σε όλους τους τομείς, μια δεύτερη κατηγορία για τις οποίες η στήριξη περιορίζεται σε οικονομικά θέματα και μια Τρίτη ομάδα στην οποία δεν υπάρχει κανενός είδους στήριξη (Πίνακας 1). (ανάλογη εισαγωγή για το πώς ομαδοποιήθηκαν οι απαντήσεις θα πρέπει να την τηρήσεις σε όλους τους παρακάτω πίνακες και μετά να αναφέρεις τα αναλυτικά αποτελέσματα)

Πιο αναλυτικά : Τρεις από τις 9 μόνες μητέρες έχουν στήριξη σε θέματα ευθύνης και ανατροφής των παιδιών από τον πατέρα

Για τις περισσότερες μητέρες η στήριξη από τον πρώην σύντροφο είναι μόνο οικονομικής φύσεως ενώ σε κάποιες περιπτώσεις οι πατέρες αναλαμβάνουν τα παιδιά μία ή δύο ημέρες μέσα στην εβδομάδα. Μία μητέρα δεν έχει στήριξη ούτε οικονομική ούτε σε άλλου είδους θέματα. Οι υπόλοιπες έχουν καλές σχέσεις και οικονομική στήριξη, αλλά τυπική στήριξη σε θέματα ανατροφής και ευθυνών αναφορικά με τα παιδιά. Στις περιπτώσεις όπου υπήρχαν εκτός γάμου παιδιά από προηγούμενες σχέσεις οι πατέρες των παιδιών αυτών δεν έχουν απολύτως καμία σχέση με τις μητέρες τους. Δεν υπάρχει επικοινωνία, ούτε στήριξη οποιασδήποτε μορφής.(Πίνακας Β2)

Πίνακας Β2. Στήριξη από τον πατέρα ή τους πατέρες των παιδιών - Ελλάδα

Στήριξη σε όλους τους τομείς	Μόνο οικονομική στήριξη-περιορισμένη στήριξη	Ανύπαρκτη στήριξη
3. Ενημερώνεται και βοηθάει για τα θέματα του παιδιού. Το βλέπει 4 φορές την εβδομάδα 8. Υπάρχει στήριξη σε όλους τους τομείς 6. 2 ^{ος} σύντροφος: στήριξη στα θέματα του δικού του και του άλλου παιδιού	2. Ο σύζυγός μου λείπει στο εξωτερικό, εγώ έχω όλη την ευθύνη 4 Μόνο στα τυπικά θέματα 5. Μόνο οικονομικά, προτιμώ να στηρίζομαι σε φίλους 7. Κυρίως οικονομική, δεν έχω χρειαστεί κάτι φοβερό 9. Μου έχει αναθέσει την ανατροφή των παιδιών εν λευκώ και στηρίζει τις επιλογές μου	1. Καμία στήριξη από κανένα από τους δύο

Από τον παρακάτω πίνακα φαίνεται πως η στήριξη από τους πατέρες των παιδιών στην Ελλάδα σχετίζεται με την οικογενειακή κατάσταση της μητέρας. Πιο συγκεκριμένα, οι μητέρες σε διάσταση δέχονται περισσότερη στήριξη από τις μητέρες που είναι διαζευγμένες. Στην περίπτωση των διαζευγμένων φαίνεται πως η στήριξη περιορίζεται σε οικονομικά ζητήματα χωρίς να αποκλείονται οι περιπτώσεις των μητέρων στις οποίες παρέχεται επαρκής στήριξη ή περιπτώσεις όπου δεν παρέχεται στήριξη σε κανένα επίπεδο. (Πίνακας Β3)

Πίνακας Β3. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σε συνδυασμό με την οικογενειακή κατάσταση της μητέρας-Ελλάδα

Οικογενειακή κατάσταση μόνων μητέρων	Στήριξη σε όλους τους τομείς	Μόνο οικονομική στήριξη – περιορισμένη στήριξη	Ανύπαρκτη στήριξη
Διαζευγμένες μητέρες	+	++++	+

Μητέρες σε διάσταση	++	+	
---------------------	----	---	--

Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει πως οι μητέρες του δείγματος θα μπορούσαν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες σε σχέση με την στήριξη από το συγγενικό δίκτυο. Σ' εκείνες στις οποίες παρέχεται επαρκής στήριξη και σ' εκείνες που παρέχεται περιορισμένη στήριξη από το συγγενικό περιβάλλον.

Αναλυτικότερα παρατηρούνται τα εξής:

Σε σχέση με τη στήριξη από το συγγενικό περιβάλλον οι περισσότερες μητέρες του δείγματος δήλωσαν ότι έχουν στήριξη από το συγγενικό δίκτυο. Σε μία περίπτωση η στήριξη των συγγενών είναι περιορισμένη έως ανύπαρκτη ενώ στήριξη παρέχεται από την οικογένεια του πρώην συντρόφου μόνο σε συναισθηματικό επίπεδο. Σε μία άλλη περίπτωση η μητέρα λόγω ειδικών αναγκών και προβλημάτων υγείας των μελών της οικογένειάς της αναγκάζεται η ίδια να παρέχει στήριξη χωρίς να υπάρχει δυνατότητα να λάβει. Η στήριξη που της παρέχεται προέρχεται από μία εξαδέλφη της. Μία τρίτη μητέρα αναφέρεται σε στήριξη αφήνοντας να εννοηθεί ότι δεν της παρέχεται πάντα το είδος στήριξης που χρειάζεται. Το είδος της στήριξης είναι στις περισσότερες περιπτώσεις η φύλαξη και η βοήθεια στα θέματα των παιδιών σε συνδυασμό με συναισθηματική στήριξη. Μία από τις μητέρες αναφέρθηκε και σε οικονομική στήριξη. (Πίνακας Β4)

Πίνακας Β4. Στήριξη από το συγγενικό δίκτυο - Ελλάδα

Επαρκής στήριξη από συγγενείς	Περιορισμένη στήριξη από συγγενείς
1. Πρακτική και συναισθηματική υποστήριξη 2. Βοηθούν πολύ 4. Με στήριξαν πολύ 5. Υποστήριξη από τη μητέρα και βοήθεια στη φύλαξη των παιδιών. 7. Οικονομική, συναισθηματική και ηθική στήριξη 9. Υπάρχει στήριξη	3. Υπάρχει στήριξη αλλά με τον τρόπο του ο καθένας, δε γίνεται πάντα δεκτή 6. Στήριξη μόνο από τους γονείς του πρώην συντρόφου 8. Δεν υπάρχει δυνατότητα στήριξης από στενούς συγγενείς, υπάρχει στήριξη από μία ξαδέλφη.

Σε ό, τι αφορά την στήριξη από τους φίλους οι απαντήσεις που πήραμε κατά τη συλλογή των δεδομένων διακρίνουν τις μόνες μητέρες σε 2 κατηγορίες. Σε εκείνες στις οποίες παρέχεται επαρκής στήριξη από το κοινωνικό δίκτυο κι εκείνες στις οποίες δεν παρέχεται στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο.

Αναφορικά με τη στήριξη του κοινωνικού δικτύου οι περισσότερες μητέρες του δείγματος ανέφεραν ότι υπάρχει ένα κοινωνικό δίκτυο που περιλαμβάνει μερικούς πολύ στενούς φίλους οι οποίοι παρέχουν υποστήριξη σε ικανοποιητικό βαθμό. Δύο άτομα της κατηγορίας αυτής αναφέρθηκαν σε περιορισμό του δικτύου των φίλων ως συνέπεια του διαζυγίου ή της διάστασης. Η στήριξη των φίλων είναι σε μερικές περιπτώσεις συναισθηματικής μορφής, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η συμπαράσταση συμπεριλαμβάνει και τη φύλαξη των παιδιών. Κάποιες μητέρες ανέφεραν ότι δεν έχουν αναπτυγμένο δίκτυο φίλων και δεν λαμβάνουν υποστήριξη ενώ μία μητέρα αναφέρθηκε σε πολύ μεγάλο κοινωνικό δίκτυο. (Πίνακας Β5)

Πίνακας Β5. Στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο - Ελλάδα

Επαρκής στήριξη από το κοινωνικό δίκτυο	Ανύπαρκτη στήριξη από το κοινωνικό δίκτυο
1. Στην πρώτη δυσκολία με βοήθησαν όλοι, πολύ μεγάλος κοινωνικός κύκλος	4. Στήριζομαι κυρίως στους συγγενείς 9. Καμία στήριξη

2. έχει περιοριστεί ο κύκλος αλλά υπάρχει στήριξη 3. Ψυχολογική και συναισθηματική στήριξη 5. Υπάρχει κοινωνικό δίκτυο και στήριξη και στήριξη π.χ. στη φύλαξη των παιδιών 7. Οι φίλοι βοηθάνε 8.συναισθηματική και πρακτική υποστήριξη. Αν χρειαστεί και οικονομική	6. Περιορισμένες κοινωνικές σχέσεις λόγω φροντίδας των παιδιών
--	--

Στο θέμα της εναρμόνισης της εργασία με την οικογενειακή ζωή διακρίνονται 4 κατηγορίες απαντήσεων. Στην πρώτη εντάσσονται οι μητέρες που δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα στο θέμα αυτό. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις μητέρες που προσέλαβαν άτομο για τη φύλαξη των παιδιών τους προκειμένου να εναρμονίσουν την εργασία με τη μητρότητα και η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τις μητέρες εκείνες που αντιμετωπίζουν προβλήματα στο συνδυασμό μητρότητας και εργασίας. Υπάρχει και μία τέταρτη κατηγορία των μητέρων εκείνων που δήλωσαν ότι αναγκάστηκαν να διακόψουν την εργασία τους λόγω των αναγκών φύλαξης και φροντίδας των παιδιών τους.

Σε σχέση με το συνδυασμό μητρότητας και εργασίας η πλειοψηφία του δείγματος του δείγματος ανέφερε ότι παρουσιάζονται δυσκολίες αναφορικά με τη φύλαξη και την φροντίδα των παιδιών, τον ελεύθερο χρόνο ή την επικοινωνία γονέα-παιδιού/ών. Δύο από τις μητέρες που ερωτήθηκαν απάντησαν ότι παρεμποδίστηκε η επαγγελματική τους αποκατάσταση λόγω της ανάγκης φροντίδας των παιδιών. Τρία άτομα του δείγματος έχουν προσλάβει άτομο για τη φύλαξη του παιδιού ή των παιδιών. Τα δύο από αυτά δηλώνουν ότι έχει συντελέσει στην εξισορρόπηση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. (Πίνακας Β6)

Πίνακας Β6. Συνδυασμός μητρότητας- εργασίας - Ελλάδα

Δεν παρουσιάζονται δυσκολίες	Φύλαξη του παιδιού/των παιδιών από άτομο που έχει προσληφθεί για αυτό το λόγο	Παρουσιάζονται δυσκολίες στη φύλαξη ή τον ελεύθερο χρόνο	Διέκοψε την εργασία της λόγω των αναγκών φύλαξης-φροντίδας του παιδιού/των παιδιών
7. Δεν δημιουργούνται δυσκολίες	2. Είναι μειωμένος ο χρόνος αλλά έχει προσληφθεί άτομο για τη φροντίδα του παιδιού 3. όχι γιατί είναι μειωμένο το ωράριο εργασίας και έχει προσληφθεί άτομο για τη φύλαξη του παιδιού	1. δυσκολίες στη φύλαξη των παιδιών-περιορισμός ελεύθερου χρόνου 4. Η φύλαξη των παιδιών ήταν μεγάλο πρόβλημα 5 Δυσκολίες στη φύλαξη των παιδιών και περιορισμός της μεταξύ τους επικοινωνία 9. Προκαλεί έλλειψη ελεύθερου χρόνου	6. Δεν εργάζεται λόγω αυξημένων αναγκών των παιδιών για φροντίδα 8. Η εργασία διακόπηκε λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και την ανατροφή του παιδιού

Οι μη εργαζόμενες, μητέρες δήλωσαν ότι επιθυμούν να εργαστούν και σκοπεύουν μελλοντικά να ξεκινήσουν να εργάζονται, μέχρι στιγμής όμως τους παρεμπόδιζε η φύλαξη και φροντίδα των παιδιών. Οι υπόλοιπες μητέρες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Σ' εκείνες που είναι ικανοποιημένες από την επαγγελματική τους αποκατάσταση, μία εκ των οποίων, δηλώνει ότι αν και τώρα είναι ικανοποιημένη κατά το παρελθόν η εργασία αποτελούσε μεγάλο πρόβλημα στη φύλαξη των παιδιών. Αυτή η κατηγορία αποτελεί την πλειοψηφία. Η άλλη κατηγορία περιλαμβάνει ένα μόνο άτομο που σημειώνει ότι δεν είναι ικανοποιημένη λόγω ασταθούς ωραρίου και εισοδήματος.

Οι μόνες μητέρες του δείγματος της Ελλάδας διακρίνονται σε τρεις ομάδες σε σχέση με την ικανοποίηση από την οικονομική τους κατάσταση. Σε εκείνες που δηλώνουν ότι η οικονομική τους κατάσταση είναι ικανοποιητική και το εισόδημα επαρκές, σε εκείνες των οποίων η οικονομική κατάσταση δεν επαρκεί για δεύτερης ανάγκης αγαθά και η τρίτη ομάδα αφορά τις μητέρες των οποίων το εισόδημα δεν επαρκεί για πρώτης ανάγκης αγαθά.

Πιο αναλυτικά, τέσσερις μόνες μητέρες ανέφεραν ότι δεν υπάρχει στέρηση βασικών αγαθών (στέγαση, τροφή, ένδυση, εκπαίδευση) υπάρχει όμως περιορισμός σε σχέση με δευτερεύουσας ανάγκης αγαθά. Μία μόνη μητέρα αντιμετωπίζει έντονο οικονομικό πρόβλημα αναφορικά με την στέρηση αγαθών βιοτικής σημασίας, μία άλλη αδυνατεί να καλύψει έξοδα ενοικίου και φιλοξενείται από άτομο του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος, ενώ για τρία άτομα η οικονομική κατάσταση είναι ικανοποιητική. (Πίνακας Β7)

Πίνακας Β7. Η οικονομική κατάσταση του δείγματος - Ελλάδα

Πολύ καλή οικονομική κατάσταση- επαρκές εισόδημα	Εισόδημα που δεν επαρκεί για τα δεύτερης ανάγκης αγαθά	Μη επαρκές εισόδημα
2. Δεν υπάρχει πρόβλημα, το εισόδημα είναι πολύ υψηλό 6. Ικανοποιητική κατάσταση, δεν υπάρχει ανάγκη που να μην καλύπτεται 8. Ικανοποιητική κατάσταση	1. δε φτάνει ένα εισόδημα για δύο παιδιά αλλά δε στερούνται τα απαραίτητα 3. δεν υπάρχει περιορισμός σε βιοτικά ζητήματα μπορεί όμως σε θέματα ένδυσης ή δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου 5. Δεν επαρκεί η διατροφή που παίρνω για δύο παιδιά 6. Θα ήθελα το οικονομικό θέμα να είναι λίγο πιο χαλαρό. Το εισόδημα δεν επαρκεί για ενοίκιο διαμερίσματος 7. Είμαι ευχαριστημένη με το εισόδημα αλλά έχω τρομερά έξοδα γιατί συντηρώ και την αδερφή μου και τα χρήματα δε φτάνουνε	4. Οικονομική πίεση, στερήσεις σε είδη ρουχισμού και διατροφής

Στο θέμα του ελεύθερου χρόνου διακρίνονται τρεις βασικές κατηγορίες απαντήσεων. Η πρώτη αφορά τις απαντήσεις των μητέρων που δε συναντούν περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο, η δεύτερη εκείνες που συναντούν περιορισμούς σε μικρό βαθμό στο θέμα του ελεύθερου χρόνου και η Τρίτη της μητέρες που δηλώνουν ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι περιορισμένος σε μεγάλο βαθμό.

Πιο συγκεκριμένα τέσσερις από τις συμμετέχουσες στην έρευνα σημείωσαν ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος. Ένα μικρό μέρος του δείγματος δεν συναντάει περιορισμούς ενώ τρεις μητέρες δηλώνουν ότι ο ελεύθερος χρόνος είναι μερικώς περιορισμένος. (Πίνακας Β8)

Πίνακας Β8. Ελεύθερος χρόνος - Ελλάδα

Δεν υπάρχει περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος
5. Υπάρχει χρόνος για ψυχαγωγία και άλλες δραστηριότητες	2. Υπάρχει περιορισμός σε σχέση με τις κοινωνικές συναναστροφές	1. Δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος 4. Καθόλου ελεύθερος χρόνος

8. Δεν είναι μεγάλος ο περιορισμός, και την ψυχαγωγία 6. Πολύ περιορισμένος
 υπάρχει δυνατότητα ενασχόλησης με 3. Υπάρχει περιορισμός αλλά 9. Δεν υπάρχει
 δραστηριότητες υπάρχει χρόνος 4 φορές την
 εβδομάδα που αναλαμβάνει το
 παιδί ο πατέρας
 7. όχι πολύς

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων μας φαίνεται πως το είδος της απασχόλησης επηρεάζει τον ελεύθερο χρόνο των μόνων μητέρων. Οι ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι φαίνεται πως δεν έχουν διαθέσιμο ελεύθερο χρόνο και οι απαντήσεις παρουσιάζουν μια ομοιογένεια. Αντίθετα στους ελεύθερους επαγγελματίες και στις άεργες μητέρες ο ελεύθερος χρόνος φαίνεται να είναι είτε επαρκής είτε εντελώς περιορισμένος. (Πίνακας Β9)

Πίνακας Β9. Ο ελεύθερος χρόνος σε σχέση με την απασχόληση- Ελλάδα

Επαγγελματικές κατηγορίες	Δεν υπάρχει περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος
Δημόσιοι υπάλληλοι		+	++
Ιδιωτικοί Υπάλληλοι		++	
Ελεύθεροι επαγγελματίες	+		+
Άεργες	+		+

Στο δείγμα της Ελλάδας οι μητέρες με επαρκή στήριξη από τους πατέρες των παιδιών φαίνεται πως διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε σύγκριση με τις μητέρες με περιορισμένη ή ανεπαρκή στήριξη. Συμπεραίνουμε ότι η στήριξη του πατέρα των παιδιών συντελεί στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου. (Πίνακας Β10)

Πίνακας Β10. Ο ελεύθερος χρόνος σε συνάρτηση με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών - Ελλάδα

Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών	Δεν υπάρχει περιορισμός Στο θέμα του ελεύθερου χρόνου	Μερικώς περιορισμένος ελεύθερος χρόνος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος ελεύθερος χρόνος
Στήριξη σε όλους τους τομείς	++		++
Περιορισμένη στήριξη	+	++	+
Ανύπαρκτη στήριξη			+

Σχετικά με τις συνθήκες στέγασης παρατηρούνται δύο είδη απαντήσεων των μόνων μητέρων του δείγματος της Ελλάδας. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις μητέρες που ζουν υπό ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης ενώ η δεύτερη κατηγορία τις μητέρες που δηλώνουν ότι ο χώρος είναι περιορισμένος σε σχέση με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού.

Η πλειοψηφία του δείγματος σημειώνει ικανοποίηση από τις συνθήκες στέγασης, δύο μόνο μητέρες αναφέρουν ότι έχουν περιορισμένο ζωτικό χώρο και η μητέρα δεν έχει δικό της υπνοδωμάτιο, ενώ μία άλλη μητέρα αναφέρει ότι ο χώρος είναι περιορισμένος και ότι τα 2 παιδιά μοιράζονται ένα υπνοδωμάτιο. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο δείγμα οι περισσότερες μητέρες ζουν σε ιδιόκτητη κατοικία, τρεις σε ενοικιαζόμενη κατοικία και μία συνοικεί στο ίδιο νοικοκυριό με άτομο του συγγενικού της περιβάλλοντος. (Πίνακας 11)

Πίνακας Β11. Συνθήκες στέγασης - Ελλάδα

Ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης	Περιορισμένος χώρος σε σχέση με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού
2. Πολύ ικανοποιητικές 3. Πολύ ικανοποιητικές 5. Ικανοποιητικές 6. Ικανοποιητικές 8. Ικανοποιητικές 9. Ικανοποιητικές	1. Κάπως περιορισμένος, η ίδια δεν έχει υπνοδωμάτιο 4. Σχετικά περιορισμένος ο χώρος 7. Σχετικά περιορισμένος, η ίδια δεν έχει υπνοδωμάτιο

Από τον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται πως υπάρχει σχέση μεταξύ του αριθμού των παιδιών των μόνων μητέρων του δείγματος της Ελλάδας και του περιορισμού του χώρου στέγασης. Ανάλογα με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού (οικογένειες με 2 και τρία παιδιά) αυξάνεται ο περιορισμός του χώρου και συνήθως η μητέρα στερείται υπνοδωματίου. (Πίνακας 12)

Πίνακας Β12. Συνθήκες στέγασης σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών - Ελλάδα

Αριθμός παιδιών	Ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης	Περιορισμένος χώρος σε σχέση με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού
1 παιδί	+++	
2 ή 3 παιδιά	+++	+++

Αναφορικά με τις βασικές δυσκολίες παρατηρούμε πως διακρίνονται 5 ομάδες απαντήσεων. Η πρώτη περιλαμβάνει μητέρες που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της εξ' ολοκλήρου ευθύνης για τα θέματα της οικογένειας. Η δεύτερη αφορά τις μητέρες που αντιμετωπίζουν ως κυριότερη δυσκολία την συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τις απαντήσεις που εστιάζουν στην έλλειψη ελεύθερου χρόνου και η τέταρτη τις απαντήσεις των μητέρων για τις οποίες βασική δυσκολία είναι τα οικονομικά προβλήματα. Στην Πέμπτη κατηγορία εντάσσονται απαντήσεις που σχετίζονται με δυσκολίες που αντιμετωπίζονται μεμονωμένα από κάποιες μητέρες του δείγματος.

Οι βασικές δυσκολίες των μόνων γονέων συνίστανται για την πλειοψηφία στην εξ' ολοκλήρου ανάληψη ευθύνης από τη μητέρα, την ψυχολογική κατάσταση που δημιουργείται με την απομάκρυνση του συντρόφου, την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, και τις οικονομικές δυσκολίες. Άλλα προβλήματα που αναφέρθηκαν είναι το άγχος, τα «πρακτικά πράγματα», ή κούραση η ευθύνη του σπιτιού και του νοικοκυριού, ο περιορισμός του δικτύου των φίλων, η μοναξιά, η ανάμειξη των συγγενών, η αναγκαστική διακοπή της εργασίας, η έλλειψη προσωπικής ζωής και η μη αυτονομία του νοικοκυριού. (Πίνακας Β13)

Πίνακας Β13. Βασικές δυσκολίες των μόνων μητέρων - Ελλάδα

Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη για όλα	Η συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί	Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Οι οικονομικές δυσκολίες	Άλλα

	απομάκρυνση του συντρόφου			
1. Το πρόβλημα είναι που τα κάνω όλα μόνη μου 2. Κατ' αρχάς το ότι είμαι μόνη μου με το παιδί. Έχω κάποιες ευθύνες παραπάνω γιατί ο πρώην άντρας μου λείπει στο εξωτερικό 3. Φοβάσαι για το πώς θα χειριστείς τα πράγματα γιατί ξαφνικά η ευθύνη είναι όλη δική σου 5. Το ότι δεν έχεις έναν άλλον άνθρωπο να αναλάβει την μέρος της ευθύνης, είτε στην επικοινωνία με τα παιδιά, είτε στο οικονομικό 9. Το ότι παίρνεις όλες τις αποφάσεις μόνη σου για τα πάντα	8. Ήταν το ψυχολογικό, που εγώ δεν μπορούσα να ξεπεράσω κάποια πράγματα, να τα δεχτώ 3. Το πρόβλημα ξεκινάει από μέσα σου, να καταλάβεις τι σου γίνεται και πώς θα το χειριστείς 6. Το να δεχτώ ότι εγκατέλειψε την οικογένεια ο σύντροφός μου	6. Το ότι δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος για τον εαυτό μου 7. Ο ελεύθερος χρόνος είναι λίγο περιορισμένος 9. Η βασική δυσκολία είναι ότι δεν έχεις καθόλου ελεύθερο χρόνο	4. Πολλές δυσκολίες λόγω οικονομικών περιορισμών 5. Το οικονομικό είναι ένα βασικό θέμα	1. Η κούραση και το άγχος και το στρες. 2. Ο περιορισμός του δικτύου των φίλων, οι ευθύνες του νοικοκυριού, και η μοναξιά 3. Η ανάμειξη του οικογενειακού περιβάλλοντος και των τρίτων 4. Η φύλαξη των παιδιών ήταν μεγάλο πρόβλημα 6. Η διακοπή της εργασία λόγω της φροντίδας των παιδιών 7. Η μη αυτονομία του νοικοκυριού 9. Η έλλειψη προσωπικής ζωής

Σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες του δείγματος ταξινομούνται ως εξής: Οι μητέρες που αποφοίτησαν από κολέγια ή άλλες σχολές επαγγελματικής κατάρτισης αντιμετωπίζουν κυρίως συναισθηματικά προβλήματα σε σχέση με την απομάκρυνση του συντρόφου τους. Πολλαπλά προβλήματα αντιμετωπίζουν οι μητέρες που είναι απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου. Το συχνότερο πρόβλημα σ' αυτήν την κατηγορία είναι η έλλειψη ελεύθερου χρόνου. Οικονομικές δυσκολίες αντιμετωπίζουν κυρίως οι μητέρες χωρίς ανώτερη μόρφωση ενώ το ζήτημα της εξ' ολοκλήρου ευθύνης δεν σχετίζεται με το εισόδημα καθώς παρουσιάζεται στις μητέρες και των τριών κατηγοριών εκπαιδευτικού επιπέδου. (Πίνακας B14)

Πίνακας B14. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης - Ελλάδα

	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη των	Η συναισθηματική κατάσταση που	Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Οι οικονομικές δυσκολίες	Άλλα
--	-----------------------------------	---------------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	-------------

	παιδιών	δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου			
Απόφοιτοι ανώτατης και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης	++		+		+
Απόφοιτοι κολεγίων και ιδιωτικών σχολών επαγγελματικής κατάρτισης	++	++		+	+
Απόφοιτοι γυμνασίου-Λυκείου	+	+	++	+	++++

Σε σχέση με τις βασικές δυσκολίες όπως τις αντιλαμβάνονται οι μόνες μητέρες του δείγματος παρατηρούμε ότι υπάρχει συσχετισμός αυτών με την ηλικία των μητέρων. Φαίνεται πως οι Ελληνίδες μητέρες άνω των 36 ετών αντιμετωπίζουν ως κύρια δυσκολία το οικονομικό θέμα ενώ η έλλειψη ελεύθερου χρόνου είναι για αυτές πιο μεγάλη. Η μητέρες κάτω των 36 ετών αντιμετωπίζουν ως κύρια δυσκολία το συναισθηματικό πρόβλημα σε σχέση με την απομάκρυνση του συζύγου. Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη είναι από τις σημαντικότερες δυσκολίες για τις μόνες μητέρες ανεξαρτήτως ηλικίας. (Πίνακας Β15)

Πίνακας Β15. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με την ηλικία των μόνων μητέρων - Ελλάδα

Ηλικία μόνων μητέρων	Η ολοκλήρου ευθύνη των παιδιών	Η συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου	Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Οι οικονομικές δυσκολίες	Άλλα
>36	+++	+	++	++	++++
<36	++	++	+		+++

Από τα δεδομένα της ανάλυσης των συμπερασμάτων μας παρατηρείται σχέση ανάμεσα στις κύριες δυσκολίες που συναντούν οι μητέρες και την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η σχέση μεταξύ της στήριξης από τον πατέρα ή τους πατέρες των παιδιών και τις κύριες δυσκολίες για τις μόνες μητέρες του δείγματος της Ελλάδας. Βλέπουμε λοιπόν ότι οι οικονομικοί περιορισμοί, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου και η εξ' ολοκλήρου ευθύνη είναι κατά βάση οι κύριες δυσκολίες των μητέρων που δέχονται περιορισμένη στήριξη από τους πατέρες των παιδιών ενώ οι μητέρες που δέχονται επαρκή στήριξη αντιμετωπίζουν κυρίως το συναισθηματικό πρόβλημα της απομάκρυνσης του συντρόφου και σε μεμονωμένες περιπτώσεις την έλλειψη ελεύθερου χρόνου και την εξ' ολοκλήρου ευθύνη. (Πίνακας Β16)

Πίνακας Β16. Οι βασικές δυσκολίες που συναντούν οι μόνες μητέρες σε συνδυασμό με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών τους - Ελλάδα

Στήριξη από τον πατέρα/ του πατέρες των παιδιών	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη των παιδιών	Η συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου	Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Οι οικονομικές δυσκολίες
Επαρκής στήριξη	+	+++	+	
Ανεπαρκής στήριξη	++		++	++
Ανύπαρκτη στήριξη	+			

Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται πως σχετίζεται με τις βασικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες είναι ο αριθμός των παιδιών. Από τα δεδομένα του πίνακα μπορούμε να διακρίνουμε πως οι μητέρες με δύο και τρία παιδιά αντιμετωπίζουν ως κύρια προβλήματα την έλλειψη ελεύθερου χρόνου και τις οικονομικές δυσκολίες ενώ οι μητέρες με ένα παιδί αντιμετωπίζουν ως κύριο πρόβλημα τις συναισθηματικές δυσκολίες σε σχέση με την απομάκρυνση του συντρόφου. Το πρόβλημα της εξ' ολοκλήρου ευθύνης αποτελεί κύρια δυσκολία εξ' ίσου για τις μητέρες και των δύο κατηγοριών. (Πίνακας B17)

Πίνακας B17. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών - Ελλάδα

	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη των παιδιών	Η συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου	Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Οι οικονομικές δυσκολίες
Μητέρα με 1 παιδί	++	++		
Μητέρα με 2 ή 3 παιδιά	+++	+	+++	++

Στο θέμα της στήριξης από τις κοινωνικές υπηρεσίες διακρίνουμε τρεις κατηγορίες απαντήσεων. Η πρώτη κατηγορία αφορά την παροχή ψυχολογικής υποστήριξης και συμβουλευτικών υπηρεσιών. Η δεύτερη αφορά την οικονομική ενίσχυση ενώ η τρίτη περιλαμβάνει τις περιπτώσεις που δεν παρέχεται στήριξη σε κανένα επίπεδο.

Πιο συγκεκριμένα και βάσει των δεδομένων από τις συνεντεύξεις παρατηρούμε πως η πλειοψηφία του δείγματος δεν έχει λάβει στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες. Τρεις από τις μητέρες του δείγματος έκαναν χρήση ιδιωτικών υπηρεσιών ψυχολογικής στήριξης ή συμβουλευτικής, ενώ ένα δύο μητέρες έλαβαν συμβουλευτική υποστήριξη από παιδοψυχολόγο από κοινωνική υπηρεσία του Δήμου. Μία μητέρα έλαβε επιδότηση επιχείρησης από τον ΟΑΕΔ, και μία οικονομική ενίσχυση λόγω ειδικών αναγκών του παιδιού. Δύο από το σύνολο του δείγματος αναφέρθηκαν σε αποσπασματική υποστήριξη από το σχολείο για θέματα επιδόσεων των παιδιών ή για ενημέρωση γονέων από ειδικούς ψυχικής υγείας μέσω ομιλιών. Δύο άτομα του δείγματος δήλωσαν ότι δεν είχαν την απαραίτητη στήριξη στο θέμα πρόσβασης σε βρεφονηπιακό σταθμό λόγω είτε ανεπάρκειας διαθέσιμων θέσεων είτε έλλειψης παιδικού σταθμού στην περιοχή. Το ωράριο αναφέρθηκε ως πρόβλημα σε σχέση με την εργασία της μητέρας από μία μητέρα. Μία μητέρα κάνει χρήση ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας και παιδικής προστασίας για παιδιά με ειδικές δεξιότητες δεδομένου ότι οι ανάγκες του παιδιού δεν καλύπτονται από το δημόσιο σύστημα

υγείας και παιδικής προστασίας. Τέσσερις από τις μητέρες του δείγματος δεν έλαβαν στήριξη σε κανένα επίπεδο.

Σε σχέση με την ικανοποίηση από την κοινωνική πολιτική για τις μόνες μητέρες τα περισσότερα άτομα δήλωσαν μη ικανοποιημένα και τόνισαν ότι η στήριξη είναι ανύπαρκτη. Σημειώθηκε ότι δεν υπάρχει στήριξη για τις μόνες μητέρες από άποψη επιδομάτων, επαγγελματικής αποκατάστασης ή άλλου τύπου βοήθεια. Κάποια άτομα του δείγματος δήλωσαν ότι δε γνωρίζουν τι μπορεί να τους προσφέρει το κράτος. Ένας μικρό ποσοστό του δείγματος δήλωσε ικανοποιημένο αποσπασματικά (από την παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης).(Πίνακας Β18)

Πίνακας Β18. Στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες - Ελλάδα

Συμβουλευτική υποστήριξη	Επιδόματα-βοηθήματα	Ανύπαρκτη στήριξη
1. Συμβουλευτική υποστήριξη από Κέντρο Ψυχικής Υγείας 7. Συμβουλευτική υποστήριξη από παιδοψυχολόγο (δημοτική πρωτοβουλία)	6. Επίδομα για παιδί με σύνδρομο down 4. Επιδότηση από τον ΟΑΕΔ για ελεύθερους επαγγελματίες και νέες επιχειρήσεις	2. Δεν υπάρχει στήριξη στις χωρισμένες, βοήθεια, επιδόματα ή επαγγελματική αποκατάσταση 3. Δε γνωρίζω αν υπάρχουν υπηρεσίες 5. Δεν υπάρχει πολιτική, δεν υπάρχει στήριξη από το κράτος 8 Δεν ξέρω τι μπορεί να μου προσφέρει το κράτος 9 Καμία στήριξη

Η παρουσίαση των δεδομένων όλων των συνεντεύξεων της Ελλάδας σε συνοπτικούς πίνακες υπάρχει στο παράρτημα (Πίνακες1,2,3).

2.2 Δανία

2.2.1 Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα της Δανίας αποτελείται από 10 γυναίκες-αρχηγούς μονογονεϊκών νοικοκυριών, ηλικίας από 30 έως 51 ετών όπου 3 άτομα είναι έως 35 ετών και 7 από 36 έως 51. Ο αριθμός παιδιών κυμαίνεται από 2 έως 5 με μέσο όρο 2.8 ανά οικογένεια. Η ηλικία των παιδιών που μένουν με τη μητέρα τους είναι από 2-22. Σε κάθε νοικοκυριό διαμένουν κατά μέσο όρο 2.1 παιδιά. Τρία άτομα έχουν συμπληρώσει σχολική εκπαίδευση 8-10 ετών. Μερικές άλλες μητέρες έχουν συμπληρώσει 8-10 έτη σχολικής εκπαίδευσης και 1-2 έτη άλλης σχολής. Τρεις μητέρες έχουν συμπληρώσει 3ετή εκπαίδευση σε σχολή μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση. Τέσσερις από τις μητέρες του δείγματος δεν εργάζονται. Μία έχει συνταξιοδοτηθεί, Κάποιες άλλες βρίσκονται τοποθετημένες σε «flexible job» λόγω προβλημάτων υγείας ή πρόωρης συνταξιοδότησης με όρους απασχόλησης ή ημιαποσχόλησης. Ένας μόνο μικρός αριθμός των μητέρων του δείγματος απασχολείται κανονικά. Κατά βάση οι μόνες μητέρες του δείγματος είναι ικανοποιημένες από την επαγγελματική τους απασχόληση. Οι μισές από τις μητέρες του δείγματος δεν έχουν παντρευτεί τον πατέρα ή τους πατέρες των παιδιών τους.. Δύο μητέρες είναι διαζευγμένες έχουν όμως και παιδιά εκτός γάμου από προηγούμενη σχέση. Τρεις από τις συμμετέχουσες στην έρευνα είναι διαζευγμένες από τον πατέρα των παιδιών τους και δεν έχει υπάρξει παιδί εκτός γάμου με άλλο σύντροφο. Οι 7 από τις 10 μητέρες του δείγματος σύμφωνα με την τελευταία οικογενειακή τους κατάσταση είναι ανύπαντρες. Οι περισσότερες από τις μητέρες έχουν παιδιά από δύο γάμους. Σε μία μόνο περίπτωση υπάρχει ένας μόνο σύντροφος και συγκατοίκηση χωρίς γάμο. Ο μέση διάρκεια της μονογονεϊκότητας για το συγκεκριμένο δείγμα είναι 10 χρόνια. Οι ηλικίες απόκτησης πρώτου παιδιού κυμαίνονται μεταξύ 18 και 27 ετών. Ο μέσος όρος είναι τα 22.3 έτη. Το εισόδημα των μόνων μητέρων κυμαίνεται ανάμεσα σε 936 € και 1898 € σύμφωνα με την αντιστοιχία του 2002 1 κορώνα Δανίας = 0,13 €. Αν χωρίσουμε τους γονείς σε δύο εισοδηματικές κατηγορίες έχουμε 3 άτομα με εισόδημα άνω των 1800 ευρώ και 7 με εισόδημα κάτω των 1800. Ο μέσος όρος εισοδήματος του δείγματος είναι 1.457 €. Σε ότι αφορά την κατάσταση υγείας των μόνων μητέρων, δύο άτομα του δείγματος υποφέρουν από σωματικά κινητικά προβλήματα που τα εμποδίζουν να εργαστούν σε συνδυασμό με κάποια ψυχική διαταραχή. Ένα άτομο του δείγματος πάσχει από κατάθλιψη και ένα από άσθμα. Ένα άτομο του δείγματος έχει υποστεί καταστροφές στο οστά από υπερβολική σωματική άσκηση γεγονός που του προκάλεσε δυσκολίες στην ένταξη αγοράς εργασίας. Δύο από τις μητέρες του δείγματος έχουν τη φροντίδα ενός παιδιού που αντιμετωπίζει ψυχολογικά προβλήματα ή συναισθηματικές δυσκολίες. Οι πηγές του βασικού εισοδήματος είναι η εργασία της μητέρας, το επίδομα ανεργίας, ή άλλα επιδόματα από την Κοινωνική Πρόνοια. Κάθε οικογένεια παίρνει οικογενειακό επίδομα, ενώ το σύνολο των μητέρων, με μία μόνο εξαίρεση, λαμβάνει διατροφή από τους πατέρες των παιδιών (η οποία δε καταβάλλεται άμεσα από τον πατέρα, αλλά μέσω της Κοινωνικής Πρόνοιας ως κράτηση από τα εισοδήματα του πατέρα). Επίσης η πλειοψηφία τυγχάνει επιδότησης ενοικίου που γίνεται με τη μορφή μείωσης του μηνιαίου ποσού. Δύο μόνο μητέρες λαμβάνουν ενίσχυση από το κράτος για την εκπαίδευση των παιδιών. Καμία από τις οικογένειες του δείγματος δεν συγκατοικεί με άλλη οικογένεια..(Πίνακας B19)

Πίνακας Β19. Κοινωνικο - δημογραφικά χαρακτηριστικά - Δανία

	Δανία
Ηλικία μητέρων	30-51
Ηλικία παιδιών	2 -22 ετών
Αριθμός παιδιών (ανά νοικοκυριό)	2.1
Μητέρες εργαζόμενες σε πλήρη βάση	2
Μητέρες που εργάζονται part-time	4
Μητέρες που δεν εργάζονται	4
Διαζευγμένες/ σε διάσταση	3
Ανύπαντρες	7
Μέση ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού	22.3
Διάστημα μονογονεϊκότητας.	9.9
Εισόδημα μόνων μητέρων	936- 1898 €
Πηγές εισοδήματος	Εργασία/ επίδομα ανεργίας - διατροφή - οικογενειακά επίδομα

2.2.2 Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού

Σύμφωνα με την στήριξη που δέχονται από τους πατέρες των παιδιών τους οι μόνες μητέρες του δείγματος της Δανία θα μπορούσαμε να τις κατηγοριοποιήσουμε σε τρεις ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις μητέρες που λαμβάνουν επαρκή στήριξη στα θέματα των παιδιών, η δεύτερη εκείνες που λαμβάνουν κατά βάση μόνο Διατροφή και τις μητέρες που δε λαμβάνουν στήριξη σε κανένα θέμα.

Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε ότι την πλειοψηφία τους οι μητέρες του δείγματος δεν λαμβάνουν παρά μόνο την οικονομική στήριξη από του πατέρες των παιδιών τους η οποία καταβάλλεται μέσω των δημοτικών αρχών ως κράτηση από το εισόδημα του πατέρα. Τέσσερις εξ' αυτών δεν έχουν καμία επικοινωνία με τον πατέρα των παιδιών ενώ το τρεις έχουν επικοινωνία με τον ένα αλλά όχι επαρκή στήριξη και καμία επικοινωνία με τον ένα από τους δύο πατέρες των παιδιών τους. Η μία από τις μητέρες που συμμετείχαν στην δεν λαμβάνει ούτε την οικονομική ενίσχυση ενώ δύο μόνο έχουν κάποια στήριξη οικονομική και σε θέματα φροντίδας του παιδιού ενώ διατηρούν καλές σχέσεις με τον πατέρα των παιδιών. (Πίνακας Β20)

Πίνακας Β20. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών- Δανία

Στήριξη σε όλους τους τομείς	Κυρίως διατροφή	Ανύπαρκτη στήριξη
1. Ναι οικονομική και συναισθηματική 2. Από τον δεύτερο σύζυγο στήριξη σε όλους τους τομείς	6. Υπάρχει καλή επικοινωνία αλλά όχι επαρκής στήριξη 7. Μόνο οικονομική από επιλογή δική της, δεν υπάρχει επαφή πατέρα παιδιών 3 Μόνο οικονομική και από τους δύο πατέρες 4. Μόνο οικονομική και από τους δύο πατέρες αλλά υπάρχει επικοινωνία 5. Μόνο οικονομική 8 Μόνο οικονομική 9.Μόνο οικονομική ύστερα από επιλογή της, τα παιδιά βλέπουν τακτικά τους πατέρες τους	10. Καμία στήριξη, αρνήθηκε να καταβάλλει διατροφή

Σε σχέση με τη στήριξη από τον πατέρα των παιδιών για τις μητέρες του δείγματος της Δανίας παρατηρούμε ότι η οικογενειακή κατάσταση δεν σχετίζεται με το στήριξη που παρέχεται. Οι πατέρες που παρέχουν στήριξη στα θέματα του παιδιού είναι πατέρες παιδιών εκτός γάμου το ίδιο ενώ μία μητέρα με παιδιά από γάμο δεν δέχεται στήριξη σε κανένα επίπεδο. Στην πλειοψηφία τους οι πατέρες των παιδιών των όνων μητέρων ου δείγματος παρέχουν μόνο οικονομική στήριξη.(πίνακας Β21)

Πίνακας Β21. Η στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σε συνάρτηση με την οικογενειακή κατάσταση των μόνων μητέρων- Δανία

Οικογενειακή κατάσταση μόνων μητέρων	Στήριξη σε όλους τους τομείς	Μόνο οικονομική στήριξη – περιορισμένη	Ανύπαρκτη στήριξη
Διαζευγμένες μητέρες		++	+
Ανύπαντρες μητέρες	++	+++++	

Από την ανάλυση των δεδομένων διακρίνονται τρεις κατηγορίες απαντήσεων αναφορικά με την στήριξη από το συγγενικό δίκτυο. Η πρώτη περιλαμβάνει τις μητέρες που λαμβάνουν επαρκή στήριξη από το δίκτυο των συγγενών, ή δεύτερη τις μητέρες στις οποίες παρέχεται περιορισμένη στήριξη από τους συγγενείς και η Τρίτη αφορά τις μητέρες στις οποίες δεν παρέχεται κανενός είδους στήριξη από το συγγενικό δίκτυο.

Με μια αναλυτικότερη προσέγγιση παρατηρούμε ότι μερικές μόνο μόνες μητέρες του δείγματος έχουν στήριξη από το συγγενικό δίκτυο σε συναισθηματικά, οικονομικά ή πρακτικά θέματα και μία μητέρα λαμβάνει στήριξη από τα ενήλικα παιδιά της σε ψυχολογικά και πρακτικά θέματα δεδομένης της έλλειψης συγγενικού δικτύου. Τρεις μητέρες δεν έχουν στήριξη αν και διατηρούν επικοινωνία με το συγγενικό δίκτυο, Τέσσερις συνολικά δεν λαμβάνουν καμία στήριξη. (Πίνακας Β22.)

Πίνακας Β22. Στήριξη από το συγγενικό δίκτυο- Δανία

Επαρκής στήριξη από συγγενικό δίκτυο	Περιορισμένη στήριξη από συγγενικό δίκτυο	Ανύπαρκτη στήριξη από συγγενικό δίκτυο
2. Στήριξη από τα ενήλικα παιδιά και τον ένα πρώην σύντροφο 3. Συναισθηματική και οικονομική υποστήριξη από τη μητέρα 7. Συμπαράσταση από την αδερφή 10. Στήριξη από τους γονείς σε διάφορα θέματα	5. όχι πολύ στήριξη αν και υπάρχει επικοινωνία, στήριξη σε θέματα των παιδιών από την αδερφή 8. Υπάρχει στήριξη μόνο από την αδερφή	1. Δεν υπάρχουν συγγενείς 4. Ανεπαρκής στήριξη αλλά υπάρχει καλή σχέση 6. Δεν υπάρχει επικοινωνία με τους συγγενείς, επικοινωνία με την αδερφή 9. Μόνο επικοινωνία με τον πατέρα (τα τελευταία 3 χρόνια).

Αναφορικά με την στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο οι απαντήσεις διακρίνονται σε 3 κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις μητέρες που λαμβάνουν επαρκή στήριξη από το κοινωνικό τους δίκτυο, η δεύτερη εκείνες στις οποίες παρέχεται περιορισμένη στήριξη από το κοινωνικό περιβάλλον και η τρίτη εκείνες που δεν λαμβάνουν στήριξη.

Αναλυτικότερα βλέπουμε πως το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος τυγχάνει κάποιας στήριξης σε πρακτικά, συναισθηματικά ή άλλα θέματα από το κοινωνικό δίκτυο, δύο από τις μητέρες δεν έχουν καμία βοήθεια και μία μητέρα απάντησε ότι αν είχε τη δυνατότητα θα έκανε χρήση μεγαλύτερου κοινωνικού δικτύου όταν ρωτήθηκε αν της παρέχεται αρκετή υποστήριξη από το κοινωνικό της δίκτυο. Μια άλλη μητέρα απάντησε ότι δεν λαμβάνει αρκετή στήριξη αλλά πάντα υπάρχει κάποιος να συζητήσει τα προβλήματά της (Πίνακας Β23)

Πίνακας Β23. στήριξη από το ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο - Δανία

Επαρκής στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Περιορισμένη στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ανύπαρκτη στήριξη από κοινωνικό δίκτυο
1. Συναισθηματική υποστήριξη 2. Υποστήριξη σε μεγάλο βαθμό συναισθηματικά και οικονομικά 3. Μεγάλη υποστήριξη από τους φίλους 4. Συναισθηματική και οικονομική υποστήριξη 7. Οι φίλοι μου με στηρίζουν πολύ 8. Υποστήριξη σε όλα τα επίπεδα	5. Θα έκανα χρήση ευρύτερου κοινωνικού δικτύου αν υπήρχε η δυνατότητα 10. όχι πολύ αλλά λαμβάνω συναισθηματική υποστήριξη από τους γύρω μου, πάντα θα βρεθεί κάποιος να με ακούσει	6. Δεν υπάρχουν κοντινά άτομα 9. Δεν ζητάει στήριξη από το κοινωνικό δίκτυο

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μόνων μητέρων αναφορικά με το συνδυασμό μητρότητας και εργασία θα μπορούσαμε να τις κατηγοριοποιήσουμε σε τρεις ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει εκείνες που δεν συναντούν προβλήματα στην εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, η δεύτερη αφορά τις μητέρες που δηλώνουν ότι συναντούν δυσκολίες στο θέμα της φύλαξης των παιδιών και/ή στο θέμα του ελεύθερου χρόνου ενώ η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει μητέρες που έπαψαν να εργάζονται λόγω των οικογενειακών τους υποχρεώσεων.

Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες από τις εργαζόμενες μητέρες δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα σχετικά με το συνδυασμό μητρότητας εργασίας. Δύο από το σύνολο των εργαζομένων αναφέρει πως υπάρχουν δυσκολίες στο θέμα της φύλαξης των παιδιών ενώ μία μητέρα, από αυτές που δεν εργάζονται, δήλωσε πως διέκοψε την εργασία της λόγω της φροντίδας των παιδιών. (Πίνακας Β24.)

Αναφορικά με την ικανοποίηση από το επάγγελμα η πλειοψηφία των εργαζομένων μητέρων δήλωσε ικανοποίηση ενώ μία μητέρα δήλωσε πως θα προτιμούσε να εργάζεται περισσότερες ώρες.

Πίνακας Β24. Συνδυασμός μητρότητας – εργασίας - Δανία

Δεν αναφέρθηκαν δυσκολίες	Παρουσιάζονται δυσκολίες στη φύλαξη των παιδιών και/ή στον ελεύθερο χρόνο	Έπαψε να εργάζεται λόγω της φροντίδας των παιδιών
2. Δεν αναφέρθηκε κάποια δυσκολία 7. Δεν αναφέρθηκε 9. Δεν αντιμετωπίζει πρόβλημα 10. Δεν αντιμετωπίζει πρόβλημα	4. Υπάρχει χρόνος αλλά είναι πρόβλημα η φύλαξη των παιδιών 5. Είναι δύσκολο στο θέμα της φύλαξης του παιδιού στην περίπτωση που αυτό αρρωστήσει π.χ.	8. Έπαψε να εργάζεται λόγω της φροντίδας των παιδιών

Αναφορικά με την ικανοποίηση από την οικονομική κατάσταση διακρίνονται τρεις κατηγορίες μόνων μητέρων. Η πρώτη περιλαμβάνει τις μητέρες των οποίων η οικονομική κατάσταση είναι πολύ ικανοποιητική. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις μητέρες το εισόδημα των οποίων δεν επαρκεί για δεύτερης ανάγκης αγαθά ενώ η Τρίτη αφορά τις μητέρες το εισόδημα των οποίων δεν επαρκεί για αγαθά πρώτης ανάγκης.

Αναλυτικότερα βλέπουμε πως οι περισσότερες μητέρες δήλωσαν ικανοποιημένες, Λίγες μητέρες απάντησαν ότι μπορούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες ωστόσο κάποιες ανάγκες όπως είδη ρουχισμού και άλλες ανάγκες της μητέρας ή των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της ψυχαγωγίας δεν καλύπτονται, ενώ μόνο ένα άτομο δεν είναι ικανοποιημένο από το εισόδημα και υποστηρίζει ότι δεν επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες της οικογένειας σε θέματα στέγασης, ρουχισμού και διατροφής.(πίνακας Β25)

Πίνακας B25. Η οικονομική κατάσταση του δείγματος- Δανία

Πολύ καλή οικονομική κατάσταση- επαρκές εισόδημα	Εισόδημα που δεν επαρκεί για τα δευτέρης ανάγκης αγαθά	Μη επαρκές εισόδημα
1. Γενικά ικανοποιημένη, τα καταφέρνουν 2. Είναι εντάξει 4. Επαρκεί για να καλυφθούν οι ανάγκες 5. Το εισόδημα είναι αρκετό, 6. Πολύ ικανοποιητική 7. Τα καταφέρνω, δεν υπάρχει πρόβλημα 10. Καλύπτονται όλες οι βασικές ανάγκες	3. Στέρηση σε είδη ρουχισμού και περιορισμός στις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και ψυχαγωγίας 7. Είναι εντάξει αλλά μερικές φορές δεν επαρκούν για είδη ρουχισμού ή άλλες ανάγκες των παιδιών	9. Το εισόδημα δεν είναι επαρκές για ενοίκιο, είδη ρουχισμού και διατροφής

Στο θέμα του ελεύθερου χρόνου των μόνων μητέρων της Δανία παρουσιάζονται τρεις κατηγορίες απαντήσεων. Η πρώτη περιλαμβάνει τα άτομα που δεν αντιμετωπίζουν έλλειψη ελεύθερου χρόνου, η δεύτερη τα άτομα που αντιμετωπίζουν μερική έλλειψη ελεύθερου χρόνου και η τρίτη τα άτομα που αντιμετωπίζουν μεγάλους περιορισμούς στο θέμα του ελεύθερου χρόνου.

Πιο συγκεκριμένα, 6 άτομα συναντούν περιορισμούς, τρία άτομα συναντούν κάποιες δυσκολίες αλλά σε γενικές γραμμές δεν συναντούν σημαντικό πρόβλημα έλλειψης χρόνου, και ένα άτομο δεν συναντά πρόβλημα έλλειψης ελεύθερου χρόνου.(Πίνακας B26)

Πίνακας B26. Ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων - Δανία

Δεν υπάρχει περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος χρόνος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος χρόνος
10. Δεν υπάρχει περιορισμός	2. Είναι λίγο περιορισμένος 8. Παρουσιάζονται περιορισμοί αλλά δεν την ενοχλεί 9. Παρουσιάζονται περιορισμοί αλλά δεν ενοχλείται γιατί αποτελεί χαρά η ανατροφή και η φροντίδα των παιδιών	1. Δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος 3. Δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος 4. Δεν υπάρχει πολύς 5. Είναι περιορισμένος 6. Δεν υπάρχει 7. Υπάρχουν περιορισμοί

Στη Δανία φαίνεται πως ο ελεύθερος χρόνος δε συνδέεται το είδος της απασχόλησης σύμφωνα με την ανάλυση των δεδομένων μας. Οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν προβλήματα ελεύθερου χρόνου ανεξάρτητα από το επάγγελμα και τις ώρες απασχόλησης. (Πίνακας B27)

Πίνακας B27. Ο ελεύθερος χρόνος σε σχέση με την απασχόληση - Δανία

Απασχόληση μόνων μητέρων	Δεν υπάρχει περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος χρόνος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος χρόνος
Πλήρης απασχόληση		+	+
Μερική απασχόληση	+	+	++
Άεργες-άνεργες-συνταξιούχοι		++	++

Για το δείγμα της Δανίας από τα δεδομένα του πίνακα φαίνεται πως ο ελεύθερος χρόνος μειώνεται όταν περιορίζεται η στήριξη από των πατέρα ή του πατέρες των παιδιών και ειδικά στις περιπτώσεις που παρέχεται μόνο διατροφή..

Γενικότερα είναι εμφανές πως ο ελεύθερος χρόνος είναι περιορισμένος.(Πίνακας B28)

Πίνακας B28. Ο ελεύθερος χρόνος σε συνάρτηση με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών - Δανία

Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών	Δεν περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος χρόνος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος χρόνος
Στήριξη σε όλους τους τομείς		+	+
Διατροφή		++	+++++
Ανύπαρκτη στήριξη	+		

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των μόνων μητέρων του δείγματος σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης διακρίνουμε τρεις κατηγορίες. Την κατηγορία των μόνων μητέρων που δηλώνουν ότι ζουν υπό ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης, την κατηγορία των μητέρων που δηλώνουν ότι ο χώρος είναι περιορισμένος αναλογικά με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τις μητέρες που δηλώνουν μη ικανοποιημένες από τις συνθήκες στέγασης για δευτερεύοντες λόγους. Πιο αναλυτικά θα λέγαμε ότι την πλειοψηφία τους οι μητέρες του δείγματος ζουν υπό ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης. Σε δύο μόνο περιπτώσεις ο χώρος είναι περιορισμένος σε σχέση με τον αριθμό μελών του νοικοκυριού ενώ δύο μητέρες δηλώνουν μη ικανοποιημένες από την κατοικία τους για δευτερεύοντες λόγους όπως την ύπαρξη κήπου, την έλλειψη κινητικότητας των ατόμων της γειτονιάς, υψηλή τιμή ενοικίου σε σχέση με την ποιότητα της κατοικίας και τον πολύ χώρο σε σχέση με τον αριθμό των μελών και τις ανάγκες της οικογένειας.(Πίνακας B29)

Πίνακας B29. Συνθήκες στέγασης - Δανία

Ικανοποιητικές συνθήκες	Μη ικανοποιητικές συνθήκες-Κάπως περιορισμένος χώρος	Μη ικανοποιητικές συνθήκες για δευτερεύοντες λόγους
1. Ικανοποιητικές συνθήκες 2. Μ' αρέσει πολύ το σπίτι μας 5. Ικανοποιητικές συνθήκες 6. Ικανοποιητικές συνθήκες 7. Ικανοποιητικές 8. Υπάρχει πολύς χώρος/ικανοποιητικές συνθήκες	3. όχι απολύτως ικανοποιητικές, περιορισμένος χώρος και πρόσβαση στα κοινόχρηστα πλυντήρια ρούχων) 4. Περιορισμένος χώρος, η μητέρα δεν έχει υπνοδωμάτιο	9. Μη ικανοποιημένη λόγω της έλλειψης αντιστοιχίας μεταξύ ενοικίου και ποιότητας κατοικίας-υπερβολικά πολύς χώρος 10. Μη ικανοποιημένη από τη γειτονία γιατί δεν βλέπει αρκετό κόσμο, την ενοχλεί ο κήπος γιατί δεν της αρέσει να τον φροντίζει

Παρατηρήσαμε έπειτα από την ανάλυση των δεδομένων μας ότι υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των συνθηκών στέγασης και του αριθμού των παιδιών και στο δείγμα της Δανίας. Από τον παραπάνω πίνακα που αφορά τις μόνες μητέρες του δείγματος της Δανίας φαίνεται πως μόνο οι μητέρες με δύο παιδιά και πάνω αντιμετωπίζουν πιο προβλήματα περιορισμένου χώρου στέγασης ενώ οι μητέρες με ένα παιδί στο νοικοκυριό αντιμετωπίζουν δευτερεύοντα προβλήματα που δε σχετίζονται με την ποιότητα της κατοικίας ή την επάρκεια του χώρου σε σχέση με τον αριθμό των μελών. Σε γενικές γραμμές πάντως οι μητέρες και των δύο κατηγοριών δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα στεγαστικά προβλήματα. (Πίνακας B30)

Πίνακας Β30. Συνθήκες στέγασης σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών-Δανία

Αριθμός παιδιών ανά νοικοκυριό	Ικανοποιητικές συνθήκες	Μη ικανοποιητικές συνθήκες-Κάπως περιορισμένος χώρος	Μη ικανοποιητικές συνθήκες για δευτερεύοντες λόγους
1 παιδί	+		++
2 ή 3 παιδιά	+++	+	
4 ή 5 παιδιά	++	+	

Από την ομαδοποίηση των απαντήσεων σχετικά με τα κύρια προβλήματα των μόνων μητέρων στη Δανία προκύπτουν 5 κατηγορίες μόνων μητέρων α) εκείνες που δυσκολεύονται στο συνδυασμό μητρότητας-εργασίας, β) εκείνες που αντιμετωπίζουν κατά βάση οικονομικές δυσκολίες, γ) εκείνες που αντιμετωπίζουν ως κύριο πρόβλημα την εξ' ολοκλήρου ευθύνη της οικογένειας, και τα συναισθήματα μοναξιάς εξαιτίας της έλλειψης συντρόφου, δ) οι μητέρες που αντιμετωπίζουν μεμονωμένα άλλα προβλήματα από αυτά που ανέφερε η πλειοψηφία και ε) εκείνες η μητέρες που δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες.

Πιο συγκεκριμένα τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες αφορούν κυρίως στη φύλαξη και φροντίδα των παιδιών σε συνδυασμό με την εργασία, τις οικονομικές δυσκολίες, στο θέμα της εξολοκλήρου ευθύνης και την μοναξιά. Άλλα προβλήματα που αναφέρθηκαν μεμονωμένα είναι η έλλειψη συμπαράστασης από τον πατέρα, το άγχος ότι μπορεί να συμβεί κάτι στα παιδιά, τα σχόλια του κοινωνικού περίγυρου σε ότι αφορά την κοινωνική ζωή της μητέρας, ο χειρισμός των συναισθηματικών προβλημάτων του παιδιού. Μία από τις μητέρες ανέφερε ότι δεν αντιμετωπίζει κάποια σοβαρή δυσκολία. (Πίνακας Β31)

Πίνακας Β31. Κύριες δυσκολίες των μόνων μητέρων

Συνδυασμός μητρότητας - εργασίας	Οικονομικές δυσκολίες	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη - μοναξιά	Άλλα	Δεν υπάρχουν
4. Το να εργάζομαι γιατί τα παιδιά πρέπει να μείνουν μόνα τους 5. όταν δουλεύω υπάρχει πρόβλημα στην περίπτωση ασθένειας των παιδιών με τις άδειες	9. Είναι δύσκολο οικονομικά 10. Θα είχα λιγότερες οικονομικές δυσκολίες αν δεν ήμουν μόνη, αλλά γενικά δεν υπάρχουν προβλήματα	5. Το πρόβλημα είναι που είμαι μόνη μου με τα παιδιά και έχουν μόνο εμένα 6. Η δυσκολία είναι η ευθύνη 2. Δεν υπάρχει κάποιος να μοιραστεί την καθημερινότητα 8. Θα ήθελα κάποιον να μοιράζομαι τα προβλήματα αλλά είμαι μόνη	3. Η αντιμετώπιση των συναισθηματικών προβλημάτων του παιδιού 5. Η έλλειψη συμπαράστασης από τον πατέρα, περιορίζομαι στις εξόδους και την ψυχαγωγία 6. Το άγχος ότι κάτι θα συμβεί στα παιδιά 7. Τα σχόλια του κοινωνικού περίγυρου κατά τις κοινωνικές τις εξόδους	1. Δεν υπάρχει κάτι να αναφέρω

Σε γενικές γραμμές στο δείγμα της Δανίας θα λέγαμε ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις μητέρες με ανώτερη και σχολική εκπαίδευση αναφορικά με τις βασικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Η μόνη διαφοροποίηση αφορά την μοναξιά και την εξ' ολοκλήρου ευθύνη που κατά βάση απασχολούν τις μητέρες που έχουν επαγγελματική ή ανώτερη εκπαίδευση. Καθώς και η ύπαρξη άλλων δυσκολιών που αναφέρονται από μητέρες με επαγγελματική και άλλη

εκπαίδευση μεμονωμένα.(Πίνακας B32)

Πίνακας B32. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης στη Δανία

	Συνδυασμός μητρότητας - εργασίας	Οικονομικές δυσκολίες	Η ολοκλήρου ευθύνη-μοναξιά	Άλλα	Δεν υπάρχουν
<10 χρόνια σχολικής εκπαίδευσης	+	+	+		
Απόφοιτοι 9χρονης ή 10χρονης σχολικής εκπαίδευσης με μονοετή επαγγελματική εκπαίδευση και ανώτερες σπουδές	+	+	+++	++++	+

Για τις μόνες μητέρες του δείγματος της Δανίας δεν υπάρχει διαφορά στις βασικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν αναφορικά με την ηλικία εκτός από το ζήτημα των οικονομικών δυσκολιών που φαίνεται πως αφορά κυρίως μητέρες άνω των τριανταπέντε ετών. (Πίνακας B33)

Πίνακας B33. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με την ηλικία των μόνων μητέρων στη Δανία

	Συνδυασμός μητρότητας -εργασίας	Οικονομικές δυσκολίες	Η ολοκλήρου ευθύνη	Η μοναξιά	Άλλα	Δεν υπάρχουν
35>	+	++	+	+	++	+
36<	+		+	+	++	

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η σχέση μεταξύ της στήριξης του πατέρα και των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες του δείγματος της Δανίας. Κατά βάση οι μητέρες που δέχονται μόνο οικονομική στήριξη αντιμετωπίζουν προβλήματα φύλαξης των παιδιών, οικονομικούς περιορισμούς, έλλειψη ελεύθερου χρόνου ενώ οι μητέρες που έχουν στήριξη από τους πατέρες των παιδιών φαίνεται να μη συναντούν ιδιαίτερες δυσκολίες με εξαίρεση το πρόβλημα της μοναξιάς που αναφέρθηκε από μία μητέρα.

Οι μητέρα που δεν δέχεται κανενός είδους στήριξη αναφέρθηκε μόνο σε οικονομικές δυσκολίες. (Πίνακας B34)

Πίνακας Β34. Οι βασικές δυσκολίες που συναντούν οι μόνες μητέρες σε συνδυασμό με την στήριξη από τους πατέρες των παιδιών τους- Δανία

	Συνδυασμός μητρότητας - εργασίας	Οικονομικές δυσκολίες	Η ολοκλήρου ευθύνη - η μοναξιά	Άλλα	Δεν υπάρχουν
Επαρκής στήριξη			+		+
Διατροφή	++	+	+++	+++	
Ανύπαρκτη στήριξη		+			

Από την ανάλυση των δεδομένων φαίνεται πως η μητέρες με περισσότερα παιδιά (στο δείγμα της Δανίας) αντιμετωπίζουν λιγότερες δυσκολίες από τις υπόλοιπες. Συμπεραίνουμε ότι δεν υπάρχει σχέση μεταξύ των βασικών δυσκολιών και του αριθμού των παιδιών. (Πίνακας Β35)

Πίνακας Β35. Οι βασικές δυσκολίες σε συνάρτηση με τον αριθμό των παιδιών στην- Δανία

Αριθμός παιδιών ανά νοικοκυριό	Συνδυασμός μητρότητας - εργασίας	Οικονομικές δυσκολίες	Η ολοκλήρου ευθύνη - η μοναξιά	Δεν υπάρχουν	Άλλο
Μητέρα με ένα παιδί	+	++	++		++
Μητέρα με 2 ή 3 παιδιά			++		+++
Μητέρα με 4 ή 5 παιδιά	+			+	

Από την ανάλυση των δεδομένων σχετικά με το θέμα της στήριξης από τις κοινωνικές υπηρεσίες διακρίνουμε 4 κατηγορίες στήριξης από το κοινωνικό κράτος. α) τις περιπτώσεις παροχής συμβουλευτικής υποστήριξης, β) της περιπτώσεις παροχής επιδομάτων- βοηθημάτων, γ) τις περιπτώσεις παροχών άλλου τύπου και δ) τις περιπτώσεις που δεν προσφέρθηκε η αναγκαία, για τη μόνη μητέρα και / ή τα παιδιά της, στήριξη.

Συγκεκριμένα σε σχέση με τη στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες το σύνολο των μητέρων του δείγματος λαμβάνει οικονομική ενίσχυση για την ανατροφή των παιδιών ή και άλλου είδους (π.χ. μείωση διδάκτρων ιδιωτικής σχολικής εκπαίδευσης). Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων που συμμετείχαν στην έρευνα καταβάλλει μειωμένο ενοίκιο κατά 200-280 ευρώ ως μέτρο κοινωνικής πολιτικής. Έξι άτομα δέχτηκαν συμβουλευτική στήριξη από κοινωνικό λειτουργό ή ψυχολόγο για θέματα δικά τους ή των παιδιών τους. Τέσσερις από τις συμμετέχουσες δήλωσαν ικανοποιημένες από την κρατική βοήθεια, τόσο σε οικονομικά θέματα όσο και σε ψυχολογική στήριξη της οικογένειας. Ένα άτομο δήλωσε ότι δεν δέχτηκε καμία στήριξη σε άλλου είδους θέματα (εκτός της οικονομικής) αλλά δηλώνει ικανοποιημένο από την κρατική στήριξη, και άλλο ένα έλαβε στήριξη για επανένταξη στην αγορά εργασίας αλλά δε ζητήθηκε άλλου είδους στήριξη. Από ένα ακόμα άτομο δε ζητήθηκε κανενός είδους στήριξη εκτός της οικονομικής ενίσχυσης, σε δύο μητέρες δεν προσφέρθηκε η στήριξη που χρειάστηκε στα θέματα των παιδιών, ενώ σε μία περίπτωση προσφέρθηκε ικανοποιητική ψυχολογική στήριξη στη μητέρα αλλά όχι επαρκή στήριξη στα θέματα των παιδιών. (Πίνακας Β36)

Πίνακας Β36. Στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες Δανία

Συμβουλευτική υποστήριξη	Επιδόματα-βοηθήματα	Άλλου τύπου κοινωνικές παροχές	Περιπτώσεις που δεν έγινε παροχή των αναγκαίων υπηρεσιών στήριξης
<p>2. Στήριξη από κοινωνικό λειτουργό κατά το παρελθόν λόγω κατάθλιψης</p> <p>4. Στήριξη από κοινωνικό λειτουργό και συμβουλευτικές υπηρεσίες</p> <p>6. Στήριξη από κοινωνικό λειτουργό για προσωπικά της προβλήματα</p> <p>7. Επικοινωνία με κοινωνικό λειτουργό για θέματα του παιδιού κατά το παρελθόν</p> <p>8. Ψυχολογική υποστήριξη σε θέματα κακοποίησης</p> <p>10. Συμβουλευτική γονέων από το δήμο</p>	<p>1. Οικογενειακά επιδόματα</p> <p>2. Οικογενειακά επιδόματα,</p> <p>3. Οικογενειακά επιδόματα, επιδότηση ενοικίου</p> <p>4. Οικογενειακά επιδόματα</p> <p>5. Αντισταθμιστική σύνταξη, οικογενειακά επιδόματα,</p> <p>6. Οικογενειακά επιδόματα,</p> <p>7. Οικογενειακά επιδόματα</p> <p>8. Επίδομα ανεργίας,</p> <p>οικογενειακά επιδόματα</p> <p>9. Οικογενειακά επιδόματα</p> <p>10. Οικογενειακά επιδόματα</p>	<p>1. Μείωση ενοικίου</p> <p>2. Μειώσεις στα διδάκτρα ιδιωτικής εκπαίδευσης του παιδιού</p> <p>3. Μείωση διδάκτρων ιδιωτικής παιδικής προστασίας</p> <p>4. Μείωση ενοικίου</p> <p>5. Μείωση ενοικίου</p> <p>7. Μείωση ενοικίου</p> <p>10. Ενημέρωση για νομικά θέματα, και μείωση ενοικίου</p>	<p>3. Χρειάστηκε να περιμένω 6-8 μήνες σε λίστα αναμονής για να δεχτώ βοήθεια για τα συναισθηματικά προβλήματα του γιού μου</p> <p>4. Δεν έγινε παροχή βοήθειας στη φύλαξη του παιδιού.</p> <p>5. Περιορισμένη βοήθεια στα προβλήματα που προέκυψαν με τα παιδιά</p>

Η παρουσίαση των δεδομένων όλων των συνεντεύξεων της Δανίας υπάρχει σε συνοπτικούς πίνακες υπάρχει στο παράρτημα (Πίνακες 4,5,6).

2.3 Συγκριτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Οι μόνες μητέρες της Ελλάδας σε αντίθεση με το δείγμα της Δανίας έχουν κατά μέσο όρο περισσότερα παιδιά και το ποσοστό των παιδιών που διαμένουν με τη μητέρα του στο ίδιο νοικοκυριό είναι ελαφρώς υψηλότερο (κατά 0.5). Η ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού διαφέρει από χώρα σε χώρα. Η μέση ηλικία των ελληνίδων μητέρων είναι 28.4 ενώ εκείνων της Δανίας 22.3

Ο μέσος όρος του εισοδήματος των Ελληνίδων φαίνεται να είναι υψηλότερο εκείνου των Δανών ωστόσο στο δείγμα της Ελλάδας παρατηρούνται μεγάλες διαφορές ανάμεσα στα εισοδήματα. Σε γενικές γραμμές φαίνεται πως η οικονομική κατάσταση των δειγμάτων και των δύο χωρών για την πλειοψηφία των μόνων μητέρων κυμαίνεται στα ίδια πλαίσια με εξαίρεση ορισμένες περιπτώσεις από το δείγμα της Ελλάδας όπου το οικογενειακό εισόδημα είναι ιδιαίτερα υψηλό σε σχέση με την πλειοψηφία των μητέρων.

Παρατηρούνται διαφορές σε σχέση με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, δεδομένου ότι οι περισσότερες μητέρες του δείγματος της Δανίας είχαν συμπληρώσει από 8-10 έτη σχολικής εκπαίδευσης, ακόμα και στην περίπτωση που παρακολούθησαν κάποια ανώτερη σχολή ή επιμόρφωση ενώ στην Ελλάδα ενώ στην Ελλάδα οι περισσότερες από τις μητέρες έχουν συμπληρώσει από 12 έως 14 έτη εκπαίδευσης με κάποιες αποκλίσεις προς τα πάνω και προς τα κάτω.

Σε σχέση με την απασχόληση παρατηρείται ότι εφτά άτομα του δείγματος της Ελλάδας εργάζονται με όρους πλήρης απασχόλησης σε αντίθεση με τη Δανία όπου μόνο τρία εργάζονται με πλήρες ωράριο. Τα υπόλοιπα 2 εργάζονται σε βάση ημιαπασχόλησης, ενώ οι μητέρες που δεν εργάζονται είναι περισσότερες.

Ο αριθμός διαζευγμένων στα δυο δείγματα διαφέρει σημαντικά. Στο δείγμα της Δανίας υπάρχουν άγαμες μητέρες με παιδιά από έναν οι περισσότερους συντρόφους, ενώ στο δείγμα της Ελλάδας δεν υπάρχει καμία άγαμη μητέρα. Αντίθετα οι μητέρες είναι διαζευγμένες ή σε διάσταση.

Σε σχέση με το εισόδημα παρουσιάζονται διαφορές στις εισοδηματικές πηγές. Το δείγμα της Δανίας εισπράττει οικογενειακό επίδομα σε όλες τις περιπτώσεις και καλύπτεται οικονομικά από την κοινωνική ασφάλιση ή την κοινωνική πρόνοια στην περίπτωση που η μητέρα δεν εργάζεται. Στις περιπτώσεις των Ελληνίδων μητέρων το εισόδημα προέρχεται κυρίως από την εργασία ή την παρουσία της μητέρας.

Αναφορικά με τη διατροφή σε παρόμοιο ποσοστό οι μητέρες λαμβάνουν διατροφή από τον πατέρα των παιδιών τους με τη διαφορά ότι οι μητέρες του δείγματος της Ελλάδας δεν λαμβάνουν διατροφή για τα εκτός γάμου παιδιά τους. (Πίνακας B37)

Πίνακας Β37. Διαφορές των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος των δύο χωρών (μέσες τιμές)

	Δανία	Ελλάδα
Ηλικία μητέρων (μέση ηλικία)	39	37.6
Ηλικία παιδιών	2 -22 ετών	10 μηνών έως 17 ετών
Αριθμός παιδιών (ανά νοικοκυριό)	2.2	1.7
Μητέρες εργαζόμενες σε πλήρη βάση	2	7
Μητέρες που εργάζονται part-time	4	-
Μητέρες που δεν εργάζονται	4	2
Διαζευγμένες/ σε διάσταση	3	9
Ανύπαντρες	7	-
Διάστημα μονογονεϊκότητας	9.9	3.5 έτη
Μέση ηλικία απόκτησης πρώτου παιδιού	22.3	28.4
Εισόδημα	936- 1898 € (μέση τιμή 1.457 €)	1300-4.300 (μέση τιμή 1.981 €)
Πηγές εισοδήματος	Εργασία/ επίδομα ανεργίας - διατροφή - οικογενειακά επιδόματα	Εργασία/ προσωπική περιουσία - διατροφή.

Στο δείγμα της Ελλάδας οι μητέρες φαίνεται να λαμβάνουν περισσότερη στήριξη σε θέματα ανατροφής και φροντίδας των παιδιών από τους πατέρες ενώ οι περιπτώσεις που διατηρείται καλή επικοινωνία μεταξύ γονέων αλλά όχι επαρκής στήριξη στο δείγμα της Ελλάδας είναι περισσότερες. Αναφορικά με τη διατροφή σε παρόμοιο με του δείγματος της Δανίας ποσοστό οι μητέρες λαμβάνουν διατροφή από τον πατέρα των παιδιών τους με τη διαφορά ότι οι μητέρες του δείγματος της Ελλάδας δεν λαμβάνουν διατροφή για τα εκτός γάμου παιδιά τους. Και στις δύο χώρες πάντως φαίνεται ότι το συνηθέστερο φαινόμενο είναι να υπάρχει επικοινωνία, οικονομική στήριξη αλλά όχι στήριξη σε θέματα ανατροφής και φροντίδας των παιδιών. (Πίνακας Β38)

Πίνακας Β38. Στήριξη από τους πατέρες των παιδιών σύγκριση: Δανίας- Ελλάδα

Χώρα	Στήριξη σε όλους τους τομείς	Μόνο οικονομική στήριξη- περιορισμένη	Ανύπαρκτη στήριξη
Δανία	++	++++++	+
Ελλάδα	+++	+++++	+

Αναφορικά με την στήριξη από το συγγενικό περιβάλλον το δείγμα της Ελλάδας φαίνεται να δέχεται περισσότερη και ουσιαστικότερη στήριξη από το δείγμα της Δανίας από τους συγγενείς ενώ οι περιπτώσεις των μητέρων που διατηρούν επικοινωνία ενώ δεν δέχονται στήριξη είναι λιγότερες. Στο δείγμα της Δανίας παρατηρείται το φαινόμενο της ανύπαρκτης στήριξης από το συγγενικό περιβάλλον, κάτι που δεν συναντάται στο δείγμα της Ελλάδας. (Πίνακας Β39)

Πίνακας Β39. Στήριξη των μόνων μητέρων από το συγγενικό δίκτυο: σύγκριση Δανίας- Ελλάδα

Χώρα	Επαρκής στήριξη από συγγενικό δίκτυο	Περιορισμένη στήριξη από συγγενικό δίκτυο	Ανύπαρκτη στήριξη από συγγενικό δίκτυο
Δανία	++++	+++	++++
Ελλάδα	++++++	+++	

Η στήριξη από το κοινωνικό περιβάλλον των μόνων μητέρων κυμαίνεται περίπου στο ίδια επίπεδα. Οι περισσότερες μόνες μητέρες στην πλειοψηφία τους δέχονται στήριξη συναισθηματική ή σε πρακτικά ζητήματα. Στο δείγμα της Δανίας εντούτοις παρουσιάζεται το φαινόμενο της ανεπαρκούς στήριξης από το κοινωνικό περιβάλλον ενώ στο δείγμα της Ελλάδας όχι. Ίδιος αριθμός μητέρων και για τις δύο χώρες δεν δέχεται στήριξη από το κοινωνικό δίκτυο. (Πίνακας Β40)

Πίνακας Β40. Στήριξη των μόνων μητέρων από το κοινωνικό δίκτυο: σύγκριση Δανίας- Ελλάδας

Χώρα	Επαρκής στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Περιορισμένη στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ανύπαρκτη στήριξη από κοινωνικό δίκτυο
Δανία	++++++	++	++
Ελλάδα	++++++		++

Φαίνεται πως οι μόνες μητέρες του δείγματος της Ελλάδας συναντούν δυσκολίες στο συνδυασμό μητρότητας-εργασίας σε βαθμό μεγαλύτερο από εκείνων του δείγματος της Δανίας. Δύο άτομα του δείγματος της Ελλάδας αναγκάστηκαν να προσλάβουν άτομο για τη φύλαξη του παιδιού, φαινόμενο που δεν παρατηρείται αντίστοιχα στο δείγμα της Δανίας ενώ η αναγκαστική διακοπή της εργασίας για λόγους φροντίδας των παιδιών συναντάται σε μεγαλύτερο βαθμό στο δείγμα της Ελλάδας. Παρ' όλα αυτά η ικανοποίηση από την επαγγελματική αποκατάσταση των εργαζόμενων μητέρων δε διαφέρει σημαντικά. Παρουσιάζεται ελαφρώς μεγαλύτερος βαθμός ικανοποίησης από την επαγγελματική αποκατάσταση στις μητέρες του δείγματος της Δανίας. (Πίνακας Β41)

Πίνακας Β41. Ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας: σύγκριση Δανίας- Ελλάδας

Χώρα	Δεν παρουσιάζονται δυσκολίες	Φύλαξη του παιδιού/των παιδιών από άτομο που έχει προσληφθεί για αυτό το λόγο	Παρουσιάζονται δυσκολίες στη φύλαξη και/ή τον ελεύθερο χρόνο	Διέκοψε την εργασία της λόγω των αναγκών φύλαξης-φροντίδας του παιδιού/των παιδιών
Δανία	++++		++	+
Ελλάδα	+	++	++++	++

Σχετικά με την οικονομική κατάσταση των μητέρων του δείγματος, οι μητέρες του δείγματος της Δανίας παρουσιάζονται περισσότερο ικανοποιημένες από τις Ελληνίδες. Η πλειοψηφία του δείγματος (5 άτομα) της Ελλάδας αδυνατεί να καλύψει δευτερεύουσες ανάγκες ενώ ο αντίστοιχος αριθμός ατόμων για το δείγμα της Δανίας είναι 2. Ένα άτομο του δείγματος της Ελλάδας στερείται κάποιων βασικών αναγκών λόγω οικονομικής κατάστασης φαινόμενο που παρατηρείται στο δείγμα της Δανίας στον ίδιο βαθμό. (Πίνακας Β42)

Πίνακας Β42. Η οικονομική κατάσταση των μόνων μητέρων : Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας

Χώρα	Πολύ καλή οικονομική κατάσταση-επαρκές εισόδημα	Εισόδημα που δεν επαρκεί για τα δεύτερης ανάγκης αγαθά	Μη επαρκές εισόδημα
Δανία	+++++++	++	+
Ελλάδα	+++	+++++	+

Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο περισσότερα άτομα του δείγματος της Ελλάδας φαίνεται να αντιμετωπίζουν κάποιο βαθμό περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο ενώ μεγάλους περιορισμούς αντιμετωπίζουν τέσσερα άτομα του δείγματος της Ελλάδας και πέντε της Δανίας. Δύο άτομα του δείγματος της Ελλάδας δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερο πρόβλημα ελεύθερου χρόνου. Στην ίδια κατηγορία εμπίπτει ένα μόνο άτομο από το δείγμα της Δανίας ενώ δύο άτομα (του δείγματος της Δανίας) δηλώνουν ότι ναι μεν υπάρχουν περιορισμοί αλλά αυτό δεν αποτελεί πρόβλημα γιατί τα παιδιά αποτελούν προτεραιότητα για τη μόνη μητέρα. Σε γενικές γραμμές ο

αριθμός των ατόμων που συναντά δυσκολίες μικρού ή μεγάλου βαθμού στον ελεύθερο χρόνο είναι ο ίδιος και για τις δύο χώρες. (Πίνακας Β43)

Πίνακας Β43. Ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων : σύγκριση Δανίας-Ελλάδας

Χώρα	Δεν υπάρχει περιορισμός	Μερικώς περιορισμένος χρόνος	Σε μεγάλο βαθμό περιορισμένος χρόνος
Δανία	+	+++	++++++
Ελλάδα	++	+++	++++

Αναφορικά με τη στέγαση οι συνθήκες στέγασης των μονογονεϊκών οικογενειών του δείγματος της Δανίας είναι, σε μικρό βέβαια βαθμό ,περισσότερο ικανοποιητικές σε σχέση με την ποιότητα της κατοικίας και τον χώρο σε σχέση με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού. Τρία άτομα του δείγματος της Ελλάδας αντιμετωπίζουν στενότητα χώρου αναφορικά με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού και δύο άτομα του δείγματος της Δανίας αντίστοιχα. Στην πλειοψηφία τους οι μόνες μητέρες του δείγματος της Ελλάδας ζουν σε ιδιόκτητη κατοικία ενώ όλες οι μητέρες του δείγματος της Δανίας μένουν σε ενοικιαζόμενη κατοικία, για την οποία το 50% των οικογενειών καταβάλλει μειωμένο ενοίκιο ως μέτρο της κοινωνικής πολιτικής σχετικά με τη στέγαση. (πίνακας Β44)

Πίνακας Β44. Συνθήκες στέγασης: σύγκριση Δανίας-Ελλάδας

Χώρα	Ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης	Περιορισμένος χώρος σε σχέση με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού	Μη ικανοποιητικές συνθήκες για δευτερεύοντες λόγους
Δανία	++++++	++	++
Ελλάδα	++++++	+++	

Σε ό,τι αφορά την στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες το σύνολο των μητέρων της Δανίας έχει λάβει οικονομική στήριξη ενώ η πλειοψηφία έχει λάβει στήριξη σε ψυχολογικά και επαγγελματικά ή αναφορικά με τη φροντίδα των παιδιών θέματα.

Σ ό, τι αφορά την Ελλάδα από την άλλη τέσσερις μητέρες του δείγματος δεν έχουν λάβει κανενός είδους στήριξη. Μόνο ένα άτομο λαμβάνει κρατικό επίδομα, για παιδί με ειδικές ανάγκες, Αναφορικά με άλλου τύπου βοήθεια ένα άτομο μόνο έχει λάβει επιδότηση επαγγελματικού τύπου ενώ σε σχέση με την συμβουλευτική υποστήριξη 2 άτομα δέχτηκαν βοήθεια..

Από τις παρεχόμενες κρατικές παροχές και υπηρεσίες τέσσερα άτομα του δείγματος της Δανίας δηλώνουν απόλυτα ικανοποιημένα ενώ 9 είναι ικανοποιημένα από την οικονομική στήριξη.. Το δείγμα της Ελλάδας δηλώνει στο σύνολό του μη ικανοποιημένο από την κρατική στήριξη.(Πίνακας Β45)

Πίνακας Β45. Στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες: Σύγκριση Δανίας-Ελλάδας

Χώρα	Συμβουλευτική υποστήριξη	Επιδόματα-βοηθήματα	Άλλου τύπου κοινωνικές παροχές	Καμία στήριξη
Δανία	++++++	++++++	++++++	
Ελλάδα	++	++		++++

Για τις μόνες μητέρες της Δανίας βάσει της προσωπικής τους εκτίμησης οι κύριες δυσκολίες είναι το θέμα της φύλαξης των παιδιών σε συνδυασμό πάντα με την Εργασία, και η μοναξιά, ενώ για τις Ελληνίδες του δείγματος βάσει πάλι της προσωπικής τους εκτίμησης τα κύρια προβλήματα αφορούν την έλλειψη

ελεύθερου χρόνου και την ψυχολογική κατάσταση που προκαλείται με την απομάκρυνση του συζύγου.

Κοινές δυσκολίες για τις μητέρες του δείγματος και των δύο χωρών αποτελούν η εξ' ολοκλήρου ευθύνη της μητέρας στο θέμα των παιδιών και το οικονομικό πρόβλημα. (Πίνακας Β46)

Πίνακας Β46. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες συγκριτικά

Δανία	Ελλάδα	Κοινές
<ul style="list-style-type: none"> - Ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας - Η μοναξιά - Άλλα - Δεν υπάρχουν 	<ul style="list-style-type: none"> - Η συναισθηματική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συντρόφου - Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου - Άλλα 	<ul style="list-style-type: none"> - Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη των παιδιών - Οι οικονομικές δυσκολίες

3. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Προκειμένου να σχολιάσουμε τα αποτελέσματα του ερευνητικού μέρους της Εργασίας είναι σκόπιμο να κάνουμε πρώτα μία αναφορά στα Ερευνητικά Ερωτήματα της Μελέτης. Αυτά ήταν τα εξής :

1. Ποιά είναι τα προβλήματα και οι ανάγκες των μόνων γονέων
2. Ποιές είναι οι κυρίαρχες διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού της μονογονεϊκής οικογένειας στη χώρα μας σε σύγκριση με αυτές της μονογονεϊκής οικογένεια στη Δανία
3. Ποιά είναι τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού; Είναι π.χ. κυρίως αποτέλεσμα κοινωνικής πολιτικής ή θα μπορούσε να αποδοθεί και σε άλλους λόγους;
4. Υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά τις μορφές κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στις δύο χώρες και αν ναι, που οφείλονται αυτές οι ομοιότητες;

Θεωρούμε σκόπιμο πριν ξεκινήσουμε την συζήτηση να αναφερθούμε σε ορισμένα ζητήματα που επηρεάζουν τα αποτελέσματα της έρευνας και τη συγκρισιμότητα μεταξύ των δύο χωρών. Αρχικά σε σχέση με τα δείγματα των δύο χωρών και παρά τα κριτήρια επιλεξιμότητας παρουσιάζονται διαφορές ως προς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που επιδρούν στην ελαχιστοποίηση ή την μεγιστοποίηση των δυσκολιών που συναντούν οι μητέρες στις δύο χώρες. Για παράδειγμα η οικογενειακή κατάσταση των μόνων μητέρων διαφέρει στις δύο χώρες καθώς και το επίπεδο εκπαίδευσης, ο αριθμός των συντρόφων, ο αριθμός των παιδιών ανά νοικοκυριό, το διάστημα μονογονεϊκότητας, η στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες, και οι εισοδηματικές πηγές.

Επιπροσθέτως πρέπει να σημειωθεί ότι τα αποτελέσματα της μελέτης δεν είναι γενικεύσιμα καθώς πρόκειται για περιορισμένο αριθμό δείγματος. Προσφέρει ωστόσο εις βάθος προσέγγιση στο θέμα της μονογονεϊκότητας και στις βασικές δυσκολίες που συναντούν οι αρχηγοί οικογενειών με τέτοια δομή οργάνωσης. Επίσης προσφέρει τη δυνατότητα σύγκρισης των βασικών προβλημάτων της μονογονεϊκότητας της χώρας μας με εκείνων της αντίστοιχης μορφής οικογενειακής οργάνωσης στη Δανία γεγονός που μας επιτρέπει να εξάγουμε συμπεράσματα σε σχέση με τα δύο διαφορετικά μοντέλα κοινωνικής οργάνωσης και κοινωνικής πολιτικής αναφορικά με τις μονογονεϊκές οικογένειες.

Η ποιοτική έρευνα και η σύγκριση είναι τα βασικά πλεονεκτήματα της μελέτης αν ληφθεί υπ' όψιν ότι πρόκειται για ένα θέμα αρκετά συζητημένο για το οποίο έχουν συνταχθεί αρκετές βιβλιογραφικές εργασίες απουσιάζει ωστόσο ολοκληρωμένη έρευνα τόσο εις βάθος όσο και στατιστικά. Επιπροσθέτως μέσω της διαδικασίας σύγκρισης δύναται κανείς να αντιληφθεί ευκολότερα σε ποια σημεία υστερεί η κοινωνική πολιτική και ποιες ανάγκες αδυνατεί να καλύψει.

Στην προκειμένη περίπτωση η σύγκριση έχει ως στόχο να αναδείξει τις διαφορές και τις ομοιότητες ανάμεσα στις μονογονεϊκές οικογένειες της εκάστοτε χώρας και να υποδείξει τις διαφορές στο βαθμό του κοινωνικού αποκλεισμού όπως αυτές σχετίζονται με την οργάνωση του συστήματος κοινωνικής πολιτικής. Η αξία αυτού προκύπτει από την αναγνώριση των ελλείψεων της κοινωνικής πολιτικής σε σχέση με την καλύψει των αναγκών των μόνων γονέων και έχει χαρακτήρα πληροφοριακό-ενημερωτικό αφού η γνώση είναι προαπαιτούμενη για οποιαδήποτε ενέργεια επιτυχημένης παρέμβασης.

3.1 Τα προβλήματα και οι ανάγκες των μόνων γονέων στις δύο χώρες

Στην παράγραφο αυτή θα αναφερθώ κυρίως στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες στις δύο χώρες συγκριτικά όπως προκύπτουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας ενώ παράλληλα θα επιχειρήσω να ερμηνεύσω τις δυσκολίες αυτές και να αποδώσω τα αίτιά τους.

Οι βασικές δυσκολίες των μόνων μητέρων στην Ελλάδα, όπως οι ίδιες τις αντιλαμβάνονται, είναι η εξ' ολοκλήρου ευθύνη, η συναισθηματική κατάσταση που προκαλεί η απομάκρυνση του συντρόφου, ο περιορισμός του ελεύθερου χρόνου και οι οικονομικές δυσκολίες.

Στη Δανία αντίστοιχα οι βασικές δυσκολίες είναι ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας, η μοναξιά και η εξ' ολοκλήρου ευθύνη της οικογένειας, όπως επίσης και οι οικονομικές δυσκολίες.

Από τα δεδομένα της έρευνας φαίνεται πως η έλλειψη συμπαράστασης από τους πατέρες συνδέεται με άλλα δύο από τα βασικά προβλήματα των μόνων μητέρων, την μη ικανοποιητική οικονομική κατάσταση και την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Δανία.

Άλλος παράγοντας που φαίνεται να σχετίζεται με τις κυριότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες στην Ελλάδα είναι η ηλικία τους. Από την ανάλυση των δεδομένων μας προκύπτει ότι οι μητέρες άνω των 35 συναντούν περισσότερες δυσκολίες στο θέμα του ελεύθερου χρόνου και τα οικονομικά ζητήματα ενώ οι νεαρότερες σε ηλικία μητέρες δυσκολεύονται κυρίως σε ότι αφορά το συναισθηματική κατάσταση που προκύπτει από τον χωρισμό και τη μονογονεϊκότητα. Στη Δανία η ηλικία δεν παρουσιάζεται ως παράγοντας που έχει σχέση με τις κυριότερες δυσκολίες.

Επιπροσθέτως σημαντικό ρόλο στο είδος των δυσκολιών που συναντούν οι μόνες μητέρες στην Ελλάδα φαίνεται πως παίζει ο αριθμός των παιδιών ανά νοικοκυριό. Οι μητέρες με περισσότερα παιδιά αντιμετωπίζουν εντονότερα προβλήματα σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο και την εξ' ολοκλήρου ευθύνη, και το οικονομικό θέμα. Οι μητέρες με ένα παιδί αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της εξ' ολοκλήρου ευθύνης και των συναισθηματικών δυσκολιών σε σχέση με την απομάκρυνση του συζύγου. Στη Δανία δε φαίνεται να υπάρχει αντίστοιχη σχέση των κυριότερων δυσκολιών με τον αριθμό των παιδιών. Ενδεχομένως αυτό να συμβαίνει λόγω του συστήματος παιδικής προστασίας καθώς και της επιδοματικής πολιτικής στα θέματα της οικογένειας.

Από την ανάλυση των δεδομένων μας προκύπτει επίσης πως οι μητέρες που έχουν χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης έχουν αυξημένες δυσκολίες σε σχέση με την απομάκρυνση του συντρόφου και το οικονομικό θέμα σε σύγκριση με τις μητέρες που έχουν αποφοιτήσει από σχολές ανώτερης και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης. Αυτό είναι πιθανό να συνδέεται με το βαθμό ανεξαρτησίας της μητέρας με ανώτερη εκπαίδευση τόσο οικονομικά όσο και σε σχέση με τα γενικότερα ζητήματα αν ληφθεί υπ' όψη ότι με την είσοδο των γυναικών στην ανώτερη εκπαίδευση και στην εργασία οι παραδοσιακοί ρόλοι εξασθενούν και η γυναίκα ανεξαρτητοποιείται σε σύγκριση με παλιότερες εποχές.

Αντίστοιχα στη Δανία φαίνεται πως οι μητέρες με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες στο θέμα της αποκλειστικότητας της ευθύνης και της μοναξιάς σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ενώ φαίνεται να αντιμετωπίζουν και άλλου τύπου δυσκολίες μεμονωμένα. Αυτό

ενδεχομένως να συνδέεται με την κοινωνική πολιτική του κράτους που δίνει έμφαση στην προστασία των ατόμων με περιορισμένες ικανότητες κοινωνικής λειτουργικότητας. Σε θέματα όπως το οικονομικό και το συνδυασμό μητρότητας εργασίας φαίνεται πως και οι δύο κατηγορίες μητέρων αντιμετωπίζουν στον ίδιο βαθμό αυτά τα προβλήματα.

1) Τα εκτός γάμου παιδιά

Μία αρχική παρατήρηση είναι πως στην Ελλάδα δεν παρουσιάζεται το φαινόμενο της άγαμης μητέρας. Απ' αυτό συμπεραίνουμε ότι ο γάμος αποτελεί στη χώρα μας την πιο συνηθισμένη μορφή οικογενειακής οργάνωσης. Οι δε μητέρες που έχουν παιδιά εκτός γάμου όπως φαίνεται από τις συνεντεύξεις λόγω της έλλειψης στήριξης από τον πατέρα του παιδιού, τόσο οικονομικά, όσο και σε θέματα ανατροφής, όπως συμβαίνει συνήθως, συναντούν περισσότερες δυσκολίες στη φροντίδα των παιδιών ή την οικονομική κατάσταση. Από τα δεδομένα της έρευνάς μας φαίνεται πως η οικογενειακή κατάσταση συνδέεται άμεσα με τη στήριξη που δέχονται οι μόνες μητέρες και πως οι μητέρες που έχουν παιδιά εκτός γάμου δεν λαμβάνουν στήριξη σε κανένα επίπεδο από τους πατέρες των παιδιών αυτών. Ο αντίστοιχος πληθυσμός στη Δανία έχει συνήθως την ίδια σχεδόν θέση με την διαζευγμένη μητέρα και αυτό γιατί η συμβίωση των ζευγαριών χωρίς γάμο και η απόκτηση εκτός γάμου παιδιών είναι συχνότερο φαινόμενο και αντιμετωπίζεται σχεδόν όπως η έγγαμη συμβίωση τόσο κατά τη διάρκεια της σχέσης όσο και όταν αυτή λυθεί

2) Ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας

Οι μόνες μητέρες του δείγματος της Ελλάδας είναι στην πλειοψηφία τους εργαζόμενες και αυτό συνδέεται με την μείωση του εισοδήματος κατά την κατάσταση μονογονεϊκότητας και την έλλειψη οικονομικής στήριξης από τις κοινωνικές υπηρεσίες και συνεπάγεται την απασχόληση της μητέρας έτσι ώστε να είναι σε θέση να καλύψει τις ανάγκες του νοικοκυριού. Η ικανοποίηση από την εργασία είναι συνήθως μεγάλη, παρά τον περιορισμό του ελεύθερου χρόνου της μητέρας και αυτό μας ωθεί στο συμπέρασμα ότι η εργασία είναι στις περισσότερες περιπτώσεις διέξοδος για τη μόνη μητέρα από τις αυξημένες απαιτήσεις και ευθύνες της οικογένειας με ένα γονέα. Η εργασία συντελεί στην διεύρυνση του κοινωνικού της δικτύου καθώς και στην ανάγκη της για αλληλεπίδραση με άλλα ενήλικα άτομα. *«Λόγω της κατάστασης και περισσότερο για ψυχολογικούς λόγους ξεκίνησα πάλι να δουλεύω. Και είμαι ευχαριστημένη, με βοηθάει πάρα πολύ και ειδικά τον πρώτο καιρό λειτούργησε βοηθητικά»* Δήμητρα 29. Χαρακτηριστικό είναι ότι η μητέρες που δεν εργάζονται επιθυμούν και προγραμματίζουν να ενταχθούν ξανά στην αγορά εργασίας. Ο συνδυασμός μητρότητας εργασίας δημιουργεί δυσκολίες στο θέμα της φύλαξης των παιδιών ή στον ελεύθερο χρόνο όπως φαίνεται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων μας. Οι δυσκολίες αυτού του είδους είναι εντονότερες στη χώρα μας λόγω της ανεπάρκειας των υπηρεσιών παιδικής προστασίας. Όπως φαίνεται από την έρευνα οι μητέρες που εργάζονται ως υπάλληλοι αντιμετωπίζουν εντονότερα προβλήματα σε σχέση με τις άεργες και τους ελεύθερους επαγγελματίες.

Από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μητέρες του δείγματος της Ελλάδας στο συνδυασμό μητρότητας και εργασίας σχετικά με τη φύλαξη φροντίδα των παιδιών συμπεραίνουμε πως οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας δεν καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες της μόνης μητέρας. Οι δημόσιοι παιδικοί σταθμοί σύμφωνα με

τη βιβλιογραφία και τις συνεντεύξεις δεν έχουν επαρκή αριθμό θέσεων ή σε κάποιες περιοχές δεν υπάρχουν με αποτέλεσμα η μητέρα να χρειάζεται να απευθυνθεί σε παιδικό σταθμό της ευρύτερης περιοχής ο οποίος βρίσκεται σε απόσταση μεγάλη από την περιοχή που κατοικεί η μόνη μητέρα. Ένα άλλο πρόβλημα είναι τα ωράρια λειτουργίας των παιδικών σταθμών και των σχολείων. Η εργαζόμενη μητέρα συχνά συναντά δυσκολίες αν το ωράριο της δεν συμπίπτει με τις ώρες λειτουργίας του σταθμού ή του σχολείου. Αυτές τις ελλείψεις έρχεται να καλύψει η στήριξη από το οικογενειακό και κοινωνικό δίκτυο. Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας στη χώρα μας σχετίζεται με το σύστημα φύλαξης των παιδιών (ωράριο που δεν καλύπτει τον εργαζόμενο γονέα, ανεπαρκής αριθμός σταθμών κλπ.). Μία μητέρα αναφέρει: *«Δεν έχω χρειαστεί τίποτα αλλά παιδικούς σταθμούς είχα πρόβλημα. Εδώ στην περιοχή δεν είχαμε παιδικό σταθμό, πήγαινα σε άλλη περιοχή σε ένα σταθμό απαράδεκτο, αναγκάστηκα γιατί δεν είχα το οικονομικό λυμένο για να την πάω σε ιδιωτικό. Εγώ νιώθω ότι παλεύω για το αυτονόητο, αυτά δηλαδή που θα έπρεπε οι κοινωνία να μου έχει λύσει. Για το σχολείο, το δημοτικό, το νήπιο το ολοήμερο, ποια μητέρα τελειώνει 12:15;»* Μαρία 47. Μια άλλη μητέρα προσδιορίζοντας σε ποια θέματα συνάντησε δυσκολίες λέει: *«Πάνω απ' όλα στον εργασιακό τομέα, που ν' αφήσεις τα παιδιά σου και μετά έρχεται το οικονομικό. Θέλω να πάω να δουλέψω έτσι; Αυτό το παιδί για να το αφήσεις; Εγώ είπα μήπως βρω κανένα παραθυράκι για να πω μ' αυτόν το νόμο είμαι καλυμμένη. Δε βρήκα τίποτα. Είχα πάρει στο Υπουργείο Εργασίας. « Κυρία μου δεν υπάρχει νόμος» Τι να κάνεις; Υπήρχε εποχή που έκανα τρεις δουλειές»* Ελευθερία, 40 ετών.

Αν η μητέρα δεν αποκλειστεί από την αγορά εργασίας για τους παραπάνω λόγους, αναγκάζεται να στερείται εξόδων ψυχαγωγίας - κοινωνικών συναναστροφών, ελεύθερου χρόνου, ή εισοδήματος στην περίπτωση που αναγκαστεί να χρησιμοποιήσει ιδιωτικές υπηρεσίες παιδικής προστασίας, ή να προσλάβει άτομο για την φύλαξη των παιδιών όπως φαίνεται από τα δεδομένα της έρευνάς μας.

Αρκετές από τις μόνες μητέρες του δείγματος της Δανίας δεν είναι εργαζόμενες. Οι μητέρες που εργάζονται είναι στην πλειοψηφία τους ικανοποιημένες από την εργασία τους ενώ μία από αυτές δήλωσε ότι θα ήθελε να εργάζεται περισσότερο. Και για τις μητέρες του δείγματος της Δανίας είναι εμφανές πως η εργασία αποτελεί μέσο κοινωνικοποίησης και διεύρυνσης του κοινωνικού δικτύου, κατά συνέπεια και της στήριξης που τους παρέχεται. Η επαγγελματική δραστηριότητα των μόνων μητέρων του δείγματος της Δανίας όπως και της Ελλάδας αν και σε πιο περιορισμένη έκταση, δημιουργεί προβλήματα φύλαξης των παιδιών και περιορισμού του ελεύθερου χρόνου της μητέρας. Η έλλειψη στήριξης από τον πατέρα του παιδιού/ των παιδιών φαίνεται πως επιδρά αρνητικά σε ό,τι αφορά αυτά τα δύο θέματα. Το φαινόμενο παρ' όλα αυτά είναι πιο περιορισμένο λόγω του αναπτυγμένου δικτύου υπηρεσιών παιδικής προστασίας όπως φαίνεται και από τη βιβλιογραφία (Ministry of Social Affairs – Denmark, 2002).

3) Η οικονομική κατάσταση των μόνων μητέρων

Οι οικονομικοί περιορισμοί φαίνεται ως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των μόνων μητέρων και στις δύο χώρες. Οι μόνες μητέρες σε γενικές γραμμές συναντούν δυσκολίες στον οικονομικό τομέα και συνήθως το εισόδημα δεν επαρκεί για να καλύψει τις δευτερεύουσες ανάγκες τους. Χαρακτηριστικά μία μητέρα λέει: *«Εγώ δεν μπορώ να σου πω ότι μου φτάνουν τα λεφτά μου ένα εισόδημα για δύο παιδιά.... Υπάρχει πίεση...ειδικά τον τελευταίο χρόνο το νιώθω με αυτή την ακρίβεια γενικά και τις απαιτήσεις των παιδιών και επειδή εγώ είχα πάντα δεύτερη*

δουλειά και είχα άνεση... αυτό που με πειράζει πιο πολύ είναι όταν μου ζητάνε τα παιδιά τα επιπλέον» Μαρία 47 ετών. Όπως είναι εμφανές από την ανάλυση των δεδομένων πολλές μόνες μητέρες και στις δύο χώρες δυσκολεύονται να καλύψουν τις δευτερεύουσες ανάγκες της οικογένειας (είδη ρουχισμού και ψυχαγωγίας) ενώ η οικονομική κατάσταση επηρεάζει άμεσα και τις συνθήκες στέγασης.

Κάποιες μόνες μητέρες φαίνεται πως συναντούν οικονομικούς περιορισμούς σε μεγάλο βαθμό με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξασφαλίσουν οικονομικά αγαθά πρώτης ανάγκης όπως τρόφιμα ή ικανοποιητική στέγαση. Μία μητέρα μας λέει: *«Τα παπούτσια μου έχουν χαλάσει, αδιαφορώ όμως. Πάει το μαγαζί καλά και μετά θα έρθει και αυτό η άνεση ν' αλλάζω και παπούτσια. Τότε για να πάρουμε το αυτοκίνητο υπήρχε μήνας που τρώγαμε πατάτες και μακαρόνια. Τρεις ντομάτες έχουμε και 5 πατάτες γιατί τότε ήταν στην αρχή και δε μου έδινε τη διατροφή.»* Ελευθερία, 40 ετών Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία και τις συνεντεύξεις ένας από τους σημαντικότερους λόγους είναι ο περιορισμός του εισοδήματος με την αποχώρηση του άλλου γονέα. Από τα αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων μας είναι εμφανές ότι οι μητέρες με περιορισμένη και ανύπαρκτη στήριξη από τους πατέρες των παιδιών αντιμετωπίζουν εντονότερα οικονομικά προβλήματα.

Παρά το γεγονός ότι περισσότερες μόνες μητέρες βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας στο δείγμα της Δανίας και το γεγονός ότι ο μέσος όρος εισοδημάτων του ελληνικού δείγματος είναι υψηλότερος εκείνου της Δανίας παρουσιάζεται μεγαλύτερος βαθμός αποκλεισμού σε σχέση με την πρόσβαση στα οικονομικά αγαθά. Ένας από τους λόγους είναι ότι στην Ελλάδα η οικονομική στήριξη από το κράτος είναι ανύπαρκτη και αυτό συντελεί στην διατήρηση του φαινομένου. Το φαινόμενο συνδέεται επίσης συνδέεται με τα αυξημένα έξοδα της μόνης μητέρας λόγω της ανεπάρκειας των υπηρεσιών παιδικής προστασίας που σημαίνει ότι πολλές φορές χρησιμοποιούνται ιδιωτικές υπηρεσίες, ενώ το σύστημα εκπαίδευσης λόγω των ελλείψεων του υποχρεώνει τον γονέα να καταβάλλει μέρος του εισοδήματός του σε φροντιστήρια προκειμένου για την ολοκληρωμένη εκπαίδευση του παιδιού του. Επιπροσθέτως η έλλειψη μέτρων στεγαστικής πολιτικής που να αφορούν την επιδότηση ενοικίου για τις μόνες μητέρες αυξάνουν τα έξοδα της μονογονεϊκής οικογένειας που δεν διαμένει σε ιδιοκτήτη κατοικία. Επίσης το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της Ελλάδας είναι τέτοιο ώστε η φροντίδα υγείας να είναι ελλιπής και κατά συνέπεια αν προστίθενται στο κατάλογο των εξόδων της οικογένειας έξοδα για ιδιωτική ασφάλιση ή παροχή ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας προκειμένου για την αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας.

4) Ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων

Η επαγγελματική αποκατάσταση για τις μητέρες του δείγματος τόσο της Δανίας όσο και της Ελλάδας, παρ' όλα τα πλεονεκτήματα που προσφέρει στη μόνη μητέρα, φαίνεται πως έχει ως αντίτιμο τον ελεύθερο χρόνο, την δυσκολία στο θέμα της φύλαξης των παιδιών, καθώς και την κούραση ή το στρες.

Φαίνεται από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για το δείγμα της Ελλάδας, ότι οι μητέρες που εργάζονται ως δημόσιοι υπάλληλοι σε σχέση με τους υπαλλήλους του ιδιωτικού τομέα, τους ελεύθερους επαγγελματίες και τις άνεργες μητέρες, είναι εκείνες που αντιμετωπίζουν εντονότερα την έλλειψη ελεύθερου χρόνου. Προφανώς αυτό έχει σχέση με τα συγκεκριμένα υποχρεωτικά ωράρια των υπαλλήλων και το πιο ευέλικτο ωράριο των ελεύθερων επαγγελματιών. Από τις συνεντεύξεις και τη μελέτη της βιβλιογραφίας φαίνεται επίσης πως αυτό συνδέεται με τα ωράρια των παιδικών σταθμών και το θέμα της φύλαξης των παιδιών.

Στη Δανία αντίστοιχα ο ελεύθερος χρόνος παρουσιάζεται σε ελαφρώς μεγαλύτερο βαθμό περιορισμένος δεν διαφαίνεται όμως καμία σχέση μεταξύ της απασχόλησης της μητέρα και τους περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο. Συμπεραίνουμε ότι συνδέεται ίσως με το γεγονός πως οι μόνες μητέρες στη Δανία έχουν περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά κατά μέσο όρο καθώς και το γεγονός ότι ο μέσος όρος διαστήματος μονογονεϊκότητας είναι γι αυτές μεγαλύτερος από το δείγμα της Ελλάδας. Αυτό πιθανόν να συντελεί στη συσσώρευση προβλημάτων και δυσκολιών τα οποία επηρεάζουν τον ελεύθερο χρόνο των μόνων μητέρων του δείγματος.

Φαίνεται ότι και στις δύο χώρες η κατηγορία των μητέρων που δέχονται επαρκή στήριξη από τους πατέρες των παιδιών έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο σε σχέση με τις μητέρες των άλλων κατηγοριών ενώ η περιορισμένη στήριξη από τους πατέρες είναι μια από τις αιτίες εξαιτίας της οποίας ο ελεύθερος χρόνος των μόνων μητέρων είναι περιορισμένος.

5) Η αποκλειστικότητα της ευθύνης για την οικογένεια

Για τις μητέρες και των δύο χωρών η αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα. Ο βασικός παράγοντας που επηρεάζει την ένταση του ζητήματος της εξ' ολοκλήρου ευθύνης αλλά και των γενικότερων δυσκολιών όπως φαίνεται από την ανάλυση των δεδομένων μας είναι ο βαθμός στήριξης από τους πατέρες. Οι μητέρες με περιορισμένη ή ανύπαρκτη στήριξη από τους πατέρες αντιμετωπίζουν εντονότερα οικονομικά προβλήματα και περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο από τις μητέρες που δέχονται επαρκή στήριξη.

Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μόνων μητέρων τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Δανία δεν λαμβάνει στήριξη σε ότι αφορά την ανατροφή και φροντίδα των παιδιών μας παραπέμπει στους παραδοσιακά μοντέλα ρόλων όπου η μητέρα είναι υπεύθυνη για την φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού. Η Γεωργία, 40 ετών, όταν ρωτήθηκε για την παροχή στήριξης από τον πατέρα των παιδιών απάντησε: *«Όχι μου έχει αναθέσει την ανατροφή των παιδιών εν λευκώ και στηρίζει τις επιλογές μου»*. Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη, που όπως φαίνεται από την ανάλυση των δεδομένων μας είναι το βασικότερο πρόβλημα των μητέρων που δε λαμβάνουν στήριξη από τους πατέρες των παιδιών, προκαλεί πρόσθετο άγχος και κούραση δεδομένου ότι αν και δε διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από την κατάσταση διγονεϊκότητας στην δεύτερη περίπτωση οι ευθύνες μοιράζονται ακόμα και αν η φροντίδα βαραινεί τη μητέρα ενώ στην πρώτη περίπτωση η ευθύνη βαραινεί αποκλειστικά τον μόνο γονέα και ο άλλος συνήθως απλώς ενημερώνεται για τα θέματα των παιδιών. *«Η καθημερινότητα, τα πρακτικά πράγματα, να τα κάνω όλα μόνη μου δηλαδή βλέπεις στο σχολείο, έρχονται οι μπαμπάδες, θα τα φέρουνε οι μπαμπάδες κάποια στιγμή, αυτό το ότι τα κάνω όλα μόνη μου και δεν είναι ότι δεν τα καταφέρνω, είναι για το άγχος και την κούραση.»* σημειώνει η Μαρία, 47 ετών.

Δυσκολίες όπως το χαμηλό εισόδημα αντιμετωπίζονται ευκολότερα όταν υπάρχει οικονομική στήριξη από τον πατέρα του παιδιού ή των παιδιών. Οι επισκέψεις των παιδιών στον πατέρα επιτρέπουν στη μητέρα να διαθέσει τον χρόνο αυτό για τον εαυτό της με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο ελεύθερος χρόνος. Με βάση τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός περιορίζεται μέχρι κάποιο βαθμό για τα άτομα του δείγματος της Ελλάδας λόγω της στήριξης που δέχεται η μητέρα από τον πατέρα του παιδιού ή των παιδιών. Εν αντιθέσει στη Δανία η περιορισμένη υποστήριξη από τους πατέρες των παιδιών και του συγγενικού δικτύου επεκτείνει τις διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού, και ενδεχομένως αυτό να

οφείλεται και στη διάφορα της οικογενειακής κατάστασης των δυο δειγμάτων : στην Ελλάδα έχουμε κυρίως διαζευγμένες ενώ στη Δανία άγαμες μητέρες, η κατάσταση όμως εξισορροπείται από το σύστημα κοινωνικής προστασίας το οποίο καλύπτει ανάγκες που προκύπτουν από την περιορισμένη υποστήριξη που δέχονται οι μόνες μητέρες, όπως την ανάγκη φύλαξης των παιδιών, την κατοχύρωση της παροχής διατροφής από των πατέρα, τα οικογενειακά επιδόματα κ.λπ. Η Hedvig, 42 ετών, αναφέρει σχετικά με την απουσία του συντρόφου και τον ελεύθερο χρόνο: « Θα έλεγα ότι είμαι σχεδόν δύο γονείς και αυτό είναι δύσκολο γιατί αρχίζω να νιώθω ότι χρειάζομαι και λίγο ελεύθερο χρόνο, να κάνω κάτι εντελώς μόνη μου, πράγματα για ενηλίκους, κι αυτό δεν είναι τόσο εύκολο».

6) Τα στεγαστικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα σε σχέση με τις μονογονεϊκές οικογένειες όπως παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνάς μας για κάποιες μονογονεϊκές οικογένειες φαίνεται πως οι συνθήκες στέγασης δεν είναι ικανοποιητικές σε σχέση πάντα με τον διαθέσιμο χώρο αναλογικά με τον αριθμό των μελών του νοικοκυριού. «Είναι τρεις κρεβατοκάμαρες. Στη μία μένει η θεία , δεν μπορείς να μπεις. Εγώ κοιμάμαι στο σαλόνι, τα δυο κορίτσια μαζί και ο μικρός μόνος του. Δηλαδή πάνω κάτω όπως ήταν στο σπίτι που μέναμε με το μπαμπά τους είναι και τώρα. Δύο κρεβατοκάμαρες είχανε εκεί δύο και δω. Σα χώρος είναι πιο μικρός, γενικά σα σπίτι» λέει η Μαίρη 38 ετών. Το φαινόμενο παρουσιάζεται και στις δύο χώρες με ελαφρώς μεγαλύτερη ένταση στην Ελλάδα. Σημαντικό ρόλο παίζει σ' αυτό όπως φαίνεται από τις βιβλιογραφικές πηγές η στεγαστική πολιτική. Άλλοι παράγοντες που συνδέονται άμεσα με τις συνθήκες στέγασης όπως φαίνεται από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας είναι το εισόδημα και ο αριθμός των μελών ανά νοικοκυριό. Οι μητέρες με χαμηλότερο εισόδημα αδυνατούν να καλύψουν σε ικανοποιητικό βαθμό το θέμα της στέγασης λόγω οικονομικών περιορισμών ενώ εκείνες που έχουν περισσότερα από ένα παιδιά λόγω ίσως των αυξημένων εξόδων και αναγκών της οικογένειας σε σχέση με τις μονογονεϊκές οικογένειες με ένα παιδί αντιμετωπίζουν επίσης προβλήματα στέγασης. Από τη μελέτη μας φαίνεται πως το ποσοστό ιδιοκατοίκησης στην Ελλάδα είναι υψηλότερο από τη Δανία όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία, γεγονός που μειώνει τα προβλήματα στέγασης ενώ τα αποτελέσματά μας έρχονται σε αντίθεση με τις έρευνες που παρουσιάζουν τις μονογονεϊκές οικογένειες ως οικογένειες που ζουν σε κακές συνθήκες κατοικίας με ελλείψεις στα στοιχειώδη (θέρμανση, νερό, ρεύμα, παράθυρα, κ.λπ.) .

7) Τα συναισθηματικά προβλήματα σε σχέση με την απομάκρυνση του συζύγου

Τα συναισθηματικά προβλήματα σε σχέση με την απομάκρυνση του συζύγου αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των μόνων μητέρων στην Ελλάδα. «Ήταν το ψυχολογικό που δεν μπορούσα κι εγώ να ξεπεράσω κάποια πράγματα, δεν μπορούσα να τα δεχτώ. Το ότι δεν ήτανε στο σπίτι και ότι φτάσαμε σ' αυτό το σημείο κι αυτό ήταν που μου έφερε φθορά» Σοφία 37 ετών. Η ανάλυση των στοιχείων τις έρευνας μας έδειξε πως αυτού του είδους οι δυσκολίες συνδέονται με τον αριθμό των παιδιών, με την ηλικία της μητέρας, με τη διάρκεια της μονογονεϊκότητας και τη στήριξη από τον πατέρα αντιστρόφως ανάλογα. Δηλαδή οι μητέρες με ένα παιδί και όσες είναι μικρότερες σε ηλικία και σε κατάσταση μονογονεϊκότητας για λιγότερο από 3 έτη, αντιμετωπίζουν εντονότερα συναισθηματικά προβλήματα σε σχέση με την απομάκρυνση του συντρόφου, καθώς επίσης και εκείνες που έχουν επαρκή

υποστήριξη από τον πατέρα των παιδιών. Αυτές παράμετροι συνδέονται γενικότερα με τη μειωμένη εμφάνιση δυσκολιών σε σχέση με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μητέρες με μεγαλύτερη ηλικία, οι μητέρες που βρίσκονται για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε μονογονεϊκότητα, εκείνες που έχουν πάνω από ένα παιδί, και εκείνες που δε δέχονται στήριξη από τους πατέρες των παιδιών. Το συμπέρασμα είναι πως αυτού του είδους τα προβλήματα συνδέονται με την απουσία σημαντικών δυσκολιών σε σχέση με την ευθύνη, των ελεύθερο χρόνο, και τα οικονομικά προβλήματα, οι οποίες σε άλλη περίπτωση θα αποπροσανατόλιζαν τη μητέρα από το δεδομένο πρόβλημα. Οι δυσκολίες αυτές βέβαια συνδέονται και με την απουσία στήριξης σε επίπεδο συμβουλευτικών υπηρεσιών.

Οι συμβουλευτικές υπηρεσίες δεν είναι διαθέσιμες στις μόνες μητέρες στο βαθμό που τους είναι απαραίτητο. Πολλές φορές δεν υπάρχει δυνατότητα ψυχολογικής υποστήριξης. Σε άλλες περιπτώσεις, παρά το γεγονός ότι οι υπηρεσίες και συμβουλευτικοί σταθμοί μπορεί να υπάρχουν, οι μόνες μητέρες δεν έχουν ολοκληρωμένη ενημέρωση σχετικά με την ύπαρξή τους και συνεπώς δεν κάνουν χρήση αυτών.

Στη Δανία το συναισθηματικό πρόβλημα σε σχέση με την απομάκρυνση του συντρόφου δεν αναδεικνύεται ως δυσκολία των μόνων μητέρων. Ίσως αυτό να σχετίζεται με το διάστημα της μονογονεϊκότητας που κατά μέσο όρο για τις μητέρες του δείγματος της Δανίας είναι μεγαλύτερο, την ύπαρξη πολλαπλών συντρόφων, την περιορισμένη επικοινωνία των μόνων μητέρων με τους μόνους συντρόφους τους σχέση με τις μητέρες του δείγματος της Ελλάδας, όπως φαίνεται από τις συνεντεύξεις, καθώς και την αντίληψη για την οικογένεια και το ρόλο της μητέρας και του πατέρα στις δύο χώρες. Επίσης η ύπαρξη πολλών άγαμων μητέρων καθώς και τα αυξημένα ποσοστά μόνων γονέων είναι πιθανό να συνδέονται με την απουσία συναισθηματικών δυσκολιών αναφορικά με την απομάκρυνση του συντρόφου.

3.2 Ο κοινωνικός Αποκλεισμός των μονογονεϊκών οικογενειών συγκριτικά στην Ελλάδα και τη Δανία: Ερμηνευτική προσέγγιση

Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η όποια διάστασή του είναι συνήθως αποτέλεσμα συσσωρευμένων δυσκολιών ένταξης στο κοινωνικό σύστημα και γι αυτό στην μελέτη αυτή το συνδέουμε με τις δυσκολίες που φαίνεται να συναντούν οι μόνες μητέρες.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά που κατατάσσουν τις μονογονεϊκές οικογένειες σε ομάδα υψηλού κινδύνου σε σχέση με τον κοινωνικό αποκλεισμό στη Δανία αφορούν την αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, την περιορισμένη στήριξη από το οικογενειακό δίκτυο, το χαμηλό εισόδημα, και τον ελεύθερο χρόνο. Αναφορικά με τις κοινωνικές υπηρεσίες αν και οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζονται ως ομάδα υψηλού κινδύνου δεν υπάρχει η απαραίτητη υποστήριξη στα θέματα που αφορούν την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και στα θέματα που αφορούν τα παιδιά.

Στην Ελλάδα οι κυριότερες μορφές αποκλεισμού που απειλούν τις μόνες μητέρες είναι ο αποκλεισμός από τις κοινωνικές υπηρεσίες, ο αποκλεισμός από την εργασία, τα οικονομικά αγαθά και τον ελεύθερο χρόνο.

Οποσδήποτε πολλές από αυτά τα προβλήματα δεν είναι μόνο αποτέλεσμα κοινωνικής πολιτικής, ούτε συνδέονται μόνο με τη μονογονεϊκότητα. Στην περίπτωση όμως των μόνων γονέων αυξάνεται ο βαθμός του εκάστοτε προβλήματος.

Αναφορικά με τις μητέρες που έχουν παιδιά εκτός γάμου παρουσιάζεται

μεγαλύτερος κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα (Κογγίδου, 1995) και αυτό συνδέεται με αυτό που αναφέραμε προηγουμένως ότι η ανύπαντρη μητέρα και η οικογένεια της δεν εξομοιώνεται με την διαζευγμένη σε ότι αφορά τις υποχρεώσεις του πατέρα απέναντι στο παιδί και την επιμέλειά του, όπως στη Δανία όπως φαίνεται και από την ανάλυση των δεδομένων μας με αποτέλεσμα οι μητέρες με παιδιά εκτός γάμου στην Ελλάδα να αντιμετωπίζει δυσκολίες σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι οι μητέρες με παιδιά από γάμο με αυξημένες πιθανότητες αποκλεισμού αναφορικά με την οικονομική της κατάσταση, τον ελεύθερο χρόνο, την εργασία και τις κοινωνικές συναναστροφές λόγω των αυξημένων ευθυνών της. Η Ηλιάννα 35 ετών, όταν ερωτήθηκε αν υπάρχει ελεύθερος χρόνος απάντησε το εξής: *«όχι ο μόνος χρόνος είναι τώρα το βράδυ που το μόνο που θέλω είναι να καταρρεύσω, δηλαδή δε θα διαβάσω ένα βιβλίο τώρα απλά θέλω μόνο λίγο την τηλεόραση ν' αδειάσει το μυαλό μου, ή θα μαγειρέψω για την επόμενη μέρα, ή θα συγγυρίσω το σπίτι θα κάνω κάποια πρακτικά πράγματα».*

Αυξημένο κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με τις υπόλοιπες μόνες μητέρες παρουσιάζουν οι μητέρες που δε δέχονται στήριξη από τους πατέρες των παιδιών τους. Όπως φαίνεται στους πίνακες της ανάλυσης των δεδομένων μας, οι μητέρες που δε δέχονται επαρκή στήριξη αντιμετωπίζουν προβλήματα έλλειψης ελεύθερου χρόνου και δυσκολίες στο οικονομικό επίπεδο σε βαθμό μεγαλύτερο από τις υπόλοιπες μόνες μητέρες. Αυτό ισχύει για τη χώρα μας. Η έλλειψη στήριξης από τους πατέρες στη Δανία δεν δημιουργεί προβλήματα τέτοιου είδους και αυτό αποδίδεται στην κοινωνική μέριμνα για αυτό το τμήμα του πληθυσμού αλλά και την γενικότερη κοινωνική οργάνωση καθώς και την αντίληψη των Δανών για την οικογένεια, σύμφωνα με την οποία οι μονογονεϊκές οικογένειες δε διαφέρουν από τις υπόλοιπες και εντάσσονται πλήρως στις κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες.

Ένα από τα προβλήματα που συνδέονται με ευπάθεια ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι η έλλειψη στήριξης από το συγγενικό δίκτυο. Οι περισσότερες μόνες μητέρες στη Δανία όπως φαίνεται από του πίνακες ανάλυσης των δεδομένων μας δέχονται περιορισμένη έως ανύπαρκτη στήριξη από το δίκτυο των συγγενών σε αντίθεση με την Ελλάδα όπου οι περισσότερες μητέρες δέχονται επαρκή στήριξη με αποτέλεσμα να μειώνεται ο βαθμός κινδύνου ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό ή έστω να εξισορροπείται. Φαίνεται πως η διαφορά έγκειται κυρίως στην αντίληψη για το θεσμό της οικογένειας και τις οικογενειακές σχέσεις στην κάθε χώρα, δεδομένου πως στη χώρα μας σε αντίθεση με τη Δανία οι δεσμοί ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας είναι παραδοσιακά εντονότεροι. Ένας παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει το φαινόμενο είναι η αυξημένη στήριξη από το σύστημα κοινωνικής πολιτικής στη Δανία και η αντίστοιχη έλλειψη κρατικής στήριξης στην Ελλάδα που ωθεί τις Ελληνίδες μητέρες να κάνουν χρήση των άτυπων φορέων φροντίδας.

Με τον ίδιο τρόπο εξηγείται και η κάπως πιο περιορισμένη στήριξη που δέχονται οι μόνες μητέρες στη Δανία από το κοινωνικό τους δίκτυο σε σχέση με την Ελλάδα παρ' όλο που οι διαφορές στο κοινωνικό επίπεδο δεν είναι τόσο έντονες όσο στο θέμα της στήριξης από το συγγενικό δίκτυο. Η έλλειψη στήριξης από το κοινωνικό δίκτυο επηρεάζει επίσης την ευπάθεια μίας ομάδας ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό όπως αναφέρεται και στην βιβλιογραφία.

Οι περιορισμοί ένταξης στην αγορά εργασίας αποτελούν επίσης παράγοντα που αυξάνει τον βαθμό κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού όπως φαίνεται από τη βιβλιογραφία (Μπουζιάς 1998). Σε σχέση με τον κίνδυνο αποκλεισμού της μόνης μητέρα από την εργασία φαίνεται πως αποτελεί στην Ελλάδα ένα από τα σημαντικότερα θέματα αν κρίνουμε από τις δυσκολίες που συναντούν οι μόνες μητέρες στο συνδυασμό της επαγγελματικής και οικογενειακής τους ζωής. Κάποιες

μόνες μητέρες αναγκάζονται να προσλάβουν άτομο για τη φύλαξη του παιδιού/ των παιδιών με αποτέλεσμα την αύξηση των εξόδων, και άλλες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την εργασία τους με αποτέλεσμα τον περιορισμό του εισοδήματος. Το βασικότερο εμπόδιο στο θέμα της εργασίας για τις ελληνίδες μητέρες αποτελεί η φύλαξη των παιδιών, συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ένα από τα αίτια του φαινομένου είναι η ανεπαρκής κοινωνική πολιτική στο θέμα της παιδικής προστασίας στη χώρα μας.

Οι δυσκολίες σε σχέση με την επαγγελματική ζωή συνδέονται άμεσα με τον βαθμό του αποκλεισμού από τα οικονομικά αγαθά καθώς και τις στεγαστικές συνθήκες όπως είναι εμφανές και από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Από την παρουσίαση των δεδομένων, φαίνεται πως λιγότερες μόνες μητέρες στη Δανία εργάζονται σε πλήρες ωράριο, αρκετές εργάζονται σε βάση ημιαπασχόλησης, ενώ αρκετές είναι εκτός αγοράς εργασίας. Από την ανάλυση των δεδομένων μας φαίνεται πως οι μητέρες στη Δανία δεν διατρέχουν τον ίδιο κίνδυνο στο θέμα της εργασίας και της μητρότητας λόγω της επιδοματικής πολιτικής που καλύπτει οικονομικά τις μονογονεϊκές οικογένειες καθώς και λόγω του ικανοποιητικού επιπέδου των υπηρεσιών παιδικής προστασίας. Η επιδοματική πολιτική για τις μόνες μητέρες αλλά και τα άτομα που βρίσκονται εκτός αγοράς εργασίας ή έχουν περιορισμένες ικανότητες για εργασίας φαίνεται να συνδέεται με την περιορισμένη ένταξη των μόνων μητέρων στη Δανία στην αγορά εργασίας.

Οι μόνες μητέρες γενικότερα αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα κατάσταση που αυξάνει την ευπάθεια της συγκεκριμένης ομάδας ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό (Κογγίδου, 1995). Οι οικονομικές δυσκολίες σε σχέση με τα οικονομικά αγαθά δευτερεύουσας ανάγκης, όπως η ψυχαγωγία, οι διάφορες δραστηριότητες ή ο ρουχισμός, σύμφωνα με τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις αποτελούν ένα από τα κύρια προβλήματα των μόνων μητέρων και των δύο χωρών. Σε σχέση με την ψυχαγωγία η Τ. 36χρονη μητέρα από τη Δανία μας λέει: *«Δεν έχω το περιθώριο να πάω με τα παιδιά μου σινεμά ή να βγάλω κάποια φίλη για φαγητό. Δεν έχω την οικονομική δυνατότητα και, ναι, με περιορίζει, και τα παιδιά, θα ήθελα να κάνω περισσότερα πράγματα με τα παιδιά μου»*. Από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι περισσότερο στην Ελλάδα η μητέρες αντιμετωπίζουν περιορισμούς στα οικονομικά αγαθά, δευτερεύουσας κυρίως ανάγκης όπως είδη ρουχισμού, και δυνατότητα ψυχαγωγίας της μητέρας και των παιδιών παρά το γεγονός ότι το εισόδημα των μητέρων στη Δανία είναι χαμηλότερο. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο το χαμηλό εισόδημα επηρεάζει ανάλογα τον ελεύθερο χρόνο, και τις συνθήκες κατοικίας στη χώρα μας ενώ στη Δανία όχι. Αυτό συνδέεται με την επιδοματική και στεγαστική πολιτική της Δανίας καθώς και το επίπεδο των υπηρεσιών παιδικής προστασίας, μέτρα που αποτρέπουν την έκθεση σε παράγοντες που αυξάνουν την ευπάθεια ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ένας λόγος για τον οποίο οι περιορισμοί στα οικονομικά αγαθά φαίνεται να είναι περισσότεροι στην περίπτωση των μητέρων της Ελλάδας είναι, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, η έλλειψη επαρκούς δικτύου υπηρεσιών παιδικής προστασίας που αναγκάζει τη μόνη μητέρα να πληρώνει ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς ή να προσλαμβάνει άτομο για τη φύλαξη των παιδιών, με αποτέλεσμα την αύξηση των εξόδων της. Το φαινόμενο είναι πιθανό να συνδέεται με το σύστημα εκπαίδευσης που υποχρεώνει τους γονείς να καταβάλλουν δίδακτρα σε φροντιστήρια προκειμένου για την επαρκή εκπαίδευση του παιδιού τους, η έλλειψη οικονομικής ενίσχυσης από το κράτος καθώς και η απουσία επιδομάτων στεγαστικής πολιτικής.

Παράγοντας που συντελεί στην αύξηση του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού είναι και η έλλειψη ελεύθερου χρόνου. Τα άτομα που δεν έχουν

ελεύθερο χρόνο είναι πιθανότερο να αποκλειστούν από κοινωνικές εκδηλώσεις και να παρουσιάσουν περιορισμένη κοινωνική συμμετοχή. Και στις δύο χώρες η έλλειψη ελεύθερου χρόνου είναι συχνό πρόβλημα. Ο ελεύθερος χρόνος των ελληνίδων μόνων μητέρων σύμφωνα με τους πίνακες ανάλυσης των δεδομένων μας είναι μερικώς περιορισμένος για περισσότερες Ελληνίδες μόνες μητέρες σε σύγκριση με τις μόνες μητέρες της Δανίας όπου φαίνεται πως περισσότερες μόνες μητέρες συναντούν μεγάλους περιορισμούς στον ελεύθερο χρόνο συγκριτικά με τις Ελληνίδες. Λίγες μόνες μητέρες και στις δύο χώρες δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα ελεύθερου χρόνου ή δεν ενοχλούνται από του περιορισμούς. Υποθέτουμε πως η στήριξη από το δίκτυο των συγγενών και των φίλων που παρουσιάζεται ελαφρώς αυξημένη για τις ελληνίδες μόνες μητέρες συντελεί στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου των μόνων μητέρων.

Η κυριότερη διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα αφορά τον αποκλεισμό από τις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας. Αυτό φανερώνει τουλάχιστον η έλλειψη στήριξης των μόνων ,μητέρων από τις κοινωνικές υπηρεσίες παρά το γεγονός ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου σε σχέση με τα κοινωνικά προβλήματα. Η έλλειψη πρόσβασης σε σταθμούς ψυχολογικής στήριξης συντελεί στην αύξηση των πιθανοτήτων παγίωσης των συνθηκών που μπορούν να οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό δεδομένου ότι ένα χαρακτηριστικό των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων είναι η ότι ο τρόπος χειρισμού του εκάστοτε προβλήματος δε γίνεται με οργανωμένο και αποτελεσματικό τρόπο λόγω της γενικότερης αποθάρρυνσης και αδράνειας στην οποία βρίσκεται το άτομο. Αυτό αυξάνει το βαθμό έκπτωσης από την φυσιολογική κατάσταση και οδηγεί σε παγίωση των καταστάσεων αποστέρησης. Η ψυχολογική στήριξη των μόνων γονέων μπορεί να αποβεί πολύ χρήσιμη προκειμένου για την σωστή οργάνωση των αντιδράσεων απέναντι στις καταστάσεις αποστέρησης.

Επιπρόσθετα θα λέγαμε ότι η ψυχολογική στήριξη συντελεί στη μείωση του άγχους και της απογοήτευσης συναισθήματα τα οποία περιορίζουν τη δυνατότητα χειρισμού των καταστάσεων που δημιουργούν δυσκολίες.

Μία από τις διαστάσεις του φαινομένου αυτού είναι η ανεπαρκής κάλυψη των αναγκών των μόνων ,μητέρων τόσο σε θέματα οικονομικά, όσο και σε θέματα παιδικής προστασίας και ψυχολογικής στήριξης των μητέρων και των παιδιών τους. Η μόνη μητέρα δεν καλύπτεται από το σύστημα κοινωνικής πολιτικής ούτε σε σχέση με επαγγελματική αποκατάσταση . *«Γενικότερα στις γυναίκες τις χωρισμένες δεν υπάρχουν επιδόματα απ' ότι ξέρω, δεν υπάρχει βοήθεια, ούτε και μία δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης»* σημειώνει η Δήμητρα 29 ετών.

Εκτός από τις ελλείψεις της κοινωνικής πολιτικής ένα άλλο γεγονός που αποδεικνύει τον αποκλεισμό της μόνης μητέρας από τις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας αφορά την περιορισμένη χρήση των υπηρεσιών ακόμα και στην περίπτωση που αυτές παρέχονται εξαιτίας της ελλιπούς ενημέρωσης του πληθυσμού σχετικά με την λειτουργία των διαφόρων κέντρων, είτε γιατί η ύπαρξη των υπηρεσιών δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του πληθυσμού στον οποίο απευθύνονται εξαιτίας μη σωστού σχεδιασμού και ανεπαρκούς διερεύνησης των αναγκών του πληθυσμού π.χ. ύπαρξη παιδικού σταθμού που δεν καλύπτει το ωράριο των εργαζόμενων γονέων.

Το φαινόμενο αυτό έχει μικρότερες διαστάσεις στη Δανία. Η Η. 42 ετών σημειώνει: *«Έλαβα κάποια καλή βοήθεια από την κοινωνική λειτουργό που εργάζεται στο γραφείο του γιατρού μου και αυτό ήταν πολύ καλό. Αν έχω κάποιο πρόβλημα μπορώ να της τηλεφωνήσω οποιαδήποτε στιγμή»*. Λόγω του συστήματος κοινωνικής προστασίας η μόνη μητέρα έχει διαρκώς την πρόσβαση σε υπηρεσίες και κέντρα

μέριμνας και συμβουλευτικής υποστήριξης με μόνη δυσκολία το χρόνο τον οποίο χρειάζεται για να της παρασχεθεί η ζητούμενη στήριξη όταν πρόκειται για ψυχολογικά θέματα και ζητήματα σχετικά με την παιδική προστασία. Η οικονομική υποστήριξη και η επαγγελματική αποκατάσταση είναι τομείς όπου η μόνη μητέρα καλύπτεται άμεσα, σε μεγάλο βαθμό και είναι κοινωνικά αγαθά στα οποία έχει άμεση πρόσβαση με την αρωγή των μέτρων κοινωνικής πολιτικής.

Παρατηρήσαμε ότι σε σχέση με τον βαθμό κοινωνικού αποκλεισμού στην κάθε χώρα σημαντικό ρόλο παίζει η γενικότερη οικογενειακή πολιτική και η αντίληψη σχετικά με τη δομή της οικογένειας. Ο αυξημένος αριθμός μονογονεϊκών οικογενειών στη Δανία τις εξομοιώνει με τις υπόλοιπες οικογένειες και κατά συνέπεια τα μέτρα οικογενειακής πολιτικής είναι σχεδιασμένα να καλύπτουν και τις ανάγκες των μόνων γονέων. Σε αντίθεση με τη Δανία στην Ελλάδα λόγω του περιορισμένου αριθμού μονογονεϊκών οικογενειών και της αντιμετώπισης τους ως οικογένειας αποκλίνουσες από την παραδοσιακή μορφή οικογένειας τα μέτρα οικογενειακής πολιτικής δεν περιλαμβάνουν σε ικανοποιητικό βαθμό την κάλυψη των αναγκών τους.

3.3 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως τα σημαντικότερα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωπες οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι η έλλειψη στήριξης από τους πατέρες και η αυξημένη ευθύνη τους καθώς και οι οικονομικές δυσκολίες που προκύπτουν με τον περιορισμό του εισοδήματος, τόσο για τις μόνες μητέρες στην Ελλάδα όσο και για τις μόνες μητέρες της Δανίας. Σημαντικό πρόβλημα των μόνων μητέρων στη χώρα μας αποτελεί η εναρμόνιση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής ενώ δυσκολίες προκύπτουν σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο.

Οι κυριότεροι λόγοι στους οποίους αποδίδονται οι δυσκολίες και ο υψηλός βαθμός κινδύνου σε ό,τι αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι η έλλειψη συμπαράστασης από τους πατέρες των παιδιών, καθώς και τα καταστάσεις όπως το χαμηλό εισόδημα, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου, που πηγάζουν από τη κατάσταση της μονογονεϊκότητας αυτή κάθε αυτή. Σε δεύτερο επίπεδο θα λέγαμε πως η απουσία κοινωνικής πολιτικής αυξάνει τον κίνδυνο έκθεσης σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού.

Τα προβλήματα που παρουσιάζονται ως βασικές δυσκολίες και για τις δύο χώρες είναι κατά βάση το οικονομικό και η εξ' ολοκλήρου ευθύνη της ανατροφής των παιδιών. Η έλλειψη επαρκούς ουσιαστικής στήριξης από τους πατέρες παρατηρείται επίσης και στις δύο χώρες ενώ η ανάγκη για συμβουλευτική υποστήριξη είναι αυξημένη και στις δύο χώρες. Οι διαφορές στην κατάσταση των μονογονεϊκών οικογενειών αφορούν κυρίως τον συνδυασμό μητρότητας εργασίας όπου οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν εντονότερα προβλήματα, τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό οι ελληνίδες μόνες μητέρες, και την στήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες που είναι εμφανώς περιορισμένη στην Ελλάδα ενώ περιορισμένη παρουσιάζεται στη Δανία η στήριξη που δέχονται οι μόνες μητέρες από το συγγενικό δίκτυο.

Οι βασικότερες διαφορές σε ό,τι αφορά την μονογονεϊκότητα στη χώρα μας και στην Δανία σχετίζονται με τις διαφορές στο θεσμό της οικογένειας και την κοινωνική αντιμετώπιση απέναντι στις μονογονεϊκές οικογένειες. Ο αυξημένος αριθμός των μόνων μητέρων στη Δανία είναι ίσως ένας από τους λόγους για τους

οποίους αυτή η μορφή οικογενειακής οργάνωσης είναι αποδεκτή στον ίδιο βαθμό με την διγονεϊκή οργάνωση της οικογένειας. Το σύστημα κοινωνικής πολιτικής αποτελεί επίσης σε μεγάλο βαθμό αιτία των διαφορών που εντοπίζονται στις δύο χώρες, αν ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται για ένα εντελώς διαφορετικό σύστημα που περιλαμβάνει οικονομικές παροχές και μέτρα κοινωνικής πολιτικής για πολλά από τα κοινωνικά προβλήματα που πλήττουν τις μόνες μητέρες όπως η στέγαση, η ανεργία, η φύλαξη και φροντίδα των παιδιών, η φροντίδα υγείας, το οποίο σε αντίθεση με το σύστημα κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα λειτουργεί τόσο σε καταστάσεις κρίσεως όσο και σε προληπτικό επίπεδο και απευθύνεται όχι μόνο στα άτομα μόνο που αντιμετωπίζουν καταστάσεις κρίσεως αλλά και στο σύνολο του πληθυσμού.

Φαίνεται πως οι ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα δεν αναγνωρίζονται και κατά συνέπεια δε καλύπτονται. Αυτό συνδέεται με την στάση της κοινωνικής πολιτικής απέναντι στην οικογένεια, η οποία καλύπτει ανάγκες μόνο των οικογενειών που εντάσσονται στις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης στις οποίες η μονογονεϊκή οικογένεια δεν ανήκει. Με την απουσία κατάλληλων μέτρων κοινωνικής πολιτικής αυξάνονται οι πιθανότητες να οδηγηθεί αυτό το τμήμα του πληθυσμού σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού και να εγκλωβιστεί σ' αυτές.

Προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των μονογονεϊκών οικογενειών θα πρέπει να προσδιοριστούν σαφώς οι ανάγκες τους.

Γίνεται πλέον ορατή η ανάγκη και στη χώρα μας για σχεδιασμό μακροπρόθεσμων προγραμμάτων δράσης με στόχο την ενσωμάτωση και τον περιορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού δεδομένου ότι ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών αυξάνεται και αποτελεί κοινωνική πραγματικότητα καθώς επίσης και η ανάγκη για ενημέρωση των μόνων μητέρων για τις παροχές και τις ρυθμίσεις που τις ευνοούν και τις προστατεύουν. Είναι επίσης σκόπιμο να γίνεται αξιολόγηση τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά των παρεχόμενων υπηρεσιών και παροχών καθώς και μεγαλύτερη ευελιξία και ποικιλία και προσαρμογή σύμφωνα με τα νεότερα δεδομένα, σε ότι αφορά την παροχή τους προκειμένου να καλύπτουν τις νέες αυξημένες ανάγκες των οικογενειών αυτού του τύπου.

3.4 Προτάσεις Κοινωνικής πολιτικής για την μείωση του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού

Προκειμένου να οδηγηθούμε σε λύση των κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μόνες μητέρες θα πρέπει ίσως να προβούμε σε προτάσεις για αλλαγές που συνδέονται με το θεσμό της οικογένειας σε ότι αφορά την κοινωνική πολιτική:

- Θα πρέπει να προωθηθεί η αρμονική συμφιλίωση μεταξύ της οικογενειακής και της εργασιακής ζωής
- Η κοινωνική πολιτική για την οικογένεια θα πρέπει στο σχεδιασμό της να λαμβάνει υπόψη την ποικιλία των οικογενειακών σχημάτων και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους.
- Κατά το σχεδιασμό της επιδοματικής πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το πραγματικό οικονομικό κόστος της ανατροφής των παιδιών
- Προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των οικογενειών χρειάζεται να βελτιωθεί ο τομέας της παροχής υπηρεσιών των κέντρων ημέρας, υγείας και των κοινωνικών, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών φορέων.

-Χρειάζεται επίσης να δίνεται έμφαση στην προληπτική κοινωνική πολιτική για τις οικογένειες όπως καθοδήγηση, συμβουλευτική και υπηρεσίες σε διάφορα στάδια της ζωής της.

-Στην πράξη πρέπει να συντονίζονται και να διευθετούνται οι διάφοροι τομείς της κοινωνικής πολιτικής, οι οποίοι επηρεάζουν μέλη των οικογενειών σε σχέση με τον ρόλο τους ως πολίτες. Π.χ. η κοινωνική ασφάλιση, η εργασιακή ζωή, η εκπαίδευση, η στέγαση, η υγεία, η προνοιακή και επιδοματική πολιτική κ.λπ.

- Κρίνεται επίσης απαραίτητη η δημιουργία περισσότερων και πιο ευέλικτων υπηρεσιών πολλαπλής παιδικής εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό σε τοπικό επίπεδο μετά από μελέτη και πειραματική εφαρμογή. Οι υπηρεσίες θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών και των διαφορετικών τύπων οικογένειας και επιπροσθέτως θα πρέπει να καλύπτονται ισομερώς οι ανάγκες σε κάθε περιοχή.

- Τέλος κρίνεται σκόπιμη η ευαισθητοποίηση στο γεγονός ότι η φροντίδα των παιδιών δεν είναι υπόθεση γυναικεία αλλά αφορά τους γονείς από κοινού.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αδαμόπουλος Π. (1992). *Πρωτοβάθμια φροντίδα Υγείας: Μία σφαιρική προσέγγιση*, Αθήνα: Γρηγόριος Κ. Παρισιανός.
- Αλεξανδράτου Ε. (1995). «*Το δεδομένο πρόβλημα και οι προοπτικές επίλυσής του*», στο Γαλάνης Ν. Οικογένεια με ένα γονέα: Μία πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, Αθήνα : Παπαζήσης.
- Αλτάνη Α. (1995). «*Ανύπαντρη Μητέρα – Ψυχοκοινωνικές επιδράσεις σε μητέρα - παιδί*», στο Γαλάνης Ν. Οικογένεια με ένα γονέα: Μία πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, Αθήνα : Παπαζήσης.
- Γαλάνης Γ. (1995). *Οικογένεια με ένα γονέα: Μία πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία*, Αθήνα : Παπαζήσης.
- Γέωργας Δ., Δράγωνα Θ. (1988). «*Κοινωνική υποστήριξη και η σχέση της με το ψυχοκοινωνικό στρες, τα ψυχοσωματικά συμπτώματα και το άγχος*» στο Ψυχολογικά θέματα, τόμος 1, 2: 5-22.
- Θεοδωρόπουλος Σ. (1993). «*Το Κοινωνικό Κράτος Σήμερα, Ρόλος, Προβλήματα και Προοπτικές: Η Ελληνική Εμπειρία*», στο Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα, 3^ο Συνέδριο, Αθήνα: Ίδρυμα «Σάκη Καράγιωργα».
- Καβουνίδη Τζ.(1996). «*Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, Ελληνική πραγματικότητα και διλήμματα πολιτικής*», στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα, τόμος Α. Αθήνα: Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών.
- Καπλάνη Ι., Κουσίδου Τ., Σαχινίδη Μ., Σταυροπούλου Ε. (1986) *Μητρική μονογονεϊκή οικογένεια-οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική θεώρηση*, Εκλογή, 69: 39-48
- Κετσετζοπούλου Μ., Κογκίδου Δ. (1998). «*Σε Αναζήτηση μιας Κοινωνικής Πολιτικής για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών: Το παράδειγμα του «Κέντρου οικογενειών» στη Θεσσαλονίκη*», στο Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Κογκίδου Δ. (1995). *Μονογονεϊκές οικογένειες :Πραγματικότητα-Προοπτικές - Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Κουβουκλιανός Ν. (1993). «*Η νομολογιακή αντιμετώπιση των σχέσεων μεταξύ του “κοινωνικού στοιχείου” και των ατομικών δικαιωμάτων: Μία πλευρά της επίδρασης του “Κράτους Πρόνοιας” στο “Κράτος Δικαίου”*» στο Διαστάσεις κοινωνικής πολιτικής σήμερα, 3^ο συνέδριο, Αθήνα: Ίδρυμα «Σάκη Καράγιωργα».
- Κουσίδου Τ. (1980). *Η ανύπαντρη μητέρα*, Εκλογή, 53: 200-205
- Κουσίδου Τ. (1986). *Η πρόνοια για την άγαμη μητέρα και το παιδί της*, Εκλογή, 42: 26-34
- Μαράτου Αλιπράντη Λ. (2002). *Οικογένειες και κράτος πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μαράτου Αλιπράντη Λ.(1998). «*Οικογενειακή Ρήξη, Μονογονεϊκότητα και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Οι υποχρεώσεις της οικογένειας*», στο Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικό Αποκλεισμό, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ. (2002). *Διακρατικός οδηγός για τη μονογονεϊκότητα: Ελλάδα*, Αθήνα: Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας.
- Ματσαγγάνης Μ. (2002) «*Κοινωνική Πολιτική και Οικογένεια στην Ελλάδα*», στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ. *Οικογένειες και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα:

Gutenberg.

- Μουσούρου Λ. (1984). Η Ελληνική Οικογένεια, Ίδρυμα «Γουλανδρή – Χορν»
- Μουσούρου Μ. Λ. (1998). «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία», στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάκα Λ., Μπαρούχου Β. (1986). Προστασία της άγαμης μητέρας και του παιδιού της, Εκλογή, 69: 49-54
- Μπουζάς Ν. (1998). «Λειτουργίες της αγοράς εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα, τόμος Α, Αθήνα: Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών.
- Οικογένεια-Μητρότητα-Παιδιά και Νέοι, Οδηγός Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας.
- Οικονόμου Δ., Σαπουνάκης Α. (1996). «Στεγαστική πολιτική και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα, τόμος Α, Αθήνα: Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών.
- Παπαδιώτη Β. (1995). «Εξέλιξη της Οικογένειας στην Ελληνική κοινωνία – Προσδιορισμός έννοιας – Τύπος μονογονεϊκής Οικογένειας, στο Γαλάνης Ν. Νομικό καθεστώς στην Ελλάδα και έλλειψη νομικής αντιμετώπισης νέων μορφών», στο Οικογένεια με ένα γονέα: Μία πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, Αθήνα : Παπαζήσης.
- Παπαχρίστου Κ. Θ. (1998). *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σακκουλα.
- Ρήγα Β. (1993). «Συνταξιοδοτική πολιτική: Θεωρία Εμπειρία σε τρεις χώρες της Ε.Ο.Κ., ιδιαιτερότητες στην Ελληνική εμπειρία» στο Γετίμης Π. Γράβαρης Δ. Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική, Η σύγχρονη Προβληματική, Αθήνα: Θεμέλιο
- Ρήγα Β. (1997). «Πρόλογος», στο Caron J. Ανύπαντρες Μητέρες: Γυναικείο Κίνημα, Αθήνα: Gutenberg.
- Σαλκιτζόγλου Π. (1990). «Νομοθεσία και Οικογένεια» στο Τσίτουρα Στ. Φροντίδα για την Οικογένεια, Ελληνική Εταιρία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της Υγείας, Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Πρόληψης της Κακοποίησης και Παραμέλησης των παιδιών.
- Στασινοπούλου Ο. (1993). «Αναδιάρθρωση των προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών: Η επικαιρότητα της ανεπίσημης φροντίδας και οι ανεπίσημες διαπλοκές», στο Γετίμης Π. Γράβαρης Δ. Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική, Η σύγχρονη Προβληματική, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Συμεωνίδου Χ. (1996). «Ο αποκλεισμός των γυναικών από την αγορά εργασίας», στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα, Τόμος Β, Αθήνα: Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών.
- Τσαούσης Γ. Δ. (1998). «Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάκαλος Γ. (1998). «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία», στο Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία, Αθήνα: Gutenberg.
- Φώτικα Α. (1995). «Μονογονεϊκές Οικογένειες- Νέες δομές οικογένειας στην Ευρώπη – Νομικό καθεστώς στην Ελλάδα και έλλειψη νομικής αντιμετώπισης νέων μορφών», στο Γαλάνης Ν. Οικογένεια με ένα γονέα: Μία πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, Αθήνα : Παπαζήσης.
- Χλέτσος Μ. (1993). «Ανάλυση της κρίσης του κράτους πρόνοιας ως κρίση οργάνωσης του κοινωνικού», στο Διαστάσεις Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα, 3^ο συνέδριο, Αθήνα: Ίδρυμα «Σάκη Καράγιωργα».
- Χρυσάκης Μ. (1996). «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Εκπαιδευτικές Ανισότητες» στο Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στη Ελλάδα, τόμος Α, Αθήνα: Εθνικό

κέντρο κοινωνικών ερευνών.

Caron J. (1997). *Ανύπαντρες μητέρες: Γυναικείο κίνημα*, Αθήνα: Gutenberg.

Flaquer L. (2002). «Υπάρχει ιδιαίτερο πρότυπο οικογενειακής πολιτικής στις χώρες της νότιας Ευρώπης;», στο Μαράτου-Αλιπράντη Λ. Οικογένειες και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη, Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση

Abrahamson P. (1999). *The Welfare Modelling Business*, Social Policy & Administration, 33 (4): 394-415.

Back K. (1962). *Slums, projects, and people: Social psychological problems of relocation in Porto Rico*, Duke University Press, Durham N.C.

Bonke J., Koch Weser E. (2001). *The Welfare State and time allocation- Denmark, Italy, France and Sweden, Welfare Distribution*, working paper 9:2001, The Danish national Institute of Social Research.

Borjeson M.(2002). *Social Reporting in Theory and Practice*, chapter 2, International Journal of Social Welfare, 11: supplement S9-S15.

Borjeson M. (2002). *Concluding Discussion*, Chapter 9, International journal of social Welfare, 11: S101-S107.

Bradshaw J. & colleagues (1996). *Lone mothers and Work*, Social Policy Research.

Chambaz C. (2001). *Lone-parent Families in Europe: A Variety of Economic and Social Circumstances*, Social Policy & Administration, 35(6): 658-671.

Christoffersen M. (2002). *Dissolved Families: A prospective longitudinal cohort study of family strain before separation following schoolchildren born in Denmark 1973, Children Youth and Families*, Working paper1, The Danish National Institute of Social Research.

Dahl E. Anders, Drogning J., Lodemel I. (2001). *Norway: Relevance of the Social Development Model of post- War Welfare Policy*, International Journal of Social Welfare, 10: 300-308.

Dumon W. (1991). *National Family Policies, in EC- countries in 1990*, European Observatory on National Family Policies.

Flaquer L. (2000). *Family Policy and Welfare State in southern Europe*.

Hemerijck A. (2001). *The self transformation of the European Social Model(s)*.

Hiilamo H. (2002). *Family Policy Models and Family Policy Outcomes- A Nordic Perspective*, Luxemburg Income Study, Working Paper No 290.

Jackman P. (1999) *Lone parent Families: Comparing the 90's and the 30's*, The Globe and Mail.

Kaufmann J.C. (1990). *Famille et pauvreté en Europe, Commission des Communautés Européennes, Contrat PCR1/56, Rapport d' expertise*, English

Kriesberg L. (1970). *Mothers in Poverty: A study of fatherless families*, Chicago: Aldine Publishing Company.

Lefaucheur N. (1989). *Dissociation familiale et délinquance juvénile, les avatars scientifiques d'une représentation sociale*, Rapport pour la Caisse Nationale d'allocation familiales.

Martin C., Vion A. (2002). *Lone Parent Families, Work and Social Care: A Qualitative Comparison of Care Arrangements, in Finland, Italy, Portugal, the UK and France*, Soccare Project, workpackage 2.

Melanson R. (2000). *Hurray for Lone Parents, The kids are all right*, New Brunswick Telegraph Journal.

Mutual Information System on Social Protection. (2000). *Social Protection in the EU Member States and The European Economic Area*, European Commission.

Nordlund B. (2000). *Social Policy, in harsh times: Social Security Development in Denmark, Finland, Norway, and Sweden during the 1980's and 1990's*, International Journal of Social Welfare, 9: 31-42.

Roberts I. Pless B. (1995). *For Debate: Social policy as a cause of childhood accidents: The children of Lone Mothers*, BMJ, 311 :925-928.

Roussel L. (1980). “*Mariages et divorces: Contribution a une analyse systématique des modèles matrimoniaux in Population*”, Paris: I.N.E.D., 6.

Streeck W. (1994). *European Social policy, after Maastrich-The social dialogue and subsidiarity*. Economic and Industrial Democracy, 15:151-177.

Summary.

The ministry of Social Affairs, *Social Policy in Denmark*.(2000).

Ιστοσελίδες- Δικτυακοί Τόποι:

<http://www.yyp.gr>

<http://www.mediainfo2004.gr>

<http://www.ypergka.gr>

<http://www.reformmonitor.org>

Παράρτημα

Ενημερωτική επιστολή για τις μόνες μητέρες στη Δανία

Dear parent,

My name is Vasiliki Loumpa and I am an exchange social work student from Greece. The reason why I contact you is that I would like to cooperate with you in order to collect some data for my final project.

You are kindly asked to participate in my research which is a comparative study between Greece and Denmark about lone mothers and Social exclusion. The aim of the study is to focus on the different social policy systems about lone parents and the way each country's social policy increases or decreases their social exclusion.

The participants will be ten lone parent families from Denmark and ten from Greece. You will be asked several questions in English translated in Danish for you from a Dane student of the Social Work School. Right after you answer each question the assistant student will be translating into English for me. The questions are included in this letter translated in Danish.

You have to be aware of the fact that the interview will last one hour approximately, and it will be recorded. All personal data is to be kept secret (name, addresses, phone numbers) and the information you provide us with is meant to be absolutely confidential.

I will be very happy to cooperate with you.

Participation in the research is optional.

Thank you in advance.

Yours sincerely
Vasiliki Loumpa

Οι βασικοί άξονες των συνεντεύξεων στα ελληνικά και στα αγγλικά (όπως συμπεριλήφθηκαν στις ενημερωτικές επιστολές προς τις υποψήφιες συμμετέχουσες στην ερευνητική διαδικασία).

Δημογραφικά στοιχεία

1. Ηλικία:
2. Εθνικότητα:
3. Αριθμός παιδιών:
4. Ηλικία παιδιών:
5. Επάγγελμα:
6. Εκπαιδευτικό επίπεδο:
7. Οικογενειακή κατάσταση: α) άγαμη β) διαζευγμένη
8. Μέσο μηνιαίο εισόδημα:
- 8 α) Πηγές εισοδήματος: (εργασία, προσωπική περιουσία, επιδόματα)
9. Ηλικία κατά την οποία αποκτήσατε το πρώτο σας παιδί:
10. Ηλικία κατά την οποία βρεθήκατε σε κατάσταση μονογονεϊκότητας
11. Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας:
12. Συγκατοικούντα μέλη: (γονείς, συγγενείς, φίλοι)
13. Κατάσταση υγείας:
14. Κατάσταση υγείας παιδιών:

Κύρια ερωτήματα

15. Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με τον πατέρα του παιδιου/ιών σας αναφορικά με το θέμα της επικοινωνία και της στήριξης;
16. Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με την οικογένειά σας και τους συγγενείς σας?
16 α) Πόσο υποστηρικτικοί είναι απέναντί σας?
17. Πως θα περιγράφατε τις κοινωνικές σας σχέσεις?(κοινωνικά δίκτυα, κοινωνικές συναναστροφές)
17 α) Σας παρέχεται η ανάλογη στήριξη ?
18. Πως θα περιγράφατε την επαγγελματική σας και οικονομική σας κατάσταση?
19. Παρουσιάζονται περιορισμοί αναφορικά με τον ελεύθερό σας χρόνο?
20. Είστε ικανοποιημένη από τις συνθήκες στέγασης?
21. Ποιες ήταν οι κύριες δυσκολίες που συναντήσατε ως αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας?
21 α)Με ποιους τρόπους τις αντιμετωπίζετε?
22. Λάβατε κάποια στήριξη/βοήθεια από κοινωνικές υπηρεσίες;
Τι είδους;
22 α) Πόσο αποτελεσματική υπήρξε;
- 23) Σε γενικές γραμμές είστε ικανοποιημένη από την στήριξη που παρέχει το κράτος στις μονογονεϊκές οικογένειες?

Descriptive Questions

1. Age:
2. Nationality:
3. Number of children:
- 3a. Age of each child:
4. Education:
5. Occupation:
6. Family Status: (a) unmarried, b) divorced)
7. Average monthly Income:
8. Income sources:
9. What was your age when your first child was born:
10. What was your age when you became a lone parent:
11. How long have you been a lone parent?
12. Are there any people living with you and your children? Who are they? (Relatives, friends)
13. Do you suffer from any chronic health problems?
- 14a. Does your child/ren suffer from any chronic health problems?

Main Questions:

15. How would you describe the relationship between you and your child/ren's father concerning the communication and the support?
16. How would you describe your relationship with your family and the support you receive from the family members?
17. How would you describe your social life in general (social relations, social networks) .Do you feel you are getting support?
18. How would you describe your professional/financial status?
19. Do you think that being a lone parent limits your spare time?
20. How satisfied are you by your housing condition
21. Which are the major problems that you have been facing since you became a single parent?
- 21a.How have you been dealing with them?
22. In what way did the social networks or services support and/or help you?
- 22a. Was the support effective?
23. In general are you satisfied with states support?

Οι συνεντεύξεις του δείγματος της Ελλάδας

Συνέντευξη 1.Μαρία, (τόπος συνέντευξης: η οικία της)

M: Εγώ είμαι ιδιάζουσα περίπτωση μονογονεϊκής, είμαι δύο φορές μονογονεϊκή γιατί...η Δ. που είδες την έχω κάνει μόνη μου, δεν έχει γνωρίσει τον πατέρα της. Τον έχει δει μία φορά όλη κι όλη, πριν λίγο καιρό, ήτανε συνειδητή όμως η επιλογή μου, τη δεύτερη φορά δεν ήταν συνειδητή στα 42 μου που έκανα την Ε. είναι 5 μίση χρονών και ξαναβρέθηκα δηλαδή πάλι ενώ το πρώτο παιδί στα 32 μου. Δ. είναι η μεγάλη μου κόρη που είναι 13μισι χρονών, ήταν συνειδητή η απόφαση, ήμουνα παντρεμένη αλλά είχα χωρίσει έκανα κάποια σχέση, δεν είχε βγει το διαζύγιο μου κι εκεί είναι που, δηλαδή το παιδί έχει το όνομα του συζύγου ο οποίος δεν είναι όμως ο φυσικός του πατέρα το οποίο δε μπόρεσα ήθελα να το βγάλω το οποίο όμως ο σύζυγος δεν ήθελε, ήθελε να λέει ότι έχει ένα παιδί για δικούς του λόγους η Δ. όμως ξέρει όλη την αλήθεια, από δύο χρονών είμαι στους παιδοψυχολόγους, ξέρει ποιος είναι ο πατέρας της εγώ δεν θέλησα ποτέ να έχω επαφή γιατί ήταν μία σχέση δύο μηνών και κράτησα συνειδητά το παιδί, ήμουν 33 χρονών.

B: Η Δ. πότε τον είδε για πρώτη φορά τον πατέρα της;

M: Τον είδε πριν τρεις μήνες. Τυχαία στο δρόμο και της είπα, να αυτός είναι ο πατέρας σου. Αλλά εγώ όλα αυτά τα χρόνια Α

από δυόμισι χρονών είμαι με παιδοψυχολόγους για τη Δ. η οποία είναι ένα φυσιολογικότατο παιδάκι, έχει μεγαλώσει μ' εμένα και την οικογένειά μου, με τον πατέρα μου, την μητέρα μου τον οποίο όμως είχαμε την ατυχία τον χάσαμε τον μπαμπά μου πριν ενάμισι χρόνο έχει και τα' όνομά του, της στοίχισε της Δήμητρας ήτανε το αντρικό της πρότυπο.

B: Έμενε μαζί σας;

M: Ναι έμενε μαζί μας 2 χρόνια, μετά εγώ πήγα Παρίσι που η Δ. ήταν 3 χρονών ένα χρόνο, έκανα εκεί ένα μεταπτυχιακό, μετά πάλι με τους γονείς μου και όταν η Δ. ήταν 5μισι χρονών ξαναπαντρεύτηκα. Με το δεύτερο σύζυγό μου δεν είχε καμία επαφή, καμία σχεδόν, ήταν ο χαρακτήρας του δηλαδή τέτοιος, έτσι απόμακρος

B: Μένετε όλοι μαζί;

M: Όχι σε άλλο σπίτι

B: Εσείς...

M: Ο σύζυγός μου και η Δ.

M: Και μετά έκανα και άλλο ένα παιδάκι. Η Δ. είναι πολύ ώριμο παιδί να φανταστείς ότι μεγαλώνει και την Ε.

B: Ο πατέρας της Ε.:

M: Ο πατέρας της Ε. όταν ήταν 2μισι χρονών χωρίσαμε

B: Πόσο καιρό ήσασταν μόνη σας στο ενδιάμεσο.

M: Από τριών μηνών. Μόνη μου το κράτησα, είχα πολύ δύσκολη εγκυμοσύνη δεν ήξερα μέχρι τελευταία στιγμή, είχα αιμορραγίες και δεν ήξερα αν θα βγει η Δ. βγήκε η Δ. την οποία τη θεώρησα θείο δώρο γιατί μου είχε πει ο γυναικολόγος ότι αν θέλεις να κάνεις ένα παιδί κράτησέ το κι έτσι δεν αποφάσισα να κάνω έκτρωση, με μεγάλη δυσκολία την έκανα. Σχεδόν 5 μήνες στο κρεβάτι. Και ύστερα από 8 χρόνια έκανα την Ε. κανένα πρόβλημα.

B: Παντρευτήκατε 8 χρόνια μετά;

M: Όχι όταν η Δ. ήταν 5 χρονών.5 χρόνια έμεινα μόνη μου με την Δ.

Και είναι 4 χρόνια που μένω μόνη μου.

B: Τώρα υπάρχει επαφή;

M: Τον βλέπουμε όμως μένη μακριά στη Ρόδο είναι τον βλέπουμε μία φορά το τρίμηνο. Η Ε. είχε προβλήματα όμως γιατί τον είχε ζήσει αυτά τα δύο χρόνια χωρίς τον μπαμπά της, οποίος δεν ασχολούταν ιδιαίτερα γιατί δούλευε απ' το πρωί ως το βράδυ. Πόσο να τον δει ένα μωρό. Και τελευταία έχει στρώσει. Πιο πολύ έχει στρώσει όταν έκατσα να της πω, γιατί δεν της είχα πει χώρισα δε χώρισα γιατί δεν έχω πάρει και διαζύγιο.

B: Υπάρχει στήριξη σε προβλήματα;

M: Όχι καμία

B: Ούτε οικονομικά;

M: Μου δίνει 250 ευρώ το μήνα αλλά 4 μήνες τώρα λέει δεν έχει. Κι εγώ δεν έχω και δεν είχα πούλησα ένα σπίτι για να ζήσω τα παιδιά μου. Εγώ παράλληλα σαν καθηγήτρια, δούλευα σαν ξεναγός, τώρα τρία χρόνια δεν έχω κάνει ούτε ένα ταξίδι. Και αναγκάστηκα και πούλησα ένα δυάρι που είχα, για να μπορέσω να τα βγάλω πέρα.

B: Ούτε από τον πατέρα της Δ. έχετε στήριξη;

M: Καμία, εκεί δεν έχω ζητήσει καμία βοήθεια. Ούτε θέλω, ούτε απαιτώ το έχω συζητήσει και με τη Δ. αν θέλει να έχει επαφές, αυτός ο άνθρωπος έχει παντρευτεί και έχει παιδιά αλλά η Δήμητρα μου έχει πει ότι δεν θέλει επαφή. Μόνο από περιέργεια ήθελε να τον δει, τον είδαμε κάποια στιγμή στο δρόμο και της τον έδειξα, να δεις σε 5' πως διαλύεται ένας μύθος. Ήτανε σοκ βέβαια αυτό για το παιδί επειδή όμως ξέρει από μικρό ποια ήταν η κατάσταση. Πιο πολύ σοκ όμως ήταν για τον κύριο, ο οποίος τότε παιδιά δεν είχε, μπορούσε αν ήθελε να το έβλεπε, να επικοινωνήσει. Εγώ επικοινωνούσα και του έλεγα κάποια πράγματα μετά παντρεύτηκε όμως, όταν η Δήμητρα ήταν ενάμισι χρονών, το έκοψα κι εγώ. Υπήρχε επικοινωνία επειδή κινούμασταν σε έναν ίδιο χώρο κάποιες στιγμές και τον ενημέρωνα και του είχα πει ότι «αν κάποια στιγμή το παιδί θελήσει να σε γνωρίσει, θα σε γνωρίσει». Αυτό θα το κάνω μόνο για το παιδί μου.

Επειδή ασχολούμαι πολύ με τη συμβουλευτική και τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Επειδή με ψυχολογία ασχολούμαι και με το πρόβλημα της Δ., όχι δηλαδή της Δ. δικό μου ήταν το πρόβλημα επειδή ήμουνα μόνη μου με ένα παιδί και είχα ανάγκη κάποιου ειδικού και το πως θα το πω στο παιδί όταν θα πήγαινε σχολείο, στο σταθμό που θα έβλεπε ότι τα άλλα έχουν ένα μπαμπά, κι έτσι η επαφή μου με τους ψυχολόγους από δύο χρονών, τα ειδικά σεμινάρια που έχω κάνει εγώ για τη δουλειά μου και αυτά της συμβουλευτικής πιστεύω ότι με έχουν βοηθήσει και μπορώ και αντεπεξέρχομαι σαν μία μάνα μόνη που είμαι, με δύο παιδιά έχω τη δουλειά μου, εργαζομαι στο σχολείο, διδάσκω γαλλικά, στο γυμνάσιο και το Λύκειο και κάνω και τον Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό και έκανα ενέργειες γιατί ο στόχος του Υπουργείου παιδείας είναι να ανοίξει ένα γραφείο σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού σε κάθε σχολείο, και το έκανα εδώ και ασχολούμαι με αυτή τη συμβουλευτική και τον επαγγελματικό προσανατολισμό των παιδιών. Εγώ ήμουν πάντα ανεξάρτητη, αυτό μας το είχε περάσει ο μπαμπάς μου γιατί ήμασταν 3 αδερφές και μας έλεγε: «θα σπουδάσετε και δε θα έχετε ανάγκη κανέναν» κι εγώ όντως δεν είχα ανάγκη κανέναν, άντρα εννοώ, δε λέω ότι είναι καλό γιατί βλέπω φίλες μου από το σχολείο, ούτε σπούδασαν, ούτε δούλεψαν και είναι και Βασίλισσες εγώ ότι έχω κάνει το κάνω μόνη μου. Οι άντρες μπορώ να σου πω ότι με φέρανε πίσω, όχι μπροστά. Τότε είχα τουριστικό γραφείο και ο πρώτος μου ο άντρας μ' έβαλε μέσα δμισι εκατομμύρια κι έτρεχα εγώ να ξεχρεώσω Σιγκαπούρη, Ταϊλάνδη, γιατί δούλευα σα ξεναγός. Πιστεύω και αυτό που κοιτάζω εγώ στα παιδιά μου είναι να είναι καλά ψυχολογικά, η ψυχική τους υγεία δηλαδή. Εγώ είμαι και δημοτικός σύμβουλος εδώ στο Δήμο και βλέπω ότι οι περισσότερες οικογένειες είναι μονογονεϊκές.

B: Αυξάνονται οι στατιστικοί αριθμοί ωστόσο οικονομικά και κοινωνικά είναι σε καλύτερη κατάσταση απ' ότι παλαιότερα. Είναι υψηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης...

M: Εγώ δεν μπορώ να σου πω ότι μου φτάνουν τα λεφτά μου ένα εισόδημα για δύο παιδιά.

B: Είναι μικρότερη και η λεγόμενη «κατακραυγή»

M: Εγώ σα μάνα δεν έχω αντιμετωπίσει κανένα τέτοιο πρόβλημα, είμαι πολύ κοινωνική και υποψήφια εδώ στο δήμο, ήμουν καινούρια 5 μήνες έμεινα εδώ, και βγήκα, αναγνώρισαν τα προσόντα, δεν έχω αντιμετωπίσει κανένα πρόβλημα στις κοινωνικές μου σχέσεις.

B: Εσείς τελειώσατε γαλλική φιλολογία;

M: Ναι

B: Και κάντε και ένα μεταπτυχιακό;

M: Ναι στη Γαλλία, εκμάθηση ξένης γλώσσας μέσω κομπιούτερ. Αλλά έκανα 12 χρόνια να διοριστώ στο Δημόσιο και αυτά τα χρόνια εργάστηκα στην Ομοσπονδία ου ΙΚΑ, με συνδικαλισμό δηλαδή, που οργάνωσα ένα πολιτιστικό σύλλογο, την αιμοδοσία, ήμουν υπάλληλος του ΙΚΑ, αποσπασμένη στην Ομοσπονδία του ΙΚΑ, το σωματείο. Και παράλληλα εργαζόμουν σαν ξεναγός και έχω γυρίσει όλο τον κόσμο.

B: Τώρα από τους δικούς σας, έχετε...;

M: Δύο αδερφές έχω

B: Έχετε επικοινωνία;

M: Πολλή, είμαστε πολύ δεμένοι σαν οικογένεια και οι τρεις αδερφές και οι γαμπροί μου.

B: Οπότε υπάρχει στήριξη από την οικογένεια.

M: Οποσδήποτε, δεν έχω όμως και ...δε χρειάζομαι...τώρα το Πάσχα πήρα τη μαμά μου και τα δύο παιδιά και το σκυλάκι και πήγαμε στη Ναύπακτο στην αδερφή μου, περάσαμε πολύ ωραία αλλά στη επιστροφή βρεθήκαμε στο νοσοκομείο της Κορίνθου, η μαμά μου...κι ήμουνα μόνη μου με τα δύο παιδιά, τα άφηνα σε φίλους... γιατί λείπανε και οι δύο αδερφές μου και οι δύο γαμπροί μου, η μία Βρυξέλλες, η άλλη Σουηδία.

B: Η υγεία η δική σας; Δεν υπάρχει κάποιο χρόνιο πρόβλημα υγείας, έτσι;

M: Όχι, όχι.

B: Τα παιδιά;

M: Όχι ευτυχώς

B: Μένει μαζί σας κάποιος άλλος τώρα;

M: Οι τρεις μας

B: Σε σχέση ε τους φίλους είστε ικανοποιημένη με τις κοινωνικές συναναστροφές και τα κοινωνικά σας δίκτυα;

M: Δεν τους προλαβαίνω. Είμαι κι εγώ πολύ κοινωνική. Δεν έχω χρειαστεί...ε, δηλαδή τώρα με τη μητέρα μου χρειάστηκα και μαλώνουνε οι φίλες της Ε. «όχι να έρθουνε σε μας να μείνουν τα παιδιά» με τις φίλες της Δ. οικογένειες που έχω γνωρίσει εδώ τα τελευταία 3 χρόνια και κάνουμε παρέα λόγω των παιδιών. Είδα ότι πραγματικά με αγαπάνε όλοι, είναι η πρώτη φορά που αντιμετωπίζω μια δυσκολία, που δεν είχα που ν' αφήσω τα παιδιά ε, και με βοήθησαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι εδώ. Δεν έχω πρόβλημα.

B: Πόσο ικανοποιημένη είστε από την επαγγελματική σας κατάσταση;

M: Είμαι πολύ ικανοποιημένη γιατί μ' αρέσει αυτό που κάνω. Και δε δυσκολεύτηκα ποτέ και πάντα είχα επιλογές.

B: Οικονομικά;

M: Εγώ παίρνω ένα μισθό 1200 ευρώ και προσπαθώ να ζήσω με αυτά.

B: Υπάρχει κάποιο άλλο εισόδημα από περιουσία ή...

M: Όχι, όχι μόνο το σπίτι που μένω το οποίο όμως είναι με δάνειο και ένα αυτοκίνητο με δάνειο και αυτό και αναγκάστηκα και πούλησα ένα δωμάτιο που είχα που σου είπα...

B: Η κατοικία είναι ιδιόκτητη;

M: Ναι είχα πουλήσει ένα οικόπεδο, πήρα κι ένα δάνειο...

B: Υπάρχει κάποια πίεση οικονομική;

M: Υπάρχει πίεση...ειδικά τον τελευταίο χρόνο το νιώθω με αυτή την ακρίβεια γενικά και τις απαιτήσεις των παιδιών και επειδή εγώ είχα πάντα δεύτερη δουλειά και είχα άνεση...αυτό που με πειράζει πιο πολύ είναι όταν μου ζητάνε τα παιδιά τα επιπλέον μου ζητάνε γιατί τα απαραίτητα τα έχουνε. Το επιπλέον βέβαια κι εγώ εντάξει την Ε. την είχα πριγκίπισσα, με τη Δ. το σκέφτομαι γιατί αυτή τη στιγμή έχω πρόβλημα οικονομικό και είναι ένας υπερκαταναλωτισμός που μας πάνει. Εδώ τα έχουν όλα. Έχει και η Ε. computer και η Δ. computer, έχουν 50 Barbie, αυτά τα υπερβολικά προσπαθώ να τα κόψω γιατί είδα ότι δεν κάνουν και καλό.

Ας πούμε εγώ θα ήθελα αυτά τα 250 ευρώ που κανονίσαμε με το μπαμπά της Ε, να τα δίνει. Μου λέει δεν έχει.

B: Σε σχέση με τον ελεύθερό σας χρόνο;

M: Δεν έχω

B: Ωστόσο τον χρόνο που περισσεύει από τη φροντίδα των παιδιών και τη δουλειά;

Το ότι είστε σε κατάσταση μονογονεϊκότητας, περιορίζει τα πράγματα που θέλετε να κάνετε;

M: Εμένα προσωπικά δεν με περιορίζει. Βρίσκω τις λύσεις. Το σχολείο το έκανα ολοήμερο, και αυτό που ασχολούμαι με τα κοινά για τα παιδιά το κάνω. Γιατί πέρυσι η Ε. τελείωνε 12. Είχα ανάγκη ενός ατόμου να την παίρνει γιατί εγώ σχολούσα δύο. Τώρα τελειώνει στα 3:30. Ασχολήθηκα πολύ με αυτό, μέσω της θέσης μου στο δήμο. Λύνω κάποια δικά μου προβλήματα έτσι και εξυπηρετώ και την κοινότητα.

Το πρόγραμμα είναι πολύ πιεστικό το δικό μου, τα πάω σχολείο, να πάω στη δουλειά, γυρνάω ένα ερείπιο, να μαζέψω το σπίτι, το σπίτι, είναι μικρός ο χώρος, εγώ έχω βρεθεί χωρίς δωμάτιο αυτή τη στιγμή χωρίσανε ήταν μαζί και επειδή δεν την άφηνε να διαβάσει άφησα μόνη τη Δήμητρα κι έμεινα εγώ με την Ευγενία κοιμάμαι και στο σαλόνι πολλές φορές γιατί θέλω να είναι μόνη της.

Αυτό που με κουράζει είναι το σπίτι. Αυτή τη στιγμή δε μου περισσεύουν να πάρω μία γυναίκα και κάνω κάθε μέρα από λίγο.

B: Ποιες είναι οι κύριες δυσκολίες, ποια πράγματα σας έχουν δυσκολέψει δεδομένου ότι είστε μόνη σας;

M: Η καθημερινότητα, τα πρακτικά πράγματα, να τα κάνω όλα μόνη μου δηλαδή βλέπεις στο σχολείο, έρχονται οι μπαμπάδες, θα τα φέρουνε οι μπαμπάδες κάποια στιγμή, αυτό το ότι τα κάνω όλα μόνη μου και δεν είναι ότι δεν τα καταφέρνω, είναι για το άγχος και την κούραση. Γιατί στον άλλο τομέα, εντάξει και το οικονομικό καλώς κακώς λύνεται, και όλα τα κάνω αλλά ότι νιώθω εγώ πολύ κουρασμένη.

B: Σχετικά με το σύστημα υγείας, το σύστημα παιδικής προστασίας και λοιπά;

M: Δεν έχω χρειαστεί τίποτα αλλά παιδικούς σταθμούς είχα πρόβλημα. Εδώ στην περιοχή δεν είχαμε παιδικό σταθμό, πήγαινα σε άλλη περιοχή σε ένα σταθμό απaráδεκτο, αναγκάστηκα γιατί δεν είχα το οικονομικό λυμένο για να την πάω σε ιδιωτικό. Εγώ νιώθω ότι παλεύω για το αυτονόητο, αυτά δηλαδή που θα έπρεπε οι κοινωνία να μου έχει λύσει. Για το σχολείο, το δημοτικό, το νήπιο το ολοήμερο, ποια μητέρα τελειώνει 12:15.

B: Όταν επισκεφθήκατε παιδοψυχολόγο και συμβουλευτικό σταθμό κλπ;

M: Πήγα στο Κέντρο ψυχικής υγιεινής στο Παγκράτι. Δημόσιο.

B: Ήσασταν ευχαριστημένη από τη στήριξη που λάβατε;

Μ: Ναι, ναι. Τότε που πήγαινα για τη Δ.

Β: Γενικά απ' ότι καταλαβαίνω δεν είστε ευχαριστημένη από τις παροχές του κράτους.

Μ: Όχι

Συνέντευξη 2. Δήμητρα (Τόπος συνέντευξης: το γραφείο της)

B: Ηλικία;

Δ: 29 χρονών

B: Εθνικότητα Ελληνική;

Δ: Ελληνική

B: Ένα παιδάκι;

Δ: Ένα παιδάκι έχω

B: Πόσων ετών;

Δ: Είναι 10 μηνών

B: Επάγγελμα;

Δ: Ιδιωτική υπάλληλος σε λογιστικό γραφείο.

B: Έχετε τελειώσει κάποια σχολή;

Δ: Όχι απόφοιτος Λυκείου

B: Οικογενειακή κατάσταση, είστε χωρισμένη;

Δ: Ναι με ένα παιδάκι

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

Δ: Το δικό μου;

Είναι 800 ευρώ αλλά δεν ξέρω αν πρέπει να συμπεριλάβεις και τη διατροφή που μου δίνει ο σύζυγός μου.

B: Σε τι ποσό ανέρχεται;

Δ: 3.500 ευρώ. Έχει καλή δουλειά και μου εξασφαλίζει τουλάχιστον τη στέγη και τη γυναίκα που χρειάζομαι για το παιδί και κάποια άλλα πράγματα που είναι βέβαια απαραίτητα.

B: Υπάρχει κάποιο άλλο εισόδημα αυτή τη στιγμή;

Δ: Ακίνητα εννοείς,

B: Εισόδημα από περιουσία.

Δ: Όχι τίποτα.

B: Υπάρχει κάποιο επίδομα;

Δ: Όχι τι επίδομα;

B: Πόσων ετών ήσασταν όταν αποκτήσατε το παιδί;

Δ: 28 Πέρυσι.

B: Και ηλικία στην οποία βρεθήκατε σε μονογονεϊκότητας;

Δ: Ίδια.

B: Με το που αποκτήσατε το παιδί δηλαδή διακόπηκαν οι σχέσεις;

Δ: Έγινε η φάση το Σεπτέμβριο.

B: Τώρα συγκατοικείτε με κάποιον;

Δ: Όχι νοικιάζω μόνη μου ένα σπίτι.

B: Χωρίς συγγενείς;

Δ: Χωρίς. Μόνη μου με το παιδί.

B: Υπάρχει κανένα σοβαρό πρόβλημα υγείας δικό σας ή του παιδιού;

Δ: Όχι

B: Οι σχέσεις με τον πατέρα του παιδιού;

Δ: Οι δικές μου εννοείς;

B: Ναι

Δ: Μια χαρά δεν έχουμε κανένα πρόβλημα

B: Υπάρχει επικοινωνία ή είναι πιο τυπικές οι σχέσεις;

Δ: Υπάρχει επικοινωνία, καλή επικοινωνία, εντάξει είμαστε; Φαντάσου ότι χωρίσαμε...ένα μήνα μετά που γέννησα εγώ. Σαφώς και είναι πιο τυπικές οι σχέσεις

μας γιατί έχει μπλέξει λίγο και το συναίσθημα. Εν τω μεταξύ εργάζεται στο εξωτερικό οπότε μοιραία των βλέπω πολύ λιγότερο. Αυτό σημαίνει ότι έρχεται δύο φορές το μήνα σ' αυτή τη φάση, συνολικά. Κατά τη διάρκεια αυτών των επισκέψεων έρχεται στο σπίτι μου και βλέπει το παιδί, κάποιες φορές το παίρνει... κάποιες ώρες ε από κει και πέρα ό,τι πρόβλημα που αντιμετωπίζω που αφορά το οικονομικό ή το παιδί, ή μια απόφαση, έτσι κι αλλιώς έχουμε την επιμέλεια από κοινού οπότε υπάρχει στήριξη στους τομείς τουλάχιστον που αφορούν το παιδί.

B: Πως θα περιγράφατε τις σχέσεις σας με τους συγγενείς σας, την οικογένειά σας; Υπάρχει στήριξη; Μένετε κοντά;

Δ: Λοιπόν που γονείς μου μένουνε κοντά, φροντίζουν κι αυτοί το παιδί, ειδικά τον πρώτο καιρό που το χρειαζόμουν ε, ήταν πάντα καλές οι σχέσεις μας έτσι κι αλλιώς και πολύ περισσότερο σ' αυτή τη φάση που ήταν λίγο δύσκολη για μένα.

B: Γενικότερα η ευρύτερη οικογένεια; Υπάρχουν επαφές;

Υπάρχουν επαφές ο αδερφός μου ζει στο εξωτερικό αυτή τη στιγμή σπουδάζει, ο οποίος και αυτός είναι πολύ δίπλα μου και όποτε έρχεται στην Ελλάδα είμαστε πολύ δεμένοι, τώρα άλλα αδέρφια δεν έχω. Τώρα πιο μακρινούς συγγενείς, δεν αναζήτησα και την στήριξη αν εννοείς αυτό, έχουμε καλές σχέσεις αλλά δεν επεκτάθηκα σε αυτούς τους ανθρώπους για τη στήριξη την ψυχολογική.

B: Πως θα περιγράφατε την επαγγελματική σας κατάσταση;

Δ: Κοίταξε, εγώ... δούλευα δεκατρία χρόνια, είχα και ένα μαγαζί τα οποία τα άφησα πριν γεννήσω ε... από κει και πέρα λόγω της κατάστασης και περισσότερο για ψυχολογικούς λόγους ξεκίνησα πάλι να δουλεύω. Και είμαι ευχαριστημένη, με βοηθάει πάρα πολύ και ειδικά τον πρώτο καιρό λειτούργησε βοηθητικά .

B: Υπάρχει ο χρόνος για εργασία και για τη φροντίδα του παιδιού;

Δ: Κοίταξε σαφώς είναι μειωμένος ο χρόνος αλλά δυστυχώς όταν μπαίνεις σ' αυτή την διαδικασία χρειάζεται κάποιος τρόπος διαφυγής και θεώρησα ότι η δουλειά λειτουργεί σαν... ισορρόπησε λίγο τα πράγματα και με απορρόφησε σε κάποιον άλλον τομέα από αυτό που με απασχολούσε μέχρι πρότινος. Και μοιραία ασχολούμαι πολλές ώρες με τη δουλειά. Σε σχέση με το παιδί και το χρόνο που έχει ελεύθερο να παίξει, ή τα μπάνιο του, ή να το βάλω για ύπνο και γενικά κάποιες συγκεκριμένες διαδικασίες που αφορούν το παιδί, φροντίζω να είμαι δίπλα του και να είμαι εκεί.

B: Υπάρχει πίεση χρόνου;

Δ: Ναι υπάρχει

B: Σε σχέσης με δραστηριότητες εκτός σπιτιού;

Δ: Έχει να κάνει και με δραστηριότητες εκτός σπιτιού, που σημαίνει από μία απλή υποχρέωση, μία κοινωνική επίσκεψη στη δουλειά μου ή να βγω να διασκεδάσω κι εγώ.

B: Σε σχέση με την οικονομική κατάσταση;

Δ: Δεν έχω πρόβλημα

B: Σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης;

Δ: Νοικιάζω σπίτι, μένω σ' ένα σπίτι 160 τετραγωνικά, είναι πολύ άνετο ίσως να είναι και μεγαλύτερο από τις ανάγκες μου αλλά σ' αυτή τη φάση επέλεξα σπίτι υπό συγκεκριμένες συνθήκες ίσως να μην το σκέφτηκα και πάρα πολύ, δηλαδή μου έχει δημιουργήσει και κάποιες ανάγκες το μεγάλο το σπίτι αλλά σ' εκείνη τη φάση της ζωής μου δεν μπορούσα να μείνω σε πολύ κλειστό χώρο ή σε πολύ μικρό σπίτι ή σε διαμέρισμα...

B: Είναι μονοκατοικία;

Δ: Είναι ισόγειο έχει κήπο, έχει άνετους χώρους για το παιδί και έχω φροντίσει και του έχω και δύο δωμάτια που να παίζει.

B: Ποιες είναι οι κυριότερες δυσκολίες που έχετε αντιμετωπίσει σ' αυτή τη φάση;

Του να είστε η μόνη υπεύθυνη για το παιδί.

Δ: Κατ' αρχήν αυτό τα λέει όλα. Εγώ βασικά έχω μπει και στη διαδικασία και κουβαλάω μία ευθύνη μεγαλύτερη γιατί ο άντρας μου αυτή τη στιγμή είναι στο εξωτερικό και οπότε μοιραία έχω και κάποιες ευθύνες παραπάνω. Δηλαδή απ' το αν πέσει το παιδί και χτυπήσει δεν έχω κάποιον δίπλα μου, ακόμα και σε διάσταση αν βρίσκεσαι... δεν μπορώ να σηκώσω το τηλέφωνο και να του πω έλα, ε, βέβαια έχω τους γονείς μου, σου το είπα αυτό, αλλά θέλω να πω ότι αυτή η ευθύνη για μένα είναι αρκετά μεγάλη. Αυτό με βαραίνει πάρα πολύ, με αγχώνει κι όλες πάρα πολύ στην αρχή αντιμετώπισα ένα πρόβλημα όσον αφορά το να ζω μόνη μου σ' ένα σπίτι, αντιμετώπισα φοβερή δυσκολία σ' αυτό τον τομέα και σ' ότι αφορά την ευθύνη, λογαριασμούς, υποχρεώσεις και σχετικά με το ότι πρέπει να πάω το βράδυ να κοιμηθώ μόνη μου ας πούμε, αυτό όσον αφορά τα θέματα του σπιτιού υπήρχαν και προβλήματα σχετικά με τους τρίτους τους φίλους μου μέχρι πρότινος. Αντιμετώπισα δυσκολία με αυτό και κάποια απομάκρυνση, δεν θέλω να πω αν ήταν εσκεμμένη ή όχι... έχω αφήσει το χρόνο να το δείξει αυτό.

B: Σε σχέση με τους φίλους αυτή τη στιγμή υπάρχουν κάποια άτομα κοντινά σου;

Δ: Ναι.

B: Σε σχέση με τη στήριξη δηλαδή

Δ: Ναι, ναι ναι, έχω κάποιους πολύ καλού φίλους, λίγους βέβαια αλλά πολύ καλούς φίλους συμμαθητές εδώ και χρόνια, οι οποίοι μου έχουν σταθεί πάρα πολύ και ειδικά στην αρχή... από τη μετακόμιση δηλαδή μέχρι την ψυχολογική στήριξη

B: Η διασκέδαση; Υπάρχει χρόνος και παρέα για να βγείτε έξω κάποια στιγμή; Είναι κάτι που μπορείτε να το κάνετε;

Δ: Μπορώ να το κάνω... έχω αντιμετωπίσει πρόβλημα όσον αφορά την παρέα... γιατί κι εγώ δε νιώθω πολύ άνετα να βγαίνω με ζευγάρια πια, άσχετα απ' το τι σου δίνουν οι άλλοι να καταλάβεις, ότι είσαι ευπρόσδεκτη κτλ. Κι εγώ δε νιώθω καλά, είμαι σε μία ηλικία που όλοι μου οι φίλοι έχουνε σταθερούς δεσμούς ή σχέσεις, είναι παντρεμένοι ή αρραβωνιασμένοι οπότε καταλαβαίνεις ότι είναι ακόμα πιο δύσκολα. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν άνθρωποι που μπορώ να βγαίνω, να διασκεδάζω και να περνάω καλά απλώς είναι πιο λίγοι. Δηλαδή αν φανταστείς ότι είχα ένα κοινωνικό κύκλο σαν παντρεμένοι με αντίστοιχα ζευγάρια... αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει, έχει ελαχιστοποιηθεί αυτό το πράγμα, ίσως και από δική μου ανάγκη

B: Έχετε λάβει κάποια στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες ή από ψυχολόγο κλπ;

Δ: Ναι.

B: Ιδιωτική;

Δ: Ναι, πέρασα πολύ δύσκολα τις πρώτες στιγμές και επειδή δεν ήθελα να παραδεχτώ ότι χρειάζομαι βοήθεια, ακύρωσα... μπορεί και 4 ραντεβού. Δηλαδή δεν ήθελα να το παραδεχτώ εγώ. Υπάρχει και το ταμπού. Η διάκριση μεταξύ ψυχολόγου ψυχιάτρου... όμως το έκανα και μου έκανε πάρα πολύ καλό.

B: Βέβαια καλά θα ήταν τέτοια στήριξη αντίστοιχα και από το κράτος.

Δ: Αυτό θα ήταν ιδανικό γιατί φαντάζομαι δε θα μπορεί να κάνει ο οποιοσδήποτε επισκέψεις σε γιατρούς και να μπαίνει σε μια διαδικασία τέτοια αλλά δυστυχώς δεν υπάρχει.

B: Ναι γενικά είναι ανύπαρκτη.

Δ: Γενικότερα στις γυναίκες τις χωρισμένες δεν υπάρχει... δηλαδή δεν υπάρχουν επιδόματα απ' ότι ξέρω, δεν υπάρχει βοήθεια, ούτε και μία δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης.

Συνέντευξη 3. Μίνα

B: Πόσων χρονών είσαι κατ' αρχήν;

M: 29

B: Πόσα παιδιά έχεις;

M: Ένα.

B: Πόσων ετών είναι;

M: Τώρα είναι 17 μηνών

B: Εργάζεσαι;

M: Ιδιωτική υπάλληλος, σε τράπεζα ιδιωτική

B: Το επίπεδο εκπαίδευσης;

M: Γενικό λύκειο και μετά το Αμερικάνικο κολέγιο

B: Ποιο τμήμα;

M: Marketing

B: Οικογενειακή κατάσταση; Είσαι διαζευγμένη;

M: Ε, τώρα δεν είμαστε χωρισμένοι εντελώς. Στη μέση είμαστε

B: Είστε σε διάσταση;

M: Ναι , ναι εντελώς...πιο διάσταση δε γίνεται.

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

M: Χωρίς ή με την ενίσχυση θέλεις;

B: Με την ενίσχυση

M: Περίπου 1300 1400 ευρώ

B: Πόσων ετών ήσουν όταν απέκτησες το παιδί;

M: 27 περίπου.

B: Πόσο καιρό είναι τώρα που είσαι μόνη σου;

M: Είναι από τον Οκτώβριο φέτος

B: Μένεις τώρα μαζί με τους δικούς σου ή κάποιον άλλον;

M: Όχι, όχι εκεί που έμενα

B: Υπάρχει κάποιο χρόνιο πρόβλημα υγείας, δικό σου ή του παιδιού;

M: Όχι, όχι.

B: Υπάρχει τώρα κάποια σχέση με τον πατέρα του παιδιού;

M: Ναι, ναι.

B: Σε βοηθάει στα θέματα του παιδιού, ή είναι τυπικές οι σχέσεις καθαρά;

M: Όχι βοηθάει μπορώ να πω, απλά το κρατάμε τώρα και πιο τυπικά για να συνηθίσουμε σιγά-σιγά. Αλλά υπάρχει προθυμία απλά δεν ...το κρατάμε πιο πολύ και οι δύο για ισορροπία. Γιατί μετά θα μπλέξουμε θα μπει ο ένας στα χωράφια του άλλου. Οπότε καλύτερα ενημερώνεται για το πότε πηγαίνει στο γιατρό το παιδί, τι καινούριες λέξεις μαθαίνει, τι καινούρια κατορθώματα έχουμε, κάποια στιγμή είχε χτυπήσει το πόδι του το παιδί , τον πήρα τηλέφωνο να πάμε στο γιατρό σε τέτοια...ναι, με βοηθάει.

B: Τον βλέπει συχνά;

M: Ναι 4 φορές τη βδομάδα. Πολύ συχνά γι αυτό...αν είμαστε και πολύ κοντά δεν πρόκειται να αποκολληθούμε.

B: Οι δικοί σου; Κατ' αρχήν είναι εν ζωή;

M: Η μαμά μου όχι ο μπαμπάς μου ναι.

B: Υπάρχει επικοινωνία;

M: Απόλυτη

B: Υπάρχει στήριξη;

M: Αρκετά ναι.

B: Υπάρχουν άλλα αδέρφια;
M: Έχω μία αδερφή μικρότερη και είναι στο ίδιο κλίμα, είναι λίγο πιο ανοιχτόμυαλη απ' το μπαμπά μου.
B: Άλλοι συγγενείς υπάρχουν κοντά;
M: Ναι
B: Υπάρχει στήριξη;
M: Ε, με τον τρόπο του ο καθένας. Άλλοτε καλοδεχούμενη άλλοτε όχι, καταλαβαίνεις
B: Ε, η οικονομική κατάσταση αυτή τη στιγμή;
Είσαι ικανοποιημένη;
M: Εντάξει δεν τρελαίνομαι. Αλλά είναι περιορισμένες και οι ανάγκες που δημιουργώ τώρα. Αν αρχίσουν και αυξάνονται και μεγαλώνοντας το παιδί ή αν εγώ αποκτήσω μεγαλύτερη κοινωνική ζωή, οτιδήποτε άλλο προκύψει γιατί τώρα φαντάσου ότι είμαι πιο πολύ περιορισμένη, στο χώρο μου να μπω σ' ένα πρόγραμμα και οικονομικό.
Εντάξει χρειάζεται βελτίωση μεγάλη
B: Πάντως υπάρχει κάποιος περιορισμός δηλαδή να χρειάζεσαι κάτι και να μην μπορείς να το καλύψεις;
M: Ε συμβαίνει και αυτό, να μπορεί να συμβεί, απλά όχι να είναι βασικό διατροφής ας πούμε ή υγείας, μπορεί να είναι ένδυσης, μπορεί να είναι κάποια έξοδος να είναι το γυμναστήριο κάπως έτσι, κάτι τέτοιο.
B: Είσαι ικανοποιημένη από την επαγγελματική σας κατάσταση.
M: Ναι, ναι, δεν είμαι και πάρα πολλά χρόνια. Τέσσερα χρόνια εργάζομαι οπότε σχετικά με την εμπειρία που έχω την επαγγελματική καλή είναι η δουλειά που κάνω. Δημιουργεί περιορισμούς αυτό, το να εργάζεστε και να έχετε και το παιδί παράλληλα; Ναι αλλά τώρα ακόμα έχω μειωμένο ωράριο οπότε είναι λίγο καλύτερο. Οπότε, εντάξει. Αλλά δε θα μπορούσα και να μη δουλεύω. Βασικά ο λόγος είναι βιοτικός, γιατί δε θα ζούσαμε. Αλλά επειδή είναι πολύ κοντά στο σπίτι δεν έχω πολύ μεγάλες απώλειες. Τώρα το να δουλεύεις από τις 8 μέχρι τις 1 είναι λίγες οι ώρες.
B: Τις ώρες που δουλεύεις ποιος τον κρατάει;
M: Είναι μία κοπέλα που έχω.
B: Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο υπάρχουν περιορισμοί;
M: Ε, ναι γιατί ποιος θα κρατήσει τον μικρό; Το βασικό όταν θέλουμε να απολαύσουμε τον ελεύθερο χρόνο. Εγώ τα συνδυάζω με τις επισκέψεις του μπαμπά του.
B: Τον κρατάει δηλαδή εκείνος.
M: Δεν τον κρατάει. Παράλληλα είναι και οι ώρες που πρέπει να τον βλέπει.
Οι ασχολίες που κάνω είναι είναι απλές κοινωνικές δραστηριότητες να δούμε κάποιους φίλους και συγγενείς να πάμε κάποια βόλτα, γυμναστική. Και γενικά διάφορες εξόδους, θέατρο κινηματογράφο, όχι κάτι το πολύ προγραμματισμένο. Γιατί είναι και αστάθμητοι παράγοντες δηλαδή λες θα είναι καλά αυτή τη βδομάδα, μπορεί να έχει κάποια γρίπη ο μικρός.
B: Σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης; Είναι ιδιόκτητη η κατοικία;
M: Ναι είναι δικό μου
B: Είσαι ικανοποιημένη; Είναι αρκετός ο χώρος;
M: Ναι τόσο που με κουράζει.(γελάει)
B: Θα ήθελα να μου πεις ποια είναι τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζεις τώρα που βρίσκεσαι σε κατάσταση μονογονεϊκότητας.
M: Από πού ν' αρχίσω; (γελάει) Βασικά το πρόβλημα ξεκινάει από μέσα σου. Να καταλάβεις τι σου γίνεται, και πως θα το χειριστείς. Ε, μετά είναι το πώς θα οργανώσεις το πράγμα μέχρι το μέλλον γιατί εντάξει φοβάσαι για το πώς θα χειριστείς τα πράγματα τι θα σου συμβεί μεγαλώνοντας το παιδί ναι ότι ξαφνικά η

ευθύνη είναι ολόκληρη δική σου γιατί συνήθως αυτός που είναι εκεί πρέπει να πάρει και τις άμεσες αποφάσεις. Ε, με το συγγενικό περιβάλλον στην αρχή σε επηρεάζει... λίγο μπορεί να σε φέρει λίγο σε κάποια όρια αλλά μετά επειδή είναι το ένστικτο της επιβίωσης, δεν ξέρω πως ακριβώς ε, παίρνεις την απόφαση λίγο και απομονώνεσαι για να μη σε απασχολούν οι κρίσεις και για να βρεις λίγο τη δική σου ισορροπία. Γιατί αν ασχολείσαι συνέχεια με το πώς εκτιμούν οι άλλοι την κατάστασή σου δεν πρόκειται να καταλάβεις εσύ τι γίνεται. Επαγγελματικά δεν έχω δει τη διαφορά μέχρι στιγμής του αν θα είχα παιδί με γάμο ενεργό ή όχι. Οι περιορισμοί ανόδου προαγωγών κλπ αυτό είναι κάτι που ισχύει και αν μία κοπέλα είναι μητέρα και αν δεν είναι. Απλά ότι κουράζεσαι λίγο παραπάνω αλλά επειδή όταν είσαι στο σπίτι είσαι ουσιαστικά δεν υπάρχει κάποιος άλλος, δεν υπάρχει κάποιος που να απασχοληθεί με το σπίτι και να είσαι, όταν φεύγεις για να δουλέψεις είναι μια διέξοδος. Είναι μία εναλλαγή.

B: Έχεις λάβει κάποια στήριξη από ψυχολόγο, παιδοψυχολόγο κλπ.

M: Στην αρχή.

B: Ήταν ιδιωτική;

M: Ναι.

B: Ήταν βοηθητική;

M: Ναι για εκείνη την περίοδο. Γιατί τα πράγματα είναι μπερδεμένα λίγο και πρέπει να... απλώς το χρειάστηκα για λίγο μέχρι να μπω σε κάποιο δρόμο σκέψης.

B: Υπήρχε βοήθεια από το κράτος;

M: Δεν το έψαξα. Τώρα δεν ξέρω και αν υπάρχει

B: Δεν έχεις χρησιμοποιήσει πάντως κάποια κοινωνική υπηρεσία συμβουλευτική ή κάποιο επίδομα.

M: Δεν ξέρω αν υπάρχει.

Συνέντευξη 4. Ελευθερία, (τόπος συνάντησης: ο επαγγελματικός της χώρος)

B: Τώρα πόσων ετών είστε

E: Αυτή τη στιγμή; 40

B: Δύο παιδάκια έχετε;

E: Ναι

B: Πόσων ετών είναι

E: Η Ε., 15 και ο μικρός ...έχουνε 18 μήνες διαφορά

B: Εσείς έχετε τελειώσει γενικό Λύκειο;

M: Τρεις τάξεις γυμνασίου.

B: Έχετε παρακολουθήσει κάποια άλλη εκπαίδευση;

E: Όχι. Το δικό μου το μυαλό.

B: Επάγγελμα;

E: Αυτή τη στιγμή ελεύθερος επαγγελματίας, πως λέγεται επιχειρηματίας. Αλλά προηγούμενα πολλές δουλειές.

B: Είστε διαζευγμένη...

E: Ναι από το 1997.

B: Εφτά χρόνια;

E: Ναι

B: Και πότε αποκτήσατε το πρώτο σας παιδί;

E: Από ποια ηλικία;

E: 25

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

E: Τότε ή τώρα;

B: Τώρα.

E: Αυτή τη στιγμή; Τρίχες, κοίτα επειδή δεν έχω κλείσει ένα χρόνο τώρα με το μαγαζί, αλλά πέρυσι ήτανε γύρω στα 1000 ευρώ. Μαζί με τη διατροφή θέλεις να σου πω;

B: Ναι, η διατροφή πόσο είναι.

E: Η διατροφή αυτή τη στιγμή είναι 515 ευρώ.

B: Το εισόδημα αυτή τη στιγμή είναι περίπου στα 1000 ευρώ πάνω κάτω;

E: Ναι, έτσι το βάζω

B: Μένετε μόνη σας με τα παιδιά;

E: Ναι.

B: Δεν υπάρχει κάποιος συγγενείς π.χ. που να μένει μαζί σας;

E: Όχι.

B: Η κατάσταση υγείας; Υπάρχει κάποιο πρόβλημα υγείας;

E: Και να υπάρχει...αδιαφορώ πλήρως για τον εαυτό μου. Δε σου κάνω πλάκα. Κοίτα μία μικρή χοληστερίνη...τώρα που την έχω...δεν ξέρω αδιαφορώ. Τα παιδιά πάνω απ' όλα.

B: Τα παιδιά;

E: Τα παιδιά είναι καλά.

B: Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με τον πατέρα των παιδιών;

E: Τώρα;

B: Υπάρχει επικοινωνία κατ'αρχήν;

E: Ναι υπάρχει Μπορώ να σου πω ότι κάποτε ήταν πολύ αδιάφορη, τυπική, δηλαδή τον είχα ονομάσει τουρίστα., ε, αυτή τη στιγμή μπορώ να πω, ίσως ένα ελάχιστο, καλύτερη και γιατί βλέπω ακόμα πιο μακριά θέλω να γίνει ακόμα καλύτερη.

B: Τα βλέπει τα παιδιά;

Ναι καθημερινά. Κάθε πρωί πάει και τα παίρνει και τα φέρνει σχολείο. Ναι, του το έχουμε επιβάλει.

E: Δεν ήθελε να το κάνει.

B: Δηλαδή στα πρακτικά θέματα υπάρχει η στήριξη που χρειάζεται;

E: Όχι. Θέλω να σου πω ότι είναι τυπικός, κάνει τον ταξιτζή, δεν κάνει ουσιαστική δουλειά. Εκεί είναι που σκάω μαζί του. Προτιμούσα να μην παίρνω τα λεφτά και να ήταν ουσιαστική η σχέση τους. Δηλαδή δε νιώθουν ασφάλεια το καταλαβαίνεις;

B: Δηλαδή και όταν υπάρχει ένα πρόβλημα πρέπει να επιβάλλετε βοήθεια.

E: Ακριβώς αυτό όπως το είπες, να επιβάλλω βοήθεια για να δώσει και έκτοτε απ'τους γύρω μου. Δηλαδή υπάρχουν πολλά άτομα γύρω μου που με έχουν βοηθήσει.

B: Φίλοι συγγενείς, τι;

E: Συγγενείς. Η αδερφή μου και ο άντρας της, ο κουμπάρος μου ειδικά το πρώτο χρονικό διάστημα.

B: Μένετε κοντά;

E: Μένουμε κοντά. ότι και να ήθελα επειδή ο Κύριος...δεν τον βρίσκαμε και βιαζόμουν να πάω στο κέντρο υγείας, επειδή η Ε. συνήθως βράδυ την έπιανε... πόναγε. Και τελικά μετά από εξετάσεις καταλάβαμε ότι είναι σκωληκοειδίτις, είχε κάνει φλεγμονή. Εμείς νομίζαμε ότι ήταν ψυχολογικό έτσι είχε πει και ο παιδίατρος και ξέρεις...αλλά τότε...δεν είχα αυτοκίνητο...παρακάλαγα το γαμπρό μου, τον κουμπάρο για να μας πάει στο κέντρο υγείας.

B: Υπήρχε όμως αυτή η βοήθεια.

E: Πάντα. Γιατί απ' τον μπαμπά...

B: Οι γονείς σας ζούνε.

E: Όχι έχουνε πεθάνει. Κοίτα εγώ έχω χάσει τη μαμά μου όταν ήμουν 2 χρονών. Ήτανε 42 χρονών, έχω χάσει έναν αδερφό και μετά πέθανε και η μαμά μου, οπότε καταλαβαίνεις τι ήτανε για μένα ο χωρισμός από την άποψη της οικογένειας. Είχα επιδιώξει να ζήσουμε μαζί και εικονικά γιατί ήταν μικρά τα παιδιά...αλλά δεν το ήθελε. Εγώ το ήθελα αυτό μέχρι να τους περάσω ένα καινούριο πνεύμα. Ειδικά ο Α. άργησε, να το συνειδητοποιήσει, να το καταλάβει, να το δεχτεί. Τώρα είναι καλά το παιδί.

B: Είναι λογικό.

E: Ήτανε κάτω από καταστάσεις πολύ...άσχημες γιατί ο κύριος ερωτεύτηκε και όταν είναι ερωτευμένος ο άλλος καταλαβαίνεις δεν υπολογίζει, τίποτα και πόσο μάλλον να πούμε ...εντάξει τα παιδιά σου κι εκεί μου έλεγε παρ' τα παιδιά σου και βγάλτε πέρα μόνη σου. Όταν τα λέει μπροστά στα παιδιά αυτά μένουνε, δεν πάει να της φέρει τώρα περιουσία ολόκληρη της Ε. την έχει απομακρύνει.

B: Πως θα περιγράφατε τις σχέσεις με τους φίλους, τις κοινωνικές συναναστροφές;

E: Πολύ καλά, και από ανέκαθεν. Δηλαδή όχι επειδή χώρισα έπεται ότι θα πέσω.

B: Η στάση των φίλων απέναντι στο θέμα.

E: Γενικά ήταν υπέρ μου. Γίνανε κάποιες καταστάσεις πολύ ακραίες, πολύ απονιά, δεδομένου ότι εγώ βγήκα από το σπίτι του με έξωση και όλα αυτά ειπωθήκανε ενώπιον των παιδιών. Τα υποστήκαμε ομαδικά όλοι. Διότι ο κύριος είναι πολύ σοβαροφανής, δε σου δίνει καμία εντύπωση τέτοια άμα τον δεις, και όλοι ήταν κατά μου και εγώ ήμουνα αυτή που...η διαφορά ήτανε ότι εγώ ήμουνα εντάξει και αυτός ήταν αλλού.

B: Ωστόσο οι φίλοι;

E: Οι φίλοι ήταν δίπλα μου. Πολύ δίπλα μου, οι φίλοι, οικογενειακοί μου άνθρωποι. Οικογένεια είναι, πρόσεξε να στο εξηγήσω, η αδερφή μου, ο γαμπρός μου, η κουμπάρα μου η οποία είναι κάτι παραπάνω από αδερφή μου και ο άντρας της. Αυτοί ήμασταν ένα, ότι και να χρειαζόμουνα ήταν δίπλα. Βγαίνανε έξω, «πάρ' τα παιδιά και πάμε έξω.» Υπήρχε πολύ καλό κλίμα. Και απ' τη δουλειά, εκεί να δεις αντιμετώπιση, απ' τη δουλειά. Πήγα παντρεμένη, μου συμβαίνει ό,τι μου συμβαίνει και πάω μέσα και λέω. Μου αντιμετωπίζω ένα οικογενειακό πρόβλημα, θέλω ένα χρονικό διάστημα να δουλεύω μόνο νύχτα. Δεχτήκανε να δουλεύω μόνο νύχτα. Όταν πλέον είχανε φτάσει τα πράγματα στ άκρα πήγα μέσα και ζήτησα το εξής. Επειδή αυτή τη στιγμή εγώ χωρίζω κι έτσι όπως έχουν έρθει οι συνθήκες ζητώ να δουλεύω πρωί και νύχτα, δεν μπορώ να κάνω τη βάρδια τη απογευματινή, γιατί δεν έχω άνθρωπο ν' αφήσω τα παιδιά και εκτός αυτού ξέρετε ότι για να μου κρατήσουν τα παιδιά το λιγότερο που θέλουν ήταν τότε 50 χιλιάδες. Αν θέλετε να με βοηθήσετε με βγάξετε από ένα μεγάλο πρόβλημα. Και έτσι είχε δεχτεί ο προϊστάμενος μου να δουλεύω πρωί και πολύ λίγο νύχτα και μετά έγινε το καθιερωμένο να δουλεύω πρωί και πολύ λίγο νύχτα. Κι εκεί είχα βοήθεια.

B: Δηλαδή το κοινωνικό σας δίκτυο περιλαμβάνει συγγενείς και κάποιους φίλους...χαλαρά

E: Πολύ πιο χαλαρά. Οι δικοί μου δηλαδή ήταν αυτοί που σου είπα. Και κάτι που να θέλω να κάνω ενημερώνω και λέω αυτό πως το βρίσκετε;

B: Σε σχέση με την επαγγελματική κατάσταση αυτή τη στιγμή, είστε ικανοποιημένη;

E Τώρα ναι. Άμα με έβλεπες πέρυσι...Πέρυσι το Μάιο άνοιξε το μαγαζί. Πέρυσι δεν είχα πολλά λεφτά. Δεν μπορούσα να κοιμηθώ δεν μπορούσα να σηκωθώ από το κρεβάτι να πάω στην τουαλέτα. Κόντεψα να τρελαθώ.

B: Τώρα οικονομικά;

E: Εντάξει. Χαλαρά

B: Δεν υπάρχει ιδιαίτερη πίεση;

E: Όχι σε σχέση μ' αυτό που είχαμε, καμία.. Όχι πια γιατί προσπαθούμε να ανεβούμε. Τα παπούτσια μου έχουν χαλάσει, σου λέει τίποτα; Αδιαφορώ όμως. Πάει το μαγαζί καλά, τι μπορώ να βγάλω, τον Τάδε που χρωστάω...πάρτα, και λέω πάνω απ' όλα και μετά θα ρθει και αυτό η άνεση ν'αλλάξω και παπούτσια. Τότε για να πάρουμε το αυτοκίνητο υπήρχε μήνας που τρώγαμε πατάτες και μακαρόνια. Τρεις ντομάτες έχουμε και 5 πατάτες γιατί τότε ήταν στην αρχή και δε μου έδινε τη διατροφή. Βέβαια όταν το ξεχρέωσα η Ε. πέταγε από τη χαρά της.

B: Σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης

E: Με ενοίκιο. Δηλαδή στόχος μου είναι, δε ζητάω πολλά, ένα οικόπεδο και ένα λυόμενο αλλά θα ξέρω ότι αυτό θα γραφτεί στην Ε. και στον Α. και δε θα τους βγάλει κανένας έξω. Είναι...θες να σου πω γιατί. Νιώθεις ότι τώρα θα στερηθείς το φαγητό γιατί πρέπει να έχεις σπίτι.

B: Οι συνθήκες στέγασης είναι ικανοποιητικές αυτή τη στιγμή.

E: Οι συνθήκες στέγασης;

B: Το σπίτι , οι χώροι...

E: Τα παιδιά τα έχω μαζί, θέλουνε να είναι μόνα τους.

B: Είχατε ποτέ στήριξη από το σχολείο, από το δήμο;

Από το δήμο, όχι από το σχολείο ναί. Γιατί η Ε. ήταν ένα παιδί ντροπαλό, δεν έλεγε καν ότι είμαστε χωρισμένοι, ένιωθε ότι τη μείωνε και ενώ ήξερε το μάθημα είχε κάποια κενά.

E: Δεν μπορούσε αν συγκεντρωθεί;

B: Ναι και ο δάσκαλος με είχε φωνάζει και του είχα εξηγήσει τότε και του είχα πει ότι όσο το δυνατόν να τη βοηθήσετε να συνέλθει, να μην το σκέφτεται, γιατί κακά τα ψέματα, όλο το λούκι το έφαγε η Ε. Γιατί ήταν πιο υπεύθυνο ήταν και μεγαλύτερη. Η μαμά έπρεπε να πάει στη δουλειά. Δηλαδή έπαιζε ένα ρόλο τον οποίο, ήθελε, δεν ήθελε τον έπαιζε. Εγώ έφευγα για τη δουλειά και η Ε. έλεγε στον Α. Που έκλαιγε κι έλεγε «βρε μανούλα μου μη φύγεις» «πρέπει να πάω στη δουλειά βρε Α. πως θα έχουμε γάλα, ψωμί» του έλεγα, έκλεινα το μάτι στην Ε. «Έλα , έλα του έλεγε, τώρα η μικρή μανούλα θα σου πει παραμύθι, έλα». Τους είχα την τηλεόραση, το τηλέφωνο δίπλα κι έβλεπες ότι έντεκα παρά κοιμότανε, η Ε. δωδεκάμισι τελευταίο τηλέφωνο ήτανε δωδεκάμισι.

B: Ήτανε πρόβλημα η φύλαξη των παιδιών;

E: Φοβερό. Που στηρίχτηκα, για πες μου;

Στον εαυτό μου και στο παιδί που είχα πάνω απ' όλα. Συγχρόνως και με τους ανθρώπους που είχα δίπλα μου, έτσι ώστε να μη συμβεί τίποτα, να τρέξουνε ήταν stand by δηλαδή τη βδομάδα που ξέραν ότι δουλεύω νύχτα είχαν έννοια. Αφού έπαιρναν κι αυτοί τηλέφωνο.. . «Ε. θέλεις κάτι να σου φέρει η θεία, οτιδήποτε, υπήρχε ένα stand by ευτυχώς αλλά από την άλλη δεν είχα και την οικονομική ευχέρεια να έχω έναν άνθρωπο κάτι. Χτύπαγε το τηλέφωνο στη δουλειά και έτρεχα σαν την παλαβή μήπως είναι το παιδί, μήπως συνέβη κάτι. Ένα πρωινό είχε πέσει η ασφάλεια, με είχε πάρει τηλέφωνο τα είχαμε πει, παίρνω το γαμπρό μου πάει αμέσως, εντάξει όλα καλά. Όταν πήγα το πρωί τι βρήκα δίπλα στο κρεβάτι, το γκαζάκι. Θεώρησε σωστό η Ε. ότι θα είχανε φως απ' το γκαζάκι που ψήνουμε καφέ. Το είχε κλειστό. Αλλά καταλαβαίνεις τι μπορεί να είχαμε πάθει και για άλλη μία φορά τους είπα αυτό ποτέ.

B: Σε σχέση με... Υπήρχε χρόνος για σας να βγείτε έξω να δείτε κάποια φίλη;

E: Να σου πω κάτι; Θεξ να σου πω κάτι άλλο, Για να στηρίξω τα παιδιά και να νιώσουν ασφάλεια, σημαντικό είναι να μη σε δουν με άλλον άνθρωπο. Γιατί αυτό πέρασε απ' το μυαλό της κόρης μου. Μου λέει «μαμά, αν τυχόν κι εσύ παντρευτείς κάποιον άλλον;» Δευτέρα ήτανε κι ο Α. πρώτη.

B: Τώρα από ελεύθερο χρόνο;

E: Τώρα να δεις που φεύγω το πρωί και γυρίζω το βράδυ. Κακά τα ψέματα πρέπει να έχω το μυαλό μου εδώ. Έχω ορισμένες εξάρσεις των παιδιών ότι δεν αντέχουνε. Λένε π.χ. « Αμάν πια όλο μακαρόνια για να κάνουμε οικονομία». Εντάξει.

B: Σε σχέση με τις κοινωνικές υπηρεσίες, ο δήμος η πρόνοια, δεν έχει αναμειχθεί καθόλου;

E: Όχι καθόλου. Είναι ανύπαρκτη η στήριξη. Και ν' ακούς στο εξωτερικό.

B: Ποιες ήταν οι βασικές δυσκολίες; Που αντιμετωπίσατε εσείς.

E: Πάνω απ' όλα στον εργασιακό τομέα, που ν' αφήσεις τα παιδιά σου και μετά

έρχεται το οικονομικό. Θέλω να πάω να δουλέψω έτσι; Αυτό το παιδί για να το αφήσεις; Και όταν είσαι με βάρδιες; Πρώτον. Και μετά ότι δεν έχεις ούτε μόρια ούτε κριτήρια ότι είσαι μόνη σου. Εγώ είπα μήπως βρω κανένα παραθυράκι για να πω μ' αυτό το νόμο είμαι καλυμμένη. Δε βρήκα τίποτα. Είχα πάρει στο Υπουργείο Εργασίας. « Κυρία μου δεν υπάρχει νόμος» Τι να κάνεις; Υπήρχε εποχή που έκανα τρεις δουλειές στην εταιρεία, καθάριζα ένα γυμναστήριο και ξανά σε μία άλλη εταιρεία, όλα αυτά.

Συνέντευξη 5. Άλκηστις (τόπος συνάντησης: το σπίτι της)

Βασιλική: Η πρώτη ερώτηση είναι για την ηλικία σας

Άλκηστις: Δεν έχω πρόβλημα 43

B: Εθνικότητα Ελληνική;

A: Ελληνική

B: Αριθμός παιδιών;

A: 17 και 12

B: Το δικό σας το επάγγελμα;

A: Είμαι ασφαλίστρια, είμαι ελεύθερος επαγγελματίας και εκπροσωπώ διάφορες ασφαλιστικές εταιρίες απέναντι στον πελάτη, ο πελάτης μου δεν είναι μία ασφαλιστική εταιρεία, είναι ο καταναλωτής, ο εκάστοτε καταναλωτής.

B: Οπότε φέρνετε σε επαφή τον πελάτη με...

A: Με μένα και εγώ κάνω τον διαμεσολαβητή

B: Κατάλαβα.

B: Τα επίπεδο εκπαίδευσης;

A: Εντάξει, έχω τελειώσει γυμνάσιο, Λύκειο, είχα πάει δύο χρόνια στην Αγγλία ε, έκανα κάποια οικονομικά και εδώ που είχα έρθει είχα πάει σ' ένα τμήμα της Didacta είχα μάθει διάφορα ε, και δούλευα σ' ένα δικηγορικό γραφείο που ασχολούνταν με ναυτιλιακά και από κει αποκόμισα αρκετή εμπειρία.

B: Κάτι σαν γραμματέας ήταν η εκπαίδευση που παρακολούθησατε στην Didacta;

A: Στην Didacta ναι.

B: Κατάλαβα. Είστε διαζευγμένη η άγαμη;

A: Χωρισμένη εδώ και 4 χρόνια έχω πάρει διαζύγιο.

B: Μένουν κάποιοι άλλοι μαζί σας, συγγενείς φίλοι;

A: Όχι εγώ και οι δύο κόρες μου.

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

A: Το ελεύθερο επάγγελμα δεν είναι ποτέ σταθερό. Οπότε δεν μπορώ να σου πω...άλλοτε είναι πολύ χαμηλό άλλοτε είναι πολύ υψηλό οπότε δεν μπορώ να σου πω.

B: Το λιγότερο εισόδημα που μπορεί να έχετε το μήνα.

A: Το λιγότερο...γύρω στα χίλια ευρώ. Μη νομίζεις ότι είναι και πολύ παραπάνω, εκεί είναι, γύρω στα 1000 ευρώ.

B: Μάλιστα. Πηγές εισοδήματος είναι η εργασία;

A: Η εργασία.

B: Δεν υπάρχει κάποιο επίδομα από την πρόνοια;

A: Όχι βέβαια, αυτά στην Ελλάδα δε γίνονται.

B: Υπάρχει κάποια περιουσία από την οποία εισπράττετε ενοίκιο

A: Όχι

B: Η ηλικία στην οποία αποκτήσατε το πρώτο σας παιδί;

A: 27

B: 27. Είναι 4 χρόνια που είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας. Η κατάσταση της υγείας σας; Υπάρχει κάποιο χρόνιο πρόβλημα υγείας;

A: Όχι.

B: Των παιδιών;

A: Όχι

B: Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με τον πατέρα των παιδιών σε θέματα στήριξης και επικοινωνίας;

A: Ως προς τα παιδιά;

Ναι

B: Ως προς τα παιδιά έχει καλή επικοινωνία, τώρα είναι με το μπαμπά τους αυτό το Σαββατοκύριακο. Έχει καλή επικοινωνία μαζί τους θα ήταν παράλογο αν δεν υπήρχε κάτι αντίστοιχο.

Τα βλέπει συχνά;

Όχι συχνά

Δύο σαββατοκύριακα το μήνα, έτσι πάει, απλώς τα παίρνει Παρασκευή και τα πάει Δευτέρα σχολείο.

B: Κατάλαβα, σε περίπτωση που χρειαστείτε κάποια βοήθεια σχετικά με το θέμα των παιδιών παρέχεται η ανάλογη υποστήριξη;

A: Δεν την έχω ζητήσει αλλά επειδή προχθές προέκυψε ένα πρόβλημα και διακόψαμε τις καλές μας σχέσεις από πλευράς του ε... έτσι κι αλλιώς προτιμώ να στηριχτώ σε φίλους μου γιατί έχω αρκετούς φίλους...αρκετούς... λίγους φίλους εντάξει, αλλά έχω και κάποιους φίλους που μπορούν να με στηρίξουν δηλαδή με την έννοια ...για το ωράριό μου...υπάρχει και η μητέρα που βέβαια είναι μεγάλης ηλικίας, είναι 74 χρονών αλλά μπορώ να της πω κάποια μέρα έλα, αλλά μένουν και μόνες τους δεν έχουν τέτοιο πρόβλημα. Είναι και μεγάλες τώρα. Το θέμα είναι το να πάνε κάπου. Είχε πάει η κόρη μου η μεγάλη σ' ένα ρεμπετάδικο που την είχαν καλέσει τελείωσε στις 4 η ώρα δεν μπορούσε να έρθει μόνη της ακόμα. Είναι 17 χρονών.

B: Σε σχέση με τους φίλους αντιλαμβάνομαι ότι υπάρχει υποστήριξη σε θέματα πρακτικά

A: Ναι, όχι όλοι, εδώ είμαστε βοηθάμε γιατί είναι περίεργες οι σχέσεις των ανθρώπων αλλά έχω και δύο φίλες οι οποίες είναι πάρα πολύ...ρε παιδί μου σαν αδερφές μου οπότε με βοηθάνε πολύ.

B: Η μητέρα σας μένει κοντά;

A: Όχι. Αθήνα μένει αλλά όχι κοντά;

B: Ωστόσο υπάρχουν καλές σχέσεις και ...

A: Με τη μητέρα μου ναι ο πατέρας μου έχει πεθάνει.

B: Άλλα μέλη της οικογένειας, αδέρφια οι άλλοι συγγενείς;

A: Έχω το θείο μου, τον αδερφό της μητέρας μου, που έχουμε πολύ καλές σχέσεις αλλά είναι 76 χρονών. Έχω μία αδερφή 4 χρόνια μεγαλύτερή μου και έναν αδερφό 6 χρόνια μεγαλύτερο μου απλώς δεν έχουμε καλές σχέσεις από παλιά δηλαδή από πριν παντρευτώ. Είναι περίεργο.

B: Οπότε δε θα ζητούσατε βοήθεια σε κάποιο πρόβλημα.

A: Απ' αυτούς όχι ούτε ζητάω.

B: Σε σχέση με την εργασία και τα παιδιά...συμβιβάζονται αυτά τα δύο άνετα χωρίς να υπάρχουν πολλοί περιορισμοί;

A : Όχι πολύ.

B: Είναι πιεστικό δηλαδή το πρόγραμμα.

A: Ναι γιατί άμα είσαι ελεύθερος επαγγελματίας δεν έχεις ωράριο. Κι εγώ πρέπει να έχω κάποια ώρα λήξης όσον αφορά τη δουλειά μου, αλλά κάποιες φορές δε συμβαίνει αυτό, δηλαδή και Κυριακή μπορεί να πάω σε μία δουλειά γιατί είναι ως επί το πλείστον το δικό μου επάγγελμα εξωτερικό. Είναι πιεστικό γιατί τα παιδιά...δεν είναι θέμα διαβάσματος...είναι η επικοινωνία...που δεν μπορείς να πεις...τώρα έχω δύο ώρες κενό...μισό λεπτό να συζητήσουμε για ένα θέμα...μα δεν είναι έτσι...δεν ανοίγει το κουμπακι ως πούμε.

B: Ναι , ναι. Εσείς με τον ελεύθερο χρόνο και με άλλες ασχολίες το να βγείτε έξω ή και με τα παιδιά

A: Φυσικά και βγαίνω με φίλους, φυσικά και με τα παιδιά και με φίλους βγαίνω και κάνω κάποια πράγματα όπως γυμναστική ως πούμε μ'αρέσει να κάνω. Πηγαίνω και κάνω γυμναστική. Δεν έχω το στυλ «α, Μαμά θα βγεις σήμερα το βράδυ, μη βγεις»

όχι, δε βγαίνω βέβαια... δηλαδή κάποιες φορές δε βγαίνω συνειδητά λέω όχι δε θα βγω σήμερα αλλά είναι συνειδητή δικιά μου επιλογή.

B: Είστε ευχαριστημένη από την οικονομική σας κατάσταση;

A: Όχι ιδιαίτερα. Γιατί είναι πάρα πολύ ψυχοφθόρο το επάγγελμα του ελεύθερου, που δεν έχει σταθερό μισθό, οπότε δεν μπορείς να προγραμματίσεις, σήμερα έχεις αύριο δεν έχεις.

B: Σε σχέση με την οικονομική κατάσταση;

A: Με τα εισοδήματα; Εντάξει, όσο πιο πολλά έχεις τόσο καλύτερα είναι αλλά πιστεύω και με τα λίγα... άμα είσαι υγιής, περνάς καλά.

B: Σε σχέση με τη στέγαση;

A: Είναι ιδιόκτητο, είναι δικό μου, μετακομίσαμε αλλού γιατί είμαστε έξι άτομα, έμενε και η γιαγιά μου μαζί, ε, και από κει και περά τώρα εδώ και 16 χρόνια μένω σ' αυτό το σπίτι, είναι δικό μου και δεν έχω πρόβλημα ενοικίου είναι πολύ σημαντικό.

B: Είστε ευχαριστημένη από τις συνθήκες;

A: Καλά είναι, τώρα το μπάνιο θέλω να φτιάξω και θα το φτιάξω δηλαδή. Ναι ικανοποιημένη.

B: Ποιες είναι οι κύριες δυσκολίες που έχει κανείς όταν είναι μόνος του με τα παιδιά;

A: Το βασικό είναι το οικονομικό και το πρώτο και το δεύτερο είναι η επικοινωνία. Γιατί δεν μπορείς να είσαι όλη την ώρα μες την τρελή χαρά γιατί κι εγώ σαν άτομο έχω διάφορα προβλήματα ας πούμε τα οποία ναι μεν τα μοιράζομαι με τις κόρες μου, δηλαδή τα μοιράζομαι αλλά δεν είναι πάντα πολύ κατανοητό το πρόβλημά μου. Ε, οπότε είναι λίγο δύσκολο και όχι μόνο τα δικά μου. Και τα δικά τους βέβαια. Δηλαδή όταν εγώ είμαι πιεσμένη δεν μπορώ να κάτσω ν' ακούσω τον άλλο. Με ζορίζει αυτό. Ενώ αν είχα ένα άλλο άτομο θα μπορούσε το άλλο άτομο να αναλάβει ένα άλλο κομμάτι είτε στην επικοινωνία είτε στο οικονομικό κομμάτι.

B: Ναι. Υπάρχει διατροφή;

A: Ναι

B: Σε τι ποσό ανέρχεται;

A: 517 ευρώ. Βέβαια δε φτάνει όταν έχεις ένα παιδί δευτέρα λυκείου που πρέπει να κάνει και φροντιστήριο και δεν είναι μόνο ένα παιδί. Υπάρχει κι άλλο παιδί δηλαδή δεν μπορεί το ένα να είναι έτσι και το άλλο να είναι αλλιώς.

B: Έχετε κάνει ποτέ χρήση υπηρεσιών, κοινωνικών υπηρεσιών; Κάποιο συμβουλευτικό σταθμό ή κάποιο άλλο κέντρο...

A: Για ποιόν;

B: Για σας ή για τα παιδιά

A: Ε, εντελώς ιδιωτικά έκανα εγώ ένα, δύο φορές σε μία ομάδα.

B: Ήτανε για μητέρες;

A, ναι, είχα πάει και για μητέρες πριν χωρίσω, μετά αφού χώρισα πήγα και για μένα.

B: Ιδιωτική πρωτοβουλία, δηλαδή πληρώνετε για να πάτε;

A: Ναι, και το έκανα εγώ για τον εαυτό μου.

B: Υπήρξε αποτελεσματική η βοήθεια.

A: Ναι

B: Γενικά η στήριξη από το κράτος είναι ανύπαρκτη απ' ότι αντιλαμβάνομαι.

A Δεν υπάρχει όχι, δεν υπάρχει τίποτα είμαι κάθετη σ' αυτό. Και η όποια κυβέρνηση πιστεύω, δεν είναι θέμα πολιτικής.

B: Μέσω του σχολείου υπάρχει κάποια συμπαράσταση;

A: Μέσω του σχολείου της μικρής υπάρχουν, ομιλίες συζητήσεις με ψυχολόγους, άλλοτε πάω, άλλοτε δεν πάω.

B: Είναι αποσπασματικά.

A: Είναι από το σύλλογο. Πρωτοβουλία του συλλόγου των γονέων.

Συνέντευξη 6. Ηλιάννα (Τόπος συνάντησης: η οικία της)

Βασιλική: Η ηλικία σας;

Ηλιάννα: 35

B: Εθνικότητα Ελληνική;

H: Ναι

B: Δυο παιδάκια είναι, έτσι;

H: Δύο έχω ναι.

B: Είναι 4 η μία και η άλλη;

H: 6

B: Εσάς το επάγγελμά σας πιο είναι;

H: Εμπόριο υφασμάτων αλλά από τη στιγμή που γεννήθηκε η Ευτυχία δεν εργάζομαι.

B: Α, δεν εργάζεστε.

H: Αλλά από φέτος το χειμώνα που θα πηγαίνει κανονικά σχολείο δηλαδή η φετινή χρονιά ήταν η πρώτη που πήγε η Ευτυχία, ήταν σαν προσαρμογή ας πούμε, είχε πολλές δυσκολίες, μόλις νιώσω ότι η Ευτυχία μπορεί να πηγαίνει το ωράριο... όλο το πρωί ας πούμε θα ξεκινήσω πάλι.

B: Είχατε κάποιο κατάστημα;

H: Ναι ,ναι είναι οικογενειακή επιχείρηση, με υφάσματα.

B: Μπορείτε να καθορίσετε εσείς το ωράριο;

H: Ναι μπορώ γιατί υπάρχει άλλη οικογένεια πίσω. Ναι μπορώ, έχω αυτή την ευκαιρία.

B: Το εκπαιδευτικό σας επίπεδο;

H: Δεν έχω σπουδάσει κάτι.

B: Έχετε τελειώσει γυμνάσιο...

H: ναι, λύκειο και πήγα στο Αμερικάνικο κολέγιο να κάνω οικονομικά αλλά επειδή υπήρχε αυτή η οικογενειακή επιχείρηση, απορροφήθηκα εκεί μέχρι που άρχισα να γεννάω το παιδιά

B: Οπότε δεν το παρακολουθήσατε καθόλου;

H: όχι, όχι πήγα ένα χρόνο και σταμάτησα.

B: Χμμμ, είστε διαζευγμένη;

H: Ναι. Η πρώτη μου κόρη είναι παιδί εκτός γάμου, ο πατέρας της είναι ψιλοεξαφανισμένος. Έχουμε όλα τα ήδη όπως βλέπεις εδώ.

Μετά γνώρισα το μπαμπά της Ευτυχίας, παντρευτήκαμε με πολιτικό γάμο, γεννήθηκε η Ευτυχία χωρίς να το ξέρουμε ότι έχει σύνδρομο down και μετά εκείνος αποφάσισε να εγκαταλείψει το γάμο μας και χωρίσαμε.

B: Αυτό πριν πόσο καιρό έγινε;

H: Είμαστε τώρα δύομισι χρόνια που έχει φύγει. Βέβαια τώρα θα βγει το διαζύγιο αλλά ζούμε δύομισι χρόνια χωριστά. Είναι απλά το διαδικαστικό που...

B: Στο ενδιάμεσο πόσο καιρό ήσασταν μόνη;

H: Ένα χρόνο. Μέσα στον ένα χρόνο που ήταν η Ζωή γνώρισα τον Π. κι έκανα την αγάπη.

B: Σε ποια ηλικία αποκτήσατε το πρώτο παιδί;

H: Ήμουν 29 και στο δεύτερο 31..

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα το δικό σας;

H: Κοίτα είναι μια εταιρία μεγάλη και οικογενειακή, οπότε... δεν είναι στάνταρ αυτό. Είναι εμπόριο όποτε...αλλάζει. Θα μπορούσα να σου πω τα έξοδα που χρειαζόμαστε εδώ που κάνουμε είναι γύρω στα 2.000 ευρώ, 2.500 χιλιάδες ευρώ, ναι αυτά που ξοδεύουμε εδώ ως νοικοκυριό. Αλλά είναι μέσα σ' όλ' αυτά εργοθεραπείες,

λογοθεραπείες, είναι και τα σχολεία των δύο παιδιών δηλαδή τα πάντα, τα πάντα, τα πάντα είναι μέσα σ'αυτό το...

B : Και το σπίτι είναι ιδιόκτητο, ή..

H: όχι το νοικιάζω. Ενοίκια, ασφάλειες σχολεία, δηλαδή σου βάζω ό,τι...έτσι όπως το έχω υπολογίσει γύρω στα δύο χιλιάδες ευρώ, και οι γιατροί της Ευτυχίας, ταξίδια που έχουμε κάνει στην Αμερική δηλαδή έχουμε, λόγω των ειδικών αναγκών έχουμε αυξημένα έξοδα ως...οικογένεια.

B: Το εισόδημα επαρκεί για να καλύψετε τις ανάγκες αυτές...τα έξοδα;

H: Ναι, ναι γιατί είναι μία αποθήκη υφασμάτων που βγάζει αρκετά χρήματα και για την οικογένεια την υπόλοιπη και για μένα. Ε, τώρα αν ήμουν κάπου, εργαζόμουν μόνη μου θα ήταν δύσκολα τα πράγματα. Εγώ έχω αυτή την τύχη, ας πούμε.

B: Αυτή τη στιγμή δηλαδή εισπράττετε κάποιο εισόδημα ως μέτοχος της επιχείρησης.

H: Ναι, ναι.

B: Η κατάσταση υγείας η δική σας; Υπάρχει κάποιο χρόνια πρόβλημα υγείας;

H: Είχα σκολίωση από μικρή, εντάξει.

B: Τα παιδιά, είπαμε έχει το σύνδρομο down η μικρούλα, η Ζωή;

H: Η ζωή είναι μια χαρά.

B: Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με τους πατέρες των κοριτσιών;

H: Ο μπαμπάς της ζωής, δεν έχουμε επαφή. Είναι εξαφανισμένος. Με το μπαμπά της Ευτυχίας...δεν μπορώ να πω ότι έχουμε πολύ καλή σχέση, είμαι αρκετά θυμωμένη που εγκατέλειψε την οικογένεια αυτή, με το πρόβλημα της Ευτυχίας, η Ζωή του είχε δοθεί πολύ γιατί ήταν ο μπαμπάς που γνώρισε ουσιαστικά, ε κι εγώ είμαι πάρα πολύ θυμωμένη...

B: Υπάρχει κάποια επικοινωνία, με τα παιδιά, τα βλέπει;

H: Ναι τα βλέπει τα παίρνει

B: Και τα δύο;

H: Ναι και τα δύο. Τη Ζωή την έχει σαν κόρη του.

B: Κάθε δεύτερο σαββατοκύριακο;

H: Κάθε δεύτερο σαββατοκύριακο και ενδιάμεσα την Κυριακή.

B: Και τις διακοπές;

H: Ναι. Ένα μήνα το καλοκαίρι...αλλά τα παίρνει και τα δύο. Την Ζωή την έχει σα φυσικό του παιδί. Απλά δε μου λέει πότε θα τα πάρει τα παιδιά και νομίζει ότι εγώ είμαι πάντα stand by εδώ. Την προηγούμενη μέρα να του τύχει κάτι και να πει, δε θα τα πάρω.

Εγώ μπορεί να έχω κανονίσει κάτι αλλά δεν τον ενδιαφέρει εκείνον, είναι έτσι μία τέτοια κατάσταση. Θα έλεγα ότι κρύβεται πίσω από το γεγονός ότι είναι δικηγόρος. Είναι άστατο επάγγελμα ας πούμε δηλαδή δεν είναι ,9-5, δεν έχει ωράριο. Αυτό είναι δικαιολογία δηλαδή, αλλά καλύπτεται πίσω από τη δουλειά και στο γεγονός ότι εγώ είμαι γενικά stand by, ες στο σπίτι κλεισμένη και του έρχεται βολικό. Αυτό με κουράζει

B: Γενικώς δεν υπάρχει η απαραίτητη στήριξη και η επικοινωνία που χρειάζεται, ή θα λέγατε ότι υπάρχει, δηλαδή σε σχέση με τους γιατρούς και την περίθαλψη και οποιοδήποτε πρόβλημα.

H: Υπάρχει απέναντι στο παιδί. Δηλαδή έχει ξεκινήσει λογοθεραπεία, μεσοβδόμαδα, έρχεται και την παίρνει, και τους γιατρούς τους έχει αναλάβει όλους εκείνος, μπορώ να πω ότι είναι καλά με τον εαυτό του, αυτά τα οποία, τα πρακτικά κλπ, τα κάνει, τα βασικά και τα τυπικά...δεν μπορείς να πεις ότι δεν τα κάνει. Απλώς δε σέβεται εμένα και το γεγονός ότι είμαι μία μόνη γυναίκα με δύο παιδιά και δε με διευκολύνει, δε με βοηθάει, έχει ας πούμε αυτό το αυταρχικό το ύφος, αυτό με δυσκολεύει. Αυτό είναι προσωπικό με μένα το πρόβλημα,, με τα παιδιά είναι εντάξει και είναι και με τη Ζωή,

την αγαπάει σα δικό του παιδί και είναι πολύ καλή η σχέση που έχει μαζί της παρ' όλο που δεν είναι φυσικό του παιδί. Αυτό το εκτιμάω πολύ, αλλά έχει μ'εμένα κόντρα και πρόβλημα. Έχει λίγο αυτό το αυταρχικό το ύφος των Ελλήνων αντρών που θεωρούν ότι πρέπει να είσαι πάντα stand by.

B: Η σχέση σας με την οικογένειά σας; Υπάρχουν κάποιοι συγγενείς στην Αθήνα;

H: Ναι οι γονείς μου ζούνε στην Αθήνα οι δικοί του στην Κ. Με τους γονείς του έχω πολύ καλή σχέση...

B: Επικοινωνείτε;

H: Ναι, ναι

B: Σας στηρίζουν κι όλας σε κάποια προβλήματα;

H: Ναι, ναι μιλάμε κανονικά.

B: Και οι γονείς οι δικοί σας;

H: Οι γονείς οι δικοί μου δεν...είναι τσακωμένοι με τον Π. δε μιλάνε...ε και μπορώ να πω...

B: Είχανε κάποιο πρόβλημα με τη σχέση σας;

H: Δεν τους άρεσε ας πούμε ο συγκεκριμένος άνθρωπος. Και οι γονείς μου είχανε και πρόβλημα με τη μικρούλα, ενώ η άλλη οικογένεια δεν είχε. Δεν μπορούσαν να το δεχτούνε ότι ήταν ένα παιδί με ειδικές ανάγκες.

B: Οπότε δεν υπάρχει η απαραίτητη στήριξη;

H: Οι γονείς μου συναισθηματικά με καταρρέυσανε...κατέρρευσα, δεν περίμενα ότι δε θα με στηρίζουνε, δεν ξέρω αν στην εργασία σου παίζει ρόλο να πω ότι οι πιο ευκατάστατοι είναι οι γονείς μου οι οποίοι δεν δεχτήκανε ότι έχω ένα παιδί με ειδικές ανάγκες και οι γονείς του Π. είναι αυτοί που ζουν στο χωριό και...κι εκείνοι το δεχτήκανε με πολύ αγάπη

B: Υπάρχει κάποια στήριξη οικονομική από την οικογένεια του Π.

H: όχι, όχι. Αλλά θέλω να πω ότι μία οικογένεια από την επαρχία το δέχτηκε καλύτερα το σύνδρομο από τους γονείς μου που έχουν μία οικονομική κατάσταση καλή. Οι δικοί μου γονείς δεν το δεχτήκανε...τους πήρα ένα χρόνο και όχι ότι το έχουνε δεχτεί. Αυτό με έχει πονέσει πολύ δεν το περίμενα ότι δεν θα υπάρχει η στήριξη.

B: Σε σχέση με τις κοινωνικές σας σχέσεις, δηλαδή τους φίλους..

H: Κοίταξε να σου πω, το πρόβλημα είναι οι γυναίκες που μας βοηθάνε μέσα στο σπίτι. Εγώ δηλαδή επειδή έχω την Ευτυχία για την οποία κάνω πολύ μεγάλο αγώνα να μιλήσει και όλα γίνονται με μεγάλο αγώνα και να περπατήσει, δεν ήθελα να έχω γυναίκα αλλοδαπή δυστυχώς, και αφού έχω και την οικονομική δυνατότητα, βρήκα μία Ελληνίδα η οποία έχει και παιδιά κι εγγόνια με την οποία ένιωθα ασφάλεια, η οποία δουλεύει μόνο τα πρωινά. Ελληνίδα εσωτερική δεν υπάρχει θα πρέπει να βρω μία Φιλιππινέζα, εγώ δεν ήθελα να τα κάνω αυτό, ούτε στη μεγάλη κόρη αλλά ούτε στη μικρούλα η οποία κάνει μεγάλο αγώνα για να καταφέρει τα απλά, για άλλα παιδιά ότι είναι απλό η Ζωή θέλει κόπο και πάρα πολύ χρόνο και δεν ήθελα να έχει μια Φιλιππινέζα να με βοηθάει. Γι αυτό το λόγο μόνο τα πρωινά έχω βοήθεια, να βγω έξω, να κάνω εξωτερικές δουλειές, ή τα ψώνια για το σπίτι και τα απογεύματα και τα βράδια είμαι κλεισμένη μες στο σπίτι. Οπότε αν θα συναντήσω κάποια φίλη μου μπορεί πρωί, κάποια που είναι μαμά και που δε δουλεύει κι εκείνη, έχει καλώς, αλλιώς το απόγευμα αν χρειαστεί να πάω κάπου πρέπει να παρακαλέσω, ή τη μαμά μου, την κοπέλα να μου μείνει έξτρα ένα βράδυ ή αν δεν μπορεί να ζητήσω από τον Π. κάθομαι και παρακαλάω δηλαδή όλο τον κόσμο για να βγω ένα βράδυ έξω. Αυτό με έχει δυσκολέψει και δεν μπορώ να πω ότι...Είναι ένας περιορισμός. Και πως να εμπιστευτείς. Αν δεν έχεις μία μαμά να μένει στο σπίτι ή αν δεν έχεις την οικονομική

δυνατότητα που ευτυχώς εγώ το έχω, να έχεις μία εσωτερική γυναίκα και αν τύχει και καλή εσωτερική γυναίκα για τα παιδιά. αυτό είναι πολύ σημαντικό πιστεύω.

B: Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο αυτή τη στιγμή, υπάρχει; Εντάξει για έξω αντιλαμβάνομαι ότι είναι δύσκολο να βγείτε, μέσα στο σπίτι υπάρχει χρόνος να διαθέσετε για τον εαυτό σας;

H: όχι ο μόνος χρόνος είναι τώρα το βράδυ που το μόνο που θέλω είναι να καταρρεύσω, δηλαδή δε θα διαβάσω ένα βιβλίο τώρα απλά θέλω μόνο λίγο την τηλεόραση ν' αδειάσει το μυαλό μου, ή θα μαγειρέψω για την επόμενη μέρα, ή θα συγυρίσω το σπίτι θα κάνω κάποια πρακτικά πράγματα και θα πάω να ξεραθώ.

B: Δηλαδή δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος

H: όχι, ελεύθερος χρόνος όχι αλλά είναι η ιδιαιτερότητα της αγάπης δηλαδή νιώθω ότι έχω μεγαλώσει δίδυμα η τρίδυμα αν φανταστείς. Όλη της η περιποίηση είναι πολύ περισσότερο, επειδή έχω ζήσει και το πρώτο μου παιδί, καμία σχέση, οπότε αυτή η ιδιαιτερότητα εμένα με έχει διαλύσει ας πούμε.

B: Σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης είστε ικανοποιημένη;

H: Ναι πολύ. Είμαστε πολύ όμορφα εδώ και το καλύτερο είναι ότι είμαστε πάνω σε δάσος και βγαίνουμε όποτε θέλουμε και πάμε βόλτα μες στο δάσος και αυτό είναι πάρα πολύ ωραίο

B: Οι κυριότερες δυσκολίες που έχετε αντιμετωπίσει τώρα που βρίσκεστε σε κατάσταση μονογονεϊκότητας ποιες είναι;

H: όσον αφορά τι, όσον αφορά τα παιδιά, όσον αφορά τον εαυτό μου;

B: Όλα οι κυριότερες δυσκολίες όσον αφορά τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών αλλά και ως προς τον εαυτό σας.

H: Το πιο δύσκολο για μένα ήταν να δεχτώ ότι εγκατέλειψε μία τέτοια οικογένεια με τόσες ανάγκες ο σύντροφός μου αυτό μου πήρα πάρα πολύ καιρό κι ακόμα δεν το έχω συγχωρέσει. Πίστευα ότι μετά τον ένα χρόνο θα μου φύγει αλλά δεν... ακόμα δεν τον έχω συγχωρέσει. αυτό το συναισθηματικό μου μέχρι να το δεχτώ μου ήτανε πάρα πολύ δύσκολο, η επόμενη δυσκολία, είναι ο χρόνος που δεν έχω για τον εαυτό μου, δηλαδή τι είμαι εγώ ζώο που είμαι συνέχεια μες στο σπίτι, θα ήθελα να είχα λίγο χρόνο ακόμα και περιμένω πως και πως να πάω πάλι στη δουλειά μου, δηλαδή να φύγω από αυτό το όλη μέρα, κάθε μέρα μες στο σπίτι. Για μένα είναι τρομερή πολυτέλεια να πάω ένα βράδυ σε κάποιο σπίτι. Τα απλά πράγματα μου φαίνονται τρομερή πολυτέλεια.

B: Είναι δύσκολο να κάνετε πράγματα μαζί με τα παιδιά..

H: Κοίτα τα παιδιά, τρέχουν σε μαθήματα έξω μπαλέτο, μαθήματα κλπ, κάποια σαββατοκύριακα μπορεί να πάμε σε κάποια παιδάκια αλλά γενικά δεν έχουν χρόνο.

B: Παίρνετε κάποια διατροφή;

H: Όχι απλώς πληρώνει κάποια από τα έξοδα της Ευτυχίας, τα ιατρικά το σχολείο της, μία ασφάλεια που της έχουμε κάνει.

B: Έχετε λάβει κάποια στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες;

H: Ένα επίδομα παίρνει η Ευτυχία γύρω στις 70.000 δρχ.

B: Υπάρχει συνεργασία με κάποια κοινωνική υπηρεσία, συμβουλευτική, ή...

Κοινωνικό λειτουργό; Κοινωνικό Λειτουργό ή παιδοψυχολόγο....

H: Όχι. Απλά για να πάρουμε το επίδομα είχε έρθει μία κοινωνική λειτουργός για να δει την κατάσταση, ένα τυπικό.

B: Ωστόσο δεν σας παρείχανε κάποια συμβουλευτική στήριξη ή κάτι τέτοιο;

H: Όχι δεν ζητήσαμε κι άλας;

B: Οπότε σε γενικές γραμμές η στήριξη από το κράτος είναι ανύπαρκτη

H: Ναι

B: Σε σχέση με την οικονομική σας κατάσταση είστε ικανοποιημένη;

H: Ε, ναι.

B: Δηλαδή δεν είναι κάτι που θα θέλατε και δεν μπορείτε να το έχετε, δεν υπάρχουν περιορισμοί;

H: Όχι, όχι. Είμαστε και η εξαίρεση, τώρα. Δεν υπάρχει κάτι που να το έχω ανάγκη και να μην μπορώ να το προσφέρω τα παιδιά μου; Δεν έχω και τρελές απαιτήσεις αλλά δε μας λείπει και τίποτα. Έχουμε το σπίτι, έχουμε αυτοκίνητο, ιδιωτικά σχολεία...

Συνέντευξη 7. Μαίρη (τόπος συνάντησης: επαγγελματικός χώρος συγγενή)

B: Πόσων ετών είστε

M: 38

B: Πόσα παιδιά έχετε?

M: 3

B: Η ηλικία τους?

M: Είναι...τα δίδυμα κλείνουν τα 8 τον Ιούνιο και η μεγάλη έκλεισε τα 9 τον Φεβρουάριο .

B: Α, είναι και δίδυμα.

M: Το επάγγελμα το δικό σας?

M: Είμαι βοηθός μικροβιολόγου

B: Έχετε τελειώσει κάποιο ΙΕΚ, κάποια εκπαίδευση, η το Λύκειο

M: Τεχνικό Λύκειο

B: Είστε διαζευγμένη;

M: Ναι

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

M: Είναι 1000 ευρώ από το ΙΚΑ(εκεί εργάζεται) και 600 ευρώ διατροφή

B: Υπάρχει κάποιο άλλο εισόδημα από ακίνητη περιουσία, η...

M: Όχι άλλο δεν υπάρχει.

B: Πόσων ετών ήσασταν όταν κάνατε τη μεγάλη σας την κόρη?

M: 28.

B: Πόσα χρόνια είναι τώρα που είστε χωρισμένη;

M: Τον Ιούλιο είναι δύο.

B: Μένετε εσείς με τα παιδιά ή μένουν και οι γονείς σας μαζί;

M: Με φιλοξενεί η θεία μου

B: Οπότε είστε στο ίδιο νοικοκυριό

M: Ναι, ναι

B: Είναι μόνη της?

M: Ναι μόνη της

B: Η κατάσταση της υγείας σας; Υπάρχει κάποιο χρόνια πρόβλημα υγείας;

M: Όχι τίποτα, μια χαρά είμαστε.

B: Τα παιδιά;

M: Όχι δόξα το Θεό, υγιέστατοι είμαστε όλοι

B: Ωραία.

M: Τώρα ο Θυροειδής δεν είναι...

B: Αναφέρομαι σε σοβαρά προβλήματα, αν υπάρχει κάποια νόσος χρόνια.

.. Οι σχέσεις σας με τον πατέρα των παιδιών; Αναφορικά με ...σας στηρίζει σε πρακτικά θέματα;

M: Έχει ξεκινήσει ναι. Υπάρχει στήριξη.

B: Υπάρχει προφανώς κάποια οικονομική στήριξη...

M: Κατ' αρχήν δίνει τη διατροφή. Βέβαια στην αρχή δεν την έδινε.

B: Μεσολάβησε...

M: Το δικαστήριο ναι.

B: Υποχρεούται να τη δώσει οπότε...

M: Δεν την έδινε. Τώρα τη δίνει όμως. Από τον Ιούλιο και μετά.

B: Σε πρακτικά θέματα; Αν χρειαστεί να κρατήσει τα παιδιά π.χ.;

M: Επειδή έχουμε κρατήσει το σαββατοκύριακο-σαββατοκύριακο...ο καθένας..έτσι..δεν έχει χρειαστεί. Εντάξει κι εγώ δε θα στείλω τα παιδιά στον Γ. για να βγω να σου πω την αλήθεια. Αφού έχω το σαββατοκύριακό μου.

B: Δε χρειάζεται δηλαδή.

M: Ναι δε με αφορά

B: Σε σχέση με το σχολείο ή με άλλα θέματα, όπως το να πάνε στο γιατρό κλπ υπάρχει στήριξη;

M: Έτσι όπως είναι τα πράγματα επειδή είμαι στο ΙΚΑ εγώ τα πάω το πρωί ή μπορεί να μου τα φέρει εκείνος. Αυτό όμως. Δεν έχει χρειαστεί δηλαδή και κάτι το φοβερό, γι αυτό.

B: Ναι, ναι κατάλαβα. Σε σχέση με την οικογένειά σας; Τώρα μένετε με τη θεία σας. Υπάρχει στήριξη σε πρακτικά θέματα;

M: Ναι και σε οικονομικά

B: Και σε οικονομικά, χμμμ. Οι δικοί σας οι γονείς ζούνε κατ' αρχάς;

M: Εμένα έχει πεθάνει και η μαμά μου και ο μπαμπάς μου. Επειδή η μαμά μου πέθανε όταν γεννήθηκα στη γέννα με έχει μεγαλώσει η αδερφή της μαμάς μου. Αυτή είναι η μαμά μου.

B: Είναι η θεία με την οποία μένετε μαζί;

M: Όχι, άλλη είναι δίπλα μένει.

B: Α, δηλαδή είναι κι αυτή κοντά σας.

M: Ναι, δίπλα μένουμε όλοι. Και η άλλη αδερφή μένει πολύ κοντά., τρεις είναι, έτσι; ήταν τέσσερις...είναι τρεις. Και υπάρχει στήριξη, ναι. Από όλες τις απόψεις.

B: Δηλαδή;

M: Και συναισθηματική ηθική, έτσι; και οικονομική.

B: Και σε θέματα με τα παιδιά;

M: Ναι όπου χρειαστεί ναι.

B: Σε σχέση με τους φίλους και τις κοινωνικές επαφές; Υπάρχουν αυτή τη στιγμή κάποιοι φίλοι;

M: Ναι βέβαια, πάντα είχα φίλους και πάντα έχω δηλαδή.

B: Υπάρχει δηλαδή και η στήριξη από φίλους και το περιθώριο να βγείτε κάποια στιγμή;

M: Ναι τα σαββατοκύριακα τα δικά μου αυτό το κρατάω. Επειδή ο μπαμπάς τους για ένα διάστημα με το που έφυγα εγώ από το σπίτι συζούσε και τα παιδιά δεν τους άρεσε καθόλου, ειδικά στη μεγάλη, το πέρασε πολύ άσχημα. Είναι λογικό. Και επειδή έγινε αυτό εγώ φρόντισα να μη γίνει.

B: Να μην επισκέπτονται τα παιδιά τον πατέρα τους;

Όχι να μη γίνει από μένα κάτι αντίστοιχο. Δηλαδή ούτε να δούνε κάτι ούτε...αλλά τους φίλους μου όλους τους φέρνω οι φίλοι είναι...φαίνεται. Το πονηρό στοιχείο αυτό δεν έχουν δει. Αυτό θέλω να πω. Δεν υπάρχει λόγος νομίζω γιατί τα προσωπικά μου είναι προσωπικά μου και δε νομίζω να αφορούν τα παιδιά.

B: Σε σχέση με την επαγγελματική σας κατάσταση είστε ευχαριστημένη;

M: Μια χαρά είμαι

B: Σε σχέση με την οικονομική κατάσταση, υπάρχουν περιορισμοί αυτή τη στιγμή;

M: Ναι υπάρχουνε. Θα ήθελα να πιάσουμε σπίτι και να είμαι μόνη μου με τα παιδιά γιατί καλή και άγια η θεία αλλά είναι αλλιώς ο χώρος σου. Αισθάνομαι ξένη για να σου δώσω να καταλάβεις. Δεν είναι τα δικά μου πράγματα.

B: Ναι, ναι.

M: Και μετά αλλιώς μαλώνεις εσύ τα παιδιά, αλλιώς όταν μπαίνει στη μέση η γιαγιά, ο καβγάς παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις. Κι αφού εκ των πραγμάτων έχω το ωράριο που έχω δηλαδή γιατί να μην είμαι και πιο ήρεμη.

B: Άλλοι οικονομικοί περιορισμοί;

M: Οικονομικοί τι εννοείς ακριβώς;

B: Να μην επαρκεί το εισόδημα για κάποια πράγματα που θεωρείτε απαραίτητα.

M: Κοίταξε τώρα θα βγει δεύτερη απόφαση οπότε δεν μπορώ να σου πω σίγουρα. Μετα 1650 ευρώ εγώ που τα έβγαλα, μπορώ να νοικιάσω ένα σπίτι με 450 ευρώ. Έτσι και περιμένω να ξενοικιαστεί ο πρώτος όροφος, δηλαδή θα το κάνω εγώ το βήμα, δεν το συζητάμε, απλά δεν με παίρνει αυτή τη στιγμή, γιατί είχα πάει να ρωτήσω για σπίτια με 3 κρεβατοκάμαρες που θέλω εγώ γιατί θέλω να είναι και όπως θέλω το σπίτι, έτσι γιατί αφού είναι και ο μπαμπάς τους...δίνει λεφτά γιατί να μην είναι κι ένα σπίτι ωραίο. Λοιπόν, πάει 600 ευρώ με 700.Στης θείας μου την πολυκατοικία θα το νοικιάσω με 450 γιατί είναι της θείας μου, κατάλαβες; Ναι, δηλαδή αν μπορούσα, αν είχα μεγαλύτερη διατροφή ή ο Γ. από μόνος του να δίνει τα λεφτά για το ενοίκιο, ε θα είχα φύγει. Αυτό. Δηλαδή το οικονομικό θα ήθελα να είναι λίγο πιο χαλαρό, όχι για υπερβολές.

B: Ναι ναι καταλαβαίνω.

M: Γιατί κι εμένα ο χώρος ο δικός μου με τα παιδιά είναι πολύ βασικό. Είναι πάρα πολύ βασικό για όλους και για τους τέσσερις.

B: Ναι είναι κατανοητό αυτό. Αυτή τη στιγμή δηλαδή δεν υπάρχει ο απαραίτητος χώρος για όλους μέσα στο σπίτι, είστε λίγο στριμωγμένα;

M: Κολλητά είναι τρεις κρεβατοκάμαρες. Στη μία μένει η θεία, δεν μπορείς να μπεις. Εγώ κοιμάμαι στο σαλόνι, τα δυο κορίτσια μαζί και ο Φ. μόνος του. Δηλαδή πάνω κάτω όπως ήταν στο σπίτι που μέναμε με το μπαμπά τους είναι και τώρα. Δύο κρεβατοκάμαρες είχανε εκεί δύο και δω. Σα χώρος είναι πιο μικρός, γενικά σα σπίτι, ο χώρος υποδοχής δηλαδή, η κουζίνα με το σαλόνι. Το κάτω σπίτι έχει δυο μικρές λεπτομέρειες που το κάνει πιο μεγάλο. Τα λίγα πράγματα, γιατί δε μ' αρέσουν τα πολλά θα το κάνει ακόμα πιο μεγάλο, γιατί θα είναι λίγα πράγματα, κατάλαβες, θα υπάρχει χώρος.

B: Η περιοχή σας βολεύει;

M: Πάρα πολύ. Είναι δύο λεπτά και από τη δουλειά και από το σχολείο. Δεν το συζητάμε.

B: Πηγαίνουν σε δημόσιο σχολείο, έτσι;

M: Ναι

B: Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο;

M: Κοίτα μες τη βδομάδα δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος ιδιαίτερος. Δηλαδή εμείς για να πάμε στις κούνιες έχουμε αφήσει ένα σπίτι καράβι να φύγει...δε μου κάνει κέφι να κάνει κάνω δουλείες στις θείας. Κι επειδή ο καιρός έχει ανοίξει τώρα, σε προδιαθέτει. Αυτό.

B: Δηλαδή είναι λίγο πιο πιεσμένος ο χρόνος σας.

M: Είναι τα διαβάσματα. Τα οποία είτε έτσι είτε αλλιώς..

B: Οι βασικές δυσκολίες του να είναι κανείς μόνος του με τα παιδιά ποιες είναι...για σας προσωπικά

M: Για μένα δεν είναι γιατί δεν είμαι μόνη.

B: Επειδή υπάρχει στήριξη;

M: Σου είπα είναι η «μαμά» μου μένω με τη θεία μου...στον κάτω όροφο να πάω στον τέταρτο είναι η θεία μου, δεν έχω ουσιαστικά ζόρια για να λέμε την αλήθεια. Δηλαδή δεν είμαι όπως η μαμάδες που δεν έχουν που να πάνε και τι να κάνουνε. Έτσι; Μη λέμε ψέματα, μια χαρά είμαι. Ο ελεύθερος χρόνος ο προσωπικός μου είναι λίγο περίεργος. Αυτές είναι οι φοβίες που έχω.

B: Ίσως και η οικονομική κατάσταση είναι λίγο πιο περιορισμένη;

M: Αυτή τη στιγμή με καλύπτει γιατί δεν έχω ενοίκιο. Θα ήθελα περισσότερα χρήματα το μήνα, όχι όμως για υπερβολές ούτε για να βγαίνω εγώ. Ούτε για ν' αγοράζω εγώ ρούχα.

B: Αυτό είναι κατανοητό. Η στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες;

M: Δεν... τίποτα.

Καλά δε νομίζω ότι και να υπήρχε θα πήγαινα να χτυπήσω την πόρτα, να σου πω την αλήθεια. Δεν ξέρω όχι μη σου λέω ψέματα.

B: Αν υπήρχε δηλαδή κάποιος συμβουλευτικός σταθμός στο σχολείο για γονείς δε θα κάνατε χρήση;

M: Εγώ πάω σε παιδοψυχολόγο έτσι κι αλλιώς απ' την αρχή. Το οποίο δεν είναι ιδιωτικό, είναι του δήμου. Λέγεται παιδοψυχολογικό κέντρο... κάπως έτσι, και κυρίως για την Π. γιατί η Π. τράβηξε το μεγάλο ζόρι με το χωρισμό. Βέβαια, «τσιμπάνε» τους γονείς, δεν «τσιμπάνε» το παιδί. Και μέσω εμού βλέπουνε αν πρέπει να πάει και η Π. Εγώ στο παιδί το πλάσαρα ότι πάω και βλέπω μία κυρία για να γίνω καλύτερη μαμά λόγω του χωρισμού. Για να ξέρουν ότι υπάρχει μία επαφή με κάποιον ο οποίος μπορεί κάποια στιγμή να τους δει.

B: Υπάρχει δηλαδή ειλικρίνεια. Τα παιδιά να γνωρίζουνε όσο τους επιτρέπει η ηλικία τους.

M: Ναι. Δηλαδή και τώρα που ο Γ. χώρισε με την κοπέλα που... δεν ξέρω για ποιους λόγους, έχει φύγει πάντως από το σπίτι αυτό το ξέρω από τα παιδιά δηλαδή που... ξεκίνησε ας πούμε το Σάββατο... πήγαμε φάγαμε όλοι μαζί, πήγαμε Λούνα Παρκ, πήγαμε και για παγωτό εγώ πέρασα πάρα πολύ ωραία και τα παιδιά επίσης, αυτή η αλλαγή εμένα με χαροποίησε γιατί πιστεύω ότι θα είναι πιο καλός στην οικονομική βοήθεια. Και όταν με ρώτησε η Π. λέω καλά χάρηκες που... «ναι μαμά χάρηκα, γιατί δεν ξαναπαντρεύεσαι;» Λέω γιατί φοβάμαι μη γίνουν τα ίδια καλύτερα είμαστε έτσι, ωραία δεν περνάμε;

B: Από τη βοήθεια από την παιδοψυχολόγο είστε ευχαριστημένη;

M: Ναι είμαι ευχαριστημένη. Κι εκεί μη νομίζεις μία φορά το μήνα πάω, ε, η συζητήσεις που κάνουμε όμως, εγώ και άλλες δύο κοπέλες από τη δουλειά βοηθάνε πάρα πολύ. Να το ξέρεις αυτό. Δηλαδή καλοί οι φίλοι, βοηθάνε.

Συνέντευξη 8. Σοφία (Αθήνα)

Βασιλική: Πόσων ετών είστε;

Σοφία: 37

B: εθνικότητα;

Σ: ελληνική

B: Εργάζεστε;

Σ: Όχι. Δεν εργάζομαι. Έχουνε βγει με τα χρόνια πολλά οικογενειακά προβλήματα και υποχρεώσεις, δεν υπήρχε δηλαδή χρόνος. Σοβαρά προβλήματα υγείας και με τους γονείς μου...κι ο γάμος δεν πήγε τόσο καλά και στο τέλος επιδράσανε κι άλλοι παράγοντες γιατί ο Γιώργος είναι ένας εξαιρετικός άνθρωπος...

Και τώρα έχω την αδερφή μου που κι αυτή έχει διάφορα προβλήματα με τον γάμο που δημιούργησε και δεν υπήρχε δηλαδή περιθώριο.

B: Το επίπεδο εκπαίδευσης σας;

Σ: Έχω τελειώσει το γενικό λύκειο, γνωρίζω αγγλικά, λίγα γαλλικά, η δουλειά μου η κανονική ήταν ιδιαίτερα γραμματέας.

B: Είχατε κάνει κάποια εκπαίδευση ως ιδιαίτερα γραμματέας?

Σ: Στην Didacta είχα πάει, με το χαρτί που είχα πάρει από την Didacta. Είχα πιάσει δουλειά. Computer είχα ξεκινήσει έτσι δειλά-δειλά θυμάμαι...

B: Δηλαδή είχατε κάνει κάποια επιμόρφωση

Σ: Ναι αυτές τις ιδιωτικές σχολές που σε κατατοπίζουν...και σου δίνουν τις γνώσεις που χρειάζεται να σου δώσουν...αυτό...τίποτε άλλο.

Σ: Εργάστηκα κάποια χρόνια μετά σταμάτησα γιατί με τον καιρό θέλοντας και μη ξεκινάνε κάποια προβλήματα υγείας. Γυρνούσα από τη δουλειά, δε είχα διάθεση ούτε να μαζέψω, ούτε να μαγειρέψω, κι έπαιρνα κι έναν βασικό μισθό. Να ερχότανε δηλαδή η Κ. στη ζωή και τα λεφτά που έπαιρνα από κει να τα δίνω σε μία άλλη γυναίκα και να μεγαλώνει η Κ. μ' αυτήν με αυτή τη λογική, ε, δεν το ήθελα. Μεγαλώνοντας εμφανίστηκαν προβλήματα που δεν ήταν στο πρόγραμμα, γιατί ποτέ δεν ξέρεις πως τα φέρνει η ζωή και ειδικότερα με τη μητέρα μου ήταν έξι χρόνια η κατάσταση. Την είχα, δε γινότανε διαφορετικά, ήθελε μία ειδική μεταχείριση, πάρα πολλά χειρουργεία, πολλά νοσοκομεία και δεν μπορούσα...μόνο τη φθορά που αισθάνθηκα, δεν υπήρχε δηλαδή περιθώριο για δουλειά.

B: Η μητέρα σας έμενε εδώ μαζί σας;

Σ: Ναι την είχα εδώ. Είναι τώρα δύο χρόνια που την έχασα. Πολλές φορές δεν θέλω να το σκέφτομαι ότι την έχω χάσει. Κι αν έχεις μία καλή μαμά...

B: Θεωρείται εξάλλου από τα πιο δύσκολα γεγονότα στη ζωή ενός ανθρώπου. Αντιλαμβάνομαι ότι θα σας ήταν δύσκολο. Πιο είναι το μέσο μηνιαίο εισόδημά σας;

Σ: 1.700 ευρώ περίπου.

B: Από πού προέρχεται το εισόδημά σας;

Σ: Είναι δύο νοίκια που παίρνω.

B: Λαμβάνετε κάποιο επίδομα, κάποια βοήθεια για τις μονογονεϊκές οικογένειες?

Σ: Όχι. Απλά έχουμε κανονίσει κάποια διατροφή με το Γιώργο 300 ευρώ το μήνα τα οποία είναι μία βοήθεια για μένα. Διότι...βέβαια είμαι πολύ ευχαριστημένη με το εισόδημα αλλά δυστυχώς έχω τρομερά έξοδα επειδή συντηρώ και την αδερφή μου τώρα, είναι και αυτή μια άλλη ιστορία η οποία δεν ήτανε στο πρόγραμμα, έχει προβλήματα με την οικογένειά της, χώρισε με τον άντρα της, είχαμε τρομερές ιστορίες και δεν έχει αυτή τη στιγμή κάποιο εισόδημα για να ζήσει με το παιδί της οπότε τη συντηρώ εγώ. Τα χρήματα βέβαια, δεν φτάνουνε γιατί έχουμε αρχίσει δικαστήρια τι να κάνουμε ότι μπορούμε κάνουμε.

B: Μένετε στο ίδιο νοικοκυριό;
Σ: Για ενάμισι χρόνο μέναμε εδώ μαζί. Μέχρι το Γενάρη μέναμε μαζί.
B: Πόσο καιρό είναι τώρα που είστε χωρισμένη;
Σ: Είναι τεσσεράμισι χρόνια που δεν μένουμε μαζί και είναι δυόμισι χρόνια που έχουμε πάρει το διαζύγιο.
B: Η κατάσταση της υγείας σας?
Σ: Δεν υπάρχει κάτι σοβαρό.
B: Δεν υπάρχει κάποιο χρόνιο πρόβλημα υγείας.
Σ: Όχι, όχι.
B: Η Κ.?
Σ: Όχι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα , άλλο σημαντικό στη ζωή μας.
B: Χαίρομαι .Προχωράω στις ερωτήσεις. Αναφέρατε προηγουμένως ότι με τον πρώην σύζυγό σας έχετε μια καλή σχέση.
Σ: Πάρα πολύ καλή. Έτυχε να γνωριστούμε αλλά ποτέ δεν ξέρεις πως έρχονται τα πράγματα στη ζωή...δεν παντρεύεσαι για να χωρίσεις, απλά στη δική μας περίπτωση σε πολύ γενικές γραμμές, σοβαρά οικογενειακά προβλήματα με τα χρόνια μέναμε πολλοί μαζί, οι γονείς μου ο Γιώργος, η αδερφή μου, δεν ήξερα τι να πρωτοκάνω με όλα αυτά και φέρνει και μία φθορά στο δικό σου σπίτι με τον καιρό. Τέλος πάντων όταν ήρθαν και τα προβλήματα υγείας των γονέων μου και ο Γιώργος μία δουλειά συνέχεια από το πρωί ως το βράδυ απομακρυνθήκαμε τόσο πολύ και κάποια στιγμή αποφασίσαμε να μένουμε χωρία με το σκεπτικό, πως θα είμαστε και πως θα λειτουργήσουμε και πως θα είναι η ψυχολογία μας όταν δεν είμαστε στο ίδιο σπίτι, από τη στιγμή που είμαστε δύο άτομα καλοπροαίρετα. Και για το καλό του παιδιού και για μας. Γιατί δεν θα ήθελα ποτέ να έχω μία άσχημη σχέση με το Γιώργο.
B: Το παιδί μένει με τον πατέρα του?
Σ: Μένει μία φορά την εβδομάδα μεσοβδόμαδα στάνταρ σπίτι του... κάθε δεύτερο σαββατοκύριακο... μοιραζόμαστε τις γιορτές, είτε είναι Χριστούγεννα είτε είναι Πάσχα να το έχει κι εκείνος το παιδί το καλοκαίρι πάλι όσο θέλει. Έχουμε μία καλή σχέση, και προσπαθούμε να έχουμε πάρα πολύ καλές ισορροπίες εγώ με το Γιώργο και ένα παιδί που έχουμε.
B: Αντιλαμβάνομαι ότι έχετε πολύ καλή επικοινωνία μεταξύ σας.
Σ: Πάρα πολύ καλή, έχει παίξει κάτι πάρα πολύ καλό. Δεν έχει κατηγορήσει ο ένας τον άλλο μία φορά. Πάντα της λέω πόσο καλό μπαμπά έχει, και όντως είναι εξαιρετικός σαν άνθρωπος άλλο που δεν πήγε αυτός ο γάμος και όταν πηγαίνει η Κωνσταντίνα στο σπίτι του μπαμπά πάλι ακούει καλά λόγια για τη μαμά. Έχει παίξει και κάτι άλλο βασικό εγώ δεν έχω αποφασίσει να έχω κάποια σοβαρή σχέση ακόμη τουλάχιστον. Δεν ξέρω πως θα είναι τα άμεσο μέλλον αν αποφασίσω κάποια στιγμή και φτιάξω πάλι τη ζωή μου που όλοι το έχουν δικαίωμα στη ζωή τους.
B: Σαφώς
Σ: Αλλά δεν πιστεύω να υπάρξει πρόβλημα. Γενικά η Κ. είναι πολύ τυχερή που έχει μία μαμά που της μιλάει την προσεγγίζει, γιατί εγώ είχα ένα μπαμπά αυστηρό, με τις δικές του αρχές και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην εκφράζομαι όσο θα ήθελα, να μην διεκδικώ τα δικαιώματά μου. Βέβαια με την Κ. βγαίνουμε κάνουμε πάμε σινεμά για καφέ, μπιζού το να τα' άλλο. Ό,τι δεν μπορείς να φανταστείς το κάνουμε και αισθάνομαι ότι έχει μεγαλώσει πια. Είναι και πολύ ώριμη και δεν αισθάνομαι ότι έχω ένα παιδί 11 χρόνων, αισθάνομαι ότι έχω 18 είκοσι.

B: Οπότε κάνετε πράγματα μαζί.

Σ: Βέβαια και ο μπαμπάς με την Κ. Υπάρχει και ένα άλλο Βασικό. Ότι βγαίνουμε με το Γιώργο και την Κ. Δηλαδή πάμε για καφεδάκι, για παγωτό, κάποια Κυριακή για φαγητό, χαίρεται και το παιδί. Δε σημαίνει ότι γίνεται και κάθε βδομάδα, μπορεί να γίνεται και μία φορά το μήνα

B: Αυτό είναι πολύ σημαντικό

Σ: Βέβαια και για μας τους μεγάλους, που μου λέει ο Γιώργος τους προβληματισμούς του, τα δικά του, τα δικά μου και στηρίζουμε ο Ένας τον άλλον.

B: Αυτό είναι σημαντικό. Τώρα σχετικά με τη σχέση σας με την οικογένεια σας και τους συγγενείς σας?

Σ: Δεν έχω ιδιαίτερες επαφές. Εκτός από τον μπαμπά και τη μαμά τους οποίους δεν τους έχω πια σπάνια να δούμε κάποιον εκτός από κάπου συγγενείς με τους οποίους μιλάμε τηλεφωνικά, εδώ δεν προλαβαίνω κάποιες υποχρεώσεις που έχω γιατί ο καθένας έχει τα προβλήματά του. Έχω και της αδερφής μου την κόρη η οποία θέλει βοήθεια και αυτή στο σχολείο και δεν μπορεί κι εκείνη να τη βοηθήσει

B: Συγγνώμη μία διευκρίνιση. Μένει από κάτω τώρα?

Σ: Μάλιστα. Και δεν έχουμε.. αν και επειδή έχουν καταλάβει τα προβλήματα με τη Δήμητρα, υπάρχουν κάποιοι συγγενείς μετρημένοι οι οποίοι έχουν τη διάθεση να βοηθήσουν. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι τους έχω και κάθε μέρα στο σπίτι, κατάλαβες;

B: Χμμμ.

Σ: Είναι σχετικά καλή, με κάποια άτομα, γιατί είναι και πάρα πολλοί και δεν μπορείς να έχεις επαφές και με όλους.

B: Εκτός δηλαδή από την αδερφή σας που παρέχετε υποστήριξη η μία στην άλλη οι υπόλοιπες σχέσεις είναι πιο τυπικές.

Σ: Ε, εκτός από κάποια άτομα, μία ξαδέρφη που έχω συγκεκριμένα η οποία... περισσότερο κι από αδερφή μου την έχω.

B: Που αν χρειαστεί κάτι είναι διατεθειμένη να σας στηρίξει;

Σ: Σίγουρα. Έχω και δύο καλές φίλες, μένουν πιο πάνω και έχω και τον Γιώργο το οποίο είναι πολύ βασικό για μένα, ο οποίος ό,τι και να γίνει θα τρέξει.

B: Χμμμ.

Σ: Αισθάνομαι ότι είμαι πολύ τυχερή. Μόνο δεν ξέρω αν κάποια στιγμή εκείνος γνωρίσει κάποια γυναίκα και αποφασίσει να παντρευτεί πιστεύω ότι θα αλλάξει λίγο η σχέση.

B: Εκ των πραγμάτων ίσως να μην μπορεί να είναι τόσο στενή

Σ: Ακριβώς. Θα υπάρξει μία απομάκρυνση και τη θεωρώ πάρα πολύ φυσιολογική.

Απλά τουλάχιστον τώρα είμαστε σε κατάσταση που στηρίζει ο ένας τον άλλον.

B: Σε σχέση με τις κοινωνικές σας σχέσεις... αναφέρατε δύο καλές φίλες.

Σ: Κοινωνικές σχέσεις ναι, έχω κρατήσει κάποιες φίλες από το σχολείο, οι οποίες τις θεωρώ πολύ βασικές είμαστε ίδια ηλικία, παιδιά περίπου στην ηλικία τις Κ., τις γνωρίζω πάρα πολλά χρόνια, είναι σαν να είναι κι εκείνοι δικοί μου άνθρωποι. Και μιλάμε για φιλία από το δημοτικό. Βέβαια μην ξεχνάς ότι όλοι τα προβλήματά τους όλοι με την οικογένειά τους, βρισκόμαστε... μπορεί να γίνει συχνά και να χαθούμε και μετά να ξαναβρεθούμε.

B: Αν χρειαστείτε δηλαδή κάποια στήριξη μπορείτε να τις δείτε...

Σ: Βεβαίως, έτσι πιστεύω. Μ' έχουνε βοηθήσει και στο θέμα της Κ., την κρατούσαν, δηλαδή τα πάντα ακόμα και χρήματα λόγω των εξόδων μου έχουνε πει, δηλαδή τα πάντα, είναι πολύ βασικό μόνο που τα ακούς.

B: Σαφώς. Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο?

Με τον ελεύθερο χρόνο, να σου πω, τώρα είναι που ηρεμήσαμε έτσι τον τελευταίο καιρό διότι η αδερφή μου είχε σοβαρά προβλήματα υγείας και δεν μπορούσε να φροντίσει μόνη της τον εαυτό της και την είχα εγώ και δεν μπορούσα να κάνω ορισμένα πράγματα, το παιδί αγγλικά πιάνο ολ' αυτά, μη φανταστεί ότι μπορούσα να κάνω ό,τι ήθελα. Τώρα που έχω περισσότερο χρόνο έχω σκεφτεί πρώτον από Σεπτέμβρη να πιάσω δουλειά. Ένα αυτό. Βέβαια θα με βόλευε πάρα πολύ ένα part-time. Μία δουλειά μέχρι τη μία, δύο το μεσημέρι. Γιατί το απόγευμα έχω δρομολόγια μία η Σ. μία η Κ. η αδερφή μου δεν οδηγεί δεν είναι τόσο κοντά ούτε το σχολείο ούτε τίποτα και μετά αρχίζουν αυτά τα προβλήματα, και είναι μικρά τα παιδιά, ούτε να τους αφήσω και να πάνε μόνα τους σχολείο μπορώ ούτε τίποτα.

Οπότε υπάρχει περιορισμός. Αυτό που κάνω είναι γυμναστική που το ήθελα πιο παλιά και αυτό που κάνω που σπουδάζω αιογραφός.

B: Τι ωραία.

Σ: Το σκεφτόμουν από τότε που είχα τη μαμά μου τότε που ήταν σε πολύ άθλια κατάσταση να ασχοληθώ με την αιογραφεί αλλά δεν ήξερα που να πάω, Δεν μπορούσα να πηγαίνω σε ειδικές σχολές που ήταν 5 ώρες την ημέρα γιατί η μαμά μου δεν μπορούσε. Κάποια στιγμή άκουσα μία κοπέλα που άκουγα να λέει ότι ασχολόταν με ζωγραφική για παιδιά. Τη ρώτησα λοιπόν την ώρα που έφευγε. Μου λέει εγώ είμαι αιογράφος. Και μου λέει μπορούμε να κάνουμε δύο φορές την εβδομάδα. Άσσογα κι έχω ξεκινήσει από αρχές του Μάρτη. Κάνω μαζί με άλλα άτομα. Και η αιογραφία είναι μία πολύ πνευματική τέχνη.

B: Είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον.

Σ: Το έχω πάρει ζεστά

B: Ωραία. Σε σχέση με τις συνθήκες στέγασης και την περιοχή κατοικίας είστε ευχαριστημένη;

Σ: Ναι δεν έχουμε πρόβλημα δόξα το Θεό. Έχουμε τον κήπο μας Κηπουρό δεν έχουμε, α, είναι μία άλλη σχολή ο κήπος που έχω. Έχω μάθει φυτεύω ραντίζω κάνω ράνω αυτό καθαρίζω. Ραντίζω, φυτεύω κουρεύω το γκαζόν, μαζεύουμε τα φύλλα και είναι πολύ ευχάριστο. Βάζω και τα κορίτσια να μαζεύουν φιλαράκια γιατί κάπου πρέπει να μαθαίνουν κι αυτές.

B: Ωραία. Αν μιλήσουμε για τις δυσκολίες που συναντάει κανένας όταν είναι αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας. Τι σας έρχεται στο μυαλό. Ποιες είναι οι δυσκολίες.

Σ: Ψυχολογικά δεν είσαι καλά. Από κει να ξεκινήσουμε δηλαδή ήταν το πιο σημαντικό για μένα και σκεφτόμουν και την Κ. κι είναι δύσκολο ξέρεις να ξεπεράσει κάποια πράγματα, Δεν μπορώ να πω ότι είχα ιδιαίτερες δυσκολίες με την Κ. γιατί σκέφτηκα πως τη μεγάλωνα σε σύγκριση με το Γιώργο γιατί ο μπαμπάς όταν δουλεύει πολύ δεν έχει το περιθώριο να ασχολείται πού με το παιδί, η διαπαιδαγώγηση πιο πολύ με τη μαμά πάει. Στην προκειμένη περίπτωση δεν υπάρχει καμία αλλαγή με το Γιώργο που δεν είναι εδώ. Ο Γιώργος είχαμε συνηθίσει πιο πολύ το βράδυ να έρχεται. Δεν είναι ένας άνθρωπος του δημοσίου που έρχεται στις 2 η ώρα και τρώμε μαζί και ξαπλώνουμε και πάμε μία βόλτα, αυτά δεν υπήρχαν, το βράδυ ερχότανε. Έτσι είχαμε συνηθίσει κι εγώ και η Κ. απλά ήταν το ψυχολογικό που δεν μπορούσα κι εγώ να ξεπεράσω κάποια πράγματα, δεν μπορούσα να τα δεχτώ. Το ότι δεν ήτανε στο σπίτι και ότι φτάσαμε σ' αυτό το σημείο κι αυτό ήταν που μου έφερε φθορά. Δεν ήτανε με την Κ. γιατί ήτανε κι ένας πολύ σωστός άνθρωπος και καθησύχαζα το μυαλό μου ότι μπορεί να έγινε κι έτσι αλλά είναι ένας πολύ καλός μπαμπάς. Δεν πίστευα να έχω σοβαρά προβλήματα και έτσι πήγε. Δηλαδή ήταν το ψυχολογικό κυρίως. Δεν αντιμετώπισα άλλα προβλήματα. Έμαθα και το παιδί να το

μεγαλώνω, διότι είναι και η Κ. σαν παιδί...την έμαθα από μικρή να μιλάμε να συζητάμε, τα προβλήματα που έχουμε ξεκίνησα από πολύ νωρίς και τηςμίλαγα.

Β: Σε σχέση με την υποστήριξη από το κράτος, είτε οικονομική είτε σε επίπεδο υπηρεσιών. Κατ' αρχήν έχετε κάνει ποτέ χρήση υπηρεσιών?

Σ: Όχι κατ' αρχάς δεν ξέρω και το κράτος τι μπορεί να μου παρέχει, δεν το έχω ψάξει για να είμαι ειλικρινής. Ούτε πιστεύω ότι μπορεί να μου παρέχει κάτι ειδικά άμα δει και τα 1.700 ευρώ εισόδημα και τα 300ευρώ του Γιώργου, ε θα πει για κάτσε.

Βέβαια αυτό το εισόδημα είναι για δύο σπίτια και φως και νερό και τηλέφωνο και κήπο και σχολείο και πιάνο και αγγλικά. Είναι αρκετά δε σου κρύβω βέβαια. ευτυχώς που υπάρχει και αυτό το ποσό. Ή να πλήρωνα ενοίκιο

Β: Πάντως η παρέμβαση του κράτους είναι ανύπαρκτη.

Σ: Ανύπαρκτη. Δεν έχω ακούσει τίποτα να παρέχει το κράτος.

Συνέντευξη 9. Γιωργία (τόπος συνέντευξης: γραφείο της)

B: Κατ' αρχήν ποια είναι η ηλικία σας;

Γ: 40

B: Εθνικότητα; Ελληνική;

Γ: Τελείως

B: Αριθμός παιδιών;

Γ: Δύο

B: Η ηλικία τους;

Γ: Δίδυμα, 7

B: Επάγγελμα;

Γ: Καθηγήτρια, κοινωνιολόγος

B: Σε;

Γ: Λύκειο

B: Έχετε κάνει κάποια μετεκπαίδευση;

Γ: Μεταπτυχιακά και...προχώρησα το διδακτορικό μου αλλά δεν το τελείωσα.

B: Είστε διαζευγμένη άγαμη...

Γ: Σε διάσταση. Τίποτε από τα δυο.

B: Αλλά έχει προηγηθεί γάμος;

Γ: Ε, βέβαια

B: Το μέσο μηνιαίο εισόδημα;

Γ: 1200 κάτι ψιλά ευρώ.

B: Υπάρχει κάποιο άλλο εισόδημα από περιουσία ενοικιαζόμενη, ή κάτι άλλο;

Γ: Όχι

B: Εισόδημα από διατροφή;

Γ: Όχι διατροφή...που μας δίνει ο μπαμπάς μας. Είναι 900 το μήνα

B: Ηλικία κατά την οποία αποκτήσατε το πρώτο σας παιδί

Γ: Μαζί και τα δύο στα 33

B: Πόσο καιρό είναι τώρα που είστε σε διάσταση;

Γ: 6 χρόνια

B: Μένετε μόνη σας η με συγγενείς... φίλους...;

Γ: Στο ίδιο σπίτι εννοείς;

B: Ναι

Γ: Όχι μόνη μου

B: Η κατάσταση της υγείας σας πως είναι υπάρχει κάποιο χρόνια πρόβλημα υγείας;

Γ: Να χτυπήσω ξύλο. Όχι

B: Τα παιδιά;

Γ: Ούτε τα παιδιά. Απ' ότι ξέρω τουλάχιστον δεν έχω τίποτα

B: Πως θα περιγράφατε την σχέση με τον πατέρα των παιδιών σας.

Γ: Πάρα πολύ καλή.

B: Υπάρχει στήριξη σε πρακτικά θέματα;

Γ: Όχι μου έχει αναθέσει την ανατροφή των παιδιών εν λευκώ και στηρίζει τις επιλογές μου αν αυτό μπορούμε να το πούμε στήριξη η οποία είναι ουσιαστική.

B: Τα παιδιά επισκέπτονται τον πατέρα τους;

Γ: Όχι, όχι, κάθε Τετάρτη στο σπίτι όλοι μαζί.

B: Η σχέση με την οικογένειά σας; Κατ' αρχήν ζούνε οι γονείς σας;

Γ: Ναι ζούνε και οι δύο.

B: Υπάρχει επικοινωνία

Γ: Ναι είμαστε στην ίδια πολυκατοικία

B: Υπάρχει στήριξη σε θέματα των παιδιών
Γ: Ναι, ναι, τα παίρνει από το σχολείο και όλα τα σχετικά
B: Σε σχέση με τις κοινωνικές σας σχέσεις τα κοινωνικά δίκτυα κλπ;
Γ: Εντάξει καλά
B: Υπάρχουν κάποιοι φίλοι;
Γ: Ναι βέβαια
B: Υπάρχει το περιθώριο να βγείτε;
Γ: Ναι
B: Σε σχέση με την επαγγελματική σας κατάσταση είστε ικανοποιημένη αυτή τη στιγμή;
Γ: Ναι πολύ
B: Με την οικονομική σας κατάσταση;
Γ: Επίσης
B: Παρουσιάζονται περιορισμοί σε σχέση με το εισόδημα... δηλαδή να μην επαρκεί;
Γ: Μέχρι στιγμής όχι
B: Σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο;
Γ: Τώρα ελεύθερος χρόνος δεν γίνεται. Δεν υπάρχει τέτοια έννοια. Ελεύθερος χρόνος μηδέν.
B: Πως είναι οι συνθήκες στέγασης;
Γ: Κανένα πρόβλημα επίσης
B: Τα κυριότερα προβλήματα που έχετε συναντήσει ως μόνη μητέρα;
Γ: Η βασική δυσκολία είναι ότι δεν έχεις προσωπική ζωή καθόλου, έτσι δεν έχεις καθόλου ελεύθερο χρόνο και παίρνεις όλες τις αποφάσεις μόνη σου για τα πάντα. Αυτό.
B: Έχετε λάβει κάποια στήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες;
Γ: Όχι είναι και η δουλειά μου τέτοια που δεν μπορούν να μου προσφέρουν. Τα ξέρω μόνη μου
B: Ούτε από ιδιωτικό φορέα;
Γ: Όχι, όχι από πουθενά
B: Σε γενικές γραμμές έχει υπάρξει υποστήριξη από την κοινωνική πολιτική, από το κράτος;
Γ: Όχι καμία. Να σκεφτείς κάποια στιγμή θέλησα να τα βάλω στον βρεφονηπιακό σταθμό του δήμου και μου είπαν, είναι δύο παιδιά, έχεις υψηλό εισόδημα, προηγούνται τα Αλβανάκια, ή να πάρουμε το ένα παιδί.
B: Τα παιδιά πηγαίνουν σε ιδιωτικό σχολείο
Γ: Ναι σε ιδιωτικό
B: Σε σχέση με την εργασία και την φροντίδα των παιδιών τι έχετε να πείτε;
Γ: Επώδυνη γι αυτό δεν υπάρχει και χρόνος.
B: Αναφορικά με τη περίθαλψη και την ασφάλιση είστε ικανοποιημένη;
Γ: Εμείς πληρώνουμε ιδιωτικά.

Οι συνεντεύξεις του δείγματος της Δανίας

Συνέντευξη 1. D. (Danish-English με διερμηνεία, τόπος συνέντευξης: το γραφείο της κοινωνικής λειτουργού)

Vasiliki: What is your age?

D.: 43

V: I would like to know what your nationality is

D: Danish

V: And how many children do you have?

D: 4, the oldest is 22

V: And their age is?

D: 8,12,16,22

V: ok are they all living with you?

D: yes

V: Have you had some education?

D: No, I have finished elementary school but I am going to school now. It's after school, a kind of an adult school. In Denmark you know we go to school from the first to the tenth grade and then afterwards you can do certain things and I am taking some lessons that are the same courses as we have at school but just on a higher level and t you get an exam that you can use for basically everything

V: I see. Do you work at the moment?

D: no

V: have you worked before?

D: I have worked yes, in an autogarrrage for painting the cars, and I was a cleaner at schools

V: ok, was there any specific reason that you have stopped?

D: Yes, it was only meant to be for nine months.(Through a program offered by the social policy system by witch people are placed in jobs to see whether they have the qualifications and the wish to work permanently in such a job)

V: How about your family status? Have you been married for instance or...?

D: No, I have lived together with the father for about 21 years and t hen we separated.

V: How long is it that you have been separated?

D: two years.

V: And what was your age when your first child was born?

D: 21

V: 21.What was your age when you became alone mother?

D: 40-41

V: I see, how long have you been a lone mother?

D: 2-3 years.

V: I see, could you possibly tell me you monthly income?

D: oh, seven thousand and five hundred crones after the taxes.

V: What is the income source? Is it a pension or what and allowance...

D: Because of the fact that I haven't been on the market ,I didn't have a job for so long, the municipality council they decided to, instead of forcing me to take a job , give me money so that I can study. It is an income I gets from the state.

V: Is it well fare state's money or from the municipality

D: Yes it is all under the social work; it is a special part of it.

V: Ok, do you have some extra income sources? Some allowances for the children or...

D: Their father pays every month, 3 thousand nearly for the three children that are under 18, and I also get some money for every child which is under 18 every four months.

V: Are there any other people living with you and your children.

D: No, there are enough people visiting us though.

V: Ok, there is a question about the social network later but I would like to ask you now. How would you describe your social network.

D: I have friends. I have a social network, we call it that.

V: Do you get support from your friends when you need it?

D: Yes and also from the children's father. We can't live together but we talk together.

V: In what way is he supporting you?

D: Financially of course, he talks and visits the children and we visit him in his place very far away. We are very good friends now but we can't live together.

V: I see.

D: And because of the fact that we were not married I have all the legal rights concerning the bringing up of the children. The children can see him whenever they like, there are no restrictions or court involved is free. They meet often and they have a good relationship.

V: So you seem to be satisfied with the support you get from him.

D: Yes I am.

V: Do you suffer from any chronic health problems (physically or mentally?)

D: No

V: Does any of your children face any health problem physically or mentally?

D: The one girl has a skin problem, basically when she was younger.

V: How about the medical treatment, are you satisfied with the services offered?

D: Yes, I wouldn't complain

V: Do you have any relatives that are close to you like your parents or other family?

D: No my parents are dead. And I don't have brothers or sisters, I am the only child but my children's father's family, I have a very good relationship with them.

V: Are they supportive to you?

D: Yes they are, if there is an emergency or a problem.

V: Was any of your parents in life at the time you became a lone mother?

D: Yes my father

V: And has he been supportive to you by any way?

D: He didn't understand it because he was very sick at the moment. So we didn't tell him. We visited him together and everything.

V: I see. How would you describe your social relationships, you told me already that you have some friends. Do you get some support from them?

D: Yes I do.

V: In what way do they help you?

D: When I have a problem we talk about it.

V: How about going out?

D: I have this opportunity; I have some friends to go out with. There is one right next door.

V: How would you describe your financial situation?

D: There is money but we have to watch out what we spend.

V: Do you mean that there is money for the basic needs?

D: Yes. And I can also spend money on something I want to even though it is not a real need...

V: Are you in general satisfied

D: Yes. I would like to have more money but it works out.

V: Is the fact that you are a lone mother limiting your spare time?

D: No because of the age. The girls, when I have to go to work, they take care of the other children. Otherwise I always try to make sure they can come with me when I want to do something or their father keeps them.

V: Are you satisfied with the housing conditions. Is there enough room for all of you for instance, is the quality of the housing good...

D: The two oldest share a bedroom the others another one. Not every child has one bedroom. I would like to have a bigger apartment but...it is a cheap apartment and basically is ok. But the condition is good.

V: How about heating and other facilities in the house?

D: That's ok.

V: Is it a rented apartment?

D: Yes.

V: Do you get some help for paying the rent?

D: Yes I do.

V: Is the amount of money enough?

D: Yes it is.

V: I general what would you describe as the major problems that you have been facing since you are a single mother

D: I really don't know. Not any at the moment.

V: Have you noticed any differences since you and you partner separated?

D: It is easier in a way because I take the decisions by my self and I don't have those fights.

V: So, you do you face any difficulties because of the fact that you are all alone now concerning the duties towards the children and the fact that there is only one income?

D: Not really because we see each other a lot and both parts are very involved in the children's lives, of course the money is a bit less now that there is only one income but the father helps, so there is nothing major to tell.

V: In general do you have enough support from your social network?

D: I get enough support from friends and neighbors.

V: And how satisfied are you with the social services' support.

D: I think it's ok.

V: What kind of support have you received? Is it basically financial? Or have you got some other kind of support as well?

D: I only get some money, I didn't need any other help but I think I would have got it if I were in need.

V: Are you generally satisfied with the social policy system about lone parents in your country?

D: Yes it is ok at the moment.

V: What do you thing is the most effective part of the support you get as a single mother?

D: One of the most important things is that I have the opportunity to get an education even though I am a lone mother.

V: Any complains about ineffectiveness or any needs you have that is not covered by the state?

D: No not really.

Interview 2. with B. (English, τόπος συνέντευξης το social café)

Vasiliki: What is your age?

B: 51

V: And what is your nationality?

B: Danish

V: How many children do you have?

B: 3

V: What is the age of each child?

B: 24, 25, 13

V: Do you have an education?

B: Yes I have, I am a therapist who helps...It's an education that lasts only one year. I have helped in a center for elder people and where they can go and do creative things so that is called occupation therapy, that's my education.

V: Do you work at the moment.

B: I work 20 hours a day and I get paid, not much but this is because I am retired

V: So it is a kind of pension?

B: Yes but there are three type of pension and when you get my pension you must earn a little of money.

V: OK

B: And I got a job in a social cafe in the kitchen. It is called gentle job.

V: What is your family status?

B: I have been married to the two eldest children's father and divorced.

V: Ok.

V: And how about your third child's father?

B: I have been separated. And I have always been a single mother.

V: I see

V: Could you tell me your monthly income?

B: It is 8.500 DK after taxes and then I get a little money for working here.

V: Do you also get some child allowances?

B: Yes,

V: Is it included in the 8.500?

B: No, it's extra. I get about 4.000 every third month and that is it? Every family get's that in Denmark and then there is a little bit more for single mothers.

V: Can you please tell me your age when your first child was born?

B: 35 years old

V: 35...and you became a lone mother when you were...?

B: 35.

V: And is it sixteen years that you have been a lone mother?

B: Yes.

V: Are there any people living with you and your child at the moment?

B: No.

V: Do you suffer from any chronic health problems?

B: No. Well, I had suffered from depression.

V: How about your children?

B: No. They are fine

V: How would you describe the relationship between you and your children's father?

B: My relationship with the two eldest children's father is not so good. But it doesn't matter now because they are grown up. But with my younger child's father is very good. We always spend Christmas together and holidays and we are good friends.

V: Is he supportive enough?

B: Yes. I have been ill some times or depressed and he is always there when I need some help. He just skips his job and tries to come.

V: How about your relationship with family members?

B: Well I don't have much family. My mother is dead, my father is dead, my brother is dead but there is a good family on Sh.'s father side.

And my two eldest children they also have a very good family side. And I have some good friends.

V: Do you get some support from Sh.'s father family?

B: No. Her father helps me

V: And how about the elder children's family? Do you get some support from them?

B: No but I get support from my children.

V: Ok. How about your social relationships and interactions? How would you describe your relationship with friends and neighbors?

B: I think it is good.

V: Do you feel that you have enough social network around you?

B: Yes. I don't need a lot but I have some very good friends and that is very important for me.

V: Are they supportive enough?

B: Yes, very much

V: Ok. How satisfied are you from your work?

B: Very much. It means a lot to me to come here and feel that it is important if you do something.

V: And how satisfied are you concerning the financial aspect?

B: Oh, that's ok. I am not a millionaire but that's ok.

V: Have you ever felt that being a lone mother limit's your spare time?

B: Not really, well yes, a little bit but I think that being a lone mother for me is difficult sometimes concerning not having someone to discuss all the time. You can always call your friends or the older children but right at the moment when you have something in your mind it's so nice to have someone at home to discuss little things.

V: How about the spare time? Do you feel you have enough or you feel that being a lone mother takes a lot of your free time?

B: It's ok. I had my youth and I didn't have children before I was 35 so I could travel and do all the things I wanted to I don't miss going to parties or going to town but I have enough time to little things to visit friends and go shopping also because Sh. is now a teenager and she doesn't need me all the time.

V: Could you tell me if you are satisfied with your housing condition?

B: I am very much. I like my little apartment and I have a small garden, that's fine.

V: You wouldn't have to mention any problems concerning the room, the apartment's quality etc?

B: No not really.

V: Which have been the major problems since you became a lone mother?

B: A main problem I have had was that I didn't have anyone to talk. It's also the little things in a day when you have a little child. I missed that when Sh. was younger. Not that much anymore. I could always talk with somebody on the phone but it is not the same. You know what I mean...

V: Yes of course, I understand. Would you have to mention any other difficulties?

B: It was a hard time for me when I was through depression.
V: Had it been harder for you because of the fact that you were a single mother?
B: No, because her father was there supporting me. But it was a difficult time for me as well as for Sh.
V: How have you been dealing with the main problems you had as a single mother. How about problems like sicknesses of the children and problems like that?
B: I have been managing in such situations and now my elder children take care of Sh. when I am sick or I have to do something.
V: In what way have friends and social networks helped or supported you?
...
V: Was it financially, emotionally...?
B: In both ways. I have a very good friend and she has been there for me for both.
V: Do you feel that the support has been effective?
B: Yes.
V: How about the states support and the social policy system? Was it effective enough?
B: I think its ok. I wouldn't complain.
V: What is mainly the support you got from the state?
It's the allowances for lone mothers and children's but I can get some help for paying Sh.'s school because she goes to a private school and that cost's but when you are a single mother you can get some help for paying the school.
V: And how satisfied are you about the support in other things like kindergardens, counseling and child protection in general?
B: It was satisfying .I had some help from a social worker when I was through depression and it was a good social help both for me an d Sh. because he talks to her privately and she had the opportunity to express her self an d to say for instance: "I am mad with my mother because she is sick and she is not there for me". You can contact people from the "children's department" or something like that were you can get help because she also needs to talk about things.

Interview 3. with T. (English, Τόπος συνέντευξης, το γραφείο της Κοινωνικής Λειτουργού)

V: I would like to know your age please

T: Almost 36

V: And how about your nationality?

T: It's Danish

V: How many children do you have?

T: Two

V: What is their age?

T: Eleven and six

V: How about your education?

T: Three years ago I was educated as a secretary. But I went to school until the 9th class. That's the only education I have but I will start a new one tenth class for some education we call service assistance.

V: Are you working at the moment?

T: No, it's very difficult; especially if you are a secretary in Denmark there is a lot of unemployment. And it is difficult to get a job especially when you are my age and you have two children, it's hard

V: I understand. Is it difficult to work and raise up children?

It was alright when I had my education for two years then I was working and it was fine I think I am getting more energy when I have a job because it gives you something interesting. So for me it is better to have a job it gives me more energy.

V: What is your marital status? Are you unmarried, separated or divorced?

T: I haven't been married

V: What was your age when your first child was born?

T: 24

V: When did you become a single mother? When you were 24 or had you been living with the father of the child?

T: No I lived with him until my child was six months old and then we separated.

V: How about your second child? How many years later was this child born?

5 years and a half. Did you live with the father?

He left me when I was pregnant. My youngest child doesn't want to see his father.

V: Must have been difficult for you...

T: Maybe I am lucky because that made me strong.

V: Are there any other people living with you and your children?

V: How about your monthly income?

T: After taxes is 7.500 DK. And I also get 8.200 for times a year and the fathers of the children also give 970 DK for each child.

V: What is the source of your basic income? Where do you receive these 7.500 from?

T: The union, that's when you go to work every month you have to pay and so when you get unemployed they pay you.

V: I see. Are there any other income sources?

T: Yes I get some money to help my son to take some...they take care of him after school. So I don't pay very much because I am single mother and I get this money and

T: I get also some money to pay my rent. This is also because I am a single mother

V: Ok, I would like you to mention if you have any chronic health or psychological problems

T: No I don't have any.

V: Any of your children that has any mental, psychological or health problems?

No .

V: How would you describe the communication between you and your children fathers?

T: I don't have any communication with my youngest child's father. I just receive the money. And my oldest child father...is difficult because he is remarried and he already has two children. And his wife doesn't like my son. She is jealous and...it's difficult for him. I think he wants to communicate with his son but he has to take care of her too and so he can't give what he maybe wants to give.

V: So as far as I understand you are saying that he is not supportive as you would like him to be

T: No he is not. Not at all. Not supportive about school or calling sometimes to say "how are you", he doesn't do that. I have to tell him. But I need to talk to him because he(the son) has some difficulties with his emotions, and socially working and all these things...when he goes to school and....yes, but men you know they have problems to have confidence on what we call psychology. Yes an they have difficulties in understanding tat hey has emotional problems and that he needs some help but they don't have trust on that, it's difficult for me to make him understand that his son has these emotional problems but he is going to be alright if he gets some help. That's difficult for men in Denmark

V: So you would like some more support concerning that.

T: And understanding, you know because the child he needs his father to understand.

V: I see. How would you describe the relationships with your family?

T: I don't have much. I have my grandmother living in Sealand and my mothers husband, my mother and my grand father aren't alive anymore and I didn't have very much contact with my father when I was a child and I don't have any today. But I have those two and then I also have my brother.

V: So your parents were not together when you were a child.

T: No and that was because of my father.

V: So did you get any support when you became a single mother?

T: I had some until my mother died last year by my mother, she was very supportive to me and was a very good mother. But not today. I have my sons. I have a boyfriend to but he is not very supportive either. And I don't take him so much home with my children and I don't think it's something that is going to last so I am keeping it in a distance from children. So definitely I have some good friends but basically I am alone.

V: You mentioned that your mother was really supportive. In what way?

T: Emotionally and financially also, if I needed some money then she would give me, she was coming over, and we were visiting each other.

V: Did she live in this island?

T: No she lived in Copenhagen. I lived there too but I moved to Fyn when I was 21. But we used to visit each other and we talked on the phone almost everyday. She was also there when I gave birth to my sons. The first week she was with me. So I was fine. It was a good help.

V: How about support from friends. Do you have some friends?

T: Yes I do. I don't have a lot of friend but I have very good supporting. Some are single and some are not. I have some friends married and they have children some others not and I have one who doesn't have children but they are very supportive.

V: Do you manage to see them, not only when you need help but also to go out, do you manage to spend enough time with them?

T: Yes. I do. I think I am lucky because I have a car and that gives me the freedom to go when I want to and yes, I do that too not just when we have problems. We also see each other sometimes just for fun.

V: I would like you to tell me how you feel about your financial status, are you satisfied, do you think you need more money...

T: No I am not satisfied because I don't get more money than...you know, so I don't think it's enough because when you are in the union you have different incomes, and I have worked for two years, just like everybody else, you have to work for one year to get the highest amount of money. It's because I was on education that I just got the low amount but I think it's too little because we have, in Denmark we have a policy that you should have enough to live if you are an adult and you have children, in law, and I don't have that. I don't have that much money to give to them (the children), sometimes I don't have money to buy clothes. Right now my boys are growing really fast and some times it can be hard and if you don't have money it is frustrating. We can make sure that we have food on the table every day but it's...

V: What kind of things do you think that you need but you can not afford?

Clothes. Otherwise I don't miss very much but there is nothing to luxury. I can't say oh...I think I must go out o eat today...I don't have the money. Small things that a lot of people do I don't do. I am lucky if I have 100 DK to go out also for my youngest children to spend it for them.

V: Does this restrict in a way your activities, like the things you would do with your children or the things you can do with your friends? Do you feel like it is related?

T: Yes . In Odense you know we have a place were the children love to be, it's very funny for them but it's too expensive, I can't do that, I can't take my children to the movie and I can't call my friends to say, oh , I would like to take you out to dinner today, cause I can't afford it so yes, it restricts me. And about the children I would like to do more things with my children.

V: So as far as I understand you have of course enough money to live and to have food but do the basic things you need but not other things you want and which would make you feel happy and social and which would be more about luxury as you said.

T: Many people in Denmark will not take that for luxury. They take it for granted. Yes if you are two and you have a work and you have normal income then it's not luxury.

V: I understand. How about your spare time? Does the fact that you are a single mother limits your free time?

T: No I don't, I have somebody, if I want to do something on my own, I have people to take care of the children, the weekends my oldest son he is with his father, two weekends every month and the small one is being taken care of Layla's (the social worker's) sister and she is taking care of him at least one weekend every month.

V: How about the child protection, schools, day care, kindergardens, do you think it was helpful enough?

T: Yes that was ok.

V: Was it difficult to find a position in a kindergarden?

T: No. I don't have problems with that. It was ok. If I had got a job after my education it could have been a problem. But I hadn't.

V: Do you think that if you had a job it would have been difficult for you to cope with the care of the children and the free time and so on...

T: If I had the possibility I would choose to work. Maybe not 37 hours but 30, 32 hours so that I can go and do some shopping, it is difficult to go shopping now. That would make things easier.

V: So it is easy for a single mother in Denmark to combine work and family.

T: If you want to you can do it.

V: How satisfied are you with your housing condition?

T: I am satisfied, mostly yes, the apartment is good. I live in an apartment on the second floor. I have to go outside and down to the basement to wash my clothes (there is a common laundry machine) and I only have the possibility to do it once a week and there is one machine to wash, it takes 4-5 hours to get all the clothes washed. So I hope that next year I will have a job in August and I hope I can move to a little house, you know, the ones that are little houses all together one next to each other, to have a garden and my own washing machine. It's also one problem I think for the single mothers in Denmark that we don't have so much money and it's more expensive to live in a house like that comparing to these like the one I live now.

V: Are you satisfied with the number of rooms. Is it enough room for 3 people in the apartment you live now?

T: Actually I am going to have less room if I am moving than what I have now because I think it's more important to have a small garden and it's more things and then I just share the room with my young son. It doesn't matter.

V: I am wondering, do you have enough time to study at the same time and take care of your family?

T: Yes. I have done it before. And last time when I had my education as a secretary my youngest son was one year old and the other one was six and a half. If I could do it then, I can do it.

V: Does the state provide you with extra help, like keeping your child in a kindergarden or after school...

T: Well my son wants to be after school, to be taken care of, you know, after school. And the big one there are places where you can have them when they are more than 10 years old, so... but he has to take care of his self on the afternoon, there are clubs, we call them junior clubs and they have two here in our area but they don't...they are allowed not to go if they don't want to nobody takes care of whether they are coming or not. It is a matter of trust between me and my son what is he doing after school and that he shouldn't do things he is not allowed to and that's worse. But now the education I am taking, or any education here in Denmark, I don't have to be there after 15:00.

V: Are you going to receive some extra money for taking some education?

T: Not in the 20 weeks but when I start my work in August then I get paid, then I get my money.

V: What are the major problems you are facing as a single mother?

The major problem that I have now when my oldest son has these problems (emotional problems) and I have been very open about it...to school and kindergarden everything, he's got some problems and he's got to help him you know, and it's very hard because there are so many months you've got to wait to get some help and that's why Layla (the social worker) helps me right now. Six to eight months I have to wait, and I think it's a problem in Denmark because there are a lot of children, like my son, that have problems, like they have a single mother and all the problems that are going with this, and I think that's a big problem that if you need help you've got to wait a

lot, but the schools in Denmark are not good to see the problems early enough. He had problems from the first class but the teacher came on the third class to tell me and just because I went to see them and I realized these problems he had at school. The teachers are not enough educated in that way, the social way, maybe the teaching is good but they are not good enough to see the problems and that's maybe because there are so many children. Then they don't have enough times for each child.

T: Would you classify the financial problem as the second major problem?

I think so because...well I can't really complain because there is always food on the table and I am happy with that in a way.

V: In general how satisfied are you with the social policy system here in Denmark as for lone mothers?

T: I am not satisfied that a lot of people also the state think that single mothers have a lot of money because we get money four times a year for the children from the state and I don't think the politicians know either. And I think that should change they should try to live in my way for a month, to see how that could be with the money that I have. I would like to be more information for single mothers.

V: So you think that the ones that design the social policy are not aware of the real problems and so single mothers do not get enough attention as a part of the population.

T: No they do not.

Interview 4. with D. (με διερμηνεία Danish to English, τόπος συνέντευξης το γραφείο της Κοινωνικής Λειτουργού)

V: I would like to know what your age is.

D: 39

V: And what is your nationality?

D: Danish

V: How many children do you have?

D: 5 children

V: d: And what is their age?

D: 18, 15 the oldest and 8 and 6 and 5.

V: Are they all living with you?

D: Yes

V: Are there other people living with you like relatives or friends?

D: No

V: I would like to know if you had some education.

D: I went to school until the tenth grade.

D: Are you working at the moment?

D: I am a cleaning lady

V: Is it a full time or part time job?

D: It's ten hours every second weekend.

V: I see, how about your monthly income?

D: It's some money I receive from the government, and then it's the money she earns from cleaning, and then the state provides for the rest. I have two incomes so I have enough money to live.

V: How much money is that?

D: 8.000 DK.

V: Do you have any extra income like allowances for the children?

D: Yes she has the money from the father and the cheque every 3rd month for the children and support for the rent.

V: Ok. How about your family status. Have you been married or lived with the father of the children?

D: Yes I have lived with the children's father. Now we are separated.

V: Is it the same father for all of them?

D: No. I have lived with the father of the last 3 children.

V: How long have you been living with him?

D: Eleven years.

V: How long have you been a single mother?

D: One year.

V: How about your first partner, did you live together?

D: No it was not for a long time.

V: How old were you when your first child was born?

D: 21.

V: When did you become a lone mother?

D: I had my first two children and one year later I met my other partner. So basically it's one year I have been a lone mother.

V: Do you suffer from any chronic health problems?
D: No.

V: Do any of your children suffer from any health problems?
D: No.

V: How is the relationship between you and your children's father concerning the communication and the support?
D: I don't get much support from him concerning taking decisions and raising up the children but we have contact with him.

V: How about your first partner?
D: We don't have any contact.

V: Do you get financial support from both of them?
D: Yes, from both of them.

V: How would you describe the relationship with your family?
D: I have contact with my parents.

V: Do you see them often?
D: No that often but we see talk on the phone and.

V: D: Are they supportive enough to you?
D: Yes they are.

V: In what way?
D: They help me when I have a problem.

V: Is it only financial support or is it emotional too?
D: It is both ways.

V: I see, how would you describe your social relationships and interactions?
D: I have a very good friend and we help each other.

V: How supportive is your friend to you?
D: She helps me a lot, I can always call her if I have a problem and talk.

V: In what ways does she try to help? Is it financially or emotionally?
D: It is both ways.

V: How much satisfaction do you get from your professional?
D: I would like to work a bit more.

V: Is it easy for you as a single mother to spend more time working?
D: Yes there is enough time.

V: And how about your financial situation. Are you satisfied with your income?
D: It has been enough for me in order to cover my needs.

V: Are all your children financially depended on you?
D: Yes they are.

V: I would like you to tell me how satisfied you are from the free time you have for your self. Do you have enough or being a single mother limits it?
D: I don't have that much time to do some things I like doing.

V: What's the reason for that?
D: I think it is because of the housework, my occupation and the fact that I am alone on taking care of the children.

V: Was it easier for you when you had a partner?
D: No because they didn't help so much.

V: Are you satisfied enough with the housing condition?
D: Yes. I live in an apartment and there are two rooms that the children share and I use the living room.

V: How about the facilities in the house, the heating, the condition of the house and the area you live at?
D: There is no problem.

V: I would like you now to think and describe which are the major problems you have been facing as a single mother?

...

V: Which were the main difficulties for you?

D: It was working and leaving the kids alone. It is hard to be a mother and work at the same time.

V: How have you been dealing with this problem?

D: My older children had to watch the younger ones, and I got some support from people around.

V: Which way did the social services help you?

D: I have enough financial support but it would have been nice to have some more. There is also support from the social worker of the school but if one needs psychological support one has to wait a long time, there is a waiting list. It would be nice if support included more communication.

V: So in general how effective do you think the support is?

D: Financially it is ok, it could be a bit more. Concerning counseling and psychological support some time there is not enough help. You have to wait for a long time to get it. And there are not human relationships within the social system. It is basically the allowances one gets. I asked for some counseling once and they weren't so nice but then the social worker interfered and I got the support.

Interview 5. With K. (Danish to English με διερμηνεία)

V: I would like to know what your age is.

K: 35

V: And how about your nationality?

K: Danish

V: How many children do you have?

K: Two

V: Ok. What is their age?

K: My son is fifteen and my daughter 11.

V: Do they both live with you?

K: No. the boy doesn't live with me.

V: Ok .would you like to tell us if you had some education?

K: I finished the tenth grade. We all have to have the 9th and the tenth year is extra.

V: After the tenth grade I got a three year education in a business school to become a secretary and it is a short education with courses like marketing and EEnglish.

V: What is your marital status?

K: I am unmarried.

V: Karin, what is your average monthly income?

K: Twelve thousand after taxes.

V: Where do you receive your money from?

K: It is a pension. Is it an early pension? I also get money from working. I got injured at work and I get some money from that since I was insured.

V: And this is included in the twelve thousand or is it extra?

K: It is included. The pension is 8.000. It is also because of being injured that I have a pension as a compensation for the disability to work. It is the same amount as if I worked at a normal work. So the 4.000 it is a supply to the pension to compensate for the loss of the earnings.

V: How long is it that you were injured?

K: I got my pension at 1999.

V: 5 years

V: I see. What was your occupation before?

K: I was working in a fabrique which was making washing machines. I had to put them together.

V: Is your injury permanent?

K: It depends on what I do.

V: Apart from that is there any other health or psychological problems?

K: Yes, I get some medication for bad mood, depression we call it "happy pill" it anti depressive.

V: Does any of your children has any physical or psychological problems?

K: No.

V: Are you satisfied with the medical treatment and the health system? Is the support enough?

K Yes I am satisfied.

V: What was your age when you became single mother?

K: When the St. was born I became single but then it was for a short time that I was not single, when I met Sarah's father but we broke up before S was born. S. and her father do not have any contact. He doesn't want to see her.

V: How about St. and his father?

K: They live together.

V: How often do you see St.?

K: I don't meet him at all. This summer he moved to his father and we have some problems so we don't see each other. We have a case in court to see who is going to get the custody.

V: How is your relationship with St.'s father?

K: We do not communicate at all. Before summer we did but now know.

V: How about the financial support, do you receive money from Sarah's father?

K: Yes I do.

V: Is in your total income the children allowances included?

K: No

V: And how much would that be?

K: 4.000 thousand DK every third month and 5.000 DK every six months from her father.

V: And do you receive some money for being a single mother?

K: It is included in the children allowances.

V: How about the housing support?

K: I receive some help from the municipality. It is 1.500 DK but they take that amount of before I pay the rent.

V: Do you have some family close?

K: My mother. My mother lives twenty klm. from here and my brother too.

V: Do you have any contact with them? Do you see both of them?

K: Not very often.

V: Not even your mother?

K: Very rarely but we are calling each other often.

V: Is she supportive to you?

K: A little.

V: Is it psychological support or financial?

K: Well we do not talk very personal on the phone. I talk to the social pedagogues of the social cafe and some other friends.

V: Is the support that you receive from your social network enough?

K: It is.

V: How would you describe your social life generally?

V: The social relationships and friends and...

....

V: Do you think it is satisfactory?

K: I would use some more friends. The ones I have are good but I would like to have some more.

V: Do you think it is difficult as a single mother to have an active social life?

K: I miss the support from S.'s father because every time she is sick or want I want to go out I have to have a baby sitter. So it is difficult to be active socially.

V: Is it that you get completely restricted or you still go out a bit?

K: I have three very good friends, I meet them every fourteen days and once a year we go out to eat. I am talking with the municipality to get some help. A family or a couple that would take S. at the weekends, once or twice a month. There are families that get paid from the municipality to do it. They are called relief families. But there is no family at the moment.

V: Do you think that being single raising up a child limits your spare time? Even the time that you would stay at home and watch TV or read a magazine and relax?

K: Of course it does because I can not do what ever I want and I don't have a partner to take over. But I can go away and go out but not the whole day and it will be easier of course when S. get's older but right now it limits me.

V: How would you describe your financial status?

K: It's enough money .I can make it work. The money that we had were St. was here is missing but I can make it. It's ok.

V: Are you satisfied with the housing condition? The area you live, the room, the condition of the house, the facilities?

K: It is ok. We have four rooms and it is s a nice place. The area is ok. And I live in a small house, it is not a flat.

V: I would like you to think and tell me which are the major problems, the main difficulties that you have been facing as a single mother?

K: The most difficult thing is to be always alone and always be the one that the children have and that I didn't get any support from the father not even every second weekend.

V: In which cases did you feel that you needed some help and you didn't have it?

K: It's the children, it is difficult to take care of them, but also at my own work were I have to call all the time and say she is sick. And also when I want to go out.

V: I see. I wanted to know whether you feel that there is enough support from the day care services for children for parents...

K: The activities exist but they cost so...

V: Are you in general satisfied with the state support?

K: Yes.

V: Can you think of something that you need but is not provided to you?

K: It is a problem that when you ask help from the state for your children it takes a long period because they have to discuss it in a meeting and then they have to get this case done and then they will take another period of time before they start.

Interview 6. with H. (English, τόπος συνέντευξης το social café)

V: So, the first question is about your age

H: 42

V: Are you Danish in nationality?

H: Yes I am Danish

V: And how many children do you have?

H: I have two boys. Fifteen and fourteen

V: Have you had some education?

H: I work as a home helper.

V: Did you have this one year education to do that?

H: I had 3 years and then 3 more years like university

V: Or college?

H: Something like that

V: Ok.

H: It's too educations.

V: Your first education was?

H: Secretary, I was educated especially in German and then English.

V: And then you had three more years as a home assistant.

H: Yes

V: Do you work at the moment?

H: No I am retired because of my bad back.

V: Was it at work?

H: Yes something like that because I got a lot of weight under my pregnancy and then I am very tall so when I help elderly people they are not so tall and I have to carry them to help them.

V: How long is it that you haven't been working?

H: It's from January this year.

V: Ah, ok.

V: Were you working many hours every day?

H: No the most I worked was 6 hours per day

V: How about your family status? Have you been married?

H: Yes I was married to J. and I was divorced from him 1998 and have been living alone since then with the boys.

V: Is it 6 years more or less?

H: No five. Yes.

V: J. I suppose is the father for both the children

H: Yes, yes he is.

V: What is your monthly income more or less?

H: Is about 9.000 kr. Every month.

V: Is it the money from the retirement?

H: Yes

V: Do you have to work at all for receiving this money?

H: No without any work but maybe later I can have some work just for fun when the kids are away.

V: You would like that?

H: Yes, I think so otherwise it's too boring

V: Do you also get some family benefits?

V: How about the children allowances?

H: Yes I have that for the two of them. Because every family gets that. I get 1.500 per months from J.

V: And how about the authorities?

H: I get 4.000 every third month and that's all I have. I don't need so much

V: Do you get some support for the rent?

H: No I don't

V: And what was your age when your first child was born?

H: I was 27. I had some difficulties otherwise we would have had them before. We tried for 3 years and I had 2 missed carriages before I had the first one

V: That sounds hard

H: Yes it was.

V: So is it only six years that you are single. Do you have any relatives or friends or somebody living with you?

H: No it's only me and my sons and our dog.

V: Do you have any chronic health or psychological problems?

H: Yes sometimes I have this... you know when you get very scared or afraid without any reason. And I got that after I got my second child.

V: Is it something like panic?

H: Yes I think it's something like that because I had a very small nightmare and I was afraid of losing one of my kids or perhaps both. That was very terrifying. Also because my older son looks very like my older brother and he died when he was 6 from cancer. I was relieved when he was seven cause he passed that age.

V: How about the children?

H: I have had a lot of problems in the school because they were beaten by the other children and I had to move them to different schools and that had been hard for me because I had been always alone about that because J. is not so good to take part in that. It's not because he doesn't want to. It's because he gets sad and cries and when there are problems it's easier for me to do it my self because otherwise I have to take care of him also.

V: But did you get some help from the children's school when you had these problems?

H: A little bit but it was not enough, far from enough I must say and I have asked at the schools but they didn't want to help us.

V: They had not social worker at the school?

H: No the school close here is not a very good school. I don't mind foreign children but I don't like it when they are not treated equally. I don't want them to be better treated than our own children here in Denmark and I think that there are problems in many places. So that gave some problems but now it's all right cause they went to other schools .That was a relief because that was very very hard to witness, when the kids are always crying when they are leaving in the morning and you are afraid all day because you didn't know whether they were attacked. It's worse than if it was on my own person because I had the same problems when I went to school not so heavy but...

V: So you know exactly how it feels.

H: Yes I know what they are going through

V: So that was good because you could help them

H: Yes I did my best but sometimes it was frustrating not to be able to help enough. And I wanted sometimes to keep them away from school just to give them some peace. But you are not allowed to.

V: You said that you had this psychological stress, before. Did you get enough help from the health system?

H: No I have been talking to a social worker for about two years once in a week or something like that and it has been very helpful for me but the rest I had to do myself of course. But I am fine to get some help from a place, where they work for people that have problems, loneliness or people who are beaten by their husbands, all kinds of problems.

V: That's nice that you have the opportunity to get some help like that.

I suppose that the relationship between you and J. is good.

H: Yes we are friends.

V: Do you get support concerning children?

H: The children don't want him to know everything because he is very much of a teaser, perhaps you have noticed. And they get sad if he teases them too much and I have been teased very much from him and I had a many fights about that and I protect them from that I have promised them not to tell him everything. I think they need some privacy. He is not evil. He is very nice person but I don't think he realizes how much damage he can do. He can't help it because his father was the same when he was a child.

V: But if you need some help concerning keeping the children or practical things...

H: Then I have to .If I have to go to two meetings to school at the same time then I ask him to take some one of the meetings he will if he can.

V: Also if you are busy or if you want to go somewhere...

H: That's not so much. I have to confess. I don't really know why because... he hasn't been like that. Sometimes he will call them and ask if one of them will spend the time at him but this is not very often.

V: So the kids are not staying at his place

H: No.

V: Is it because he doesn't want to or you don't want to...

H: I think it's because of him. Only because of him because the children like him very much and would like to spend some more times with him. I think it's because he has some problems with himself. I think that he would like to take them but he can't manage. I think it's because of that.

V: That makes you to have everything in your mind.

H: I am almost two parents I would say. And that's hard because I can feel I am beginning to need some spare time for me and do something all by myself also some adult things and that's not so easy. Perhaps it will help that they are not so young but...I am beginning to be a little impatient because I can see my own life is passing without doing anything

V: Hmm.

H: It would be nice to take them once in a week or weekend perhaps

V: How about your family? Do you have family close?

H: I have an old father. He is 82. And my mother died in 1997 and then I have 3 sisters and one brother. My brother lives at Sealand near Copenhagen so it's only telephone, e-mail or something like that

V: It's nice that you have some contact

H: I have tried to have some contact because we hadn't been close to each other for many years and then it started after my mother died because I thought it was bad that we went away without knowing each other. I couldn't know them when I was a child

I have my father but I have to take care of him and I have my sister who is 16 years older than me and we are getting close. Do you get some help from her? Not by doing, by talking.

V: Psychologically?

H: Yes. I run closer to the family and tried to contact them as I am growing older. But it was hard to go there.

V: How about your social life?

H: It is not very good I think and this is because, I had not so nice childhood. My youngest sister left when I was 8 and then I lived alone with my father and he was very strict. I had to do what he said or I would get some punishment mostly psychological.

V: How do you relate this with your social life?

H: Because of this I don't trust people. I have to know them very much to open. I want to but sometimes I feel like when I was at school. A little person and...I don't really know if I dare

V: Do you have one or two friends?

H: I have one...two but they are not that close because I found out that I have problems if people come too close to me. They can come to a certain distance but if they come closer then I run away. I am working on it but it is very hard. But I do it because I don't want to sit alone for the rest of my life and I feel I have so many things to give to other people.

V: I would like to know whether you are satisfied with your financial situation.

H: Yes I am very satisfied with the way I live and the financial situation. I don't have problems since January cause I was not working then and we had very little money by the state. I think I go only 600 DK. Every month and that was not enough. So that was hard so I am very happy with what I get now and that's a relief.

V: Does being single limits your time?

H: Yes because I am the only one the children have I always have to be there but it is also ok because I can do everything by my self. I don't need to ask anyone if I can do it. If we don't want to eat early we eat later, that's ok. They understand me and I understand them. We have a nice relationship. It is almost a relief to live alone because there was so much unhappiness when we were living altogether.

V: How about your housing condition? I suppose you rent your apartment.

H: Yes. We just moved from a house because there were stairs and it was not so good for my back. We moved to a small happy.

V: Are you satisfied with the room and the facilities and all?

H: Yes, more than satisfied.

V: If you have to think of what are the major problems of being single, the main difficulties, what would that be?

H: I think the responsibility is the worst because I take it very seriously. And you are always scared that something will happen to your children, drugs, and aids and all these kind of things. And I only want them to be happy, I don't care what they will do, I will support them of course.

V: How have you been dealing with this?

H: I am talking a lot with my older sister because it is 8 years now that she is a grand mother and she understands me of course. She can follow. And that's fine for me. I think it is help for me.

V: How about the social services? You have some financial support like all the families in Denmark. Do you also get some psychological support?

H: No I don't think so. I had some good help and that's the social worker who is working at my doctor and that's been very good and if I have a problem I can call her anytime, I even got her private number. So

V: Is it helpful?

H: Yes that's very helpful for me.

V: Did you wish to get any other kind of support you were not able to get?

H: Yes I tried to have some help for my son because he has some problems at school.

He is not so good at certain subjects. So I asked and asked and asked for help but...

V: So it is difficult to get help if you are asking for children.

H: Very difficult especially if children are behaving themselves. It is a problem with drugs and so on. It is easier to get help but we don't have this kind of problem.

V: Generally are you satisfied with the social policy system for parents and single parent families?

H: I think that it is almost ok financially but I don't think they are very good at helping people psychologically don't think that. But in a country like Denmark they can do it if they want because we are not very poor. It's a question about willing.

Interview 7. with A. (Danish – English με διερμηνεία, τόπος συνέντευξης: η οικία της)

V: Can you please tell me what is your age?

A: 32

V: What is your nationality?

A: I am Kurdish

V: How many children do you have?

A: Two. The boy is 14, and the girl 6.

V: Have you had some education?

A: From Turkey I have 8 years of school and in Denmark I was in a special program once a week for becoming pedagogue assistant and I work in a kindergarden helping the pedagogues and helping the Turkish children with the two languages.

V: How long had you been on that education?

A: For 3 years, one time a week. My area with the children is the language and the culture and the integration. It's a normal kindergarden but there are many second generation emigrants from Turkey. The children are 3-6 years old.

V: How many years have you been working as an assistant pedagogue?

A: About 8 years.

V: How many years are you in Denmark?

A: I was 17 when I came in Denmark. It's fifteen years.

V: At what age did you become a single mother?

A: At 27. When I was about 23 I got divorced but until I was 27 we tried and it didn't work but I got pregnant my second child in the meanwhile. Then he moved out.

V: So you have been married?

A: Yes. And divorced.

V: Would you like to tell us what is your monthly income?

A: About 10.000.

V: Any extra income sources?

A: It is about 970 DK. from the father per month for each child and the benefit for the children every third month. Every family gets some benefits but when you are single mother you get some extra. It is almost 8.000 every three months that I get in total.

V: Do you also get some help for the rent?

A: About 1.500 DK every month.

V: Are there any other people living with you and your children like friends or family members?

A: No, it's only me and my children.

V: Does your family live in Denmark?

A: Yes but I have no contact with them, we had a disagreement.

V: Do you think it is related to the divorce?

A: To some extend it was the divorce but it was also money issue. I wanted to borrow some money but I couldn't. It was my decision to cut any contacts.

V: Do you have any health or psychological problems?

A: I have asthma and it is both physical and psychological. When I am sad or angry I have difficulties in breathing.

V: How about your children?

A: No problems.

V: How would you describe the relationship between you and your children's father?

A: We do not talk. We have disagreements because he wants to come back and live together and I don't want us to be together anymore because we have tried many times and it doesn't work so I made a decision not to be together and not to talk with him.

V: So you only get financial support from him. Not any other kind of support?

A: No. Just financial.

V: Does he have contact with the children?

A: No they don't have contact but before they used to. Now because he wants to go back he doesn't see them but they want to see them. Before that we would go all together out once a week. They wouldn't go to their father's house but we would go out all together. But not anymore.

V: How would you describe your social life? I mean the social relationships and network. Friends from work or...

A: I have a good social life. I have a lot of friends and I am still in contact with my young sister.

V: Are they supportive to you?

A: Yes, I have a good social life and my friends are supportive. They don't see me as a single mother but as a person. When I need to talk or if I need any other help there is always someone to talk to.

V: How satisfied are you from your professional status?

A: I am very happy with my work and I like working with children cause I am interested in working with people in general. When you work with people you get something back and you learn.

V: And how about your financial condition? Are you satisfied?

A: I am ok, I can manage.

V: How about your housing condition?

A: I like living here in this area. I am satisfied with the house.

V: Is there enough space for you.

A: Yes sure. It is three bedrooms and it is more than enough.

V: Do you feel that being a single mother limits your free time?

A: Sometimes I feel that...like the boy started to smoke and if the father was here she could tell him that it's not good. But most of the time my sister and my friends will help me with the children when I go out, so I can still do it. But sometimes I feel that I can not do some small things.

V: Is it things like going vacation....or...?

A: I was invited for instance to go on vacation the summer but I didn't go because I didn't want to bring the children too, but I think that's ok because they are my children and they come first.

V: Of course. Are you satisfied with the support from the state, like the day care centers for children?

A: I am satisfied yes.

V: Which are the basic problems you have been facing as a single mother?

A: Well. First of all, I have a good life and a good social life but the problem is that when I want to meet people and go out there is a lot of gossiping and a lot of control and other Turkish, or foreigners they look at me and say: "Oh, look she is Turkish and she is going out with him and him..."

V: So it is difficult for you to have a new partner and that's what the problem is? Did I understand well?

A: Yes. I could just ignore that but you can't be alone in Denmark and be totally ignorant about all what people say and I have to think about what I am doing.

V: I would like to know in what way did the social services supported or helped you?

A: I take care of my self and nobody will help apart from some problems that my son had at school and then I contacted a social worker to help him but otherwise no one would help me.

V: So you feel you would like to have some extra support from the social services?

A: No it's ok. I don't really need help.

V: So you are satisfied generally with the social policy concerning health system, day care services...financial support etc. Is it so?

A: I think that sometimes with financial support I can manage but sometimes I wants to spend more money for her children...like buying him some clothes he asks for because he is a teenager and he wants to be dressed like the rest of the children and it might be expensive clothes. But I want to buy it for him cause I am afraid that he might steal it or so. As a result some times I can be stressed financially. But in the other hand I don't think that the system always work in Denmark. Some people do not have any work but in my own personal situation it is ok.

Interview 8. with G. (Danish to English με διερμηνεία, τόπος συνέντευξης: το Social Cafe)

Vasiliki: I would like to know your age please

G.: 30.

V: Is your nationality Danish?

G: Yes

V: How many children do you have?

G: Three and they are 2, 4 and 8 year s old.

V: Have you had some education?

G: No

V: Until which grade have you been in school?

G: 9th

V: Do you work at the moment?

G: No

V: Have you had some occupation before?

G: I was a kindergarden assistant.

V: Was there any specific reason that you had to stop?

G: I had to take care of my children

V: Have you been married or divorced?

G: Yes. Both the children are girls and I left their father because he was violent to them

V: Is it the same father for all the children?

G: No.

V: Have you been married to the fathers or just lived together?

G: We just lived together

V: Have you been single before meeting your second partner?

G: Yes

V: For how long?

G: I lived alone with the two children for two and a half years

V: And how long have you been single after separating with your second partner?

G: 2-3 years.

V: I would like what is your average monthly income

G: After taxes it's 7.500 thousand

V: Is this because you are unemployed?

G: Yes.

V: Do you also get the benefit for the children?

G: Yes.

V: How much is this?

G: It's about one thousand for each child from the father and the family cheque every 3rd month 12.400 DK. It's about 4.000 DK a month together with the fathers' support.

V: Do you also get some support for the rent?

G: 2.800 DK per month

V: Is anybody else living with you and your children? Any relatives for example?

G: No.

V: What was your age when your first child was born?

G: 22.

V: Do you suffer from any physical or psychological health problems?
G: No
V: And how about your children
G: No they are ok
V: I would like t you to describe the relationship between you and your children's fathers.
V: Do you have any contact now?
G: No
V: So the only support you get is the financial support
G: Yes. But the state gets the money from the fathers and then they give it to me.
V: How about your second partner?
G: We have no contact
V: Do the children see their parents?
G: No
V: Do you have any family members?
G: Yes
V: How would you describe the relationship with them?
G: It's good
V: Is it your parents, brothers or sisters?
G: It's a brother my older sister and a younger sister but I have no contact with my sister.
V: Are your parents alive?
G: Only my mother
V: Do you get any support from them?
G: My elder sister comes and helps me.
V: So do you see each other often?
G: Yes
V: How would you describe your social relationships and network?
G: It's really good. I live in a relatively new area with a lot of neighbors. My flat has been renewed and the neighbors helped me on that.
V: That's nice. Do you get any support from them when you have a problem for instance?
G: Yes all kind of support.
V: So are you generally satisfied with your social life?
G: Yes
V: How would you describe your financial status?
G: I manage. I can not complain
V: Of course it is more difficult when there is only one income.
G: But no family in Denmark will starve.
V: So, do you think that being a single mother limits your spare time?
G: It doesn't matter because she lives for her children. It's a priority any way.
V: But is there enough time for you to do things for yourself? To go out ...
G: Sometimes I miss the opportunity to do these things
V: How satisfied are you by the housing condition?
G: Nice view and architecture, I am happy that I had the opportunity to choose my self. It is close to the kinder garden, close to school
V: And how about the area?
G: I am satisfied, lot's of parks, no traffic, no cars
V: How about the facilities in the house?
G: I am satisfied.

V: I would like you to think and mention which are the major problems.
G: Sometimes I need to share the problems.
V: So you are saying that it is difficult to be alone with the children without any other adult?
G: Yes.
V: In which way have you been dealing with these problems?
G: When I have problems I like to hear elderly people talking, how they managed with life.
V: I would like to know whether you got any support from the state apart from the financial support. Did you get some counseling or any help from a social worker?
G: For the first time when my partner became violent I wanted to get away so I went to Jutland in a town called Ville for one year and there I got psychological support.
V: Were you satisfied by the offered services?
G: Yes.
V: Generally are you satisfied from the support you get for the state as a single parent?
G: I am very satisfied with the support I get from the state except fro one thing. That I want to have the children for one time a month to be taken care of from another family and it has not been possible because we have not been registered as a problem family.
V: I see.
G: It's because there are very few families who are interested on doing this(taking care of children once a month)
V: I would like to know as well if you are satisfied by the day care system, schools and so on.
G: I am satisfied. Sometimes it's too hard with the opening hours but I am satisfied
V: And how about the health system and the doctors and all?
G: I am satisfied but I don't use it that much because my children don't get sick.

Interview 9. with M. (English ,τόπος συνέντευξης:ο επαγγελματικός της χώρος)

Vasiliki: I would like to know your age first

M: I am 41 one years old

V: And your nationality Danish, right?

M: Danish yes

V: How many children do you have?

M: I have three children

V: And what's their age?

M: I have one she is going to be 22 and I have one boy, he is going to be 20 and I have one who will be 15 in November.

V: You are a young mother

M: Yes I always said I want children when I am between 20-25.

V: I would like to know if you had some education

M: I was educated as a gymnastics teacher but because of my health I had to stop

V: Did you have an accident or something?

M: No I have been training too much. I have an over trained body

V: Which sport were you practicing?

M: Everything. Normal gymnastics all kinds...body building, Tae Kwon Do.

I was actually very bad at school I was always the one they laughed at school

V: So know you work here in the youth club?

M: Yes I work here to find out if I can have what they call flexible job. It means that you can work 37 hours as everyone in Denmark but they have to make it special for me. Maybe I can not take something heavy because my back is ruined, because it is my bones and my back that's ruined because of gymnastics, so of course I can not take something heavy and of course there is a limit for me. This is the reasons they have flex jobs.

V: And do you receive something like pension?

M: No I refused to take pension

V: So it is a normal salary

M: It is like the salary of a non educated employee. Me I will never get a pension, I am not used to that. I have too much energy. I am not to sit at home. I have stayed at home and I have used my spare time being involved in school work and in this club also I have been helping for 4-5 years for free just to have something to do, you know.

V: Have you ever been married?

M: Yes I have. That's the worst

V: So you had the children and then you divorced?

M: I had two children with one father with whom I was not married. We stayed together 4-5 years but we are like a tree we grew up together and we grew in different ways. Life was boring. So we chose to leave each other in a good way and actually my little one he doesn't know but he comes from a rape. He was my boyfriend and I stopped the relationship and he came one night and he raped me and I got into a shock because I was also sexually abused in my childhood and then I got pregnant but I said ok...it's not the child's fault that this happened to me. I can not punish the child and have abortion just because his father was stupid.

V: It needs a lot of strength to do so.

M: I see this man every second week, you know.

V: Is this because he takes care of the child?

M: Yes every two weeks. The law in Denmark is that every two weeks the father is allowed to see his child.

V: Did he want to see his child?

M: No he didn't want to. He said if I can not have the mother I don't want the child. Just me I said you know what? You made a child to me you can't take away the right from this child to know who is his father. Cause I don't want my child to be split. No he doesn't know how he came to this world...nothing... he know that I love him I care...he is a very spoiled child, I spoil him a lot.

V: Him and his father do they get along well?

M: Yes of course. His father ha problems to accept that he is a teenager but this is normal for fathers.

V: But know he has accepted seeing him and I guess from what you say that he enjoys seeing him

M: Yes, of course. There is no doubt that he loves his child. It is just that at the beginning he didn't want to take the responsibility but I don't care I forced him to because I don't look about himself, about his self I don't care about his feelings I care about the child's feelings.

V: How is your relationship with your children's father?

M: No I don't have any, why should I? It's a waste of time.

V: How about the other children? Do they see their father?

M: All three do. But the girl who will be 22 she lives in the same village with her father....she sees him when ever it suits her and the one who is going to be 20 whenever it suits him he goes there and visits him. If it doesn't suit him he goes home. They are now grown ups.

V: So it is only the youngest that lives with you.

M: Yes the middle one is now going to his own apartment but they are around always and I talk with them every day. I die if I don't hear from them. Not with the girl because she is always very busy studying and working but she calls me when it suits her. It is important for me to respect her private life. I can not allow my self that because I am around I will call and say I am the mother talk with me, no way. I am close with my children, very close but we always make sure we have fun, we laugh, we give each other lot of hugs, kisses, there's a lot of people that see my son he is 19 years old, he comes, he goes he kisses me, they say this is not normal for a Danish child to kiss his mother, in this age, we would normally be child.

V: How about your family...do you have family around?

M: No, both are dead.

V: Was that a long time ago?

M: My mother was more than nine years ago and my father was 4 years ago but I was not grown up with him. I actually found him when I was a woman and I had three children.

V: So you don't really had contact.

M: We did have .It was weird the first time I saw him when I was grown up I went out of the door, I said bye and I am coming back. It was not strange for me, I don't know why; it was a feeling from my heart. He was a wonderful man. He was the same warm person I think as I am.

V: I see. I would like to know what your average monthly income is.

M: Right now I get social help until they find out if I will get flex job.

V: How much is that?

M: It is around 8.000 DK

V: I see. And do you also get some money from the fathers?

M: I get every six months almost six thousands. And every three months I get from the government the child support, children's money, we call it will be around 1.300 and something.

V: Is this every three months.

M: It is not much. A teenage child needs more and it needs fashionable clothes and they grow up a lot.

V: What did you say was your age when your first child was born?

M: 19

V: And what was the age at which you became a lone parent?

M: 21 for the first time

V: Are there any people living with you and your child?

M: No.

V: Do you suffer from any health problems? You mentioned ruined bones and back

M: Of course. I have rheumatisms in all my body so...

V: Did you ever have any psychological problems?

M: Never ever. I went to the psychologist once and he said I am very strong in my mind I am not this kind of person who will fall down

V: That's good.

M: How about your children?

V: All of them have allergies from food. It's in the family. My mum has it...I do.

V: Do you have brothers and sisters?

M: I have brothers and sisters but I don't see them

V: How about your social life in general? Social networks, social relationships and interactions?

M: I don't have social network, I have a kind of family, I come to them but there is a lot of them, 47, without counting the children

V: Is it friends or....

M: It is friends but when I became Muslim they took me to them as their family. They talked together and they said, you know, she is becoming Muslim, and she is Danish we want to take her as part of our family.

V: When did you become Muslim?

M: Nine years ago

V: Ok. It is interesting how did you become Muslim?

M: I actually didn't become Muslim because of a man. I studied a lot about Islam and I read a lot of books and one day I went to the bookstore and bought the Koran. And I read it and the same day I met a Danish Muslim woman and I asked her how can you become Muslim she say I know how and the same day I became Muslim.

V: Do you socialize with other people?

M: I am not this type of woman who likes to go and drink coffee with other people just because I have to. I don't like to feel forced to go, you know, and sit with people and talk, I will have to feel like this, ok today. The most of my time I spent it in my home. But I go out, for example on Saturday I was in an engagement party, it was a part of this Muslim society, we went to this party and I joined them I went dancing with them enjoyed the party.

V: Do you get some support from these people?

M: If I want I can get support.

V: But I am not this kind of person who will ask for any kind of help. I am different. If people need me, if people need help I am there for them. I am so stupid in asking help for my self. (She laughs) I never ask because I see my self as strong and independent. It's very important for me to be that. I don't ask "can you help me with

that"? But I love to help other people and I actually do help a lot of people but I never ask for any help.

V: How do you deal with your problems?

M: I write. I write a lot. (She laughs) If I am mad I will just write "dump dump dump" or I will walk. I will put clothes and say to my children I need to be alone, half an hour one hour and I go out in the nature and wow the nature is great you know, I love it too much and I take it in me, I take it as positive, I take it as energy, so I stop thinking negative. I say to my self you see how great god is? He created this beautiful world. You can never be mad if you go outside, no way! You can be mad if you are in these boxes which are you home.

V: How would you describe your professional and financial condition? Are you satisfied? Let's talk about your professional status. Is it satisfying for you coming here?

M: Yes very much. Because I can use my energy and also all these negative things that happened in my life I can use it as positive

V: I understand

M: And I really find that I have a lot in my heart I can give to other children and I like giving from my heart things to children to help them to support them.

V: How long have you been here in "Pyramiden"?

M: 4 years and a half

V: And have you been working before?

M: I have been seeking for a job for many years. They tried to send me out in works but it is not too good for my health so... I have been working four years as a nurse for old people.

V: So you are satisfied working here?

M: Yes very much.

V: And how about the financial condition?

M: That's not so good

V: Do you think that it limits somehow the things you need? Isn't it enough?

M: No it's not enough. It depends on the expenses and the rent. If I have a rent for 6.500 DK every month plus electricity and all these and I need to buy food and clothes for the child, it is not enough.

V: But do you manage to have food every day and cover the basic needs?

M: Of course but you have to get used to use the money in another way and I am good in that.

V: Nice to hear. Do you also get some support for the rent?

M: No because my apartment is too big and I have only one child. It depends on the number of children and how much space there is for each. Right now I have too much space.

V: You mentioned before that you plan to move.

M: Yes I am looking for an apartment for two people.

V: So then you will be getting some support as well.

M: Yes. And it will be a cheaper apartment.

V: In the apartment you lived until now, were you satisfied with the conditions?

M: No. It was too expensive for a house like that

V: How about the conditions for instance, light, windows, room, facilities and so on?

M: That's ok. I have a big kitchen two bathrooms, a big living room. It's a luxury.

V: How about your spare time? Is the fact that you are single limiting your spare time?

M: No definitely not. I have more spare time than if I have a partner, (she laughs) then I would have to share with him. I don't have time for that.

V: I see

M: I actually use it for my children. When my child goes to his father I don't know what to do from Friday until Sunday. It is so boring

V: I understand if you have such a good relationship. If you had to think about the major difficulties would you mention any?

M: Financially it is hard to be single mother. It is hard. Actually the father should pay the half from every expense.

V: How about the health system and the day care?

M: I never use that much cause my children they had been in the kindergarden and they didn't like it. I was working at that time, I found a private day care service I was picking up my children in my lunch hour and I took them at work. I was cleaning then, in a cleaning company so I had the children when I was at work.

V: It sounds as if it was a hard time for you.

M: I don't know. It was hard but I don't find it difficult because I am used to take my children everywhere. I don't know anything else. I don't have family to take my children; I don't actually know how it is to have a baby sitter. And they would never like it.

V: How about the health system

M: I never asked for help. They go to this normal examination for children and that's all because they are never sick.

V: How about support from social services apart from the financial support you also got some help in finding a job for the municipality.

M: I don't think they help so much for the job. They throw you out of the system. Once I said too the social worker you know what? I am not like a ball to throw me through the system wherever you like because it doesn't suit me. I am not just a number or a case. I am a person, so actually I had to say to her like that, to wake her up, so that I could get this job. I don't accept to sit home. In many cases I find that the system punishes people when they are alone or when they actually want to be active.

V: I see.

M: I don't get the support I would like from the beginning. I would like since many years ago to be in a place like that.

V: So it took a lot of time.

M: I have been fighting a lot with my social worker. And also they have been changing social workers. All the time you have to start with a new and tell the new social worker all. I had six until now but the last couple of years I have this one.

V: So the social worker is there to help you in finding a job or you can also ask for help if you have any difficulties?

M: There is for children a special are where you can go if you have problems with children and family life. I never use it.

V: So the only support that you get is to find a job.

M: Yes to be activated. Because the law here is that you have to be activated, to do something to have money from the state.

Interview 10. with A. (English, τόπος συνέντευξης το social café)

V: I would like to know you age

A: 42

V: Are you Danish in Nationality?

A: Yes

V: And how many children do you have?

A: 2

V: What is their age?

A: A boy at 13 and a girl at 17

V: Do they both live with you?

A: No, my daughter lives by her father and the boy with me but it's the same father.

V: I see. How long had you been living with your partner?

A: I think we got married at 85 and the first time we broke up was when my daughter was 2 years old and then two years later we tried to live together again when my son was born but a little later we couldn't find out together and we broke up again.

V: I see. Were you married?

A: Yes, and then we got divorced.

V: How is the communication between you and him?

A: With my husband?

V: Yes

A: He is not very social, so it's not very good. He behaves like an old man. He can not think in along term about children.

V: Is he supportive concerning the decisions about children?

A: If you think he is giving me some money for living no.

V: He doesn't support you financially then.

A: No. When my daughter was young and I asked money for pampers and he refused.

V: So you do not receive any money from him for the children,

A: He said to me once when we were to the lawyer if you ask me to give money for your daughter I will divorce and get away from this country. And I was very stupid to say no you don't have to do that. I don't need you to pay.

V: Concerning psychological support and decision making? Does he help on that?

A: He is not very good to that. He comes from a family with six children; the mother and the father were working hard so they are not very social. I think it's very difficult to learn and to work with your self.

V: How about your education?

A: I have, you know I am also a social worker. It's an education of one year and then you go out helping people either on a center were they are , place for elder and handicapped people, or you go to their place to give them some help , the profession is called home worker. It's a very old job. I go to the peoples place for ten or twenty minutes sometimes half an hour.

V: How many years education did you have at school?

A: Ten. But I wasn't so good.

V: Would you like to tell me your average monthly income? How much do you earn from work and from other sources?

A: I am working for a place where they don't call me every day. One day they might call me the other day maybe not. So it's very difficult to say exactly.

V: More or less?

A: I do not know .It Is up to me. Some times I do earn a lot sometimes nothing. It is very unstable. But I love my job so...

V: Can you make sure that you can make 5,000 kr. a month.

A: Yes of course.

V: Do you rent your apartment or you own it?

I rent it.

V: Do you get some financial support for that?

A: Yes you always get some support if you are a lone mother.

V: How much is this amount?

A: It is the maximum I can get. It is nearly 2,000 DK every month that I pay less for my apartment. They take this amount out of the total amount I have to pay. So I can manage. I am paying 2.200 kr. At the end and it's a house with a garden

V: Are you satisfied with the area where you live?

A: No I don't like it.

V: What is the problem?

A: I don't see any people and I don't like my garden because I don't like gardening at the winter time. My son is now moving to a college were he will be staying in to study gymnastics and this apartment is too big for me.

V: Do you also receive some allowances for the child?

A: Yes. It is about 2.200 every three months. If you are alone you get about a thousand and a thousand two hundred every three months.

V: Do you have any health or psychological problems?

A: No, I don't think so

V: Your child?

A: No.

V: Do you have any family around? Any brothers or sisters or your parents?

A: Not very close it is in Jetland. I have two younger brothers and my parents.

V: Do you have contact with them?

A: It's a long way to go so...my parents come here often. They are getting old so they do not work but they have a car and they visit us at Christmas on Birthdays. It is very good. I have good parents. They are very religious though. So are my brothers but not me. I am the black ship in the family you know...

V: Have they been supportive to you when you divorced and became a single mother?

A: Oh, yes a lot.

V: Emotionally or financially too?

A: Both ways. They helped me get en apartment and move from one place to an other, they would make food or give me money. I have a very good family in that way, my children talk on the phone often with their grandparents.

V: Do you get the same support from your brothers or not that much?

A: No not that much.

V: Well, how about your social life? Like social relationships, social network maybe the people you work with or friends?

A: It's not very much. I have a boyfriend and I spend most of my time with him. He doesn't want me to go out a lot and visit places because he believes I have to save money. It is very difficult.

V: Do you have anyone to share your problems with and talk?

A: Yes I will always find someone who wants to listen when I have problems or when I am happy so that I get some emotional support from people around me.

V: How much satisfaction do you get from your job?

A: I am very happy. I wish I could spend more time in every house I visit but it is not possible because you have to provide a lot of services to so many people that are waiting for me. Old people just waiting for me and they complain when I get half an hour late but when I leave they smile again.

V: Do you feel that you would like to work more hours?

A: I would like it to be few more hours but when you work the way I work it is very hard. You always have to think of new ways, new people and visit many people in one day and I want to do my best for everyone. So it is enough.

V: Is it hard to be a single mother and to work at the same time? Is it more difficult?

A: Not now because my children are older but if I had younger children I couldn't do it.

V: So when your son was younger it was pretty difficult then?

A: Yes but I didn't work then. I went to that school in 1998 so before that we had our own shop with flowers and I have worked in a restaurant...I have done a lot of things and it is all dealing with people talking and being social.

V: Are you satisfied enough with the amount of money you earn from working?

A: It is hard to say. When you are satisfied? You can earn a lot of money and still want more. But there is nobody in Denmark who will not get bread and milk and the basic things every day and if they don't it's their own fault. You can buy food for nearly a month with the support of the state.

V: I would like you to tell me if you feel that being a single mother limits your free time.

A: I think its ok. I have enough time to work and see some people and do the things I like.

V: I would like you to think and tell me which have been the basic problems you have been facing as a single mother?

A: I do not think I don't have really problems. I have chosen to be alone with my children and I am satisfied.

V: So you do you think that there are any difficulties that you wouldn't have if you hadn't been a single mother?

A: Maybe I would have a bit less financial difficulties but that's ok and besides living every day with a man that you don't want to it is worse. So I am satisfied I think. There are no problems that I face in everyday life.

V: I would like you to tell me in what way have the social services helped you. You mentioned some financial support.

A: They help you when you are alone, they help you to pay the rent and they help you when you have young children, after school you have baby sitting in the kindergarden, and they help you to pay the deposit if you move to a new apartment or the rent. They keep the money from your salary but that can be after 5 years, they contact you and ask what you can pay every month. But for five years you pay nothing.

V: Have you also got some counseling or psychological support?

A: There is a person in the municipality that you have to go by your own, not by phoning, and they give you some advice. It is a lawyer that you get for free.

You can go there and they can tell you if the problem you have it is a problem or not. They can tell you were to go and what to do.

V: Have you used this service?

A: Yes twice.

V: Yes, is there a place were you can go if you have a problem with your child or if there is a problem at school? Or any other problem?

A: You can go at the municipality and there are people there to help parents and children. But you can also go to your doctor to talk about these problems.

V: Did you get some help from the municipality?

A: Yes some times I have been out there about my daughter and my son. I think we have a good help here in Denmark if you want to use it.

V: So are you generally satisfied with the help you get by the state?

A: Were should I go to have more help? I am satisfied yes.

Πίνακες 1, 2, 3, Συνοπτική παρουσίαση των δεδομένων των συνεντεύξεων- Το δείγμα της Ελλάδας

Πίνακας 1.

	Αρ. Συνέντευξης 1	Αρ. Συνέντευξης 2	Αρ. Συνέντευξης 3
Ηλικία	46	29	29
Αριθμός παιδιών	2	1	1
Επίπεδο εκπαίδευσης	Ανώτατη και μεταπτυχιακή εκπαίδευση (Γαλλική φιλολογία)	Απόφοιτος Λυκείου	Απόφοιτος Αμερικάνικου Κολεγίου τμήμα Marketing
Επάγγελμα	Καθηγήτρια 2βάθμιας εκπαίδευσης	Υπάλληλος γραφείου λογιστικού	Τραπεζική υπάλληλος
Διάστημα μονογονεϊκότητας	4 χρόνια (και 5 στο ενδιάμεσο διάστημα)	9 μήνες	7-8 μήνες
Οικογεν. Κατάσταση	διαζευγμένη με ένα παιδί εκτός γάμου και ένα από το γάμο	διαζευγμένη	Παντρεμένη σε διάσταση (έχουν ξεκινήσει διαδικασίες διαζυγίου)
Εισόδημα σε ευρώ	1.200	4.300	1.300-1.400
Πηγές εισοδήματος	Εργασία	Εργασία -Διατροφή	Εργασία-Διατροφή
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Καμία στήριξη από κανέναν από τους 2 πατέρες	Επικοινωνία αλλά όχι στήριξη γιατί λείπει στο εξωτερικό (έρχεται 2 φορές το μήνα)	Ναι Ενημερώνεται και βοηθάει σε περίπτωση ανάγκης
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	Ναι πρακτικά και συναισθηματικά	Ναι συναισθηματικά και πρακτικά	Με τον τρόπο του ο καθένας- όχι πάντα αποδεκτή
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ναι, βοήθεια στη φύλαξη των παιδιών	Ναι υπάρχει η απαραίτητη στήριξη	Ναι Κυρίως συναισθηματική
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα	Ναι	Ναι λειτουργεί βοηθητικά	Ναι
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας	Δυσκολίες στη φύλαξη των παιδιών Έλλειψη ελεύθερου χρόνου	Είναι μειωμένος ο χρόνος αλλά έχει προσλάβει άτομο για τη φύλαξη του παιδιού	Όχι γιατί έχει μειωμένο ωράριο και έχει προσλάβει άτομο για τη φύλαξη του παιδιού
οικονομική κατάσταση	Υπάρχει πίεση λόγω ακρίβειας και απαιτήσεων των παιδιών αλλά δε στερούνται τα απαραίτητα	Δεν υπάρχει πρόβλημα	Δεν υπάρχει περιορισμός σε βασικά ζητήματα αλλά ενίοτε στερήσεις σε εξόδους, ένδυση ή δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου
Ελεύθερος χρόνος	Δεν υπάρχει	Υπάρχει περιορισμός σε σχέση με τις κοινωνικές συναναστροφές και την ψυχαγωγία	Υπάρχει Περιορισμός αλλά έχει χρόνο 4 φορές την εβδομάδα που παίρνει το παιδί ο πατέρας
Ιδιοκατοίκηση	ναι	όχι	ναι
Συνθήκες στέγαση	Κάπως περιορισμένος. Η ίδια κοιμάται στο σαλόνι	Πολύ ικανοποιητικές	Πολύ ικανοποιητικές
Βασικές δυσκολίες	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη Τα πρακτικά πράγματα Άγχος , στρες Κούραση	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη Η ευθύνη του νοικοκυριού Η μοναξιά Ο περιορισμός του κοινωνικού κύκλου μετά το διαζύγιο	Η ευθύνη του παιδιού Η ψυχολογική κατάσταση που δημιουργεί η απομάκρυνση του συζύγου Η ανάμειξη του οικογενειακού περιβάλλοντος Η κούραση από την απουσία του δεύτερου ατόμου
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Συμβουλευτική Υποστήριξη από Κ.Ψ.Υ.	Όχι	Όχι

Πίνακας 2.

	Αρ. Συνέντευξης 4	Αρ. Συνέντευξης 5	Αρ. Συνέντευξης 6
--	-------------------	-------------------	-------------------

Ηλικία	40	43	35
Αριθμός παιδιών	2	2	2
Επίπεδο εκπαίδευσης	Απόφοιτος Γυμνασίου	Απόφοιτος 2ετούς σχολής Marketing και σχολής ιδιαιτέρων γραμματέων (Didacta)	Απόφοιτος Λυκείου
Επάγγελμα	Επιχειρηματίας (ιδιοκτήτρια καταστήματος)	Ασφαλίστρια	οικιακά
Διάστημα μονογονεϊκότητας	7 χρόνια	4 χρόνια	2μισι χρόνια (και 1μισι κατά το παρελθόν)
Οικογεν. Κατάσταση	διαζευγμένη	διαζευγμένη	Παντρεμένη σε διάσταση με ένα παιδί από εκτός γάμου και ένα από τον γάμο
Εισόδημα σε ευρώ	1.515	1.515 (περίπου)	2.000-2.500
Πηγές εισοδήματος	Εργασία-Διατροφή	Εργασία-Διατροφή	Εισόδημα από οικογ/κη επιχείρηση- Διατροφή Επίδομα Κοινωνικής Πρόνοιας
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Ναι μόνο στα τυπικά θέματα Όχι ουσιαστικά (υπάρχει επικοινωνία)	Μόνο οικονομική προτιμιά να στηρίζεται σε φίλους (όχι καλή επικοινωνία)	Πατέρας εκτός γάμου παιδιού:όχι 2 ^{ος} σύντροφος : ναι στα θέματα των παιδιών (όχι καλή επικοινωνία)
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	Στήριξη σε μεγάλο βαθμό σε όλα τα θέματα	Ναι	Όχι Τη στηρίζουν ψυχολογικά οι γονείς του πρώην συντρόφου
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Όχι στηρίζεται στο συγγενικό δίκτυο	Ναι	Δεν υφίσταται επαρκές δίκτυο
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα	Ναι	Όχι λόγω ασταθούς ωραρίου και εισοδήματος	
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας	Δημιουργεί δυσκολίες στη φύλαξη και φροντίδα των παιδιών	Δυσκολίες στη φύλαξη και τη φροντίδα των παιδιών και την μεταξύ τους επικοινωνία	Δεν εργάζεται λόγω αυξημένων αναγκών των παιδιών για φροντίδα
οικονομική κατάσταση	Στέρηση σε ειδη ρουχισμού και διατροφής- οικονομική πίεση	Αναφέρθηκε ότι δεν επαρκεί η διατροφή	Ικανοποιητική Καλύπτονται όλες οι ανάγκες
Ελεύθερος χρόνος	Καθόλου	Υπάρχει χρόνος για ψυχαγωγία και άλλες δραστηριότητες	Πολύ περιορισμένος
Ίδιοκατοίκηση	Ναι	όχι	Ναι
Συνθήκες στέγασης	Σχετικά περιορισμένος ζωτικός χώρος	Ικανοποιητικές	Ικανοποιητικές
Βασικές δυσκολίες	Φύλαξη των παιδιών Οικονομική κατάσταση	Δυσκολίες στην επικοινωνία με τα παιδιά λόγω των συνθηκών εργασίας και την εξ ολοκλήρου επιμέλεια	Δυσκολία αποδοχής της εγκατάλειψης από το σύντροφο Η έλλειψη χρόνου για ψυχαγωγία Η διακοπή της εργασίας λόγω ανατροφής των παιδιών
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Επιδότηση ΟΑΕΔ για Επιχειρηματίες	Όχι	Επίδομα για παιδί με ειδικές ανάγκες

Πίνακας 3.

	Αρ. Συνέντευξης 7	Αρ. Συνέντευξης 8	Αρ. Συνέντευξης 9
Ηλικία	38	37	42
Αριθμός παιδιών που ζουν στο ίδιο νοικοκυριό με τη μητέρα	3	1	2
Επίπεδο εκπαίδευσης	Απόφοιτος Λυκείου	Απόφοιτος λυκείου και σχολής ιδιαιτέρων γραμματέων (Didacta)	Ανώτατη και Μεταπτυχιακή Εκπαίδευση
Επάγγελμα	Βοηθός Μικροβιολόγου (ΙΚΑ)	οικιακά	Καθηγήτρια 2βάθμιας εκπαίδευσης
Διάστημα μονογονεϊκότητας	2 χρόνια	4-5 χρόνια	6 χρόνια
Οικογεν. Κατάσταση	Διαζευγμένη	Διαζευγμένη	Παντρεμένη σε διάσταση
Εισόδημα σε ευρώ	1.600	2.000	2.100
Πηγές εισοδήματος	Εργασία-Διατροφή	Εισόδημα από περιουσία-Διατροφή	Εργασία-Διατροφή
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Κυρίως οικονομική «δεν έχω χρειαστεί κάτι φοβερό» (καλή επικοινωνία)	Ναι σε όλους τους τομείς	Κυρίως οικονομική (καλή επικοινωνία)
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	Στήριξη σε όλους τους τομείς	Όχι	Ναι
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ναι κυρίως συναισθηματικά	Ναι	Καμία
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα	Ναι	-	Ναι
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας	Δεν δημιουργούνται δυσκολίες	Δτέκοψε την εργασία της για να ανταποκριθεί στις οικογενειακές υποχρεώσεις	Προκαλεί έλλειψη ελεύθερου χρόνου
οικονομική κατάσταση	Περιορισμός στην αυτόνομη οργάνωση του νοικοκυριού	Δεν επαρκεί το εισόδημα	Ικανοποιητική
Ελεύθερος χρόνος	Όχι πολύς	Όχι πολύ μεγάλος περιορισμός- υπάρχει δυνατότητα ενασχόλησης με δραστηριότητες	Δεν υπάρχει
Ιδιοκατοίκηση	Φιλοξενείται στο σπίτι της θείας της	Ναι	Ναι
Συνθήκες στέγαση	Περιορισμένος χώρος (η ίδια δεν έχει υπνοδωμάτιο	Ικανοποιητικές	Ικανοποιητικές
Βασικές δυσκολίες	Οικονομική στενότητα Περιορισμός του ελεύθερου χρόνου Η μη αυτονομία του νοικοκυριού	Το συναισθηματικό πρόβλημα σε σχέση με τον χωρισμό	Έλλειψη προσωπικής ζωής Έλλειψη ελεύθερου χρόνου Το ότι παίρνει όλες τις αποφάσεις μόνη
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Συμβουλευτική υποστήριξη	Όχι	Όχι

Πίνακες 4, 5, 6 Συνοπτική παρουσίαση των δεδομένων των συνεντεύξεων- Το δείγμα της Δανίας

Πίνακας 4.

	Αρ. Συνέντευξης 1	Αρ. Συνέντευξης 2	Αρ. Συνέντευξης 3
Ηλικία	43	51	36
Αριθμός παιδιών που μένουν στο ίδιο νοικοκυριό	4	1	2
Επίπεδο εκπαίδευσης	10 χρόνια υποχρεωτική εκπαίδευση Παρακολούθηση τμήματος επιμόρφωσης ενηλίκων	Βασική σχολική εκπαίδευση και ένας χρόνος επαγγελματικής εκπαίδευσης στην Θεραπευτική απασχόληση ηλικιωμένων	Εννιάχρονη σχολική εκπαίδευση 2 χρόνια εκπαίδευσης ως ιδιαίτερα γραμματέας
Επάγγελμα	Οικιακά	“Flex job” Απασχολείται στην κουζίνα σε social café 20 ώρες την εβδομάδα ως αποδέκτης πρόωρης σύνταξης	Άνεργη
Διάστημα μονογονεϊκότητας	2-3 χρόνια	25 χρόνια	10-11 χρόνια
Οικογεν. Κατάσταση	άγαμη	Διαζευγμένη από τον πατέρα των δύο μεγαλύτερων παιδιών Άγαμη- σε διάσταση από τον πατέρα του τρίτου παιδιού	Άγαμη - σε διάσταση από τον δύο πατέρες των παιδιών της
Εισόδημα σε ευρώ (κατά προσέγγιση)	1.666 Ευρώ (12.500 κορόνες)	1.444 (10.833 κορόνες)	1.532 (11.490 κορόνες)
Πηγές εισοδήματος	Επίδομα στα πλαίσια επιμόρφωσης για επανένταξη στην αγορά εργασίας Οικογενειακά επιδόματα Διατροφή	Σύνταξη και εργασία Οικογενειακό επίδομα Διατροφή	Ταμείο Κοινωνικής Ασφάλισης Οικογενειακό επίδομα Διατροφή
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Ναι οικονομική και συναισθηματική (καλή επικοινωνία)	Από τον πρώτο σύντροφο όχι Από τον δεύτερο σύντροφο ναι σε όλους τους τομείς	Μόνο οικονομική και από τους δύο συντρόφους
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	όχι	Στηρίζεται στα ενήλικα παιδιά της	Αυτή τη στιγμή όχι Υπήρχε στήριξη όταν ζούσε η μητέρα της
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	ναι	Ναι	Ναι
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα		Ναι	
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας		Δεν αναφέρεται κάποια δυσκολία	
οικονομική κατάσταση	Ικανοποιημένη σε γενικές γραμμές Αλλά πρέπει να είναι προσεκτική με τα έξοδα	Ικανοποιητική	Μη ικανοποιημένη Στερήσεις σε δευτερεύουσας ανάγκης αγαθά
Ελεύθερος χρόνος	όχι	Λίγο	όχι
Ιδιοκατοίκηση	Όχι	Όχι	Όχι
Συνθήκες στέγασης	Ικανοποιητικές	Ικανοποιητικές	Όχι απολύτως ικανοποιητικές. (Περιορισμένος χώρος, και πρόσβαση στα κοινόχρηστα πλυντήρια ρούχων
Βασικές δυσκολίες	Δεν υπάρχουν	Δεν υπάρχει δεύτερο άτομο για να μοιραστεί την καθημερινότητα	Η αντιμετώπιση των συναισθηματικών δυσκολιών του γιου της
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Μείωση Ενοικίου Οικογενειακό επίδομα	Επίδομα για την ιδιωτική εκπαίδευση του παιδιού Οικογενειακά επιδόματα	Μείωση ενοικίου Οικογενειακό επίδομα

Πίνακας 5.

	Αρ. Συνέντευξης 4	Αρ. Συνέντευξης 5	Αρ. Συνέντευξης 6
Ηλικία	39	35	42
Αριθμός παιδιών που μένουν στο ίδιο νοικοκυριό	5	1	2
Επίπεδο εκπαίδευσης	Δέκα χρόνια σχολικής εκπαίδευσης	10 χρόνια σχολική εκπαίδευση 3 χρόνια εκπαίδευση ως ιδιαίτερα γραμματέας	Τρία χρόνια εκπαίδευση ως ιδιαίτερα γραμματέας Τρία χρόνια εκπαίδευση ως οικιακή βοηθός (για ηλικιωμένους)
Επάγγελμα	Καθαρίστρια (ημιαπασχόληση)	Ημιαπασχόληση στην κουζίνα social café Σαν αντίτιμο για την συνταξιοδότηση	συνταξιούχος
Διάστημα μονογονεϊκότητας	1 χρόνο	15 χρόνια	5 χρόνια
Οικογεν. Κατάσταση	Ανύπαντρη σε διάσταση με τους δύο πατέρες των παιδιών	Ανύπαντρη σε διάσταση με τους δύο πατέρες των παιδιών	Διαζευγμένη από τον πατέρα των παιδιών
Εισόδημα σε ευρώ (κατά προσέγγιση)	1.850 13.880 κορώνες	1888 14.166 κορώνες	1.639 12.297 κορώνες
Πηγές εισοδήματος	Εργασία και κοινωνική ασφάλιση Οικογενειακό επίδομα Διατροφή	Ταμείο Κοινωνικής ασφάλισης και Εργασία Οικογενειακό επίδομα Διατροφή	Σύνταξη Οικογενειακό Επίδομα Διατροφή
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Μόνο οικονομική (υπάρχει επικοινωνία)	Μόνο Οικονομική στήριξη	Υπάρχει καλή επικοινωνία αλλά όχι επαρκής στήριξη.
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	Όχι	Υπάρχει επικοινωνία αλλά όχι στήριξη	Συναισθηματική στήριξη
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ικανοποιητική στήριξη	Υπάρχει στήριξη αλλά το κοινωνικό δίκτυο δεν επαρκεί	Όχι
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα	Θα ήθελε να εργάζεται περισσότερο	Ναι	
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας	Υπάρχει αρκετός χρόνος Είναι πρόβλημα η φύλαξη των παιδιών	Είναι δύσκολο στο θέμα της φύλαξης του παιδιού (αν αρρωστήσει π.χ.)	
οικονομική κατάσταση	Ικανοποιητική	Ικανοποιητική	Πολύ ικανοποιητική
Ελεύθερος χρόνος	Δεν υπάρχει πολύς	Είναι περιορισμένος	Δεν υπάρχει
Ιδιοκατοίκηση	Όχι	Όχι	Όχι
Συνθήκες στέγασης	Περιορισμένος χώρος (η ίδια δεν έχει υπνοδωμάτιο)	Ικανοποιητικές	Ικανοποιητικές
Βασικές δυσκολίες	Η φύλαξη των παιδιών όταν εργάζεται	Η μοναξιά Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη των παιδιών Η φύλαξη των παιδιών όταν εργάζεται Οι περιορισμένες δυνατότητες εξόδου για διασκέδαση	Η εξ' ολοκλήρου ευθύνη Το άγχος ότι ίσως κάτι συμβεί στα παιδιά
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Οικογενειακό Επίδομα-Επιδότηση ενοικίου Συμβουλευτική Υποστήριξη	Οικογενειακό Επίδομα Μείωση ενοικίου Δεν υπάρχει η απαραίτητη στήριξη σε θέματα παιδικής προστασίας	Οικογενειακό Επίδομα Συμβουλευτική στήριξη Μη ικανοποιημένη από τη στήριξη στα θέματα των παιδιών

Πίνακας 6.

	Αρ. Συνέντευξης 7	Αρ. Συνέντευξης 8	Αρ. Συνέντευξης 9	Αρ. Συνέντευξης 10
Ηλικία	32	30	41	41
Αριθμός παιδιών που μένουν στο ίδιο νοικοκυριό	2	3	1	1
Επίπεδο εκπαίδευσης	8ετή σχολική εκπαίδευση 3ετή εκπαίδευση ως βοηθός παιδαγωγού	9ετή σχολική εκπαίδευση	Παιδαγωγική Σχολή (δασκάλα γυμναστικής)	10ετή σχολική εκπαίδευση Ένας χρόνος εκπαίδευση ως οικιακή βοηθός για ηλικιωμένους
Επάγγελμα	Βοηθός νηπιαγωγού	Δεν εργάζεται	“Flexible Job” Παιδαγωγός σε «youth club» (κοινοτικό κέντρο για παιδιά και νέους)	Οικιακή βοηθός Ηλικιωμένων
Διάστημα μονογονεϊκότητας	5-6 χρόνια	2-3	21	11
Οικογεν. Κατάσταση	χωρισμένη	Άγαμη σε διάσταση με τους δύο πατέρες των παιδιών	Διαζευγμένη από τον πατέρα των δύο παιδιών Άγαμη σε διάσταση από τον πατέρα ου τρίτου παιδιού	Διαζευγμένη
Εισόδημα σε ευρώ (κατά προσέγγιση)	1.947 (14.606 κορόνες)	1.533 (11.500 κορόνες)	1.373 (10.300 κορόνες)	800 Ελάχιστο μηνιαίο εισόδημα 6.000 κορόνες
Πηγές εισοδήματος	Εργασία Διατροφή Οικογενειακό Επίδομα	Επίδομα για Ανεργία Οικογενειακό επίδομα Διατροφή	Εργασία Οικογενειακό Επίδομα Διατροφή	Εργασία Οικογενειακό Επίδομα
Στήριξη από πρώην σύντροφο-ους	Μόνο Οικονομική	Μόνο Οικονομική	Μόνο Οικονομική	Καμία στήριξη
Στήριξη από οικογενειακό περιβάλλον	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι σε όλους τους τομείς
Στήριξη από κοινωνικό δίκτυο	Ναι	Ναι	Όχι	Ναι
Ικανοποίηση από το Επάγγελμα	Ναι		Ναι	Ναι
Συνδυασμός μητρότητας-εργασίας οικονομική κατάσταση	Δεν αναφέρθηκε	Έπαψε αν εργάζεται λόγω των παιδιών	Δεν υπάρχει πρόβλημα	Δεν υπάρχει πρόβλημα
οικονομική κατάσταση	Μερικές φορές υπάρχουν περιορισμοί Αλλά γενικώς ικανοποιημένη	Ικανοποιητική	Δεν επαρκεί το εισόδημα	Δεν αναφέρθηκε πρόβλημα
Ελεύθερος χρόνος	Υπάρχουν περιορισμοί	Παρουσιάζονται περιορισμοί αλλά δεν την ενοχλεί	Δεν υπάρχουν περιορισμοί	Δεν υπάρχουν περιορισμοί
Ιδιοκατοίκηση	όχι	Όχι	Όχι	Όχι
Συνθήκες στέγασης	Ικανοποιητικές	Πολύ ικανοποιητικές	Πολύ ικανοποιητικές	Ικανοποιητικές
Βασικές δυσκολίες	Τα σχόλια του περίγυρου όταν βγαίνει	Η Μοναξιά	Το οικονομικό θέμα	Λίγο το οικονομικό θέμα Δεν υπάρχουν βασικά δυσκολίες
Στήριξη από κοινωνικές Υπηρεσίες	Οικογενειακό Επίδομα και μείωση ενοικίου Στήριξη από κοινωνικό λειτουργό για τα θέματα του γιου της	Οικογενειακό Επίδομα Και μείωση ενοικίου Παροχή συμβουλευτικής στήριξης	Οικογενειακό Επίδομα Στήριξη για επανένταξη στην αγορά εργασίας	Οικογενειακό Επίδομα Και μείωση ενοικίου Συμβουλευτική στήριξη

